T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI

VERGİ VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe Nur TANRIVERDİ AYDIN

ANKARA -2019

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI

VERGİ VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe Nur TANRIVERDİ AYDIN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. N. Semih ÖZ

ANKARA -2019

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI

VERGİ VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Jürisi

Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. N.Semih ÖZ	.....
Doç. Dr. Eda Öndeller Küçük	.....
Doç. Dr. A. Alparslan Bayoran	.....

Tez Sınavı Tarihi 10./01./**2020**

Tez Doğruluk Beyanı Belgesidir.

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. N. Semih Öz ..... **danışmanlığında hazırladığım** "Vergi ve Demokrasi İlişkisi : Türkiye Örneği .....(Ankara.20.....) " **adlı yüksek lisans** ☑ **- doktora/bütünleşik doktora** ☐ **tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.**

Tarih: 18/02/2020
Adı-Soyadı ve İmza
Ayşe Nur TANRIVERDİ AYDIN

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının hazırlanması sırasında bilgisini, tecrübesini ve vaktini ayırarak teze oldukça önemli katkılar sunan tez danışmanım Prof. Dr. N. Semih ÖZ'e ve benden ilkokula başladığım günden bugüne desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili ailem ile varlığını ve desteğini her daim yakinen hissettiğim eşim Yunus AYDIN'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR v

KISALTMALAR x

TABLOLAR DİZİNİ xi

ŞEKİLLER DİZİNİ xiii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 3

VERGİ VE DEMOKRASİ KAVRAMLARI ÜZERİNE 3

1.1. Devlet Yönetim Sistemleri 3

1.2. Demokrasi Kavramı 4

1.2.1. Demokratik Devletlerin Özellikleri 10

1.3. Vergi ve Vergi Devleti Kavramları 12

1.4. Demokrasinin Unsurları ve Vergi Kavramı ile İlişkisi 14

1.4.1. Devletin Egemenliği 17

1.4.2. Hukuk Devleti 18

1.4.3. Demokratik Anayasa 20

1.4.4. Genel Oy Hakkı 26

1.4.5. Siyasi Partiler 33

1.4.6. Adil ve Özgür Seçimler 35

1.4.7. Eşitlik ve Özgürlük 39

1.4.7.1. Siyasal Özgürlük 39

1.4.7.2. Siyasal Eşitlik 40

1.4.8. Kuvvetler Ayrılığı 43

İKİNCİ BÖLÜM 46

VERGİ VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ 46

2.1. Tarihsel olarak Vergi ve Demokrasi İlişkisi 48

2.1.1. Eski Medeniyetler Çağı 48

2.1.1.1.Antik Yunan 49

2.1.1.2.Roma İmparatorluğu 51

2.1.2. Feodal Dönem ve Magna Carta Libertatum 53

2.1.3. Feodalitenin Bunalımı ve "Vergi Devleti"nin Oluşumu 58

2.1.4. Fransız Devrimi ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi 65

2.1.5. Demokratikleşmenin Birinci Dalgası (1820-1926) 68

2.1.6. Demokratikleşmenin İkinci Dalgası (1943-1962) 75

2.1.7. Demokratikleşmenin Üçüncü Dalgası (1974-1990) 77

2.1.8.Günümüz Demokratik Ülkelerinde Vergilendirme 80

2.2.Literatürde Vergi ile Demokrasi Arasındaki İlişki 88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 93

VERGİ VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİNİN NİCELİKSEL DEĞERLENDİRİLMESİ 93
3.1. Literatürdeki Demokrasi Ölçüm Çalışmaları 93
3.2.Uluslararası Kuruluşlarca Yapılan Demokrasi Ölçümleri 105
3.2.1. Freedom House Endeksi (FHI) 105
3.2.2. The Economist Intelligence Unit (EIU) Endeksi 114
3.1.3. Polity IV Endeksi 118
3.1.4. Demokratik Algı Endeksi (DPI) 123
3.1.4.1.Kamusal Çıkar 125
3.1.4.2. Siyasi Görüş 127
3.1.4.3. Bilgi Dengesi 131
3.1.4.4. Tartışma Özgürlüğü 135
3.3. Vergilendirme Ölçütleri Üzerine 137
3.3.1. Vergi Yükü 137
3.3.1.1. Dünyada Vergi Yükü 140
3.3.1.2. Vergi Yükü ve Demokrasi Derecesi İlişkisinin Niceliksel Sınanması 146
3.3.2. Vergi Mükellefiyet Oranı 149
3.3.2.1. Dünyada Vergi Mükellefiyeti Oranı 151
3.3.2.2. Mükellefiyet Oranı ve Demokrasi Derecesi Arasındaki İlişki 153
3.4. Vergi ve Demokrasi İlişkisi Bağlamında Türkiye Örneği 155
3.4.1.Türkiye'de Vergi ve Demokrasi İlişkisinin Geçmişi ve Bugünü 155

3.4.1.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi 155

3.4.1.2. Cumhuriyet Dönemi 158

3.5. Vergi ve Demokrasi İlişkisinin Türkiye Örneği Açısından Tartışılması 163

3.5.1. Endekslere Göre Türkiye'de Demokrasi 163

3.5.2. Türkiye'de Vergileme Rejimi ve Tahsilatı 167

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 179

KAYNAKÇA 185

ÖZET 207

ABSTRACT 209

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

DPI : Demokratik Algı Endeksi

EDI : Etkili Demokrasi Endeksi

EIU : Economist Intelligence Unit

FHI : Freedom House Endeksi

FPTP: First-Past-First-Post

GİB : Gelir İdaresi Başkanlığı

GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla

GSYH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

NT : Nispi Temsil

OECD : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

ÖİV : Özel İletişim Vergisi

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği

TTDP : Tek Turlu Dar Bölge

UNDP : United Nations Development Programme

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: 10 Yıllık Dilimler Halinde Ülkelerdeki Temsil ve Oy Kullanma Durumları 29

Tablo 2: Hızlı Demokratikleşmenin Mevkileri, 1850-1899 70

Tablo 3: Hızlı Demokratikleşmenin Mevkileri, 1900-1949 72

Tablo 4: Milli Gelir ve Vergilendirme 74

Tablo 5: Görece Hızlı Demokratikleşmenin Mevkileri, 1950-1979 76

Tablo 6: 1979 Yılı Sonrası Özgür Rejimler 78

Tablo 7: 10 Demokrasi Ölçümüne Genel Bir Bakış 97

Tablo 8: 21. Yüzyıla Girerken Seçilmiş Demokrasilerde Demokrasinin Niteliği 99

Tablo 9: Ülke Skorları Tablosu, 2018 108

Tablo 10: Ülke Skorları Tablosu, 2018 (Devam) 109

Tablo 11: 2019 Yılı EIU Demokrasi Endeksi 115

Tablo 12: 2017-2018 Yılları Demokrasi Endeksi 116

Tablo 13: Siyasal Düşünce ve Kamusal Çıkar Üzerine Küresel Kamusal Algılar (yüzde) 123

Tablo 14: İnternet Kullanımında Özgürlük 2018 133

Tablo 15: Vergi Yükünün Gelişimi (%,2002-2017) 144

Tablo 16: Vergi Yükü ile Demokrasi Derecesinin Kıyaslanması 147

Tablo 17: Vergi Mükellefiyeti Oranı ile Demokrasi Derecesi 153

Tablo 18: FHI'ye Göre Türkiye'de Demokratik Kriterler 163

Tablo 19: 2018 EIU Demokrasi Endeksine Göre Türkiye'nin Kategorilere Göre Puanları 165

Tablo 20: Yıllık Ortalama Gelir Vergisi Mükellefi Sayısının Nüfusa Oranı 2008-2018 169

Tablo 21: Türkiye'de Mükellef Sayısı 170

Tablo 22: 2006-2018 Dönemi Yüzde 20'lik Gruplar Halinde Hane Halkı Kullanılabilir Geliri 171

Tablo 23: Ülkelerin Kişi Başına Düşen GSYH'ları 174

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Dünyadaki Seçim Sistemi ve Yönetim Şekli Kombinasyonları 36

Şekil 2: 1831-1931 Arası İngiltere'de Oy Kullanabilenlerin Oranı 71

Şekil 3: 1850-1995 Dönemi Demokratik Ülkeler 79

Şekil 4: Zengin Ülkelerdeki 1870-2010 Dönemi Vergi Gelirleri 81

Şekil 5: Demokratikleşmede Geri Kalan Ülkeler 86

Şekil 6: 2018 Yılında Demokratikleşmede Büyük İlerleme Gösteren Ülkeler 86

Şekil 7: Demokrasinin 1840-2000 Yılları Arası Evrimi (Ortalama Polity Bileşik Endeksi) 87

Şekil 8: Kamusal Haklar ve Hukukun Üstünlüğü 103

Şekil 9: Özgürlük Sınıflandırmasına Göre Ülkeler, 2019 110

Şekil 10: Dengedeki Özgürlük 110

Şekil 11: 2006-2018 Yılları Arası Küresel Özgürlükteki Düşüş 111

Şekil 12: 2017 ve 2018 Yılındaki Ülkesel İlerlemeler ve Gerilemeler 112

Şekil 13: Nüfus ve Ülkelere Göre Durum,2018-2019 113

Şekil 14: Dünyada Demokrasi,2018 117

Şekil 15: Polity IV Bireysel Ülke Rejimi Eğilimleri, 1946-2013 120

Şekil 16: Yönetimde Küresel Trendler, 1800-2017 121

Şekil 17: Tiplerine Göre Rejimler; 1946-2012 122

Şekil 18: Kamusal Çıkar Bağlamında Sorulan soruya Göre Verilen Cevaplar 126

Şekil 19: “Hükümetinizin çıkarınıza göre hareket ettiğini düşünüyor musunuz?” Sorusuna Göre Ülkeler 127

Şekil 20: Politik meselelerde görüşünüz dikkate alınıyor mu?” Sorusuna Göre Ülkeler 129

Şekil 21: “Politik meselelerde görüşünüz dikkate alınıyor mu?” Sorusuna Göre Ülkeler 130

Şekil 22: Gazetelerin veya Haberlerin Tarafsız Bilgi Sağladığını Düşünenlere Göre Ülkeler 132

Şekil 23: Tartışma Özgürlüğünün Sağlanması Bakımından Verilen Cevaba Göre Ülkeler 136

Şekil 24: Türkiye’deki Vergi Yükünün Dünya Bankası ve OECD Verileri ile Karşılaştırması 140

Şekil 25: 2018 Yılı Ülkelerin Vergi Yükleri 146

Şekil 26: Vergi Yükü ve Demokrasi Derecesi İlişki 148

Şekil 27: 2015 yılı OECD ülkelerinde aktif kişisel gelir vergisi mükelleflerinin yüzdesi, 2015 151

Şekil 28: 2017 yılı OECD ülkelerinde aktif kişisel gelir vergisi mükelleflerinin yüzdesi, 2017 152

Şekil 29: 47 Seçilmiş Ülkedeki Mükellef Sayısının Demokrasi Derecesi ile Karşılaştırılması 154

Şekil 30: Önemli Ülkeler İçin Son 10 Yıl İçindeki Büyük Düşüşler 164

Şekil 31: Türkiye’de Demokrasi Endeksi 2006-2018 165

Şekil 32: Türkiye’deki Otorite Trendinin Üç Demokratik Devletle Karşılaştırılması 1946-2013 (Polity IV) 166

Şekil 33: 1990-2018 Dönemi Türkiye’de Vergi Yükü 168

Şekil 35: Ülkelere Göre Kişisel Gelir Üzerindeki Vergilendirme 170

Şekil 36: Yıllara Göre Türkiye’de Gini Katsayısı 173

Şekil 37: 2015 Yılı Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü 175

Şekil 38: Türkiye'deki Vergi Yükü ve Demokrasi Derecesi Karşılaştırması.....177

GİRİŞ

Vergi ve demokrasi kavramları sıklıkla ayrı ayrı ve birlikte ele alınan mali sosyolojinin iki önemli inceleme alanını oluşturmaktadır. Tarihsel olarak bu iki kavramın pek çok kez birbirinden etkilendiği görülmüştür, bu yüzden neden sonuç ilişkisi bağlamında gelişimleri birbirine paralellik göstermiştir. Çünkü devletler ve toplumlar zaman içinde dönüşüme uğramış, devlet yönetimleri de bu değişimden doğrudan etkilenmiştir. Devletlerin mali yönetimleri ve politikalarının da tarih boyunca bu değişime eşlik hatta bazen de öncülük ettiği görülmüştür. Buna örnek olarak Magna Carta Libertatum, Fransız İhtilali gibi önemli demokrasi mücadelelerinin kökeninde çoğunlukla uygulanan keyfi vergilendirme politikalarına karşı verilen savaşımlar yatmaktadır. Ancak bu ilişkinin demokrasinin de ilk olarak temelinin atıldığı Antik Yunan dönemi kent devletlerine uzandığı bilinmektedir. Bu çalışmada vergi ve demokrasi ilişkisinin varlığı, büyüklüğü ve yönü hakkında kanıtlar sunularak, bu iki kavramının birbirine doğrudan ve dolaylı etkilerinin açıklanması amaçlanmıştır. Çalışma boyunca cevap aranan temel sorular; "Vergilendirme ve demokratikleşme arasında nedensellik ilişkisi var mıdır, varsa bu ilişki ne boyuttadır? Vergilendirme politikası mı demokratikleşmeye katkı sağlar yoksa meydana gelen demokratik gelişmeler mi devletlerin vergilendirme politikalarını mı etkiler?" şeklindedir.

Bu bağlamda vergi ve demokrasi ilişkisini inceleyen literatür taraması yapılarak bu konuda yapılan önemli çalışmalara ve niceliksel bulgulara yer verilmiştir. Bununla birlikte ilişkinin niceliksel bağlamda açıklanması için vergilendirme ölçütleri ve demokrasi ölçümleri karşılaştırılmıştır. Vergilendirme ölçütleri bağlamında OECD, Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından hazırlanan vergi yükü ve vergi mükellefiyet oranı kullanılırken, demokrasi ölçümleri bağlamında farklı göstergelere dayanan ve Freedom House, The Economic Intelligence Unit ve Dalia Research gibi uluslararası kuruluşlarca hazırlanan demokrasi endeksleri kullanılmıştır. Bu endekslerden

Demokratik Algı Endeksi katılımcılara demokrasiye dair yöneltilen belli sorulardan oluşan anket verilerinin kümülatif hale getirilmesiyle meydana gelmiş, Freedom House Endeksi ve Economist Intelligence Unit ve Polity IV Endeksleri ise birbirlerinden her endeks için farklı sayılardaki ülke ve bölgenin belirlenen kategorilerde aldığı puanlarının bir endekse dönüştürülmesi suretiyle oluşturulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümüne demokrasi ve vergi kavramlarına temel teşkil eden devlet kavramı ve devlet yönetim sistemlerine ilişkin açıklamalar ile başlanmıştır. Bu yönetim sistemlerinden demokrasi ve demokratik devlet özelinde açıklamalara yer verildikten sonra önemli bir kamu finansman aracı olan vergi ve bu aracın temel olarak uygulandığı vergi devleti kavramları açıklanmıştır. Bununla birlikte demokrasi kavramının daha iyi özümsenmesi adına literatürde en çok referans verilen demokratik unsurlara yer verilmiş, sonrasında ise bunlardan vergilendirme ile doğrudan ilişkisi kurulan unsurlar detaylı olarak ele alınmıştır.

Demokratik sistemlerin sağlam temellere dayanması ve işleyişinde aksiliklerin yaşanmaması için vergi sisteminin sağlıklı bir şekilde işleyişinin temini gerekmektedir. Bu bağlamda demokrasinin, devletlerin en önemli kamu maliyesi araçlarından olan vergiler ile ilişkisinin açıklanması lüzumu görülmüştür. Vergi ve demokrasi ilişkisinin ele alındığı ikinci bölümde ise öncelikle bu ilişki eski medeniyetler çağından günümüz demokratik devletlerine uzanan uzun dönemde tarihsel açıdan dönemlere ayrılarak ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca literatürde yer alan vergi ve demokrasi ilişkisi bağlamında yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Son bölümde ise vergi ve demokrasi ilişkisi niceliksel bir boyuta taşınmaya çalışılmış, bunun için ise belli vergilendirme ölçütleri ve literatürdeki önemli demokrasi ölçümlerinden yararlanılmıştır. Nihayetinde ise vergiler ile demokratik yönetimlerin ilişkisi bağlamında Türkiye örneği ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ VE DEMOKRASİ KAVRAMLARI ÜZERİNE

1.1. Devlet Yönetim Sistemleri

İnsanlık tarihi boyunca vergi ve demokrasi kavramlarının her ikisi de bir devlet çatısı altında şekillenmektedir (Ay ve Uçar, 2015: 196). Bu Tilly'e göre vergilendirmenin vatandaşların özel hayatına devletin en geniş ve kapsamlı müdahalesi, vergilendirme politikalarının ise devlet inşasının tarihsel sürecinin bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır (Gürkan, 2016: 25). Bir devlet yönetim sistemi olan demokrasi kavramı da öncelikle bir devletin var olmasıyla söz konusu olabilecektir. Bununla birlikte insanlar toplum içinde yaşamaya, toplum ise kendisini kurallarla düzenleyecek bir kuruma ihtiyaç duymuştur ve bu kurum çağlar boyunca devlet kurumu olmuştur (Ay ve Uçar, 2015: 196-197). Bununla birlikte insanlık tarihinin her döneminde ideal devlet arayışı söz konusu olmuş, bu arayış İlk Çağ'da Sokrat ile öğrencisi Platon'la başlamıştır. İlk çağda Aristo, Orta Çağ'da Thomas d'Aquino, İbni Haldun, Çiçero, Modern Çağ'da ise Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, Jean Bodin, John Locke, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Adam Smith, David Hume gibi büyük filozofların hepsi ideal devleti açıklamaya çalışmışlardır (Aktan, 2002). Bu da çok sayıda ve tipte devlet örgütlenmesini ve dolayısıyla yönetim biçimini beraberinde getirmiştir. Bu yönetim sistemleri ise toplumların varoluşlarının somut bir biçimini oluşturmaktadır (Althusser, 2005: 48).

Dolayısıyla Antik Yunan döneminden günümüze kadar farklı siyaset bilimcilerce pek çok yönetim sistemi türü ortaya atılmıştır. Bu isimlerden kendinden sonraki düşünürleri yönetim sistemleri konusunda oldukça etkilemiş olan Platon siyasal yönetim sistemlerini "tiranlık, demokrasi, oligarşi, timarşi ve aristokrasi" olarak beşe ayırmış, tiranlığı, bir kişinin zorbalığına dayanan bir yönetim şekli, en ideal yönetim sistemi olan aristokrasiyi "soyluların yönetimi"; oligarşiyi, "zenginlerin yönetimi", timarşiyi, "şan ve şerefe düşkün olanların yönetimi", demokrasiyi ise "halkın

yönetimi" olarak tanımlamıştır. Platon'a göre tüm yönetim sistemlerinin zamanla dejenere olacak, demokrasi ise yozlaşarak despotizme dönüşecektir. Aristo ise yönetim sistemlerini monarşi, tiranlık, aristokrasi, oligarşi, polity ve demokrasi olarak altıya ayırmış, en ideal yönetim biçiminin ise polity yönetim sistemi olduğunu ifade etmiştir. Aristo tiranlığı tek kişinin zorbalığına dayanan yönetim, monarşiyi tek bir kişinin halkın çıkarları için egemenliği elinde bulundurduğu yönetim, oligarşiyi yönetimin kendi özel çıkarlarını halkın çıkarlarının üstünde tutan belirli bir zümrenin elinde bulundurduğu yönetim, aristokrasiyi ise halkın çıkarı doğrultusunda hareket eden belirli bir zümrenin yönetimi olarak tanımlamıştır (Aktan, 2016: 2-3). Montesquieu ise cumhuriyet, monarşi ve despotizm olmak üzere üç tür yönetim sisteminden bahsetmiştir (Althusser, 2005: 48). O'na göre cumhuriyet yönetimi halkın ya da halkın bir bölümünün hükümran olarak iktidarı elinde bulundurmasını gerektirirken, monarşi yönetimi sabit ve yerleşik yasalar uyarınca ülkeyi tek bir kişinin yönetmesi, despotik yönetim ise bir kimsenin ülkeyi hiçbir yasaya ve kurala bağlı olmaksızın yönetmesi olarak tanımlamıştır (Althusser, 2005: 47). Günümüze değin bu yönetim biçimleri; totaliterizm, teokrasi, teknokrasi, sosyalizm, özerklik, otokrasi, oligarşi, mutlak monarşi, monarşi, meşrutiyet, konfederasyon, komünizm, kapitalizm, federasyon, despotizm, demokrasi ve cumhuriyet şeklinde oldukça çeşitlenmiştir (Yarımdağ, bt.). Günümüzde ise en sık rastlanan yönetim biçimlerinden biri bu çalışmanın odağını oluşturan demokratik yönetim sistemidir. Bu bağlamda demokrasi kavramının tanımı üzerinde durulacaktır.

1.2. Demokrasi Kavramı

Demokrasi kavramının ortaya çıkışı hakkında kesin bilgiler mevcut olmamakla birlikte, farklı siyaset bilimciler tarafından en sık referans verilen düşünce M.Ö. 5 inci yüzyılda Atina ve Isparta kent devletlerindeki yönetim şekillerinin demokrasiye başlangıç teşkil ettiğidir (Aktan, 2016: 2). Bu yüzyılda ilk kez Heredot tarafından "demokratia" kavramının kullanıldığı bilinmektedir (Ömercioğlu,

2018: 3). Demokrasi sözcüğü Yunanca "halk" anlamına gelen "demos" ile "güç, iktidar ve yönetim" anlamlarına gelen "kratos" kelimelerinden oluşmakta ve "halk iktidarı" kavramına karşılık gelmektedir (Yılmaz ve Doğan, 2013: 15).

Bir siyasal ve toplumsal örgütlenme tarzı olan demokrasi Antik Yunan'dan günümüze uzanan serüveninde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımların içinde demokrasiyi savunanlar olduğu gibi demokrasiye muhalifler de söz konusu olmuştur. Antik Yunan filozoflarından Platon ve Aristoteles demokrasi kavramını cahil çoğunluğun iktidarı ele geçirerek keyfine göre kent devletini yönetmesi olarak tanımlamıştır (Köker, 2008: 101). Aristoteles demokrasinin genişlemesinin zorunlu olarak yoksullara iktidarı devrettiğini düşünen ılımlı bir muhalifken, Platon ise demokrasiyi ehliyetsiz olanların yönetimi olarak sınıflandıran ve en iyi nitelikteki kişilerin uzun yıllar cazibesini koruyacak yönetimini savunan kesin bir muhaliftir (Dahl, 1993: 16). Bu bağlamda Aristoteles demokrasiyi "birikmiş bir zenginliğe sahip olmayan varlıksızların yönetime sahip olması" şeklinde açıklamış, Aristo ise "halkın çoğunluğunun kendi özel çıkarlarına yönelik kararlar aldığı ve uyguladığı yönetim" olarak tanımlamıştır (Akkoç, 2014).

Demokrasiyi savunan ve çağdaş demokrasinin oluşumuna en büyük katkıyı sağlayan düşünürlerden biri olan ve yönetim biçimleri sınıflandırmasında demokrasi kavramını kullanmak yerine cumhuriyet kavramına yer veren Montesquieu kavramı iki kısma ayırmış ve ilk kısımda yer alan demokrasiyi, "halk elindeki yönetim", ikinci kısımdaki cumhuriyeti ise "egemenliğin belirli bir azınlığın elinde olduğu yönetim şekli" olarak tanımlamıştır (Serenti, 2016). Thomas Hobbes'un ise demokrasiden "halkın egemenliğine dayalı yönetim" olarak bahsettiği bilinmektedir (Akkoç, 2014). John Locke ise demokrasi düşüncesini toplumun siyasal düzeni kurup yönetmesi etrafında şekillendirir. Demokrasi kuramı bakımından Rousseau ise kendine özgü bir yol izlemiş, Aristocu öğretiden ve Montesquieu'den ayrılarak demokrasi kuramını radikal bir halk egemenliği öğretisine

oturtmuştur. Ayrıca Rousseau'dan önceki sözleşme ve egemenlik kuramcılarından Hobbes ve Locke'un egemenliğin halktan devlete aktarılması düşüncesini benimsemesine ve dolayısıyla demokrasi kavramını da bunun etrafında şekillendirmesine rağmen, Rousseau bunlardan farklı olarak egemenliğin bölünemez ve devredilemez olarak halka ait olduğunu ve halk egemenliğinin tüm hukuk düzeninden önce geldiğini ifade etmiştir (Serenti, 2016). Rousseau demokrasiyi "çoğunluğun yönetimi" olarak tanımlamıştır (Aktan, 2016: 6). 1762'de ise halk egemenliği kuramını sistematik hale getirmiştir (Ömercioğlu, 2018: 8). Rousseau, bu kuramda bireylerin iradelerinin sözleşme çerçevesinde esas egemen olan genel iradeyi oluşturduğunu ve genel iradeye saygı gösterilmediğinde egemenin egemenliğini yitireceğini ileri sürmüştür. İdealist bir demokrasi anlayışı barındıran kuramda vatandaşlar tüm kanunların oylamasına doğrudan katılma ve egemenlik eylemine katılmada eşit hakka sahiptir. (Altınkök, 2016: 220). Devlet iradesine bağlanmak için yurttaşlar kendi istekleri ile aralarında sözleşmiş ve bir mukavele yapmışlardır (Gökberk, 1946: 101). Schumpeter'e göre ise demokrasi, halkın kendi iradesini yerine getirmek için bir araya getirilecek bireylerin seçimi yoluyla meselelere karar vermelerini sağlayarak ortak iyiliği gerçekleştirecek siyasi kararlara ulaşmak için kurumsal bir düzenlemedir (Schumpeter, 2010: 250). Vanhanen ise demokrasiyi, iktidardaki pozisyonları doldurmak için yapılan özgür halk seçimleri olarak tanımlarken, Welzel ise devlet gücü üzerindeki anayasal kısıtlamalar olarak tanımlamıştır (Mutascu, 2011: 343).

Görüldüğü üzere siyaset biliminde farklı kavramlara önem atfeden geniş bir demokrasi literatürü söz konusudur. Buna ilişkin olarak Sartori batı uygarlığı ile özdeşleştirilmiş bir olgu olan demokrasinin yüzyıllardır tek bir yazara ait olmayan, pek çok yazarın katkılarıyla şekillenmiş bir söylem olduğunu dile getirmiştir (Baştürk, 2011: 40). Bu tanımlar Schumpeter'in minimalist "seçim demokrasisi" tanımından, Barber'ın maksimalist "güçlü demokrasi" tanımına kadar değişmekte ve hepsi birbirinden farklılıklar arz etmektedir (Alexander ve Welzel, 2011: 271-272). Bu da demokrasi

tanımlarının gündelik siyasetten bağımsız olmadığını, dönemin toplumsal gereksinimlerine göre değişen özellikler gösterdiğini göstermektedir (Üstüner, 2000: 193).

Farklı demokrasi anlayışları farklı kavramlardan yola çıksa da çoğunun demokrasiyi açıklarken "halk gücü" kavramına odaklandığı görülmektedir (Alexander ve Welzel, 2011: 271-272). Genel olarak üzerinde uzlaşılan "halkın iktidarı veya yönetimi" vurgusuna ise Abraham Lincoln tarafından önemli bir koşut eklenmiş ve 1864 yılındaki bir söylevinde demokrasiyi "halkın, halk tarafından, halk için yönetimi" olarak tanımlamıştır (Tunç, 2008:1115). "Halk iktidarı" kavramı ise çoğu demokrasi anlayışına ilham kaynağı sağlayan demokrasinin temel anlamıdır. (Alexander ve Welzel, 2011: 271-272). Bunu Althusser "demokraside insan her şeydir." şeklinde ifade etmiştir (Althusser, 2005: 66). Ringen ise demokrasi tanımında "vatandaş" kavramına ayrı bir önem atfetmiş ve demokrasiyi vatandaşların alınacak kolektif kararlar üzerindeki denetiminin oldukça kurumsallaşmış bir biçimde söz konusu olmasını sağlayan siyasal yapı olarak tanımlamıştır (Ringen, 2010: 49-50). Çünkü demokrasilerde vatandaşlar yönetimde katılımcı ve karar vericidir ve temel hak ve özgürlüklerin sağlandığı bir toplum yapısı önermektedirler (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 54). Ancak şu da unutulmamalıdır ki, her ülkenin tarihsel ve dilsel kültürü o ülkedeki demokratik yapının anlaşılmasında büyük etkiye sahiptir. Bu yüzden halkın yönetimi olarak betimlenen demokrasi kavramı "halk" kavramının etimolojik farklılıklarından ötürü ülkelere göre farklı şekillerde sistematize edilebilmektedir. Örneğin, Kıta Avrupası aydınlanmacı geleneğe sahip olan İtalya, Almanya ve Fransa'da "halk" kavramı organik bir tekilliğe sahipken, bireycilik kültürünün geliştiği Anglo-Sakson kültürde tek tek ve farklı bireylerden oluşan çoğul bir varlığı ifade etmektedir (Sartori, 2011: 40-41). Bu da göstermektedir ki, demokrasilerde ön çıkan halk kavramında kültürel ve dilsel farklılıklar belirleyici rol oynamakta ve ülkeden ülkeye, kişiden kişiye demokrasiye atfedilen anlam farklılaşmaktadır.

Tarih boyunca demokrasi pek çok farklı yoldan organize edilip uygulanmış, böylece birbirinden farklı demokrasi türleri ortaya çıkmıştır (Lijphart, 2006: 13). Demokratik yönetim biçimlerinin en temel sınıflandırmalarından biri doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, yarı doğrudan demokrasi, yarı temsili demokrasi şeklindedir (Varlık ve Ören, 2003: 176-177). Bu farklılığın en temel nedeni, yönetim biçimlerinin içinde bulunulan dönemden etkilenmiş olmasıdır. Rousseau'ya göre tek gerçek ve ideal demokrasi olan doğrudan demokrasi, en net biçimde halkın aracılar olmaksızın kendi kendini bizzat yönetmesi ve halkın yönetimi ile ilgili kararları kendisinin alması olarak tanımlanabilir (Aktan, 2016: 7). Birçok siyaset bilimci doğrudan demokrasinin kendisine özgü yapısı içinde halkın egemenliğinin herhangi bir arabulucunun varlığı olmadan ortak bir alanda uygulanması anlamına geldiğini vurgulamıştır. Doğrudan demokrasinin uygulanma biçime bakıldığında ise ilk olarak eski çağlarda ve küçük topluluklar arasında günümüz temsili demokrasinin kurumlarından biri olan referandum biçiminde karşımıza çıktığı görülmüştür (Cattarin, 2008: 10). Bu bağlamda doğrudan demokrasinin uygulanma olanağı bulduğu Antik Yunan kent devletlerindeki yönetim şekli gerçek demokrasiye örnek gösterilmiştir. Antik Yunan demokrasisinde nüfusun çok yüksek olmaması temsili demokrasinin hiç gündeme gelmemesinin nedenini açıklar (Kuzu, 1992: 336). Bu nedenden ötürü gerçek demokrasinin varlığı ve geleceği açısından oldukça karamsar olan Montesquieu ve Rousseau gibi düşünürler cumhuriyet veya demokrasinin ancak bir kasaba veya şehir gibi küçük bir yerleşim bölgesinde söz konusu olabileceğini dile getirmiştir1 (Dahl, 2010: 108). Ulus-devlet düzeyinde ise demokrasi ancak temsil olgusuyla var olabilecektir (Helvacıoğlu, 2016:2). Dolayısıyla halkın devlet yönetimine, karar alma sürecine doğrudan ve bilfiil katılmasının olanaksızlığı temsilî demokrasileri biçimlendirmiştir (Lijphart, 2006: 13). Bu konuda Sieyés ise

[1] Bununla birlikte günümüzde doğrudan demokrasinin bazı unsurlarının sınırlı sayıda İsviçre gibi birkaç ülkede söz konusu olduğu bilinmektedir (Baldersheim, 2012: 112).

“Ulusu oluşturan ortaklar çok kalabalık olduklarından ve çok geniş bir alana yayıldıklarından ortak iradelerini kendileri kolayca kullanmazlar. Kamusal gereksinimlerini gözetmek ve karşılamak için gerekli olan bütün yetkilerini ayırırlar; ulusal iradenin, dolayısıyla iktidarın bu parçasının kullanılmasını aralarından birkaç kişiye emanet ederler.” diyerek günümüz temsili demokrasinin teorik temellerini atmıştır (Göztepe, 2010: 138-139). Dahl ise temsili demokrasiyi uzun bir süreçte büyük bir ülkede gerçekleştirilebilecek demokrasi olarak tanımlamıştır. O’na göre temsili hükümetler ve temsil olgusu ulusal devletlerin güçlenmesiyle ortaya çıkmıştır. 1820’de temsil sistemini modern zamanların büyük keşfi olarak tanımlayan John Stuart Mill’e göre ise “küçük bir şehirden daha büyük olan bir toplumda herkesin kişisel olarak çok küçük kamu görevlerinden fazlasına katılması mümkün olmadığından kusursuz yönetimin temsili olması gerektiği sonucu ortaya çıkar (Dahl, 2010: 108-120).”

En genel tanımlamayla ise temsili demokrasi “halkın kendisini yönetecek temsilcileri seçmesi ve onlara yönetme yetkisini devretmesi”dir. Günümüzde demokrasiyi benimsemiş pek çok ülkede temsili demokrasi uygulamalarına rastlanmaktadır (Aktan, 2016: 7). Bu temsili sistem halkın kendi kendisini yönetmesinden çok, oy hakkı aracılığıyla yöneticilerini değiştirebilmesi iktidarını içermektedir (Çağan, 1980: 130). Çünkü anayasal bir düzenin söz konusu olduğu demokratik bir devlette egemenin iradesi yorumlanmaya ve sorgulanmaya ihtiyaç duyar. 1748’de Montesquieu bunun aracının temsili demokrasi olduğunu dile getirmiştir. Temsili demokrasilerde egemen olan halkın iradesi, seçimler, halk oylamaları ve anayasada belirlenen yasama, yürütme, yargı organları tarafından dile getirilmektedir (Göztepe, 2010: 135). Günümüz çağdaş demokrasilerinin ve dolayısıyla temsili demokrasinin temel özelliklerinden birisi, genel ve eşit oy sistemine dayalı "katılım" ve "temsil”dir (Aktan, 2002). Ancak temsilin gerçekten sağlanıp sağlanamadığı konusu muammadır ve bir sonraki seçime kadar temsilcileri denetlemenin bir yolunun olmaması bu muammaya katkı sağlar (Helvacıoğlu, 2016:2). Bunlar dışında demokrasilerin mutlak demokrasi,

liberal demokrasi, sosyal ve ekonomik demokrasi ve modern demokrasi gibi çeşitli adlarla anıldığı görülmüştür (Kuzu, 1992: 336).

1.2.1. Demokratik Devletlerin Özellikleri

Lipset'e göre demokratik ülkeler genellikle gelişmiş sanayiye, sağlıklı bir şehirleşmeye ve yüksek eğitim seviyesine sahip, servetin özel kesimde arttığı ülkelerdir (Lipset, 1986: 30). Bununla birlikte vatandaşlara demokratik olmayan sistemlerin sağlayamayacağı katılım hakkı, fikirlerini siyasi konularda açıklama hakkı, oy verme hakkı gibi pek çok temel hakkı sağlamayı garanti eder. Bununla birlikte temel demokratik hakları ve fırsatları oluşturan ve koruyan kurumlar da demokrasilerin gereğidir. (Dahl, 2010: 60-61). Vatandaşlara geniş ölçekli siyasi ve medeni haklar tanınmıştır ve bu haklar anayasalarında ve yasalarında yer almaktadır ve bunlar etkin ve adil bir şekilde uygulanmaktadır. Hak, özgürlük ve fırsatlara ek olarak, vatandaşlara ifade özgürlüğü gibi geniş çaplı özgürlükler tanınmakta, devlet kişilerin insani gelişimine destek olmaktadır. (Gökçe, 2013: 63-64). Ayrıca demokrasi fikrinin daha çok geliştiği ülkelerde devletlerin kendi koyduğu kurallarla kendilerinin de bağlı olması söz konusudur. Bu ülkelerin anayasal düzenlemelerinde vergilemede kanunilik ilkesi geniş şekilde yer almaktadır ve bu ilke demokrasinin güvencesi altındadır (Şişman, 2009: 38). Mahkemeler bağımsızdır, yürütme mahkemelere ve hakimlere kesinlikle müdahalede bulunmaz. Kuvvetler birbirini denetler ama asla birbirini etkileyecek araçlara sahip değildir. (Gökçe, 2013: 64).

Dahl ise demokrasilerin zorbalığı önleme, temel haklar, genel özgürlük, kendi kaderini tayin etme, ahlaki özerklik, insani gelişme, temel kişisel çıkarların korunması, siyasal eşitlik gibi pek çok bakımdan arzulanır sonuçlar doğuracağını ifade etmiştir (Dahl, 2010: 56). Tilly ise demokrasinin kişilere kendi kaderini kendi tayin etmesi açısından kolektif güç verdiğini ve onları tiranlıktan ve kargaşadan kurtardığını ifade etmiştir (Tilly, 2014: 21). Alexander ve Welzel'e göre ise demokrasi

halkın kendi hayatlarını yönetmek için kişileri güçlendirme fikrinden ilham almıştır (Alexander ve Welzel, 2011: 271-272). Ringen konuyla ilgili olarak demokrasinin otokrasi gibi demokrasi dışı düzenlere göre kişilere sunduğu yaşam fırsatlarının daha iyi olmasından ötürü daha iyi bir yönetim sistemi olduğu sonucuna varmıştır (Ringen, 2010: 33). Böylece modern demokrasiler barış ve refah ortamını da tesis etmektedir. (Dahl, 2010: 56).

Ayrıca demokratik bir sistem diğer sistemlere göre halk eğitimini daha çok teşvik etmekte, bu eğitimli emek ise yeniliklerin uygulanmasına ve ekonomik büyümeye ciddi ölçüde katkı sağlamaktadır (Dahl, 2010: 70). Teknoloji hayatın her alanında etkin olarak kullanılır, bireyler ve kurumlar arası iletişime engel konmaz ve bireyler bilgiye ulaşmak için teknolojiden özgürce faydalanırlar (Gökçe, 2013: 63-64). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) üye ülkelerle ilgili 2018 eğitim raporuna göre üye ülkelerde zorunlu eğitimde ortalama ders süresi 7533 saat olarak açıklanmıştır. Zorunlu eğitimde en fazla ders süresinin olduğu ülke 11 bin saat ile Avustralya iken, bunu 10960 saat ile Danimarka izlemektedir. Zorunlu eğitimde ders saatlerinin en az olduğu ülke ise 5940 saat ile Macaristan iken, Letonya 6 bin saat ile sondan ikinci sırada yer alırken, 6 bin saatin çok az bir üstünde bir rakamla Polonya ve Türkiye bu klasmanda sondan 3. ve 4. sıradadır (OECD, Education at a Glance 2018, 2018).

Burada genel hatlarıyla ülkelerin demokratiklik özelliklerine değinilmekle birlikte, sayıları neredeyse iki yüze varan dünya ülkeleri demokratik olmayan, yeni demokratikleşmiş, antik ve köklü bir demokrasiye sahip olan devletler olarak üçe ayrıldığında her grupta birbirinden farklı ülkelerin söz konusu olduğu ve bunların hepsinin kendine özgü özellikler barındırdığı görülecektir (Dahl, 2010: 8).

1.3. Vergi ve Vergi Devleti Kavramları

Vergi kavramı bu çalışmanın ikinci temel inceleme alanıdır. Vergiler kamusal hizmetlerin finansmanının sağlanabilmesi ve ekonominin sosyo-ekonomik koşullarının gerektirdiği önlemlerin alınabilmesi için devlete yapılan karşılıksız, zorunlu ve nihai ödemelerdir (Selen, 2011: 313). Vergilerin bu zorunlu karakterini Sdney Smith "dünya üzerinde her şeyden vergi alınmaktadır, vergiden kaçmanın tek yolu ölümdür" şeklinde betimlemiştir (Burg, 2004: 12). Kamu maliyesi literatürü için ise hem önemli bir kamu finansman aracı, hem de etkili bir maliye politikası uygulama aracıdır (Selen, 2011: 313). Devletler için para basma, borçlanma gibi çeşitli kamusal kaynaklar söz konusu olmakla birlikte, günümüzde devletlerin tartışmasız en önemli ve sağlıklı gelir kaynağı vergilerdir (Güngör, 2016: 49). Tarihsel süreç içerisinde modern kamu maliyesi sisteminin ortaya çıkışını mümkün kılan en önemli unsurlardan biri devletin asli gelirini parasal vergi biçiminde toplamaya başlamasıdır (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 2).

Vergi ile demokrasi kavramları arasındaki ilişki de modern devletin üstlendiği bu fonksiyonlar üzerinden kurulmaktadır. Çünkü modern devletlerin önemli fonksiyonları vardır ve vergiler de devletin ekonomik ve sosyal amaçlarına ulaşmalarında temel araç niteliğindedir (Şentürk, 2014: 129-130). Böylece sürdürülebilir bir yapının tesis olabilmesi için de vergi sistemi geliştirilmiştir (Ömercioğlu, 2018: 31). Vergi, resim, harç ve gibi mali yükümlülüklerden oluşan bu vergi sistemleri ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuki faktörlere bağlı olarak zamanla değişmiş ve gelişmiştir (Çımat, 2018). Ülkelerin vergi sistemleri geliştikçe ve vergiler hane halklarına salındıkça da devlet organları çeşitlenmiş, bu da salınan vergilerle devletin hane halkı bütçelerine nüfuz etmesine ve onlar üzerinde giderek artan bir hakimiyet kurmasına yol açmıştır. (Dönmez ve Kaya, 2014: 100-101). Schumpeter ise vergilerin bu cebriliğinin toplumların erken maliye tarihinin temel belirleyicisi olduğunu ifade etmiştir (Gürkan, 2014: 50). Bir başka deyişle vergilerin cebrilik özelliği ilerideki bölümlerde

demokratik olup olmadığı tartışılacak olan devletleri öne çıkarmış, bu devletler ise vergi devleti olarak literatüre geçmiştir. Bu bağlamda genel bir tanımlama ile vergi devleti egemenlik yetkilerine dayanarak vergi koyan ve harcamalarını düzenli olarak topladığı vergilerle finanse eden modern devlet olarak kavramsallaştırılabilir (Dönmez ve Kaya, 2014: 100-101).

Vergi devletinin kavramsallaşmasına en önemli katkıyı sağlayanlardan biri olan Schumpeter'in 1918 yılında yayımlanan "*The Crisis of the Tax State*" başlıklı eserinde vergilerin sadece devleti oluşturmaya yardımcı olmayıp, aynı zamanda onu şekillendirdiğini ifade etmiştir (Schumpeter: 1991: 108). Bu düşüncesiyle Schumpeter vergiler ile devlet arasındaki özdeşleşmenin vergi devleti kavramıyla vücut bulmasına katkı sağlamıştır. Bir başka deyişle Schumpeter vergilerin açık bir şekilde devlet oluşumlarının temelinde yer aldığını dile getirmiştir (Gürkan, 2014: 52). Schumpeter'in vergi devleti kavramı kamu tercihi teorilerinde olduğu gibi, ekonomi politik yaklaşımında da aslında merkezi bir öneme sahip olmuştur (Backhaus, 1994: 65). Görüldüğü üzere vergiler devletler için hayati bir nitelik taşımaktadır. Devlet varsa vergi de vardır, vergi yoksa devletlerin varlığını idame ettirebilmesi de mümkün değildir (Gök, 2007: 145). Burke'a göre ise "devletin gelirleri, devletin ta kendisidir." Modern devlet vergi toplama fonksiyonuna sahiplikle en temel özelliklerinden biri olan vergi devleti niteliğini kazanmıştır. Musgrave'e göre ise Schumpeter'in bu finansal ihtiyaçlar sonucu yaratılan devlet görüşü mali meselelere atfedilen tarihsel rolü yansıtır (Musgrave, 1992: 98). Backhaus'a göre Schumpeter'in vergi devleti yaklaşımı hem mali politikaların günlük yaşamı önemli derecede etkilemesini hem de günlük olayların birtakım mali etkilerinin olmasını temel alır. Devletin doğası, dizaynı ve içsel süreçleri ile gelecek performansı mali açıdan ele alındığında, vergi devleti kavramı anlamını bulmuş olacaktır (Backhaus, 1994: 78).

1.4. Demokrasinin Unsurları ve Vergi Kavramı ile İlişkisi

Demokrasinin unsurları bir ülkede demokratik bir yönetim olduğunu varsaymak için gereken asgari ölçüler temel ilkelerdir (Ömercioğlu, 2018: 7-8). Ülkelerin ne derece demokratik olduğunu belirlemek için spesifik unsurlara ihtiyaç vardır (Lijphart, 2006: 57). Bununla birlikte farklı siyaset bilimciler farklı demokrasi unsurlarının üzerinde durmuştur. Çoğu siyaset bilimci demokrasinin nelerden oluştuğunu açıklamak için Schumpeter'in 1942 yılında yaptığı seçimlerin önemini vurgulayan demokrasi tanımından yola çıkmıştır. Ancak genelde Schumpeteryan demokrasi tanımı benimsenmiş olsa da demokrasi uygulamada özgür ve adil seçimler, politikacıların seçmene sorumluluğu, siyasete giriş serbestisi de dahil pek çok siyasi unsurla ilişkilendirilmiştir (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 71).

Bu konuda en çok atıf yapılan siyaset bilimcilerden Dahl ise günümüzde uygulanan demokratik sistemleri demokrasilerden ayırt edebilmek için onlara poliarşi "*polyarchy*" adını vermiştir (Soysal, 2002: 332). Dahl, poliarşi kavramının hem demokratik kalitenin ne ölçüde egemen olduğunu hem de demokrasinin varlığına ilişkin göstergeler sunduğunu ifade etmiştir (Köktaş, 2001: 118). 1971 tarihli "*Polyarchy*" başlıklı eserinde ise demokratikleşmenin tek bir nedensel unsurla açıklanamayacağını ve birkaç farklı koşulun dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Böylece Dahl'a göre saydığı yedi unsurun hepsinin poliarşi için elverişli olması durumunda, bir ülkenin poliarşiyi kurma ve sürdürme şansının yüksek olacağını ifade etmiştir (Vanhanen, 1997: 14). Bir başka deyişle makul ölçüde duyarlı bir demokrasi bu yedi unsurun birlikte olmasıyla varlık gösterebilir (Soysal, 2002: 332). Bir ülke ancak tüm demokratik unsurlara ve kurumlara sahip olduğu zaman demokrasi olarak nitelendirilebilecektir (Dahl, 2010: 116). Bunlar; seçilmiş görevliler, örgüt kurma ve kurulu örgütlere katılmayı içeren örgütsel özerlik, ifade özgürlüğü, alternatif enformasyon veya diğer bir deyişle bilgi kaynaklarına erişim, mevki için yarışma hakkı, özgür ve adil seçimlerin

varlığıdır (Dahl, 2010: 281). Bu unsurların günümüzde de yaygın bir kabule sahip olduğu ve bunlara sıklıkla referans verildiği görülmektedir (Lijphart, 2006: 56). Ancak Dahl henüz bu ölçütlerin tamamını sağlayabilen tek bir ülkenin dahi olmadığını ifade etmiştir (Ömercioğlu, 2018: 7). Zaten O'na göre halkın eğilimlerine tam olarak uyan ideal bir demokrasi yönetiminin uygulamada var olması çok zor olduğundan demokrasi idealden öteye geçememiştir (Köktaş, 2001: 118). Bununla birlikte poliarşinin siyasi kurumlarına sahip olan ülkelerin demokratik olduğunu, sahip olmayanların ise olmadığını söylemek veya bunların belirli bir ülkede yer alıp almadığı konusunda kesin yargıya varmak demokratik ülkelerin sayısına ve içinde bulunulan ülkenin demokrasi ve otokrasi arasındaki sıralamada kaçıncı sırada olduğunu cevaplamak da oldukça zordur (Dahl, 2010: 214). Bu yüzden siyaset bilimcilerin saydığı demokrasinin unsurlarından yararlanılarak demokrasi derken neyin kastedildiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Bunlardan Alexander ve Welzel, demokrasi unsurları bağlamında ilk akla gelenin "insanların kişisel hayatlarını yönlendirmek için lazım olan haklar" olduğunu ifade etmiş ve kamusal hayatı şekillendirmede "düşünce ve oylamanın" önemine değinmiştir. Onlara göre Afrika, Asya, Latin Amerika, Orta Doğu ya da Avrupa'da nerede olursa olsun, "demokrasi" kavramıyla karşılaşıldığında öncelikle kişileri güçlendiren haklara vurgu yapılmaktadır (Alexander ve Welzel, 2011: 272). Giddens'e göre ise "Demokrasi, iktidara gelmek isteyen siyasal partiler arasında fiili rekabetin yaşandığı bir sistemdir. Bir demokraside nüfusun tüm üyelerinin yer alabildiği düzenli ve adil seçimler yapılır. Demokratik katılım hakkı medeni özgürlüklerle el ele gitmektedir." Burada siyasal birlikler kurma ve bunlara katılma özgürlüğü ile birlikte ifade ve tartışma özgürlüğü kastedilmektedir (Tanrıverdi, 2009: 862). Giddens'in demokrasi tanımında siyasal partiler, adil seçimler, siyasal özgürlük ve seçmen katılımı unsurlarının vurgulandığı görülmektedir. Ömercioğlu'na göre ise demokrasinin unsurlarını; egemenlik, serbest ve düzenli seçimler, siyasi partiler, örgütlenme hakkı, temel hak ve hürriyetler, eşitlik ve hukuk devleti oluşturmaktadır (Ömercioğlu, 2018: 8). Aktan ise

ideal bir demokraside olması gereken unsurları taşıdığı öneme göre; siyasal özgürlükler, hukuk devleti, iktidarın sınırlandırılması, kuvvetler ayrılığı, şeffaflık, laiklik, demokrasi kültürü ve sivil toplum olarak sıralamış ve demokrasinin meydana gelmesi ve kurumsallaşması için sivil toplumun güçlü ve etkin olması gerektiğini de vurgulamış, bu unsurlar olmadan demokrasinin yalnızca "halk egemenliği" olarak tanımlanmasının hiçbir anlam taşımayacağını ifade etmiştir (Aktan, 2016: 9-10). Kuzu ise demokratik rejimin vazgeçilmez unsurlarından en önemlilerini "Siyasi sistemdeki temel siyasal karar organlarının genel oya dayanan serbest seçimlerle oluşması; serbestçe örgütlenen siyasi partiler arasında eşit şartlarla yürütülen iktidar yarışması ile tüm vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin tanınmış ve hukuki güvence altına alınmış olması" olarak sıralamıştır. "Şu halde milli egemenlik, serbest seçimler, çok partili siyasi hayat ve hürriyet ortamı, klasik demokrasinin asgari koşullarıdır." (Kuzu, 1992: 339). Economist Inteligence Unit (EIU) ise günümüzde demokrasinin unsurlarını çoğunluk kuralı, yönetilenin rızasına dayalı hükümeti, özgür ve adil seçimlerin varlığı, azınlık haklarının korunması ve temel insan haklarına saygı duyulması olarak ifade etmiştir (EIU, 2019: 46).

Ancak bu unsurların Dahl veya diğer siyaset bilimcilerce belirtilenlerle sınırlı kalmayacağı ve farklı ülkelerdeki demokrasiler için farklı gereklilikler taşıyacağı açıktır. Ayrıca tüm bu unsurlar demokratik yönetimlerde söz konusu olsa dahi bunların uygulanma biçimleri ülkesel farklılıklar gösterecektir. Örneğin demokratik yönetimlerdeki anayasanın yazılı mı, sözlü mü olacağı, haklar beyannamesi içerip içermediği, sosyal ve ekonomik hakları ele alıp almadığı, sistemin federal mi üniter mi yapıda olduğu, ülkede tek mi, iki meclis mi olduğu, gerekli hukuki denetimlerin yapılıp yapılmadığı, anayasa değişikliklerinde referanduma gidilip gidilmediği, sistemin başkanlık sistemi mi, parlamenter bir sistem mi olup olmadığı gibi konularda çeşitlenmeler yaşanmaktadır (Dahl, 2010: 136). Buraya kadar sayılan tüm bu demokratik unsurlardan vergilendirme ile ilişkisi kurulan unsurlar ise detaylı olarak ele alınacaktır. Bunlar vergilendirme yetkisi bağlamında devletin egemenliği,

vergilerin kanuniliği bağlamında hukuk devleti, vergisel düzenlemeleri bağlamında demokratik anayasa, vergilemede eşitlik bağlamında siyasal eşitlik ve özgürlük, vergilendirme yetkisinin yasama tarafından kullanılması yürütmeye ise buna ilişkin düzenlemeler yapma yetkisinin verilmesi bağlamında kuvvetler ayrılığı, halkın kendi seçtiği temsilciler vasıtasıyla vergilendirme politikalarının belirlenmesi bağlamında adil ve özgür seçimler ve uygulanan vergisel politikalara etkileri bağlamında siyasi partilerdir. Konunun önemine binaen bu unsurlar sırasıyla ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

1.4.1. Devletin Egemenliği

Fransız siyaset bilimci Jean Bodin, egemenlik kavramına devletin özü gözüyle bakmıştır. Ona göre, "Nasıl ki kenarları, pruvayı, pupayı, güverteyi bir arada tutan omurgası olmayan bir gemi biçimsiz bir tahta yığınından başka bir şey değilse, bütün üyeleri ve bunların parçalarını bütün aileleri ve dernekleri tek bir beden şeklinde birleştiren egemen erki olmayan bir devlet de devlet değildir." Dolayısıyla güvertesi olmayan bir gemiden nasıl bahsedilemeyecekse egemenliği olmayan bir devletten de bahsedilemeyecektir (Saygılı, 2010: 79).

Devlet ve demokrasi bakımından hayati öneme sahip olan egemenlik kavramı vergilerin tahsili bakımından da olmazsa olmaz bir niteliğe sahiptir. Devletler vergileme yetkilerini egemenlik güçleri aracılığıyla kullanmaktadır. (Güngör, 2016: 50). Vergilendirme yetkisi devletin ülkesi üzerindeki egemenliğine dayanarak vergi toplama bakımından sahip olduğu hukukî ve fiili gücüdür. Devletin vergilendirme yetkisinin kaynağı devlet egemenliğidir (Öztürk, 2015: 4816). Brennan ve Buchanan ise vergileme gücünü uygulamada karar alma gücü olarak tanımlamıştır (Mutascu, 2011: 343). Bu bağlamda egemenlik kavramı olmadan vergiden önce devletin söz konusu olamayacağı açıktır. Bu ilişki ters çevrilip tekrar okunduğunda, bir devletin vergi toplayabildiği ölçüde ülkesi üzerinde egemenlik kurabileceği de malumdur (Dönmez ve Kaya, 2014: 100). Normalde sadece

kanunla konabilen, kaldırılabilen veya değiştirilebilen vergiler üzerinde devlet egemenliğine dayanarak uzlaşmaya gitmek, vergi affı getirmek, miktarı çok düşük vergileri silmek gibi çeşitli uygulamalarda bu devlet egemenliğinin bir sonucudur (Güngör, 2016: 48). Ancak bu egemenliği elinde bulunduran devlet organının bu vergi koyma yetkisini doğru ve tarafsız bir şekilde kullanmadığıyla ilgili pek çok görüş söz konusu olmuştur. Bodin vergileme gücünün esasen tüm ulusa zarar verme gücü olduğunu savunmuş, egemenlik ve vergileme konusundaki politik teorideki iç uyumun sağlanmasının imkânsız olduğunu dile getirmiştir. Egemen devlet erki bu egemenliğini keyfi biçimde kullanacak ve bundan bütün ulus olumsuz etkilenecektir. O'na göre devletin ihtiyari vergileme yoluyla mülkiyete el koyması yasa dışıdır ve egemen bu gelire bel bağlarsa, o gerçekte kendi çöküşü için çalışmış olur (Wolfe, 1968: 275).

1.4.2. Hukuk Devleti

Demokratik bir yönetimin olmazsa olmaz bir diğer unsuru ise hukuk devletidir. Almanca hukukun üstünlüğü anlamına gelen "*Rechtsstaat*" kavramının ilk kez Almanya'da, 1798'de Placidino ve 1813'te Welcker tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Özlem, 2016: 12). Demokrasi açısından hayati nitelik taşıyan bu kavram, devlet iktidarının kişi hak ve özgürlükleri bakımından sınırlandırılmaya başlanmasıyla ortaya çıkmış ve demokrasinin yayılmasıyla ise yaygınlık kazanmıştır (Erkin, 2013: 238). Bu kavram devlet iktidarının hukuk düzeni çerçevesinde kullanılması ve hukuken güvence altına alınmış bireysel alanın devlete karşı korunması sağlandığında ancak uygulanmış sayılabilecektir. Devlet iktidarının hukuk kurallarına bağlılığı, iktidarın keyfi kullanımını önlemesinin yanında, devlet organının faaliyetlerinin vatandaşlar için öngörülebilirliğini temin eder (Metin, 2012: 93). Hukuk devletinin bir başka tanımı ise halkın belirlediği yöneticilerin hukuk kuralları dâhilinde hareket etmeleridir ve zorunlu şartlarından biri ise siyasal iktidarın güç ve yetkilerinin sınırlandırılmasıdır (Aktan, 2016: 9). Hukuk devletlerinde devlet organlarının tüm

faaliyet ve işlemleri hukuk kuralları çerçevesinde yürütülür; kişi hak ve özgürlükleri anayasal güvence altındadır (Çağan, 1980: 137).

Hukuk devleti kavramının vergilerin tahsil yönetime uyarlanmasıyla ise vergilerin kanuniliği ilkesi doğmuştur. Kanunilik ilkesi vergilerin anayasal çerçeveye oturtulması ve kanunlara uygun bir şekilde uygulanmasını sağlamak adına, vergilerin kanunla konulması, değiştirilmesi veya kaldırılması anlamına gelmektedir. Bu ilkeyle vergilerin kanunların yanı sıra diğer anayasal ilkelere de uygunluğu sağlanır (Çağan, 1980: 137). Hükümdarın yönetilenlerden vergilerin kanuna dayanarak alınması gerekliliği ilk kez Magna Carta'da yer almıştır (Kumrulu, 1979: 148). Magna Carta ile varılan uzlaşma ve 1689'daki "Muhteşem Devrim" sonrası Haklar Bildirgesi'nin yürürlüğe girmesiyle İngiliz kralların vergileme gücü sınırlandırılmıştır (Schön, 2018: 2). Bunun yanı sıra özellikle 17 ve 18 inci yüzyılda dünyanın pek çok yerinde buna ilişkin gelişmeler yaşanmıştır. İngiltere'de 1628 tarihli Haklar Dilekçesi ve 1689 tarihli Haklar Bildirgesiyle kanunilik ilkesi ile ilgili ilk bağlayıcı düzenleme söz konusu olmuş, 1776 tarihli ABD Bağımsızlık Bildirgesi ile "Temsilsiz vergi olmaz" kuralı ABD'de yürürlüğe girmiş, 1789 tarihindeki Fransız Devrimi ile ise vergilerin kanuna dayanması gerektiği Fransa'da kayıt altına alınmış, oradan tüm dünyaya yayılmıştır (Güngör, 2016: 49). Bu kuralın bir sonucu olarak ABD'de seçilmiş hükümetin koyduğu vergilerin yasallık kazanması söz konusu olmuştur (Şişman, 2009: 39)

Bununla birlikte mali konularda parlamentonun resmi mevzuatında vergi hukukunun öncelikle maddi unsurlarının ortaya koyulması gerektiği görüşü yaygın olarak kabul edilmektedir (Schön, 2018: 2). Kanun koyucu vergi kanunlarında belirsiz, soyut ve kıyas yoluyla yoruma elverişli kavramlar kullanmamalı, vergi hukuku uygulamasında karşılaşılabilecek kanun boşlukları kıyasa varmayan yorum yöntemleri ile doldurulamıyorsa mutlaka yasama organınca doldurulmalıdır. Kendi koyduğu kurallara kendisi de uyan bir hukuk devletinde vergilemede hukuki güvenlik ilkesi de

sağlanacaktır. Vergilendirmede hukukî güvenlik, öncelikle vergi kanunlarının kesin, açık, sade ve anlaşılabilir olması ile söz konusu olabilir. (Çağan, 1980: 141). Hukuki güvenlik ilkesinin tesis edilebilmesi ise hükümetlerin vergileme konusunda iradi-takdiri-ihtiyari kararlara dayalı güç ve yetki kullanımlarının sınırlandırılmasına bağlıdır (Aktan, 2017: 113). Burada demokrasinin temel bir gereği olan hukuk devleti kavramı ile vergilemede kanuniliğin yakın ilişkisi göze çarpmaktadır. Ayrıca hukuk devleti kavramının aslında diğer pek çok demokratik unsuru kapsadığı da görülmektedir.

1.4.3. Demokratik Anayasa

Anayasalar, devletin temel yapısını, örgütlenişini, işleyiş kurallarını gösteren ve kişilerin haklarını güvence altına alan üstün hukuk kurallarından oluşur (Coşgun, 2017: 95). Bu yönüyle hukuk devletlerinin bir gereği olan anayasalar demokrasilerin de olmazsa olmaz bir unsurlarıdır. Çünkü demokrasilerin en önemli gerekliliklerinden biri devlet tarafından anayasayla güvence altına alınmış siyasal ve medeni haklara sahip olmaktır (Gökçe, 2013: 59). Anayasaların demokrasi için önemini Buchanan, günümüzde demokrasi kavramının tamamen boş bir anlam ihtiva ettiğinden demokrasinin "anayasal" kelimesini ön ek olarak alması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü demokrasi, anayasal bir forma büründürülmeden anlam bulamayacaktır (Aktan, 2016: 12). Dahl'a göre ise anayasalar bir ülke için istikrarın sağlanması, temel hakların korunması, ülke vatandaşları arasında tarafsızlığın temini, siyasi liderlerin davranışlarından sorumlu tutulmalarının ve adil temsilin sağlanması, bilgiye dayalı bir mutabakatın ve etkin bir hükümetin kurulması, yetkili kararların alınması açısından önem taşımaktadır (Dahl, 2010: 141-143).

Anayasa olgusunun kökeni 17 inci ve 18 inci yüzyıllarda oluşturulan anayasal metinlere dayanmaktadır. Ancak 1700'lerin öncesinde yazılı hukuk kuralları söz konusu olmasına rağmen bu metinler hiyerarşide üstün kabul edilmediğinden anayasa niteliği kazanamamıştır. Bu bağlamda ilk

anayasa bazı tarihçilere göre Magna Carta sayılmakla beraber, genel kanıya göre ilk anayasa 1787 tarihli ABD Anayasası'dır. İkincisi ise devrim sonrası 1791 yılında oluşturulan Fransız Anayasası'dır. Bunları ise sırayla 1809 yılında İsveç Anayasası, 1812 yılında İspanyol Anayasası, 1814 yılında Norveç Anayasası, 1831 yılında Belçika Anayasası 1848 yılında İsviçre Anayasası, 1848 yılında İtalyan Anayasası, 1848-50 yılında Prusya Anayasası, 1849 yılında Danimarka Anayasası, 1849 yılında Lüksemburg Anayasası, 1860 yılında Arjantin Anayasası, 1864 yılında Yunan Anayasası, 1866 yılında Romanya Anayasası, 1876 yılında Kanun-i Esasi, 1887 yılında Hollanda Anayasası, 1889 yılında Japon Anayasası, ve 1891 yılında Brezilya Anayasası izlemiştir (Çoşgun, 2017: 97). Halka önemli demokratik haklar tanıyan bu anayasalar içinde Amerikan, Fransız ya da Alman Temel Kanunu gibi anayasalar model anayasaları oluşturmuştur (Alexander ve Welzel, 2011: 273-274). Bu anayasaların model anayasa vasfını kazanmaları ise ortaya konulan yaratıcılıktan ötürü diğer ülkelere örnek teşkil etmelerinden kaynaklanır (Dahl, 2010: 156).

Anayasal uygulamalar ile ilgili bir başka önemli konu ise bunların ülkeden ülkeye çeşitlilik arz etmesi ve tek tip bir demokratik anayasanın söz konusu olmamasıdır (Dahl, 2010: 135). Bu çeşitliliğe ülkelerin geçmiş tecrübeleri, hükümet tipleri, mali ve sosyo-kültürel özellikleri etki etmiştir. Buna örnek olarak Büyük Britanya'nın, İsrail'in ve Yeni Zelanda'nın yazılı bir anayasası olmaması gösterilebilir (Dahl, 2010: 136). Ancak anayasalarının yazılı olmaması bu ülkelerin demokratiklik durumuna etki etmemiştir ki, Britanya Avrupa'nın ise en eski demokrasilerinden birini teşkil etmektedir (Weinber, 2012: 39). Dolayısıyla anayasaların varlığı mutlak bir biçimde "demokrasi" taahhüt etmediği gibi, eksikliği de demokratik yönetimlerin varlığını mutlak biçimde noksanlaştırmayacaktır. Çünkü bu üç ülke örneğinde olduğu gibi demokrasi aynı zamanda kültür meselesidir; nasıl bütünleştirildiğine, nasıl içselleştirdiğine, onunla nasıl yaşanıldığına bağlı olarak varlık sürdürecektir (Weinber, 2012: 40). Böylece asıl önemli olan anayasalarla demokrasinin varlığının tanınması ve güvence altına alınmasıdır. Örneğin 1982 tarihli Türk Anayasası'nın 2 nci

maddesinde "*Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir."* denilerek Türkiye Cumhuriyeti'nin nitelikleri ifade edilmiştir. 4 üncü maddesinde ise ilk üç madde hükümlerinin değiştirilemeyeceği, değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği hükmü ile Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik niteliği güvence altına alınmıştır (1982 T.C. Anayasası). Benzer şekilde Kazakistan'da 1986 yılında Sovyetler Birliği'nden ayrılmasından beş yıl sonra ülke Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından taslağı hazırlanan ve taslağın onaylanması için yapılan referandumla büyük destek kazanan Kazakistan Anayasa'nın ilk maddesi, "*Kazakistan Cumhuriyeti, en yüksek değerleri birey, bireyin yaşamı, hakları ve özgürlükleri olan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir."* ifadeleriyle başlamaktadır (Tilly, 2014: 13). 1995 tarihli Azerbaycan Anayasası 7 nci maddesinde ise Azerbaycan devletinin demokratik, hukuki bir devlet olduğu, rejimin kuvvetler ayrılığı prensibine dayandığı belirtilmektedir (Gökçe, 2013: 66). Kırgızistan Anayasası'na göre de Kırgız Cumhuriyeti demokratik, laik, sosyal ve hukuk devletidir. (Kırgızistan Anayasası, 2010). Ancak bu noktada önemli olan anayasalarla sağlanan demokrasi taahhüdünün ne kadarının hayata geçirildiğidir. Tilly Kazakistan özelinde, ülke anayasası Kazakistan'ın demokrasiyle yönetildiğini açık bir şekilde iddia etse de, Freedom House'un her yıl belli kriterlere göre ülkeleri puanladığı 2005 yılındaki ölçüme göre siyasal haklar ve sivil özgürlükler bakımından siyasal haklarda 6 ve sivil özgürlüklerde 5 gibi oldukça düşük puanlar aldığını ifade ederek bir ülkenin gerçekten demokrasiye sahip olması için bunun sadece anayasaya konan hükümle mümkün olmayacağını, başka niteliklerle de desteklenmesi gerektiğini dile getirmiştir (Tilly, 2014: 14). İlerdeki bölümlerde dile getirileceği gibi günümüzde bu antidemokratik hal devam etmektedir. 2018 yılı Freedom House verilerine göre Kazakistan 210 ülke içinde 175. en demokratik ve özgür ülke olabilmiştir ve Kırgızistan ve Azerbaycan'da da durum farklı değildir.

Tarihsel olarak vergiler ile anayasaların ilişkisi ise vergisel uygulamalardaki keyfiliğin önemli demokratik mücadelelere yol açması sonucunda yazılı ve yazısız anayasaların şekillenmesiyle başlamıştır (Uluatam, 1995: 21). Vergilendirmenin doğrudan insan hakları ve özgürlüklerle ilgili olması, başka bir ifadeyle verginin birçok hakkı sınırlaması dolayısıyla bir hukuk devletinde anayasal zemine oturtulması şarttır. Hukuk devleti açısından hukuki istikrar ve güvenliğin sağlanması sosyal devlet açısından da vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımının gerçekleşmesi için anayasal bir düzenlemeye ihtiyaç vardır ve bu ihtiyaç demokratik olmayan ülkelerde çok önemlidir (Şişman, 2009: 31). Buchanan konu ile ilgili olarak; "*Vergi sistemi, ancak anayasal perspektif içerisinde anlamlı bir şekilde tartışılabilir. Bu ifadeyle, vergilemenin temel yapısı ve vergi yükünün kişiler ve gruplar arasındaki dağılımı konularının mevcut bir 'mali anayasa' veya 'vergi anayasası' çerçevesi içerisinde ele alınması gerektiğini kastetmekteyim. Vergi anayasası, bireylerin vergi oranlarındaki değişikliklere kolayca uyum gösterecekleri ve uzun dönemi esas alan yarı sürekli kural ve düzenlemeleri ifade etmektedir. Bu perspektiften, vergi sisteminde yapısal değişiklikler, temel anayasa hukukunda değişiklikler olarak ele alınmalıdır. İyi bir vergi sistemi, anayasal perspektife dayalıdır."* ifadelerine yer vermiştir (Aktan, 2017: 112).

Vergilendirmeye ilişkin düzenlemelerin anayasalarda görülmesi devrimci çağın Fransız anayasaları ile Alman İmparatorluğu'nun ilk taslak Anayasası olan "*Paulskirchenverfassung"*ın hazırlandığı 1849 gibi erken bir tarihte söz konusu olmuştur. 20 nci yüzyılda ise dünya çapında vergilendirme alanında halkın nihai gücünü teyit eden ve etkileri günümüzde de devam eden neredeyse tekdüze bir anayasal dilin yükselişi söz konusu olmuştur. Bu da vergilerin kanuniliği ilkesini güçlendiren bir unsur olmuştur. Günümüzde ise demokratik karar verme ile devletin mali gücü arasındaki ilişki, dünyada çoğu anayasada kabul görmüş ve korunmuştur. Schön buna örnek olarak ABD'de yalnızca Kongre'nin federal vergileri belirleme yetkisine sahip olmasını örnek göstermiştir. 1787'den itibaren ne Başkan ne de ABD Senatosu, mali konularda yasama yetkisine

sahip olmak için yasal süreci başlatma hakkına sahip değildir. (Schön, 2018: 2). 1921 Anayasası hariç diğer Türk anayasalarında da vergilendirmede kanunilik ilkesine yer verildiği görülmüştür (Güngör, 2016: 47). 1982 tarihli Türk Anayasası'nın 73 üncü maddesinde vergilendirmeye ilişkin hükümlere yer verilmiş, vatandaşların "vergi ödevi" anayasaya konan maddelerle belirtilmiş, devletin vergilendirme yetkisi anayasaya bağlanarak açık bir şekilde sınırlandırılmıştır. 73 üncü maddeye göre, *"Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir* (1982 T.C. Anayasası)." Benzer hükümler farklılıklar barındırmakla birlikte 1958 Fransız Anayasası'nın 34 üncü maddesinde ise, vergilerin matrahları, oranları ve tahsiline ilişkin yöntemler, para basımı rejiminin kanunlarca belirleneceği hüküm altına alınmıştır. (4 Ekim 1958 tarihli Fransız Anayasası). 1999 tarihli İsviçre Anayasası'nın 1 inci bölümünde "vergilerin tasarımı, özellikle vergiye tabi kişilerin tanımı, verginin konusu ve vergi tabanının ölçümü, en azından ana özellikleri ile ilgili olarak yasa koyucunun kendisi tarafından ayarlanmalıdır" ifadelerine yer verilmiştir. 2015 yılında değiştirilen Çin'in yeni yasasına göre ise, "herhangi bir vergi kategorisinin kurulması, vergi oranlarının belirlenmesi, vergi toplama yönetimi ve diğer temel vergilendirme kuralları yasa koyucunun kendisi tarafından belirlenmelidir" denilmiştir (Schön, 2018: 2-3). Alman Anayasası'nda ise doğrudan verginin kanuniliğine ilişkin bir düzenleme mevcut olmamakla birlikte vergilerin kişilere getirdiği külfetin kişi özgürlüklerine doğrudan etkisi bağlamında düşünüldüğünde bu ilkenin korunduğu söylenebilir. Lüksemburg Anayasası'nın vergilendirme başlıklı 99 uncu maddesine göre kanundaki düzenleme dışında zor kullanılması suretiyle vergi toplanamayacağı düzenlenerek vergilemede kanunilik prensibi vurgulanmış, 100 üncü maddesinde ise yasama erki yeni bir

düzenleme yapmadığı sürece vergilerin değişmeyeceği belirtilmiş ve kuvvetler ayrılığı ilkesi vurgulanarak verginin kanuniliği ilkesi sağlamlaştırılmıştır. Aynı şekilde kanunda yer almayan hiçbir indirim ve muafiyetin uygulanamayacağı belirtilerek kanunilik ilkesi vurgulanmıştır (Şişman, 2009: 38-39).

Vergilemede kanunilik ilkesini pekiştiren anayasal düzenlemeler sayesinde devlet ihtiyacı olan her durumda keyfi olarak vergi salamayacaktır (Dönmez ve Kaya, 2014: 100). Bu anayasal çerçeve, vergilendirme ve demokrasi arasındaki etkileşimin teorik açıdan iyi bir düzen içinde olduğu görüşünü destekler gibi görünmektedir (Schön, 2018: 3).

Ancak demokratik ülkelerin anayasalarında sıklıkla teminat altına alınan vergilendirmede kanuniliğin uygulamada gerçekleşmediği görülmektedir. Örneğin Çin Anayasası 56 ncı maddede "*Çin Cumhuriyeti vatandaşları kanun çerçevesinde vergi ödemekle yükümlüdür"* ifadesine yer vermekle beraber, bu madde vergi mükelleflerine anayasal bir güvence sağlayamamaktadır. Çünkü Çin'de hükümet bütçesi halka açık olmadığından detaylarına vatandaşlar erişememekte dolayısıyla devletin vergileme gücü hukuki açıdan etkin olarak kontrol edilememekte ve hükümetin güçlerini genişletme yetkisi vardır, bu gücün sınırlandırılması için herhangi bir düzenleme konulamamıştır. Özel mülkiyetin korunmasının henüz 2004 yılında söz konusu olduğu Çin'de bu hak tanınmadan önce devletin vergilendirme gücünü hoyratça ve sınırsız şekilde kullandığı bilinmektedir (Şişman, 2009: 37). Vergilerin kanuniliği ilkesinin yanı sıra vergilemede genellik, eşitlik, mali güce göre vergi alınması ilkeleri de demokratik anayasalarla güvence altına alınmıştır. Geçmişten günümüze incelendiğinde, Fransız Anayasası'nda vergi adaletine ilişkin açık bir hüküm bulunmamakla birlikte ödeme gücü ilkesine, 1789 Fransız Deklarasyonu'nun 13 üncü maddesinde İtalya Anayasası'nın 3 üncü maddesinde, İspanya Anayasası'nın 31 inci maddesinde, İsviçre Anayasası'nın 127 nci maddesinde, Macaristan Anayasası'nın 70 nci maddesinde, Portekiz Anayasası'nın 67 nci

maddesinde, Yunanistan'ın 4 üncü maddesinde yer verildiği görülmüştür. Bu ilkenin yanı sıra vergilemede adalet, genellik, eşitlik, kanunilik ilkelerine de önemli yer ayrıldığı görülmektedir. (Gök, Biyan ve Akar, 2013: 274-278). 1982 tarihli Türk Anayasası'nın 73 üncü maddesinde de bu ilkeler önem arz etmektedir. Mali güce göre vergi alınmasını öngören bu maddenin konulmasının amacı sosyal devletin gereği olan verginin adaletli ve dengeli dağılımını sağlamasıdır. Kanun yapıcının vergi yükümlülerinin sosyoekonomik ve bireysel durumları dikkate alınarak vergi koyması aynı zamanda demokrasilerin de bir gereğidir (Şişman, 2009: 44). Böylece vergiler ile demokratik unsurların en önemlilerinden anayasalar arasındaki ilişkinin vergilerin anayasalarla güvence altına alınması dolayısıyla kurulduğu görülmektedir

1.4.4. Genel Oy Hakkı

Genel oy hakkı ise demokrasinin özünü oluşturan ve devletin halk ile doğrudan etkileşime girdiği unsurdur (Zenginobuz, 2010: 5). Demokratik yönetimlerde halkın oylarıyla oluşturulan meclis vasıtasıyla vergilerin toplanmasına halk yine kendisi karar vermektedir. Kendi seçtiği temsilciler vasıtasıyla çıkarılan dolayısıyla halkın iradesini temsil eden meclisten çıkmak zorunda olan kanunlar ve her sene yeniden verilen izin niteliği taşıyan bütçe yasası ile vatandaşlar kendi malvarlıklarına dokunma iznini de vermiş bulunmaktadır (Güngör, 2016: 50). Bu izni veren vatandaşların vergi ahlâkı ve bilinci birlikte geliştiği takdirde demokratik bir vergi yönetimine ulaşabilir (Çağan, 1980: 135).

Schumpeter demokrasi kavramını "Politik kararlara varmak için, bireylerin karar alma gücünü oy almak amacıyla rekabete dayalı bir mücadele yoluyla elde ettikleri kurumsal düzenleme" şeklinde tanımlayarak genel oy hakkının demokrasi için önemini ortaya koymuştur (Kuzu, 1992: 336). Dahl ise genel oy hakkını, "modern demokrasiyi ilk demokrasilerden ayıran en belirgin özellik" olarak nitelendirmiştir (Dahl, 2010: 101). Çünkü temsili demokrasilerde halkın çoğunluğunun devlet

yönetiminde etkili olması oy hakkı aracılığıyla gerçekleşmektedir (Erkin, 2013: 1114). Günümüzde genel ve eşit oy hakkı, insanların eşit değeri hakkındaki sosyal ve ahlaki varsayımların doğal bir sonucu kabul edilmektedir (Schön, 2018: 14).

Bu önemi dolayısıyla demokrasi tarihindeki en önemli siyasi mücadelelerden biri oy kullanma hakkının genişletilmesi ve sınırların kaldırılıp genel oya ulaşılması konusunda verilmiştir (Demirel, 2007: 57). Kişilere genel oy hakkı tanınması 20 nci yüzyıla kadar demokratik ve cumhuriyetçi yönetimlerce hem teoride hem de pratikte reddedilmiştir (Dahl, 2010: 101). Ekonomi-politik perspektifinde de sınırlı oy ilkesini savunanların söz konusu olduğu görülmektedir. Bunlardan Locke'a göre "halka sağladığı yararla orantılı" olarak sadece halkın bir kısmının yasamaya katılmasına izin verilmelidir. Bununla birlikte 1835 yılında yazdığı "De la Démocratie en Amérique" adlı eserinde Alexis de Tocqueville ise kamu harcamalarında tutumluluk ve etkinlik aranması bağlamında orta sınıfların oy haklarının sınırlanması düşüncesini savunmuştur (Schön, 2018: 13). Sınırlı da olsa oy hakkı tanınmasının tarihsel olarak ilk örneği olarak Antik Yunan'da köleler, kadınlar ve çocuklar hariç halkın yaşlılar meclisindeki tartışmalara katıldığı ve oy kullandığı bilinmektedir (Kışlalı, 1984: 63).

Vatandaşların oy hakkı tarih boyunca, cinsiyet, ırk, eğitim durumu gibi sosyal, mülkiyet ve vergi ödeme gibi ekonomik kıstaslara göre sınırlandırılmıştır. Örneğin belli bir öğrenim düzeyinde olmayanlar bu sebeple oy hakkından mahrum bırakılmıştır (Demirel, 2007: 58). Belçika, İtalya ve Hollanda'da tahsilli seçmenlere, öğrenim derecesine göre ek oy hakkı tanındığı bilinmektedir (Akşin, 2017: 21). Günümüzde bile ABD'nin güney eyaletlerinde seçmen olabilmek için Anayasa'yı okuyup açıklayabilme koşulu aranması söz konusudur. Bunun asıl amacı ise okuma yazma bilmeyen siyahları seçim hakkından yoksun bırakmaktır. Türkiye'de ise 1961 Anayasası hazırlanırken seçim hakkının belli bir öğrenim görmüş kişilere tanınması gündeme gelmiş, İstanbul Bilim Kurulu'nun hazırladığı

ön tasarıda "orta öğretim görmüş olma" şartı aranmış, sonrasında bu tasarı uygulamaya konmamıştır (Demirel, 2007: 58).

Sınırlı oy hakkının bir diğer uygulaması cinsiyete veya toplumsal sınıfa göre oy hakkı tanınması şeklindedir. Oy kullanma hakkından en az yararlanan ve bu bağlamda en dezavantajlı toplumsal kesim tarih boyunca kadınlar olmuştur. 18 ve 19 uncu yüzyılda özgür insanlar sadece erkekler olduğundan yetişkin nüfusun yarısı siyasi hayatın dışında kalmış, sınırlı oy kullanılması dolayısıyla halkın temsilcileri, halkın tamamını temsil edememiştir. Bununla birlikte yetişkin erkeklerin birçoğu da toplumdaki sınıflardan ötürü siyasi hayatın dışında kalmıştır (Dahl, 2010: 32). Bu bağlamda Tilly'nin Caramani'den aldığı verilerle 1810-1970 arası dönemde seçilmiş 17 ülkenin genel oy hakkına ulaşma aşamaları tarihsel bir anlatımla gösterilmiştir. Buna göre tarihsel olarak dört durum söz konusu olmuş ve bunlar Tablo 1'de gösterilmiştir. Bunlardan ilki erkeklerin oy hakkı olmadığı bir parlamenter temsilin söz konusu olduğu dönemdir. İkinci olarak erkeklerin oy kullanma hakkı vardır ancak kesintisiz bir parlamenter sistemin henüz başlamadığı dönem söz konusu olmuştur. Bu aşamadan sonra hem parlamenter temsil hem de hem erkeklerin oy kullanma hakkı başlamıştır. Son aşama olarak ise kadınların oy kullanma hakkının erkeklerin oy kullanma hakkıyla ve parlamenter sistemle birleşmesi söz konusu olmuştur (Tilly, 2014: 110).

Tablo 1: 10 Yıllık Dilimler Halinde Ülkelerdeki Temsil ve Oy Kullanma Durumları

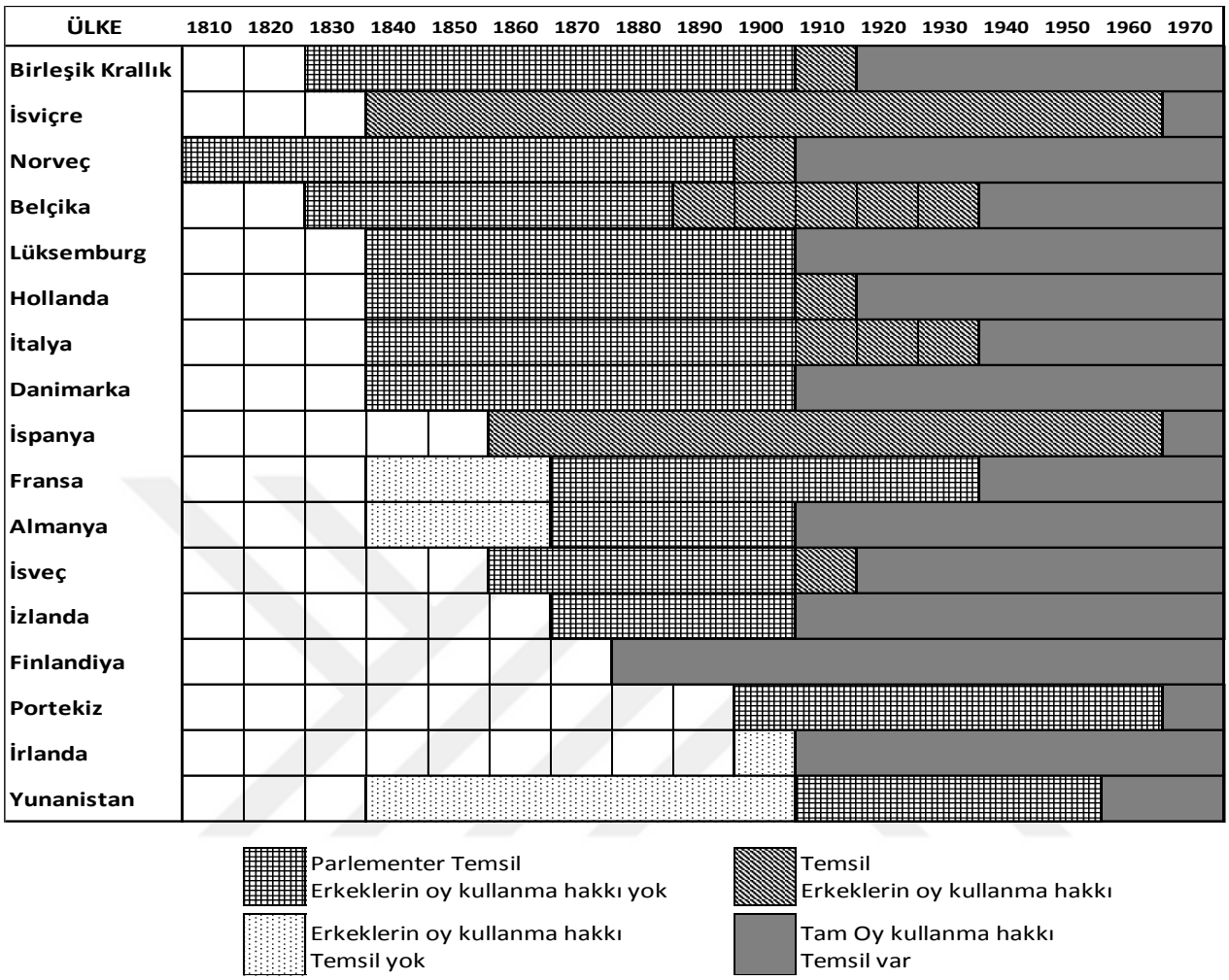

Kaynak: (Tilly, Demokrasi, 2014: 110)

Buna göre Batı Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğu parlamenter temsil sistemine kısıtlanmış seçmenlerle başlamıştır. Erkeklerin oy kullanma hakkı ise genellikle parlamenter temsilin ilk yerleştirilmesinden sonraki on yıllarda söz konusu olmuştur. Çoğu ülkede kadınlar ile erkeklerde oy kullanma hakkına sahiplik aynı anda söz konusu olamamış, kadınlara erkeklerden daha sonraki on yıllarda bu hak tanınmıştır (Tilly, 2014: 113). Bununla birlikte 1840'larda başlayan devrimler dolayısıyla Fransa, Almanya ve ilginç bir şekilde Yunanistan'da oy kullanma hakkı kesintisiz olarak çalışan temsili bir meclisten önce söz konusu olmuştur. Yeni rejimler devrimler dolayısıyla hem temsili yasama meclisini hem de erkeklerin oy kullanma hakkını geçici olarak tesis etmiştir. Ancak

daha sonra otoriter rejimler seçimleri ortadan kaldırmaksızın yasama gücünü zayıflatarak yönetimi ele geçirmişlerdir. Örneğin Fransa'da Louis Napolyon 1851 askeri darbesiyle Ulusal Meclisi kesintiye uğratmış, ancak erkeklerin oy kullanma hakkını mülk sahipliği üzerinden tanımlayan eski haline getirme riskine girmemiştir. Alman Federal Meclisi ise 1848 yılında bağımsız erkek yetişkinler için oy kullanma hakkını kabul etmiştir. Diğer ülkelerde ise önce parlamenter temsilin peşi sıra oy kullanma hakkının tanındığı görülmektedir (Tilly, 2014: 110-111).

Gerçek bir genel oy mekanizması ise ilk defa 1893 gibi çok erken bir tarihte Yeni Zelanda'da söz konusu olmuş, Yeni Zelanda kadınlar, erkekler ve hatta Maori adlı azınlık için bu hakkı kurumsallaştıran ilk ülke olmuştur. Yeni Zelanda'yı genel oy kullanma bağlamında 1902'de Avustralya izlemiş, ancak ülkedeki azınlık grubunu temsil eden ve toplam nüfusun yüzde 2'sini oluşturan Aborjinler 1962'ye kadar federal seçimlerde oy kullanma hakkına sahip olamamışlardır (Lijphart, 2006: 57). Bunları 1906'da Finlandiya, 1913'te Norveç izlemiştir (Eley, 2007: 65). 1919 yılında ise İngiltere'de Lady Astor ilk kadın milletvekili seçilmiştir (Akşin, 217: 177). İngiltere'de ise 20 yaş üzeri oy kullanabilenlerin sayısı 1914 yılındaki yüzde 30'dan, 1921 yılında yüzde 74'e yükselmiştir (Dahl, 2010: 33). İngiltere'de kadınlar erkeklerle aynı koşullarda oy kullanma hakkına ise 1928 yılında kavuşmuştur (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 24). Belçika, Fransa ve İsviçre gibi çok demokratik olarak nitelenen ülkelerdeki kadınlar ise II. Dünya Savaşı sonrasına kadar oy kullanma hakkından mahrum kalmıştır (Dahl, 2010: 103). ABD ise 1820'lerin başında kuzey ve batı eyaletlerinde beyaz erkeklere oy kullanma hakkı tanımış, 1840'ların sonunda Birliğe bağlı tüm eyaletlerde bu uygulamaya geçilmiş, ancak Kıtanın tamamı için bu söz konusu olmamıştır. (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 15). ABD Anayasasına 1920 yılında yapılan değişiklikle "*Birleşik Devletler vatandaşlarının oy kullanma hakkı, Birleşik Devletler veya herhangi bir eyalet tarafından cinsiyet nedeniyle reddedilmeyecek veya kısıtlanmayacaktır.*" maddesi eklenmiştir. (A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Bilgi Programları Bürosu, 2004). Arjantin 1912, Uruguay ise 1919 yılında

erkeklerin oy kullanabildiği genel oy hakkını yozlaşmadan uygulayabilen ilk Latin Amerika ülkeleri olmuş, bu bölgedeki El Salvador ve Paraguay gibi diğer ülkeler ise bunu 1990'lara kadar gerçekleştirememişlerdir (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 15). Türkiye'de ise genel oy hakkı ilkesi kadınların 1930 yılında belediye seçimlerine, 1932 yılında muhtarlık seçimlerine ve 1934 yılında genel seçimlere katılma haklarının tanınmasıyla sağlanmıştır (Kartal, bt.166). Bu hak, 1982 Anayasının 67 nci maddesi 2 ve 3 üncü fıkraları ile "*Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler. Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir. Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir."* (1982 T.C.Anayasası) hükümleriyle ise güvence altına alınmıştır.

Sınırlı oy hakkının konumuzla bağlantılı ve en eski türü ise belli bir mal varlığına sahip olma veya vergi ödeme şartına bağlı olanıdır. "Servete bağlı oy" olarak da adlandırılan bu şartlı oy kullanma sistemi ise seçmen olabilmek için belli miktarda mülk sahibi olmanın gerekli olduğu sistemdir. Buna VIII. Henry döneminde çıkarılan Kanun uyarınca, en az 40 şiling gelire sahip olan kimselerin oy kullanma hakkına sahip olabilmesi örnek gösterilebilir (Demirel, 2007: 57). Philadelphia Anayasası'nda 1787'de yapılan uzlaşmaya göre de servete göre çoklu oy hakkı konusu oldukça tartışılmıştır (Schön, 2018: 12). Fransa'da ise Bourbon Hanedanı'nın 1830 yılında "ılımlı" bir devrimle Fransa'dan tekrar kovulması sonucu yerine gelen baskıcı hanedan ancak belli bir mal varlığı olan vatandaşlara sınırlı oy hakkı tanımış, 30 milyon nüfuslu Fransa'da bu dönemde seçmen sayısı 200.000'i geçememiştir (Akşin, 2017: 11). Türkiye'de de servete bağlı oy hakkı tanınması söz konusu olmuş, 3 Nisan 1923 tarihinde bu uygulama ortadan kalkmıştır (Demirel, 2007: 57-58).

Bu şartlı oy sisteminin vergilendirme koşuluna bağlı olan şeklinin örnekleri de mevcuttur. 1791 tarihli Fransız Anayasası'nda ise aktif ve pasif yurttaş ayrımı yapılarak en az 3 iş günü vergi ödeyenlerin seçmen yani aktif yurttaş olabileceği belirtilmiş, 1817 tarihli Fransız Anayasasıyla ise seçmen olabilmek için 300 Frank vergi ödeme zorunluluğu getirilmiştir. 1964 yılına kadar uygulanan ve asıl amacı düşük gelirli "siyahların" oy kullanmasına engel olmak olan bu sisteme göre ABD'de bazı eyaletlerde oy kullanabilmek için 1-5 Dolar arasında değişen bir vergi ödeme zorunluluğu söz konusuydu (Demirel, 2007: 57). Locke ve Mill gibi siyaset bilimcilerin de ödenen vergi ölçüsünde kişilere oy kullanma hakkı tahsis edilmesini savunduğu görülmektedir. Mali konularda geniş çapta eşitliği destekleyen John Stuart Mill 1861'de yalnızca vergi ödeyenler için oy haklarının kısıtlanmamasını istemiştir (Schön, 2018: 13). Benzer şekilde ABD'deki bazı federe devletlerde de oy verme, belirli bir seçim vergisi (*poll tax*) ödenmesi koşuna bağlanmıştır (Çağan, 1980: 133). Bu uygulama ABD Anayasası'na 1964 yılında Ek 24 üncü maddesinin eklenmesiyle federal devlet düzeyindeki seçimlerde seçim vergisini yasaklanmıştır (Çağan, 1980: 133). Bu maddeye göre;

"…Başkan ya da başkan yardımcısı için yapılacak ön seçimde, ya da başka bir seçimde, Başkan ya da başkan yardımcısı seçimleri için Seçiciler Kurulu üyesi veya Kongre'deki Senato ve Temsilciler Meclisi üyeleri seçiminde Birleşik Devletler vatandaşlarının oy kullanma hakkı, Birleşik Devletler ya da herhangi bir eyalet tarafından, herhangi bir seçim vergisi veya başka bir verginin ödenmemesi nedeniyle reddedilemeyecek veya kısıtlanamayacaktır…" (A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Bilgi Programları Bürosu, 2004). Buna bir diğer örnek ise 1928'de İtalya'daki Benito Mussollini döneminde çıkarılan yeni seçim yasası ile oy hakkının, 21 yaşın üzerindekilerden sendika aidatı veya 100 Liretin üzerinde vergi veren erkeklere tanınması dolayısıyla seçmen sayısının 10 milyondan 3 milyona inmesi gösterilebilir (Akşin, 217: 156). 20 nci yüzyıla gelindiğinde ise teori ve pratikte siyasi yaşama tamamen katılma hakkının bazı istisnalar olmakla beraber ülkede yerleşik tüm yetişkinleri kapsaması gereksiniminin doğduğu görülmüştür (Dahl, 2010: 104). Dolayısıyla

görülmektedir ki, genel oy hakkı ile vergileme ilişkisi bireylerin vergilendirme ve harcama konusunda karar verecek yöneticilerini oylamayla seçmesi üzerine kuruludur. Bu, parlamenter demokrasilerin doğuşunun hareket noktasını oluşturur (Erkin, 2013: 1115). Bununla birlikte oy hakkının bu şekilde giderek yaygınlaşması, siyasi partilerin doğuşu anlamına gelir (Roskin, 2009: 7). Bu da bizi bir sonraki siyasi partiler unsuruna götürecektir.

1.4.5. Siyasi Partiler

Ülkelerin politik manzarasını derinden etkileyen bir diğer unsur ise siyasi partilerdir (Dahl, 2010: 147). Siyasi partiler, ilk olarak kapitalizmin, burjuva toplumunun, sanayileşmenin ve kentleşmenin siyasal ürünleri olarak genellikle işçiler, köylüler ve burjuvazi gibi değişik toplumsal kesimleri kapsayan ve devrimlere kadar varan toplumsal mücadeleler, entelektüel ve siyasal seçkinlerin de katkıları sonucu 19 uncu yüzyılda Batı Avrupa ülkelerinde ve ABD'de ortaya çıkmıştır. Ardından diğer ülkelerde de siyasal partiler ortaya çıkıp gelişmiş, İkinci Dünya Savaşı sonrası ise siyasi partiler artık siyasal hayatın ve demokrasinin vazgeçilmezi haline gelmiştir (Sancaktar, 2012: 34). Modern demokrasilerin temel siyasi kurumlarından biri olan siyasi partilerin kurulmasının temeli açık politik hedeflere sahip topluluklar kurma hakkının tanınmasına dayanmaktadır. Siyasal partiler bu isimle anılmaya başlamadan önce söz konusu olan politik "fraksiyonlar" ve partizan organizasyonlar politik düzen ve istikrar açısından bölücü, yıkıcı bir unsur olarak görülmekteyken gizli topluluklar halinde varlık sürdürmüş, sonradan yasama bünyesinde siyasi partilere dönüşmüşlerdir (Dahl, 2010: 101).

Günümüz temsili demokrasileri ise siyasi partiler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Ayrıca toplumların örgütlenmesinin ve fikirlerini dile getirmesinin en etkili yolu siyasi partilerdir (Helvacıoğlu, 2016: 2). Siyasi partiler belli bir program dahilinde bir araya gelerek tek başına veya bir koalisyonla iktidarı elde etme amacı taşıyan süreklilik arz eden örgütlenmeler kurarak çalışırlar

ve bunlar temsil ettiği halk kesimlerinin fikirlerini ve isteklerini parlamentoda etkin kılma iradesiyle hareket ederler. Böylece demokrasilerin bir gereği olan toplumun her kesiminin yönetime katılabilme idealini gerçekleştirmiş olurlar (Ömercioğlu, 2018: 9). İdeal bir demokraside siyasi partiler örgütlenip faaliyetlerini yürütürken ağır yasal kısıtlarla mücadele etmemeli, partilerin barışçıl faaliyetlerinde ve toplantılarında zorlu şartlar öne sürülmemeli, iktidar veya muhalefet parti üye ve liderleri olağan siyasi faaliyetleri sebebiyle baskı görmemeli ve herhangi bir cezai müeyyideye uğramamalıdır (Gökçe, 2013: 63).

North'a göre gelişmiş demokrasilerde vergilendirme ise, birbirine rakip partilerin seçmen oylarını almasında ve oy tercihlerinin değişmesinde etkilidir. Özellikle bu durum seçmenlerin önemli bir kısmını oluşturan belli bir siyasal tutumu ve tercihi olmayan seçmenler üzerinde daha etkilidir (Türedi ve Topal, 2016: 64). Seçmen davranışlarını ekonomik faktörler bağlamında ele alan rasyonel seçmen hipotezine göre çıkar saikiyle hareket eden seçmenlerin kararlarını temelde devletten sağlanan fayda belirler. Seçmenler kendilerine en fazla gelir sağlayacak ve en az yüke uğratacak siyasi partiye oy verirler. Dolayısıyla vergi yükü ile seçmen davranışları arasında bir ilişkinin bulunduğu iddia edilebilir. Çünkü devlet ile vatandaş arasındaki ekonomik ilişkiyi temelde kamusal hizmetler ve vergiler oluşturmaktadır. Vergi, vatandaş bütçesinde eksilmeye neden olan, harcanabilecek geliri ve tasarrufları azaltan bir maliyet unsuru olduğundan rasyonel bir vatandaşın seçim tercihi, vergi yükünden etkilenebilecektir (Dökmen ve Ova, 2016:23). Dolayısıyla oy verilecek siyasi parti kararı ile bu kararın mali yükü arasındaki ilişki seçmen tercihlerinin şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır (Türedi ve Topal, 2016: 64).

Günümüzde siyasi partilerin yarıştığı düzenler seçimlerdir, ancak partili seçimler tarihsel olarak oldukça yenidir ve dünyada evrensel geçerliliği ise tam oluşamamıştır (Ringen, 2010: 48). Bu

yüzden demokrasinin unsurlarını daha iyi anlayabilmek için seçimleri daha ayrıntılı ele almak gerekmektedir.

1.4.6. Adil ve Özgür Seçimler

Demokrasilerde vatandaşlar seçimlerde oy kullanma hakkına sahiptir (Schön, 2018: 3). Seçimler demokrasinin işletilmesi için gerekli yöneticilerin belirlenmesinde kullanılan araçlardandır ve bu yolla vatandaşlar kendilerini yönetecek kişileri demokrasinin temel mantığına uygun aralıklarla belirlemektedir (Ömercioğlu, 2018: 8). Böylece vatandaşlar yönetim biçimlerini şekillendirmek konusundaki irade ve tercihlerini ifade etmiş olurlar (Demirel, 2007: 57). Pek çok siyaset bilimcinin demokrasi kavramını seçimler üzerinden tanımladığı görülmektedir. Bunlardan Duverger demokrasiyi "yöneticilerin dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim" olarak tanımlamıştır (Varlık ve Ören, 2003: 175). Ringen ise seçime dayalı demokrasi tanımları yapılmasının çok haklı sebepleri olduğunu ifade etmiş ve serbest seçim kurumunu günümüz dünyasında demokrasinin turnusol testine benzetmiştir. Halkın güvenini kazanarak karar verme yetisini elde edenleri karar almaya yönelten gerçek bir teşvik unsuru vardır ve tekrar seçilebilmek için demokratik ve yetkileri doğrultusunda davranmak zorundadırlar (Ringen, 2010: 40). Adam Przeworski ise minimalist ve kurumsallığa dayalı bir demokrasi tanımının savunucusu olmuş ve demokrasiyi tartışmalı seçimlere dayalı siyasi bir rejim olarak tanımlamıştır (Knutsen, 2010:110).

Tarihsel olarak yasama meclisi seçimlerinin ilk olarak 13 üncü yüzyılda İngiltere'de, 17 nci ve 18 inci yüz yıllarda ise Amerika'daki koloni döneminde söz konusu olduğu söylenebilir (Dahl, 2010: 101). 19 uncu yüzyılın sonlarında ise seçimlerde gizli oylama açık oylamanın yerini alarak standart hale gelmiştir (Dahl, 2010: 110). Günümüz temsili demokrasilerinde ise halk yönetimi belirli aralıklarla yapılan ve demokrasinin temel unsurlarından biri olan adil ve özgür seçimlerle sağlanmaktadır (Demirel, 2007: 57). Ancak seçim sisteminin ortaya çıkışı ve şekli ülkelere göre

farklılıklar barındırmaktadır. Dahl'a göre dünyada beş muhtemel seçim sistemi ve yönetim şekli kombinasyonu vardır. Bunlar Kıta Avrupası seçeneği, İngiliz Westminister seçeneği, ABD seçeneği, Latin Amerika seçeneği ve karışık seçenektir (Dahl, 2010: 155-156). Bu çalışmada Dahl'ın bu sınıflandırmasına Türk yönetim biçimi[2] ilave edilmiştir Tüm bu seçim sistemleri incelendiğinde, Kıta Avrupası'nda, Latin Amerika'daki demokrasiyi benimsemiş olan bazı ülkelerde ve Türkiye'de yaygın olarak nispi temsil sisteminin (NT)3 uygulandığı, Amerika ve Büyük Britanya'da ise First-Past-First-Post (FPTP) sisteminin yani Türk literatüründeki adıyla Tek Turlu Dar Bölge (TTDP) sisteminin söz konusu olduğu görülmektedir (Dahl, 2010: 148-149).

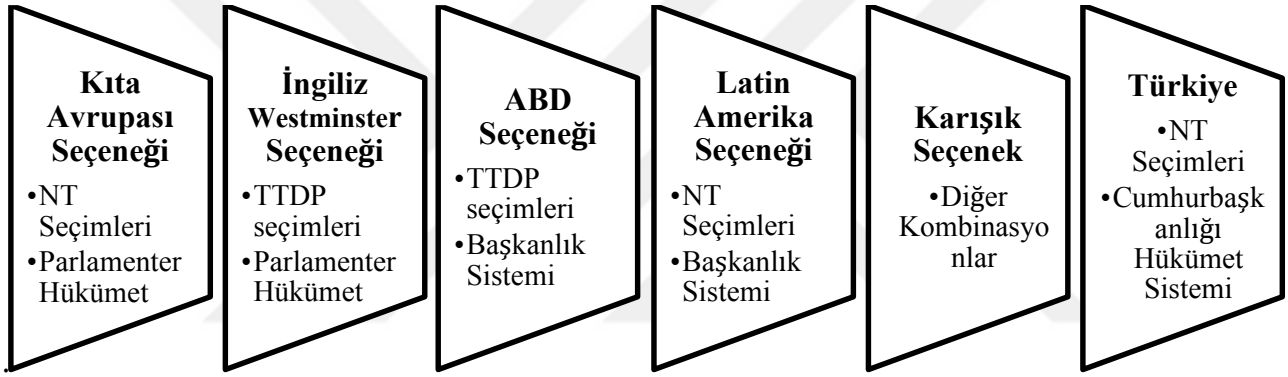

Şekil 1: Dünyadaki Seçim Sistemi ve Yönetim Şekli Kombinasyonları
(Kaynak: Dahl, 2010:155-156)

Seçimlerin adil ve özgürce sağlanması ise demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. Seçimlerin özgür olması vatandaşların seçimlere bir misilleme korkusu olmadan gidebilmelerini, adil olması ise herkesin oyunun eşit sayılmasını gerektirmektedir (Dahl, 2010: 110). Seçimler belirli aralıklarla ve

[2] Türk yönetim biçimi, 16 Nisan 2017 tarihinde düzenlenen referandumla kabul edilen "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" olarak ifade edilmektedir.

[3] 1878 yılında Victor D'Hondt tarafından tasarlanan nispi temsili barındıran D'hont sistemi, Türkiye'de de 1961 yılından beri seçimlerde uygulamaktadır. (https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41981590)

baskının söz konusu olmadığı özgür bir ortamda yapılmalı, kişiler kendilerini yönetmesini istediği temsilcileri kendi hür iradeleriyle seçmelidir, aksi halde demokrasinin temel unsurlarından biri olan adil ve özgür seçimlerden bahsedilemeyecektir (Ömercioğlu,2018: 8). Özgür, adil ve sık yapılan seçimler, geniş ölçekli bir demokrasinin sahip olması gereken temel politik kurumlardan biridir (Dahl, 2010: 99). Partiler ve bunların adayları seçim kampanyaları boyunca siyasal tekliflerde bulunurlar ve uygulayacakları politikaların seçmenin refahını ne yönde etkileyeceğini açıklarlar. Bunun üzerine seçmenler de uygulanmasını istedikleri bu teklifleri ve bunları uygulayacak olan politikacıları tercih ederler. Eğer seçimlere serbestçe itiraz edilebiliyorsa, katılım yaygınsa ve vatandaşlar politik özgürlüklere sahipse hükümetler halkın çıkarları doğrultusunda hareket edecektir (Przeworski, 1999: 29).

Seçmenlerin seçimlere katılım oranı da demokratik yönetimler için önemli göstergelerdendir. Lijphart'a göre seçmen katılımı, iki nedenden ötürü demokratik nitelik için mükemmel göstergedir. Birincisi hangi vatandaşların temsil edilip edilmemekle gerçekten ilgilendiğini gösterir. İkincisi katılımın yüksekliği, siyasal eşitliğin büyüklüğünü belirler. Seçmen katılımı gelişmiş ülkelerde görece yüksek olma eğilimindedir. Zorunlu oy verme ve seçim sıklığının olması buna etki eden faktörlerdendir (Lijphart, 2006: 269-270). Ancak günümüzde Orta ve Doğu Avrupa'nın birçok yeni demokrasisi hariç neredeyse tüm Batılı demokrasilerde, seçime katılım oranlarında kayda değer bir düşüş söz konusudur (Jörke, 2012: 143). Örneğin Avrupa Birliği (AB)'ne yeni üye olan ülkelerde seçimlere düşük bir katılım söz konusudur, bunun bir dizi nedeni vardır. Düşük katılım sadece AB'ye duyulan memnuniyetsizlikten değil, bununla birlikte politikacılara ilgi eksikliği, AB hakkında bilgi eksikliği ve insanların kendi ulusal kimliğini kaybetme korkusundan da kaynaklanabilmektedir. Üye devletlerde siyasi eğitimi güçlendirmeye ve ulusal siyasi partilerin programlı profilini yükseltmeye ihtiyaç duyulmakla beraber, bir Avrupa kimliğinin yaratılmasının mutlaka ulusal kimlik kaybını gerektirmediği vatandaşlara açıklanmalıdır (Fislage, 2015: 1). Çünkü bu nicel düşüşün hangi

kesimlerden kaynaklandığına ilişkin ampirik bulgulara bakıldığında eğitim seviyesi ve gelir düzeyi düşük bireylerin seçimlere daha az katılım gösterdiği görülecektir (Jörke, 2012: 143). Merkel de seçmen katılım oranlarında Batı Avrupa'da makul seviyede, Doğu Avrupa'da ise oldukça fazla düşüş yaşandığını ve partilerin seçmen oylarını kaybettiğini ifade etmiştir (Merkel, 2012: 12).

Demokratik yönetimlerde adil ve özgür seçimler ile vergilerin ilişkisi ise halkın oylarıyla oluşturulan meclis vasıtasıyla vergilerin toplanmasına yine halkın kendisinin karar vermesi bakımından kurulur (Güngör, 2016: 44). Bu karar mercileri ise zamana göre uygulama farklılıkları gösterse de karar mekanizması hep var olmuştur. Örneğin Orta Çağ'da kendisini temsil edecek kişileri seçen vatandaşlara vergi ödetmek, ordu kurmak ve kanun yapmak için asillerin, makam sahibi kişilerin, din adamlarının ve büyük kasaba ve şehirlerde yaşayan halkın içinden de pek sıradan olmayan kişilerin rızalarının alınması gerekmiştir (Dahl, 2010: 108). Günümüzde ise vergilere ve diğer yasama faaliyetlerine gösterilecek rıza, seçimlerde genel oy hakkı yoluyla toplumun tüm kesimlerine yayılmış durumdadır. Böylece vergiler özelinde konuştuğumuzda bunun sadece yönetilenlerin onayı ile konulabildiği söylenebilir. Ancak bu onaylama mükelleflerin, vergi tabanlarını düzenleme yetkisi bulunan yasama erki üyelerini seçme hakkı dolayısıyla dolaylı yollardan sağlanmaktadır (Şişman, 2009: 39). Seçilmiş temsilciler vergilerin kaldırılması ve toplanan bu vergiler sonucunda harcama yapılması söz konusu olduğunda halkın iradesini uygulayacaktır. Böylece vatandaşlar demokratik süreçte kararlaştırılan kamu mallarından ve yeniden dağıtım tedbirlerinden yararlanacaklardır (Schön, 2018: 3). Ancak 20 nci yüzyılın sonunda bu dolaylı toplumsal onayın vergilendirme konusunda yetersiz kaldığı ve yönetilenlerin karşı çıktığı yasaların uyguladığına ilişkin genel bir kaygı söz konusu olmuştur. Özellikle yeni vergiler ve vergi artışları uygulanmadan önce seçmen tarafından onaylanarak, vergi konusunun daha doğrudan bir onaylama ile ele alınması talep edilmektedir. Günümüzde seçmen onayı ile ilgili koşulların ABD'deki bazı eyaletler düzeyinde oluştuğu görülmüştür. Örneğin Colorado yeni vergiler ya da vergi oranındaki

yükselişlerle ilgili seçmen onayının gerekli olduğunu ön süren tek eyalettir. Oklahoma ve Nevada da konulacak vergilerin seçmenlerce kabul edilmesi ile ilgili hükümler koymuştur (Şişman, 2009: 40). Ayrıca bu seçmen onayına ilişkin olarak farklı toplumsal sınıfların farklı taleplerinin söz konusu olması ve uygulanan farklı vergi politikalarının her kesimi memnun etmeme sorunu doğacaktır. Konuya ilişkin olarak Acemoğlu ve Robinson, toplumun zengin elitler ve fakir vatandaşlardan oluştuğu düşünüldüğünde seçimlerin göreceli olduğunu, çünkü uygulanan yeniden dağıtılabilir vergilendirme politikalarının zengin elitlerin aleyhine, fakir kesimin lehine olacağını ifade etmiştir (Schön, 2018: 6).

1.4.7. Eşitlik ve Özgürlük

Demokratik sistemi meydana getiren, onu diğer sistemlerden ayıran ve onu benzersiz kılan bir diğer unsur eşitlik ve özgürlük ilkeleridir. Lipson'a göre demokrasi, mümkün olan en çok eşitlik ve özgürlüğü sağlayan yönetim şeklidir (Lipson, 1984: 52-56). Pustu'ya göre ise demokrasi temelde eşitlik ve özgürlük ilkelerine dayanmakta tüm kavramsal demokrasi tanımlarında ve çeşitlerinde bu ilkeler zorunlu referans noktası olarak alınmaktadır. Bu iki ilkenin bir arada bulunmadığı bir sistemin demokrasiyle ile ilişkilendirilmesi mümkün değildir (Pustu, 2016: 91). Burada bahsi geçen eşitlik ve özgürlük siyasal anlamda eşitlik ve özgürlüktür. Bu unsurların demokrasi kavramıyla ilişkisinin öneminden ötürü sırayla açıklanmasında yarar görülmektedir.

1.4.7.1. Siyasal Özgürlük

Siyasal eylemler sonucunda ortaya çıkan demokrasi için de ilk ve vazgeçilmez koşul, siyasal özgürlüklerin mevcut olmasıdır. Demokrasiyi dar anlamda siyasal özgürlüklerin mevcut olduğu yönetim biçimi şeklinde tanımlamak mümkündür. (Aktan,2016: 9). Beiner'e göre siyasal eylemlerin doğrudan amacı olan özgürlük bireylerin siyasal örgütlenme içinde bir arada yaşamalarının tek nedenidir ve özgürlük olmadan siyasal yaşam anlamsızlaşır. Siyasetin varlık nedeni özgürlüktür

(Köker, 2008: 35). Sartori ise demokrasinin varlığı açısından özgürlüğe kritik bir önem atfetmiş ve özgürlüğün sadece klasik anlamda bir eylem biçimi olarak değil aynı zamanda mutlak biçimde ontolojik boyutlarının olması gerektiğini ifade etmiştir. Özgürlüklerin çok katmanlı oluşu ve demokrasinin esas olarak siyasal alana dair bir problem olduğunu bu nedenle farklı özgürlükler içinde sadece siyasal özgürlüğün ele alınamayacağını daha açık bir ifadeyle özgürlükler arasında ayrım yapmanın yanlış olacağını varsayan Sartori'ye göre özgürlük kavramının tam karşılığı iktidarın rolünü azaltmaktır. Özgürlük durumundan her eksilme, bu boşluğun iktidar tarafından doldurulması sonucunu doğuracaktır. O halde özgürlükler ne kadar bölünemez kabul edilirse iktidarın rolü de o denli sınırlandırılmış olacaktır (Sartori, 2011: 45-46). Siyasal özgürlük konusuna oldukça önem atfeden Montesquieu'ya göre ise siyasal bir toplumda özgürlüğün var olma koşulu ise bağımsızlığın sınırlanmasıdır. Her istediğini yapabilen bağımsız kişiler bir başkasının özgürlüğünü etkileyeceğinden, kişilerin bağımsızlığının sınırlarının yasalarla tespiti gerekir. Bu sınırlar içinde kişi ancak özgür olabilir. Siyasal özgürlüğün temini ise iktidarın sınırlanmasıyla sağlanabilir (Akgül M. E. , 2010: 83-84). Benzer bir deyişle demokrasilerde bireylerin özgürlüğü sınırsız değildir, birinin özgürlüğünün başladığı yerde bir başkasının özgürlüğü sınırlanmaktadır (Pustu, 2016: 91).

1.4.7.2. Siyasal Eşitlik

Demokrasinin temel unsurlarından eşitlik, tüm bireylerin insan olma bakımından eşit siyasal değerde olmasını, bireyler arasında ayrım yapılmamasını, herkese eşit muamele edilmesini ve toplum üyelerinin siyasal sürece katılımda eşit hak sahibi olmasını ifade eder. Eşitlik ilkesi bütün demokrasi kuramlarının ve modellerinin temel referans noktasını oluşturmaktadır (Pustu, 2016: 91). Geçmişten günümüze pek çok siyaset bilimcinin demokrasi kavramını tanımlarken siyasal eşitlik kavramını özellikle vurguladığı görülmektedir. Bunlardan Tukidides tarihinde yer alan Perikles demokrasinin birkaç seçkin yurttaşın değil, tüm yurttaşların katkılarıyla var olan bir rejim olmasından ötürü

herkesin eşit hak ve yükümlülüklere sahip olduğunu ve kişilerin soylu olup olmamasına veya sahip olduğu üne göre değil, yeteneklerine göre devlette yer edinilebileceğini dile getirmiştir (Kışlalı, 1984: 73). Kışlalı Antik Yunan demokrasisinde siyasal hakların kullanımında en önemli ilkenin "eşitlik" olduğunu dile getirmiş ve demokrasi tarihini insanlar arasında toplumsal eşitsizlikleri gidermek için verilen mücadelenin tarihi olarak tanımlayarak eşitliğe vurgu yapmıştır. Ona göre demokratik düşünce tarihi de eşitlikçi düşüncenin evrimini yansıtır (Kışlalı, 1984: 63-69). Schmidt ise demokrasiyi "tüm üye veya vatandaşların, organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir yönetim biçimi" şeklinde tanımlayarak kavrama eşitlik vurgusunu katmıştır (Schmidt, 2001). Tilly ise halkın devlet uygulamalarının genişliği, eşitliği ve devlet görevlilerinin keyfi eylemlerine karşı korunaklılığı ölçüsünde demokratikleşmenin meydana geleceğini ifade etmiştir (Tilly, 2009: 174). Dahl ise demokrasiyi siyasal eşitlik için gerekli olan etkin katılım, oy kullanma eşitliği, bilgi edinebilme, gündem üzerine son sözü söyleme hakkı ve tüm erişkinlerin vatandaşlık haklarına sahip olması imkânını sağlayan bir kavram olarak tanımlamıştır. Bu gerekliliklerden birisinin yerine getirilmemesi durumunda üyelerin siyasi eşitliklerini yitireceğini belirterek eşitlik için önem taşıyan konuları dile getirmiştir (Dahl, 2010: 48-49). Ayrıca sadece demokratik bir yönetim mümkün olan herhangi bir alternatifine göre daha çok siyasal eşitlik sağlar. (Dahl, 2010: 68).

Demokratik bir ortamda siyasal anlamda eşit olan bireylerin vergiler bakımından da eşit olmayı beklemeleri ise en doğal haklarıdır. Dolayısıyla devletler vergileme alanında kanuni düzenlemelere yer verirken eşitlik ilkesini de gözetmek durumundadır. Bu eşitlik ise hukuk devletinin gereği olan herkesin kanunlar önünde eşit olmasının bir sonucu olan vergilemede de eşitliğin sağlanmasıdır. Önemle belirtmek gerekir ki burada iki tür eşitlik söz konusudur ve Anglo-Amerikan yazınında bunlar yatay ve dikey eşitlik olarak belirtilmektedir. Buna göre yatay eşitlik, vergilendirme bakımından gelir, gider, servet, aile durumu gibi yönlerden benzer durumda bulunan kişiler arasındaki

eşitliktir ve bu kişilerin eşit işleme tabi tutulmasını gerektirirken; dikey eşitlik ise eşit durumda olmayan kişilere eşitsizlikleri derecesine göre farklı işlem yapılmasını gerektirir. Vergilemede eşitlik ilkesi bağlamında uygulanan genel ve eşit vergileme, vatandaşlardan dil, din, ırk, cinsiyet ve siyasal düşünce ayrımı yapılmaksızın vergi alınmasını ifade etmektedir (Çağan, 1980: 138).

Vergilemede eşitlik ilkesine ilişkin literatür incelendiğinde bu ilkenin 18 inci yüzyıl boyunca muazzam bir politik ivme kazandığı görülür. Bunun nedeni 18 inci yüzyılda soylular ve kiliseye tanınan mali ayrıcalıklara karşı duran burjuvazinin sert savaşımının Fransız Devrimi'ne kadar oldukça tırmanması ve devrim sonrasındaki Fransız anayasalarında bireyler ve sosyal sınıflar için her türlü vergi ayrıcalığının yasaklanmasıdır. Tüm vergi muafiyetlerinin kaldırılmasına ilişkin hükümler daha sonra Almanya'nın Weimar Cumhuriyeti Anayasası da dahil olmak üzere Avrupa çapındaki anayasal metinlere konmuştur, bu açık yasak bugün Belçika ve Lüksemburg Anayasaları gibi pek çok ülke anayasasında bulunmaktadır (Schön, 2018: 10). Bu çağda ünlü eseri olan "*Wealth of Nations"*ı yayımlayan Adam Smith ise vergilemede eşitlik ilkesini dört temel vergilendirme kuralından biri olarak saymıştır (Smith, 2006: 564). O'na göre;

"[h]ükümetin masrafını karşılamak için, her devletin uyrukları kendi güçlerine imkân ölçüsünde en yakın oranda, yani devletin koruyuculuğunda her birinin yararlandığı gelir oranında katkıda bulunmalıdırlar. Bir büyük milletin bireylerine kıyasla hükümet masrafı, bir büyük mülkün bütün ortaklaşa sahiplerine kıyasla her birinin, o mülkteki çıkarları oranında vermek zorunda bulundukları yönetim giderine benzer. Vergide eşitlik ya da eşitsizlik denilen şey, bu ana kuralın gözetilmesinden veya gözetilmemesinden oluşur…"

John Stuart Mill ise 1848 tarihli "*Principles of Political Economy*"de Hobbescu bir yaklaşımla tüm vatandaşların devletlerine yönelik genel ancak eşit yükümlülükleri olduğunu vurgulamış ve bunların katkısının ortak yarar için eşit fedakârlığı yansıtması gerektiğini ifade etmiştir (Schön, 2018:

15). Ayrıca Mill'e göre vergi sistemi bir bütün olarak bu ilke tarafından şekillendirilmelidir (Schön, 2018: 11).

Günümüzde de korunan vergilemede eşitlik ilkesi Türk Anayasasına da girmiştir. 1982 tarihli Türk Anayasası'nın 10'uncu maddesinin 1'inci fıkrasına göre, "*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.*" ve 73'üncü maddenin 1'inci fıkrasına göre ise; *"Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür*" ifadelerine yer verilmiştir. Bu iki fıkra hükmü birlikte değerlendirildiğinde, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep bakımından eşit olan vatandaşların mali gücüne göre vergi ödemesinin gerektiği ve hiçbir sebebin farklı muamele için gerekçe olamayacağı belirtilmektedir (Erkin, 2013: 243).

1.4.8. Kuvvetler Ayrılığı

Kuvvetler ayrılığı ilkesi devlet yönetiminde devlet egemenliğini oluşturan yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılarak bağımsız organlarca kullanılmasıdır (Çağan, 1980: 133). Montesquieu tarafından meşhur edilen bu kavram güçlerin anayasal ve kurumsal olarak yasama, yürütme ve yargı şeklinde üç ana dala ayrılmasıdır. Bu güçlerin bir elde toplanması tiranlığı oluşturacağından, cumhuriyetçi teorideki genel kabule göre bunların birbirinden ayrı kurumlara verilmesi gerekmektedir (Dahl, 1993: 32). Bu ilkeye 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 16 ncı maddesinde özgürlükleri korumak amacıyla yer verilmiş, sonrasında ise ABD Anayasası'nın temel çatısına etki etmiştir (Çağan, 1980: 133). İlk yazılı anayasa olan ABD Anayasası ile de ilk defa uygulamaya konulmuş günümüze demokratik rejimlerinin ise vazgeçilmez unsuru olmuştur (Akgül, M. E., 2010: 81). Bu ilke sayesinde iktidarı kullananlar sınırlanmakta gücün tek elde toplanması engellenmekte, güç odaklarını birbirinin karşısına koyarak denge sağlanmakta ve iktidarların sınırsız güç arzusu baskılanmaktadır (Turhan, 2003: 87). Bu ilke ile yargı erkinin de yürütmeden ayrılması,

toplumun gelişmesi dolayısıyla yürütme erkinin yüklendiği ödevlerin oldukça artmasından kaynaklanmıştır. Yürütme erki kendisine emanet edilen kişilerin davalarını karara bağlamakla uğraşacak kadar vakti olmadığından, bunları yargıya bağlayacak bir vekil atar. Ayrıca bu erkin bireylerin kendine ait hakları elinde bulundurmasının güvenle sağlanması bakımından bağımsız hale getirilmesi gerekir (Smith, 2006: 499)

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin vergilendirme ile ilişkisi vergilerin ancak kanunla konulabilmesi dolayısıyla parlamentoya tanınan yetki bağlamında doğmaktadır (Çağan, 1980: 133). Tarihsel olarak vergilendirme yetkisinin yürütme erkinden yasama erkine geçmesi parlamentoların ilk yetkilerindendir ve parlamentolarca yapılan bütçe kanununda yer almayan bir verginin ise bir sonraki bütçe dönemine kadar alınması mümkün olmamaktadır (Güngör, 2016: 50). Ayrıca kuvvetler ayrılığı kavramı yasama ve yürütme erkleri bağlamında mutlak bir ayrışma gerektirdiği için vergi, muaflık ve istisnalar getirilmesi, değiştirilmesi ve kaldırılması ancak yasama erki tarafından bu hususta bir kanun çıkarılmasıyla söz konusu olacaktır. Buna karşılık vergilerin kişilere göre farklılaşan tarh ve tahsil işlemleri yürütme erkinin görev alanı içindedir (Çağan, 1980: 133). Ancak çağdaş demokratik gelişim içinde yasama ve yürütme güçleri arasındaki ayrım yumuşamış, kurumlar dengesi yürütme erki lehine bozulmuştur. Bu durum sosyal devlet kimliğine sahip devletin ekonomiye etkin ve zamanında müdahale etmesini gerektirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle önemli bir maliye politikası aracı olan vergiler devletin ekonomiye en etkin müdahale araçlarından birini oluşturmaktadır (Çağan, 1980: 134).

Vergi ve demokrasi kavramlarına ilişkin tüm bu değerlendirmelerden yönetimlerin halk tarafından otokratik hükümetten demokratik hükümete dönüştürülmesinin günümüzde vergilendirme ile demokrasi arasındaki etkileşime de belirli bir bükülme verdiği görülmektedir. Demokrasilerin gelişmesiyle vatandaşlar yürütme erkinin faaliyetlerinde söz sahibi olan, yönetsel faaliyetleri

belirleyen ve etkileyen aktif vatandaş halini almıştır (Selen, 2011: 54). Böylece devlet politikası belirlenirken eşit haklara sahip vatandaşların alınacak kararlara katılması da söz konusu olmuştur (Çağan, 1980: 130). Bu devlet politikalarında ise maliye politikası önemli bir araçtır. Maliye politikasının en önemli aracı olan vergilendirmede ise toplumsal rızanın sağlanarak başarılı olunabilmesi, bu vergileri ödeyecek kimselerin tepkilerinin dikkate alınmasına bağlıdır (Pürsünlerli ve Saraçoğlu, 2015: 39). Buna göre demokratik hükümetler iktidara geldiğinde halkın fikrine dayanmayan hiçbir vergi salamayacaktır (Schön, 2018: 18). Dolayısıyla günümüzde devletlerin bütçe hakkını kullanımını etkileyen faktörlerden birisinin sivil toplum faktörü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Selen, 2011: 54).

Önemini giderek artıran ve siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlarda temel referans kavramlardan biri haline gelen demokrasi kavramı ile vergilendirmenin ilişkisi ikinci bölümde daha detaylı bir biçimde ele alınacaktır (Pustu, 2016: 89-90).

İKİNCİ BÖLÜM

VERGİ VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Demokratik sistem ve bunun vergi ile ilişkisi tartışılırken ilk olarak vurgulanması gereken nokta bu sistemin gereği gibi uygulanabilmesi adına temel gerekliliklerden biri olan kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi adına düzenli bir vergi sisteminin temin edilmesinin gereğidir (Çağan, 1980: 130). Bir başka deyişle demokrasilerin sağlam temellere oturtulabilmesi adına devlet mali finansman ihtiyacı duymaktadır. Demokratik devletler bu finansmanı vergiler yoluyla sağladıkça da bu ilişki sürecektir (Şişman, 2009: 31). Bununla birlikte vergilendirme vatandaşların demokratik bir toplumda halk tarafından seçilmiş meclisler vasıtasıyla gelirlerini, dolayısıyla mülkiyet hakları üzerindeki yetkilerini kısıtlamak üzere "özgürlük" üzerinde varılmış bir uzlaşı olarak değerlendirilebilir (Dönmez ve Kaya, 2014: 107). Demokrasiyi ise diğer yönetim biçimlerinden ayıran özelliklerden biri, ödedikleri vergilerle kamu harcamalarını finanse eden vatandaşlara kamu fonlarını kullananlardan hesap sorma hakkını tanımasıdır (Zenginobuz vd., 2010: 5). Vergilerde toplumsal rızanın dikkate alınmasıyla demokratik bir rejimin tesis olması halinde verginin temeldeki cebri niteliği böylece bir nebze azalır. Bunun nedeni vatandaşların vergileme ve harcama konusunda maliye politikasında karar verecek yöneticilerini oylama yoluyla seçmeleridir. Bu bağlamda vergi, bunu ödeyecekler açısından bir nevi demokrasinin bedelidir. Bu durum parlamenter demokrasilerin doğuşunun hareket noktasıdır (Çağan, 1980: 130-131). Demokratik sistemlerde vergi ile ilgili kararlar, verginin kanuniliği ilkesinin doğal bir sonucu olarak yalnızca parlamentolarda alınmalı, hiçbir şekilde bu kararların alınmasında parlamento dışına çıkılmamalıdır. Verginin mükelleflerce kabul edilmesiyle, parlamenter demokratik devlet arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Pürsünlerli ve Saraçoğlu, 2015: 43).

Bununla birlikte devletlerin toplumdaki bireylerin refahını artırmak için üstlendiği temel fonksiyonları yerine getirmek için maliye politikası araçlarından vergileme, borçlanma ve harcama araçlarını kullandığı bilinmekte, ancak borçlanma kısa dönemde finansman ihtiyacını hızla karşılasa dahi uzun dönemde ciddi problemlere neden olabilmektedir (Gök, 2007: 143). Bu yüzden de devletler vergi politikalarıyla ekonomiye ve hane halkı gelirlerine sıklıkla yön vermektedir. Ancak vergiler öyle hassas araçlardandır ki, devletin elinde kalkınma ve refahın aracı olabileceği gibi yoksulluk ve adaletsizliğin de aracı olabilmektedir (Gök, 2007: 145). Bu anlamda devletlerin uyguladıkları vergi politikalarının ve sahip olunan vergi sisteminin hükümetlerin siyasi ömrünü tayin eden temel etmenlerden biri olduğunu tahmin etmek zor olmayacaktır. Buna 1979 seçimlerini kazanarak tarihin ilk kadın başbakanı olan "demir leydi" lakaplı Margaret Thatcher'ın 1990 yılında emlak vergisini kaldırıp yerine büyük tepkilere yol açan baş vergisi koyarak iktidarını sona erdirmesi örnek gösterilebilir (Akşin, 2017: 438). Bu savımıza bir diğer örnek ise ABD'den gösterilebilir. ABD'de 1980'de başkanlık seçini kazanan liberal politikalar uygulayan Ronald Reagan hükümetinin özel girişimler ve yatırımların özendirilmesi için vergilerin azaltılması sonucu 1980 yılında yüzde 70'ler civarındaki seyreden gelir vergisi 1988 yılında yüzde 28'e inmiş, bunun etkisiyle GSMH artışı yüzde 6,8'e yükselmiştir. Buna bozulan ödeme dengesi, artan bütçe açıkları ve yoksulluk artışı eşlik etmiş olsa da uygulanan vergisel politikaların etkisi üstün gelmiş ve 1984 seçimlerinde Amerikan halkının gözündeki başarılı imajı sayesinde Reagan oy oranını yüzde 59'a çıkarmıştır (Akşin, 2017: 441). Bu örnekler devletlerin vergilendirme rejimleri ile vatandaşların demokratik tercihleri arasında önemli bir ilişki olduğuna dair kanıt niteliğindedir.

Bu bağlamda bu bölümde çalışmamızın da odağını oluşturan vergi ve demokrasi ilişkisi, öncelikle tarihsel boyutuyla ele alınacak, sonrasında bu ilişkinin literatürdeki yeri ve önemine değinilecektir.

2.1. Tarihsel olarak Vergi ve Demokrasi İlişkisi

Birbirleriyle oldukça ilişkili olan vergi ve demokrasi kavramları modern devletin oluşum süreci içerisinde birbirini besleyen tarihsel bir süreçten geçmiştir (Güngör, 2016: 50). Vergiler çağlar boyunca demokratik bir devlet idealini gerçekleştirme yolunda karşılaşılan pürüzleri gideren bir işlev görmüştür (Dönmez ve Kaya, 2014: 107). Bu ilişki eski medeniyetlere dayanmaktadır ve tarihsel olarak vergilere ilişkin sınırlandırmaları da içeren Magna Carta Libertatum, Fransız Devrimi, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin yayımlanması gibi pek çok demokratik gelişmeyle sonuçlandığı görülmüştür (Güngör, 2016: 50). Tüm bu tarihsel dönüm noktaları aynı zamanda bilinen en önemli vergisel isyanlardır (Türedi ve Topal, 2016: 64). Vergi isyanları neticesinde verilen demokrasi mücadelelerinin ise genellikle hükümdarların keyfi vergilendirmelerine tepki olarak başladığı görülmektedir (Uluatam, 1995: 21). Bu demokrasi mücadeleleri sonucunda meclislerin vergi koyma ve değiştirme yetkisinin vatandaşlarca ele geçirilmesi söz konusu olmuştur (Türedi ve Topal, 2016: 64). Bu bağlamda tarihsel olarak vergi ve demokrasi arasındaki ilişki dönemlere ayrılarak ayrıntılı olarak ele alınacak, vergi devletlerinin oluşum süreci ile demokratik devletin oluşum sürecinin birbirine yakınsadıkları durumlar ortaya konacaktır.

2.1.1. Eski Medeniyetler Çağı

Vergilendirme, medeniyetlerin gelişimine paralel olarak oldukça önce başlamıştır (Burg, 2004: 8). Çoğunlukla ihtiyari nitelik taşıyan bu vergilerin ilk şekilleri dönemine göre kabile reisine, derebeyine veya krala verilen hediyeler veya yardımlar şeklinde olmuş, bunlar zamanla zora dayalı bugünkü şeklini almıştır. Eski Sümer, Yunan ve Roma medeniyetlerinde miktarı ve şekli çeşitlilik gösteren vergilerin söz konusu olduğu bilinmektedir (Gök, 2007: 144). Dolayısıyla vergi ve demokrasi ilişkisinin başlangıcı da eski uygarlıklardan Pers, Mısır, Babil, Hitit ve Yunan

medeniyetlerinde devlet tarafından çeşitli vergiler toplandığı bu dönemlere kadar uzanmaktadır (Öztürk, 2015: 4816).

Bu medeniyetlerden vergi ve demokrasi kavramları bakımından en çok öne çıkan Antik Yunan ve Roma medeniyetleridir. Antik Yunan, Roma ve bazı İtalyan şehirlerindeki halkçı hükümetler gibi tarihi örneklerin günümüz demokrasileri için önemi, halkın iradesiyle ortaya çıkan temsili hükümetlerin söz konusu olabildiğini ve bir hayal olmaktan öteye geçilebileceğini göstermeleridir (Dahl, 2010: 31). Bu yüzden Antik Yunan ve Roma medeniyetleri bu ilişkiye başlangıç teşkil ederek yön vermeleri bağlamında yakından incelenecektir.

2.1.1.1.Antik Yunan

Tarihsel bakımdan ilk demokratik gelişmeler M.Ö. 5 inci yüzyılda Antik Yunan'daki Atina ve Isparta kent devletlerinde görülmüştür (Aktan, 2016: 2). Antik Yunan'da demokrasinin ilk ve en temel hali olan doğrudan demokrasi uygulamalarına rastlanmaktadır. Doğrudan demokrasinin gereği olarak Antik Yunan demokrasisi o döneme kadarki diğer tüm rejimlerden yurttaşların polisin yönetiminde doğrudan söz sahibi olabilmeleri bağlamında ayrılmaktadır (Helvacıoğlu, 2016: 2). Antik Yunan'daki yurttaşlar için demokrasinin düşünülebilir tek çerçevesi polisler[4] diğer bir deyişle kent devletleri olmuştur (Dahl, 1993: 1). Polislerde toplumsal yapı; yurttaşlar, yabancılar ve hiçbir hakkı bulunmayan köleler şeklinde sınıflardan oluşmaktadır (Ağaoğulları, 2013: 20). Her kentte Antik Yunan'daki ilk demokratik kurumları temsil eden ve kral ile soylulardan oluşan "yaşlılar

[4] Pek çok çalışmada "polis" ile "kent devleti" kavramları birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Ancak kent devleti kavramının yalnızca Antik Yunan'a özgü bir kavram olmaması ve değişik dönemlerde değişik bölgelerde örneklerine rastlanılması dolayısıyla tam anlamıyla polis kavramına karşılık gelmediği de bilinmelidir (Ağaoğulları, 2013: 11). Konuya ilişkin olarak Sartori Yunan 'polis'inin bir kent devleti değil sadece kent topluluğu (*Koinonia)* olduğunu belirtmiş, bu nedenle Antik Yunan sisteminden demokratik bir devlet olarak bahsedilmesinin hem terimde hem de kavramda büyük bir yanılgıya yol açacağını vurgulamıştır (Sartori, 1996: 301).

meclisi" bulunmakta ve demokratik katılımın ilk emarelerinden olarak buralardaki görüşmelere önemli sorunlar söz konusu olduğunda köleler, kadınlar ve çocuklar hariç halk da katılmaktaydı (Kışlalı, 1984: 63). Yunanca *"ekklesia"* olarak adlandırılan bu halk meclislerin halkın doğrudan yönetime katıldığına dair bir inanç sağlamış, siyasal yaşamdaki en önemli işlevleri ideolojik açıdan olmuştur (Ağaoğulları, 2013: 45). Bu dönemde kent yönetimine katılmak ve kentin sorunlarının çözülmesine katkıda bulunmak Atina halkının hayatlarının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Buna ilişkin olarak Perikles "biz Atinalılar, devlet işlerine karışmayanlara kendi iş gücü ile uğraşan sessiz bir yurttaş değil, hiçbir işe yaramayan biri gözüyle bakıyoruz" diyerek Atina'daki doğrudan demokrasinin önemini vurgulamıştır (Helvacıoğlu, 2016: 3). Burada Antik Yunan bağlamında Atina'ya vurgu yapılmasının nedeni ise, demokratik fikirlerin bu coğrafyadan ciddi şekilde etkilenmesinden kaynaklanmaktadır (Dahl, 1993: 16). Bununla birlikte çeşitli kaynaklardaki bilgiler farklılık göstermekle beraber bu dönemde siyasal haklara bu sınırlı katılımdan ötürü Atina nüfusunun yalnızca onda birinin sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle Antik Yunan'daki demokrasi bir "azınlık demokrasisi" olmaktan öteye gidememiştir (Kışlalı, 1984: 66-68). Dahl ve diğer pek çok siyaset bilimciye göre bu dönemdeki politik sistemin ilkel anlamda bir demokrasi olduğu söylenebilirse de bu, bugünkü anlamda temsili demokrasi değildir (Dahl, 2010: 118). Bir başka deyişle Antik Yunan'da esirlere ve kölelere temel demokratik hakların; kadınlara ise oy hakkının tanınmamış olması bu demokrasinin gerçek manada gerçekleşmediğinin bir göstergesidir. (Kuzu, 1992: 336).

Antik Yunan'da halkın demokrasiye yaklaşımına baktığımızda ise bu kavramın halk bakımından bir biçimde eşitliği içerdiğinden kuşku duyulmadığı görülmektedir. Bu eşitlik türleri; yönetici mecliste tüm yurttaşların konuşma hakkı bakımından eşit olmaları (isegoria) ve yasa önünde eşitliktir (isonomia) (Dahl, 1993: 16). 20 yaşına giren her erkek yurttaşın katılabildiği, görevlerinin ise kanunlar, savaş hali ve vergiler hakkında karar vermek olduğu bu halk meclislerinin yılda en az

on kez toplandığı bilinmektedir (Kışlalı, 1984: 67). Bu dönemde yapılan kamu harcamaları ise toplanan vergilerle finanse edilmekteydi. Böylece halk meclislerinde vergiye dair konularda halkın sınırlı da olsa kullandığı oylarla karar vermesi dolayısıyla vergiler ve demokrasi arasındaki ilişkinin de başladığı söylenebilir. Devletin tüm gelir kaynağını vergilerin oluşturduğu bu medeniyette, verginin esas konusunu ise o dönemin temel geçim kaynağını oluşturan toprak ve topraktan elde edilen ürünler oluşturmuştur. Bununla birlikte sınırlı da olsa gayrimenkul, miras, mal satışı, gümrük üzerinden de vergi alındığı bilinmektedir (Burg, 2004: 8).

Böylece ilk olarak Antik Yunan'da söz konusu olduğu konusunda fikir birliği olan demokrasi zamanla yayılmış, dünya üzerinde pek çok bölgede bu yönetim biçiminin uygulamaları görülmüştür. Tilly demokratikleşmenin yayılmasına ilişkin olarak, yeniliklere açık ortamlarda yayılan bir model olması dolayısıyla her rejimde bir heves, moda veya kamu politikaları gibi genelde dalgalar halinde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Çünkü demokratikleşmeye katkıda bulunan toplumsal süreçler, uzun vadede demokratikleşmeleri için rejimlere baskı uygulayan harici aracılar olmuştur (Tilly, 2014: 323). Roma İmparatorluğu'nda görülen demokratik gelişmeler bunun bir örneğini oluşturmaktadır (Kuzu, 1992: 336). Bu bağlamda Roma'daki vergi demokrasi ilişkisine de göz atmak gerekmektedir

2.1.1.2.Roma İmparatorluğu

En eski medeniyetlerden biri olan Roma medeniyeti de Yunanistan'a coğrafi yakınlığı nedeniyle demokrasiye yabancı kalamamıştır (Kuzu, 1992: 336). Dahl demokrasiye bu yakınsamayı "cumhuriyetçilik, Atina'dan daha çok onun düşmanına yani Sparta'ya ve hatta Roma'ya ve Venedik'e gözlerini çevirmiştir." şeklinde ifade etmiştir (Dahl, 1993: 29). Roma'nın Atina'dan önemli bir

farklılığı, Romalıların halkçı yönetim sistemi için demokrasi yerine cumhuriyet[5] kavramını kullanmasıdır (Dahl, 2010: 21).

Roma İmparatorluğu'nun bir başka önemli özelliği tarihteki ilk devlet düzeninin görülmesidir (Gök A. K., 2007: 145). Ancak burada da devlet yönetimine katılım başta sadece üst sınıftan aileler, soylular, toprak sahipleri gibi gruplarla sınırlı olarak söz konusu olmuştur. Ancak sosyo-ekonomik anlamda daha alt kesimlerdeki halkın da yönetime katılma talebinde bulunması ve uzun uğraşlar verilmesi sonucunda erkeklerle sınırlı olarak sıradan halk ve plepler[6] de zamanla yönetime katılma hakkı elde etmişlerdir (Dahl, 2010: 21).

Roma'daki bu halkçı yönetim rejimi zamanla Roma kenti sınırlarını aşarak İtalyan yarımadasına ve Avrupa ile Akdeniz'in büyük bir bölümüne yayılmıştır (Dahl, 1993: 1). Bu yayılışa sınırların genişletilmesi amacıyla yapılan fetihler sonucu fethedilen bölgelerdeki kişilere Roma vatandaşı olma hakkı verilmesi ve böylece demokratik haklara sahipliğin artması gibi faktörler de etki etmiştir. Bununla birlikte dönemin halkçı yönetim kurumlarının vatandaş sayısındaki bu artışa uygun hale getirilememesi, fethedilen bazı bölgelerin Roma'ya fiziki uzaklıkları ve dolayısıyla ulaşım güçlükleri çekilmesi, uygulamada yaşanan sorunlar nedeniyle bu yeni vatandaşlar halk meclislerine katılmayı reddetmiş, dolayısıyla yönetime yeterli katılım sağlanamamış ve düzgün işleyen bir temsili hükümet sistemi söz konusu olamamıştır. Ancak yine de Roma Cumhuriyeti Atina demokrasisinden daha uzun süre ayakta kalmış, M.Ö. 130 yıllarında halkın huzursuzluğu, savaş,

[5] Cumhuriyet (*Republic*) kavramı Latince'de halk anlamına gelen "*publicus"* kelimesinden türemiştir.(Dahl,2010: 23)

[6] Plep: Antik Roma döneminde aşağı tabakadaki kişiler için kullanılmıştır.

askerileşme ve benzeri nedenlerle zayıflayarak Julius Sezar'ın diktatörlüğü döneminde tekrar uygulamaya konana kadar ortadan kalkmıştır (Dahl, 2010: 23).

Vergisel uygulamalar bağlamında ise Roma İmparatorluğu'nun önemi vergiye ilk olarak yasal bir boyut kazandıran devlet olma özelliği taşımasıdır. Çünkü Roma İmparatorluğu'nda M.Ö. 27-M.S. 284 yılları arası döneme damgasını vuran İmparator Emirnameleri vergilerin hukukî temelini oluşturmaktadır (Öztürk, 2015: 4816). Roma halkı devlet egemenliğinin bir gereği ve sonucu olarak dolaylı ve dolaysız vergileri, diğer toplumlara göre yaygın biçimde kullanılan kanuni araçlar haline getirmiştir (Gök A. K., 2007: 145). İmparatorluğun ilerleyen dönemlerinde ise bu gelir kaynakları çeşitlenmiş, İmparator Augustus döneminde haraç benzeri farklı bir vergi alınmaya başlanmıştır (Burg, 2004: 8). Ancak vergisel anlamda ilklere imza atan Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra ortaya çıkan feodal krallıklar ve derebeyliklerde yoğun biçimde keyfi vergilendirmeye başvurulmuştur (Öztürk, 2015: 4817). Vergileme yetkisinin kötüye kullanımı vergilerin kanuna dayanarak alınmasını bir zaruret olarak doğurmuştur. Bu durum uzun dönemde etkileri tüm dünyaya yayılacak olan Magna Carta Libertatum'un ilanına neden olarak ve yeni bir dönemi başlatmıştır (Gök A. K., 2007: 145).

2.1.2. Feodal Dönem ve Magna Carta Libertatum

Feodalizm, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılıp, ulusal monarşilerin kurulmasına kadar geçen süre içinde Orta Çağ Avrupa'sında egemen olmuştur (Sipahioğlu, 2013). Feodal dönem Magna Carta Libertum'un ilanı öncesinde Avrupa kıtasında merkezi otoritenin yok olduğu döneme denk gelmektedir (Roskin, 2009: 24). Batı Avrupa'ya hakim olan bu sistem en genel tanımıyla toprak mülkiyeti üzerine kurulu ekonomik ve sosyal bir sistemdir (Plummer, 1885: 15). Schumpeter'e göre Avrupa'daki bu sistem parçalı bir yapıya sahiptir, iktidar prensler ve lordlar arasında bölünmüştür ancak her iki grup da mutlak hükümdar değildir (Sert, 2011: 9). Bölünmüş güçlerden oluşan ve

hiyerarşik olmaktan çok eşitsiz bir toplum olan bu sistemde, büyük toprak sahipleri lordlar[7] vassallar ve serfler bir başka deyişle toprağa bağlı köylüler bulunmaktadır (Bilge, 2011: 49-50).

Ortaçağ Batı Avrupası'nda devletler önemli ölçüde güçsüzleşmiş ve özellikle de yurttaşlarını korumada yetersiz kalmıştır (Bilge, 2011: 49). Bununla birlikte merkezi otoritenin yok denecek kadar azaldığı, karışıklıkların ve güvensizliklerin topluma egemen olduğu, ticaretin neredeyse durup kent yaşamının önemini yitirdiği görülmüştür. Bu dönemde Avrupa'da çok sayıda şato yapılmış, bunun nedeni ise Norman (Viking), Cermen ve Müslüman akınlarına karşı az sayıda şövalyenin ve köylülerin yardımıyla, daha büyük kuvvetler gelene kadar direnmelerini sağlama çabasıdır (Sipahioğlu, 2013). Ayrıca krallar ancak kendileri için savaşacak lordlar ve şövalyeler olursa hayatta kalıp zenginleşebileceklerini fark etmiş, lordların toprak ve himaye sağlayacağı düşüncesi ise, kralları lordlara bağımlı hale getirmiştir (Roskin, 2009: 24). Tüm bu gelişmeler aynı zamanda Magna Carta'nın ilanına uzanan ortamı hazırlamıştır. Bu dönem ekonomik ve mali açıdan incelendiğinde serf olarak adlandırılan toprağı olmayan köylülerin, kendi toprakları üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahip olan lordların topraklarını işlemesi ise feodal sistemin en dikkat çekici özelliklerinden biridir (Plummer, 1885: 15). Lordlar sahip oldukları toprakların bir kısmını kendilerine bağlı vassallara dağıtmakta ve karşılığında onlardan vergi ve asker almaktadırlar (Bilge, 2011: 50). Bahsi geçen bu vergiler, toprağı olmayan köylülerin lordlara ait toprakları işleyerek ona hizmet etmesi ve emir altında zorunlu olarak çalışmasını içeren "Corvee Sistemi[8]"ne göre alınmaktaydı ve bu sistem aynı zamanda vergilemenin en eski ve geniş ölçekte uygulanan şeklini oluşturmuştur. Bir diğer vergi

[7] Lord: Diğer adıyla 'senyör', derebeyi, vassal, küçük toprak sahipleri ve serfler toprağa bağlı köylüler anlamına gelmekteydi (Bilge, 2011: 50).

[8] Corvee: Kökeni feodal sisteme dayanan ve köylülerin belli bir süre zorla ve ücret verilmeden çalıştırılmasına dayanan bir tür ayni vergidir. (TDK, 2018)

sistemi ise toprak sahibinden ürününün belli bir oranı kadar vergi alınması şeklinde uygulanmaktaydı. Bu dönemde de verginin esas konusunun toprak olduğu ve yöneticilerin gelirlerini arttırmak için toprak üzerine vergi koyduğu görülmektedir. Dolaysız vergilerin örneğini oluşturan corvee ve aşar vergisi bu dönemde kullanılan temel vergilerdendir ve kişilerden bireysel olarak ve ayın üzerinden alınmaktaydı (Burg, 2004: 9-10).

Avrupa'da ilk olarak 12 nci yüzyılda ortaya çıkan ve 15 inci yüzyılda olgunlaşan bu süreçte devletler vergileri parasal olarak toplamaya başlamıştır (Ömercioğlu, 2018: 30). Özellikle 13 üncü yüzyıldan itibaren devlete nakit olarak yapılmaya başlanan bu ödemeler, prenslik ekonomisinin temel gelir kaynağı olmuştur (Sert, 2011: 9). Bu dönemde prensler vergi gelirini artırmak için bürokratik yönetimde verginin verimli ve azami bir şekilde toplanabilmesi için toplumun yönetimi ve disipline edilmesinde köklü değişiklikler yapmış ve özellikle Alman İmparatorluğu'nda çok katmanlı ve hacimli bir bürokratik yönetim inşa edilmiştir (Gürkan, 2014: 50-51). Bunun dışında 1400'lü yıllara kadar Avrupa krallıklarında haraç, kira, dolaşım, stok harçları ve gelir vergisi gibi vergilerin uygulandığı da bilinmektedir (Tilly, 2001: 155).

Henüz düzenli bir vergi sisteminin söz konusu olmadığı feodal dönemde çok sayıda keyfi vergi uygulamasına rastlanmıştır (Gök, 2007: 145). Bunun temel nedenlerinden biri Schumpeter'in modern mali sistemin gelişiminde rol oynayan dönemin başlıca mali olaylarından biri olarak tanımladığı prenslerin artan borçlarıdır. Bu artış ise; fiyatlardaki artış, paralı askerlerin ve sonrasında ortaya çıkan düzenli orduların maliyeti, saray soyluları ve devlet memurları için yapılan savurgan harcamalar, prenslerin politik hırsları gibi nedenlerden kaynaklanmıştır. Bu da göstermektedir ki, borçlanmaya rağmen karşılanamayan yüksek savaş giderleri ve prenslerin savurgan harcamalarının karşılanamaması mali zorlukları artırarak feodal dönemde vergilendirme sistemini bir zorunluluk olarak doğurmuştur. Böylece 12 nci ve 15 inci yüzyıllar arasındaki bu dönemde Avrupa'da feodal

“mülk devleti”nden “vergi devleti”ne geçilmiştir (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 2). Bir başka deyişle bu yüksek askeri harcamaların finansmanı için alınan sürekli vergiler ile kamu maliyesi rejiminin ilk adımları atılmıştır (Dönmez ve Kaya, 2014: 103-105). Tilly ise ekonomilerin parasallaştıkça devletlerin savaşta kullanılacak zor araçlarını halktan zorla almak yerine savaş harcamalarının finansmanında vergileri kullanmaya yöneldiğini ifade etmiştir (Tilly, 2001: 156). Ancak sorun, vergilerin özellikle savaş masrafları, kraliyet düğünleri gibi masrafları karşılamak için alınması ve konulan vergi miktarının ise savaş beklentilerine bağlı olarak değişmesinden kaynaklanmaktadır (Burg, 2004: 15-16). İngiltere’de de bu savurgan devlet harcamalarının finansmanının sağlanması için vergi yüklerinin artması halkı ve baronları fena halde bıktırmış, tepkiler yükselmeye başlamıştır. Esasen kralın vergilendirme gücüne ilişkin bu tepkiler sonucunda oluşan Magna Carta da 12 Haziran 1215 tarihinde İngiltere’de imzalanmıştır (Çağan, 1980: 131). Bu ferman ile başlangıçta baronlar ve üst düzey kilise mensupları sayesinde yörelerindeki egemenliğini sürdürebilen kralın feodal düzendeki hakları ve yasaları ihlalinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Roskin, 2009: 25).

İngiliz Kralı John (Yurtsuz Kral John) tarafından çıkarılan Magna Carta’nın ilanının sonuçlarına bakıldığında ilk olarak özellikle Batı Avrupa’da önemli bir dönüm noktası olduğu görülecektir (İlal, 2011: 210). Bunun nedeni diğer Orta çağ fermanlarından farklı olarak Magna Carta’nın belirli toplumsal sınıfların, kilisenin, baronların veya tüccarın değil, “krallığın bütün hür kişilerinin” hak ve hürriyetlerini tanımasıdır (Ömercioğlu, 2018: 4). Modern anlamda bir insan hakları bildirgesi niteliği taşımayıp başlangıçta soyluların ve toprak sahibi baronların kendi çıkarları için krala imzalattırılsa da zamanla halkın da lehine bir şekle dönüşmüş, demokratik ilkeler bağlamında en çok atıf yapılan kaynak olmuş ve ileride kapsamlı olarak ele alınacak olan 1628 tarihli “Haklar Dilekçesi” ve 1689 tarihli “Haklar Bildirgesi” gibi önemli siyasi belgelerin de temelini atmıştır (Çam, 1993: 465). Bu hak ve hürriyetler oldukça geniş tutulmuş, İngiliz Orta Çağ hukukunun

büyük bir bölümünü kapsamış, kralın da bu hak ve hürriyetlerle bağlı bulunduğu teyit edilmiştir (Ömercioğlu, 2018: 4). Böylece kral ve din adamlarının koşulsuz egemenliği sınırlanmış, halk ile yönetimdekiler arasında denge oluşması söz konusu olmuştur (Akın, 1980: 281–282). Ayrıca hukukun üstünlüğü fikrinin yerleşmesini sağlayan demokratik bir temel taşı sayılan bu ferman, İngiltere ve tüm dünyada hukuk devleti fikrinin tarihi önderi olmuştur (İlal, 2011: 210-211).

Görüleceği üzere Avrupa'da demokrasi, doğal bir evrim ya da refah artışının sonucu veya bireyciliğin veya piyasaların kaçınılmaz yan ürünü olarak değil, örgütlü insan yığınlarının hep birlikte demokrasiyi talep etmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır (Eley, 2007: 35). Bu talebin öncü nedenlerinden biri ise devletlerin vergisel uygulamalarıdır. Bu yüzden 36 maddelik bu fermanda vergiyle ilgili düzenlemeler önemli bir yere sahip olmuştur (Şişman, 2009: 31). Özellikle devletlerin keyfi vergi uygulamalarını sınırlamak ve vatandaşları korumak amacıyla vergilerin kanuniliği ilkesi uygulanmaya başlamış ve parlamentoların onayı olmaksızın vergi alınamayacağı bir başka deyişle "Temsilsiz vergi olmaz9" kuralı, batılı demokrasilerin temel anayasal ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir (Öztürk, 2015: 4817). Bu kuralın koyulması, insanların kendilerini yönetenleri seçme ihtiyacının da bir görünümüdür (Şişman, 2009: 34). Dolayısıyla bu kural çiğnenerek konan vergilere halk rıza göstermemiş sayılacaktır (Öncel, Çağan ve Kumrulu, 1985: 8). Mutlak iktidarın yetkilerini sınırlandırmaya yönelik ilk önemli demokrasi hareketini içeren bu ferman ayrıca vergi eşitliğini sağlamaya yönelik kaygıları barındırmıştır (Şişman, 2009: 31).

[9] Temsilsiz vergi olmaz kuralı: Orjinali,"*No taxation without representation*" şeklinde bilinen kuraldır.

2.1.3. Feodalitenin Bunalımı ve "Vergi Devleti"nin Oluşumu

13 üncü yüzyıldan itibaren merkezi yönetimin otoritesini kabul ettirmesi ve toplumdaki köklü değişiklikler sonucu feodalitenin egemenliği giderek zayıflamış, 14 üncü yüzyılda feodalizmin bunalımı tam anlamıyla belirginlik kazanmıştır (Sipahioğlu, 2013). Buna 14 ve 15 inci yüzyıl boyunca savaş maliyetlerinin artarak sistemin sürdürülmesinin giderek zorlaşması etki etmiştir (Sert, 2011: 9). Vergi devletinin başlangıcı da Avrupa'daki feodal yapıların çözülmesiyle başlayan değişim sürecinin içsel kriz eğilimlerinin yaşandığı döneme denk gelmiştir. Çünkü feodal dönemde özelikle Avrupalı devletlerdeki mali yönetimin iyi yapılamaması ve iktidar mücadelelerine bağlı olarak sürekli artan savaş masrafları sonucunda ekonomik darboğazlar söz konusu olmuş, buna vergi gelirlerinin yetersizliği de eklenince devletin para ekonomisine ve kredilere bağımlılığını artırmıştır (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 3). 15 inci yüzyılın son çeyreğinden itibaren gelirleri harcamalarına yetmeyen feodal devletlerin içine düştükleri mali zorluklar karşısında özellikle vergilendirmedeki yeni arayışlar Schumpeter'e göre modern vergi devletinin oluşum sürecini açıklamaktadır (Gürkan, 2014: 52). Böylece yeni devlet tipi olarak kavramsallaştırılan "vergi devleti"nin Avrupa'daki farklı toplumlarda 15 ve 18 inci yüzyıllar arasındaki feodalitenin bunalımı koşullarında gelişmesi söz konusu olmuştur (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 2). Bu bağlamda modern vergilendirmenin öncelikle görüldüğü bu yerler İtalyan kent cumhuriyetleri, özellikle Floransa ve sonra özgür Alman kentleri olarak sıralanabilir (Gürkan, 2014: 50).

Bu dönemde ekonomik dengelerin zamanla değişmesi, 1492 yılında Amerika kıtasının ve 1497-1499 döneminde ise Hint deniz yolunun keşfi, parasal ödemenin gelişmesi, büyük parasal değerlerin bazı ellerde toplanmaya başlaması yoluyla ilk sermaye birikimleri oluşmuştur (Sipahioğlu, 2013). Çünkü bu tarihten sonra Portekizliler, Fransızlar ve İngilizler bugün ABD'nin bulunduğu kıta topraklarına göç ederek topraklarını genişletmiştir (Dunya Bulteni, 2012). Tüm bunlar sonucunca

gelişen burjuvazi ve dönemin diğer ekonomik gelişmeleri feodalizmin temellerini sarsmıştır (Sipahioğlu, 2013). 15 ve 16 ncı yüzyıldaki feodal tarımın büyük oranda çökmesi, manifaktürün ortaya çıkışı, uluslararası ticaretin gelişmesi, nüfusun giderek azalması ise Avrupa'da feodalizmin içine düştüğü bu bunalımı daha da körüklemiştir (Poulantzas, 2003: 185). Tüm bunların sonucunda parasal ekonominin gelişimiyle, toplumsal ilişkiler de önemli ölçüde değişmiş ve giderek daha fazla para olarak toplanmaya başlayan vergiler ise devletlerin mali yapılarını önemli ölçüde değiştirmiştir (Ömercioğlu, 2018: 30). Burjuvazinin ve ticaretin gelişmesine paralel olarak kralların topladığı bu vergiler nedeniyle merkezi bir ordu kurma ve senyörler üzerinde denetim kurma şansına yeniden kavuşmuşlardır. Senyörlerin ekonomik üstünlüğü sona ererken, sırtını giderek güçlenen burjuvaziye dayayan kralların otoritesi gün geçtikçe artmıştır (Sipahioğlu, 2013). Feodalitenin bunalımının söz konusu olduğu bu dönem, Marx'a göre ise kapitalist dönemin başlangıcını oluşturur (Poulantzas, 2003: 185).

Feodal senyörlerin etkinliğinin azalması ve merkezi krallıkların yeniden güçlenmesi vergi gelirlerinde ciddi bir artışa neden olmuştur. Vergi toplamak için oluşturulan bürokratik yapı zamanla derinleşerek modern devlet bürokrasisinin de özünü oluşturmuştur. Düzenli ve sürekli vergiler, vergilerin idaresini sağlayacak kamu bürokrasisi ile hesap yapma ve ekonomi kavramının devlet içinde oluşmasına neden olmuştur (Dönmez ve Kaya, 2014: 103-105). Halktan vergi toplanmasının sistematize edilmesiyle vergi toplamak veya vergi gelirlerini artırmak için periyodik aralıklarla yapılan nüfus sayımları örneğinde olduğu gibi tüm ülke ve bölgelerde ayrı bir yönetimsel bürokrasi oluşmuştur (Burg, 2004: 10).

Bununla birlikte 15 inci yüzyıl öncesi patrimonyal dönemde Avrupa'da sadece savaşçı ve ticarileşmiş devletlerin ulusal bütçeleri söz konusuyken, 16 ncı yüzyılda savaşların devlet harcamalarını artırmasıyla Avrupalı devletlerde bütçe, vergi ve borçlar da buna paralel olarak artış

göstermiştir (Tilly, 2001: 134). Konuya ilişkin olarak Schumpeter, modern devletin borçlanma ihtiyacının yansıması olan vergi gelirlerinin zamanla yetersiz kalmasının borçları artıracağını ve bu durumun da finansal birikim alanını genişleteceğini ifade etmiş, Marx ve Engels de vergi devletinin kapitalistleşmesi sürecinde devlet borçlarına vergilerin tamamlayıcısı bir rol atfetmiştir (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 2). Schumpeter'e göre devletin vergi toplayarak finansman ihtiyacını karşıladığı bu sistem, Orta Çağ yaşam biçimlerinin çözülerek modern yaşam biçimlerine evrilmesi sürecini açıklamaktadır (Dönmez ve Kaya, 2014: 102). Goldscheid de benzer şekilde Otuz Yıl Savaşları'ndan sonrası finansman zorlukları nedeniyle ortaya çıkan bütçe ihtiyaçlarının artışı ve ülkelerin savaşta uğradıkları ağır tahribatla "devletin mülksüzleşmesi" olarak adlandırdığı süreç sonunda mülklerini kaybederek fakirleşen devletlerin büyük ölçüde borç ve vergiye bağımlı hale geldiğini ifade etmiştir (Sert, 2011: 7).

Dolayısıyla 15 inci yüzyılda vergi ve borçlara bağımlılık dolayısıyla sürekli gelire ihtiyaç duyan halkçı hükümetler ne halk kesimini görmezden gelebilmiş ne de halkın kendi rızasıyla vergi vermelerini sağlayabilmiştir. Bunları razı etmek için şehirlerden ve önemli sosyal sınıflardan temsilcilerin olduğu ve bu yönüyle demokratik özelliğe sahip olan toplantılar düzenlemişlerdir (Dahl, 2010: 29-30). Düzenlenen ve halk katılımının sağlandığı bu toplantılar bu yönüyle Antik Yunan dönemindeki halk meclislerine katılımı andırmakta ve vergiler ve demokrasi arasındaki iç içe geçmişliği bir kez daha gözler önüne sermektedir. Ancak bu dönemdeki sınırlı katılım zaten ciddi bir vergi yükü altında ezilen halk kesimine yeterli memnuniyeti sağlamamış, vergilere rızanın sağlanması güçleşmiştir (Kuzu, 1992: 336). Bu rıza problemi, artan borçluluk ve yaşanan krizler çok sayıda ülkede vergi isyanlarına neden olmuştur. 16 ncı yüzyılda yoğunlaşan bu vergi isyanları, özellikle Avrupa kıtasında büyük toplumsal dönüşümlerin de hızlandırıcısı olmuştur (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 3). Bununla birlikte 16 ncı yüzyılda Batı Avrupa'da ilk defa düzenli vergi sistemine geçiş söz konusu olmuş, köylüleri toprakların zorunlu kiracısı yapan politikalar

uygulanmıştır (Burg, 2004: 15-16). Bunun 17 nci yüzyıldan örneği 1618-1648 tarihleri arasında cereyan eden Otuz Yıl Savaşları sırasında devlet yönetimlerinin büyük ölçüde gelişmesi sonucunda parasızlık çeken Fransa'da Richelieu, İsveç'te Oxenstierna gibi kralların vergi tabanlarına ve vergi toplayıcılara başvurarak tüm ülkeyi vergilendirecek bir yönetim sistemi kurmasıdır (Roskin, 2009: 4). Bu ağır vergi yükleri nedeniyle özellikle 1550-1660 dönemine Avrupa'da yaşanan ve önemli demokratik sonuçlar barındıran büyük vergi isyanlarının damgasını vurduğu görülmektedir. Asıl hedefi merkezi yönetim ve kısmen de kilise olan bu büyük köylü ayaklanmaları ve şehirlerde yaşanan ayaklanmaların çoğu varlık, yiyecek, tuz gibi mallar üzerinden alınan vergilere ve mali zorunluluklara karşı başlamıştır. Burg 1300 yılından 1550 yılına kadar Alman şehirlerinde kayıtlı 210 ayaklanmanın en az 105 farklı kasabada meydana geldiğini ve bunların ortak noktasının vergi karşıtı ayaklanmalar olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde sosyal mobilitenin artması ise bu ayaklanmaları genişleten en önemli etmenlerdendir. Bundan ötürü 16 ve 17 nci yüzyıllarda konan bu ağır vergiler yüzünden vergilerin kaldırılmasını talep eden vergi isyanları İngiltere, Fransa ve ABD gibi pek çok ülkeyi sarmıştır. (Burg, 2004: 15-16). Dünyadaki bu vergi isyanlarına yakından bakılacak olursa, ilk olarak İngiltere'de Kral I. Charles döneminde izlenen sömürgeci politikalar nedeniyle konulan yeni vergiler ve borçlanma için çıkarılan kararnamelerin halkın yoğun tepkisi ile karşılaştığı görülecektir (Öztürk, 2015: 4818). Bu tepki Hampden Harekatı olarak adlandırılmakta 1624-1629 dönemini kapsamaktadır (Gök, 2007: 152). Harekatın sonucunda kral, vergi ve bütçe haklarını parlamentoya geri vermek zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler, İngiltere'de 1628 tarihli "Haklar Dilekçesi (*Petition of Rights*)" ile 1689 tarihli "Haklar Bildirgesi (*Bill of Rights*)"nin çıkarılmasına ile krallık imtiyazlarına ve krala gerçek anlamda sınırlamalar getirilmesine neden olmuştur (Öztürk, 2015: 4818). Mutlu'ya göre ise bu belgeler Magna Carta Libertatum'un uygulamadaki etkisizliği yüzünden devam eden mücadeleler sonucu ulaşılan önemli belgelerdir (Mutlu, 2012: 126). Sonuçta bu bildirgelerle kralın parlamentonun onayı olmaksızın vergi koyması kesin olarak yasaklanmıştır (Öncel, Çağan ve Kumrulu, 1985: 9).

Bununla birlikte 1642-1651 dönemindeki iç savaş ve 1688 yılındaki Muhteşem Devrim'i takip eden yıllardaki anayasal değişiklikler ise demokrasinin geleceğine önemli etkileri olan siyasi ve ekonomik kurumlarda önemli değişikliklere neden olmuş, monarşinin gücü sınırlandırılmış, parlamentonun etkinliği artırılmıştır. (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 22). Kralın vergi koymasına getirilen sınırlamanın konumuz açısından önemi ise bu sınırlamanın demokrasinin gelişimiyle paralellik göstermesidir (Öztürk, 2015: 4817).

İngiltere'de 17 nci yüzyılda gerçekleşen siyasal iktidarın vergilendirme yetkisinin sınırlandırılması, Kıta Avrupa'sında ve ABD'de 18 ve 19 uncu yüzyıllarda söz konusu olmuştur (Öncel, Çağan ve Kumrulu, 1985: 9). ABD'de 1765 yılında Pul Vergisi İsyanı, 1773 yılında Boston Çay Partisi İsyanı yaşanmıştır (Gök, 2007: 154). Bu da 18 inci yüzyılın başlarında Avrupa'da ortaya çıkan politik fikirler ve uygulamalara etki etmiş, bunlar daha sonraki demokratik kurumların önemli unsurları olmuştur. Yöneticilerin yönetilenlerin rızasının almasının gerekliliği başlangıçta vergilerin artırılması bağlamında ortaya çıkmış, zamanla bu parlamentolarda kanunların yapılması ile ilgili olarak genişlemiştir. Böylece Avrupa'nın İskandinavya, Flanders, Hollanda, İsviçre ve İngiltere gibi ülke ve bölgelerinde özgür insanların bir dereceye kadar yönetime katılabilecekleri yerel meclisler görülmeye başlamıştır. (Dahl, 2010: 30). Bu bağlamda demokrasinin bireysel, eşitlikçi, özgür inanç ve düşünceyi içerecek şekilde günümüzdeki haliyle ilk olarak ortaya çıkışının 18 inci yüzyılda gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yüzyılda modern orta sınıf kimlik kazanmış, devlet organları toplumun ve bireyin hizmetine girmiş, akılcılık topluma hâkim olmaya başlamıştır (Karpat, 2010: 9-10). Bununla birlikte 18 inci yüzyıl bireylerin, ülkelerin ve medeniyetlerin birbirlerini durmadan etkilediği, mobilitenin de oldukça arttığı bir yüzyıl olmuştur (Karpat, 2010: 9-10). Artan sermaye birikimi dünyadaki siyasi sınırları da değiştirmeye başlamıştır. Buna İngiltere'nin Amerika kıtasındaki topraklarını genişletip burada kurduğu sömürge sayısını 13'e yükseltmesi örnek gösterilebilir. Bu arada 1775-1783 yılları arasında İngiltere'nin Avusturya, Fransa ve Rusya

ittifakıyla yaptığı Yedi Yıl Savaşları sonucu krallık maliyesi bozulmuş, bozulan mali denge sonucu Amerika'daki sömürgelerine yeni vergiler koymuştur (Dunya Bulteni, 2012) Buna ilk önemli tepki 1776 yılında "Virginia Haklar Bildirgesi"nin ilanı olmuştur. Vergi ve demokrasi ilişkisi açısından çok önemli olan bu bildirinin ilk maddesinde tüm insanların doğuştan eşit, özgür ve bağımsız olduğu vurgulanmış, ikinci maddesinde ise tüm gücün halkta toplandığı ve yetkililerin halkın temsilcileri olduğu belirtilmiştir ve bu bildirge 1776 yılında daha sonradan yayımlanacak olan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ne temel oluşturmuştur (Ömercioğlu, 2018: 4). Bu bildirgenin vergi ve demokrasi açısından önemi ise "temsilsiz vergi olmaz" ilkesine yer vermesidir (Öncel, Çağan ve Kumrulu, 1985: 9). Virginia Bildirgesi'nin ilanından çok kısa bir süre sonra ise konan bu ağır vergiler yüzünden günümüz ABD'nin çekirdeğini oluşturan on üç İngiliz sömürgesi, İngiltere'ye karşı ayaklanarak 1776'da10 bağımsızlıklarını ilan etmiştir (Akşin, 2017: 12). Böylece vergilere karşı gösterilen tepkiler ABD'de bağımsızlığın kazanılmasında ve demokratik sistemin temininde çıkış noktasını oluşturmuştur (Ömercioğlu, 2018: 4). ABD'nin bağımsızlığı sonrasında ise haksız ve aşırı vergilendirme dolayısıyla vergi isyanları son bulmamış, 1786-1787 yılları arasında Shays İsyanı yaşanmıştır. Bu isyan "temsili vergilemenin" de kötü olabileceğini göstermiş, 1787 yılında kabul edilen ABD Anayasası'na buna ilişkin hüküm konması ile sonuçlanmıştır (Gök, 2007: 155). Bu Anayasa'nın 1 inci maddesinin 8 inci fıkrasına göre ise tüm ülkede vergi, gümrük resmi, harç ve istihsal vergisi koyma ve tahsil etme ile dış borçları ödeme yetkileri Kongre'ye verilerek vergilendirme yetkisi net bir şekilde tanınmıştır (Öztürk, 2015: 4819-4820). Akşin'e göre bu Anayasa'nın demokrasi açısından önemi ise demokratik ve federal bir cumhuriyet oluşturmasıdır (Akşin, 2017: 13). Ancak vergilendirmenin anayasal güvence altına alınması isyanları durdurmak için yeterli gelmemiş, bağımsızlık sonrası 1794 yılında hükümetin vergi kaynağı olarak viski

[10] 4 Temmuz 1776 tarihli Philadelphia Kongresi'nde on üç sömürge bağımsızlık ilan etmiştir (Dunya Bulteni, 2012)

üretimini hedef alması sonucunda Viski Vergisi İsyanı, 1799 yılında ise Kongre tarafından konulan yeni bir tür servet vergisi yüzünden Fries İsyanı gibi çeşitli isyanlar söz konusu olmuştur (Gök, 2007: 156). 1730 yılında yaşanan ve *bid'at* adı altında esnafa konan vergiler yüzünden başlayan Patrona Halil İsyanı da Osmanlı Devleti'ndeki en bilinen isyanlardan biridir ve bu isyan bahsi geçen mobilitenin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir (Gök, 2007: 158).

Vergi devletinin oluşum süreci olan bu dönemde çok açık bir şekilde devletlerin demokratik kurumlarının çeşitlendiği ve demokrasiye giderek yaklaştığı vergilerin de buna paralel olarak arttığı görülmektedir. Toplumlar bu ağır vergilere isyan ederek demokratik olarak varlık göstermiş, böylece demokratik kurumlar gelişmiş, demokrasinin gelişimi de vergilere ilişkin demokratik düzenlemeleri tetiklemiştir. Bir başka deyişle vergilerin arttığı ve konusunun tüm ülkelerde oldukça çeşitlendiği bu dönemde demokrasi, küçük toplumlardan ziyade büyük devletlerde de uygulanabilen bir sistem olma özelliği kazanmıştır (Ömercioğlu, 2018: 4). Ancak bu dönemde demokrasiye en iyi başlangıç yapan ülkelerde bile demokrasiye engel teşkil eden çok büyük eşitsizlikler söz konusu olmuştur. Toplum özgürler, köleler, zenginler, fakirler, toprak sahibi olanlar, olmayanlar ve benzeri şekillerde sınıflara bölünmüş, tüm bu sınıflar güç ve özgürlük bakımından birbirlerinden çok farklı olmuştur. Özgür insanlar bile kendi içlerinde statü, zenginlik, etki, güç açısından eşit olamamış, kadınlar ise pek çok yerde özgür bir adamın malı sayılmıştır (Dahl, 2010: 31). Bu bağlamda yetişkin nüfusun çoğunluğunun oy hakkından mahrum bırakıldığı kısmi demokrasinin söz konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kısmi demokrasi tam demokrasiyi engellemeye yönelik olmasına rağmen, aslında bir bakıma tam demokrasinin yolunu açmıştır. Çünkü halkın belirli kısımlarının güçlendirilmesi, dışlanmış grupları güçlendirmek için daha fazla mücadele edilmesine yol açmıştır (Alexander ve Welzel, 2011:273-274). Verilen bu mücadeleler Fransa'da başlayıp etkileri tüm dünyaya yayılan Fransız Devrimi'ne zemin hazırlamıştır.

2.1.4. Fransız Devrimi ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

Demokrasinin evrenselleşmesinde siyasal hak ve özgürlükler ile demokrasi için asırlardır verilen mücadelelerin çok önemli rol oynadığı görülmektedir (Aktan, 2016: 6). Bu bağlamda hem demokrasi hem de vergiler bağlamında önemli dönüm noktalarını oluşturan bu mücadelelerden ilkinin Magna Carta Libertatum, ikincisinin ise küresel öneminden ötürü Fransız Devrimi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fransa'da başlayan ve zamanla milliyetçilik duygularını körüklemesi dolayısıyla diğer pek çok ülkeyi de etkileyen bu devrimi hazırlayan sürece ve nedenlerine yakından bakıldığında konumuz açısından devrimin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Esas olarak Aydınlanma Çağı filozoflarının ideallerinin pratiğe geçirilmesini ifade eden Fransız Devrimi düşünsel alt yapısını J.J. Rousseau gibi filozofların siyasal ve toplumsal düşünceleri sonucu meydana gelmiştir (Köker, 2008: 124-126). Bununla birlikte Locke, Montesquieu, Tocqueville, Mill, Weber, Schumpeter, Popper, Dahl, Lipset, Huntington, Sartori ve Habermas gibi önde gelen siyaset bilimcilerin devrime dair fikirleri de oldukça önem arz etmiştir (Özalp, 2008: 131).

Devrimi hazırlayan siyasal, toplumsal ve ekonomik koşullara bakıldığında, yine kralın vergileme yetkisini keyfi ve sınırsız kullanmasının etkileriyle karşılaşılacaktır (Çağan, 1980: 131). Çünkü Fransa'da devrim öncesinde Bourbon Hanedanı[11] kralları yıllarca keyfi vergiler toplamış, borçlanarak lüks saraylar ve savaşlar yaptırmış, böylece devleti krize sürüklemiştir (Akşin, 2017: 10). Bunun sonucunda da soylular ile din adamları haricindeki halk için ağır bir vergi yükü söz konusu olmuştur (Öztürk, 2015: 4819). Durum öyle bir hal almıştır ki, Fransa'daki yıllardır toplanamayan *États Généraux* adlı meclis mali çaresizlikten Kral Louis döneminde toplanmak zorunda kalmıştır

[11] [11]Capetain kraliyet ailesinin bir uzantısı olan Bourbon Hanedanı'nın üyeleri 16 yüzyılda Navara ve Fransa'ya, 18 inci yüzyılda ise İspanya, Napoli, Sicilya ve Parma'da da saltanatı ele geçirmiştir (www.wikipedia.com).

(Akşin, 2017: 10). Böylece 1615'teki son toplanmadan sonra ilk kez 1789'da toplanarak kralın planları onaylanmaya ihtiyaç duymuş, bu da Fransız Devrimi'ne başlangıç teşkil etmiştir (Schön, 2018: 1). Çünkü bu meclis, ulusal meclise dönüşerek 1789 yılında Fransız Devrimi'ni başlatmıştır. Fransız Devrimi dünyanın pek çok yerinde tüm din ve mezhep mensuplarını etkileyebilme niteliğine sahip olma özelliğiyle evrensel olma iddiasını taşımış ve bu yönüyle İngiliz Devrimi'nden farklılaşmıştır (Akşin, 2017: 10). Bunun temel nedeni Devrimin radikal demokrasinin ve pek çok sosyoekonomik talebin doğuşuna yol açmasıdır (Eley, 2007: 61). Bu taleplerin kağıda dökülmesi ve Fransız Devrimi'nin resmen ilanı 1789 yılında İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin ilan edilmesiyle söz konusu olmuştur. İnsan hakları eşitlik, özgürlük, hukukilik gibi konulara değinen 17 maddelik bu bildiride vergilendirmeyle ilgili önemli düzenlemelere yer verilmiştir (Arslan, bt.: 24-25). Buna göre bu bildirinin 13 üncü maddesinde "vergide genellik ve eşitlik", 14 üncü maddesinde ise "vergilerin belirliliği ve kanuniliği" ilkeleri benimsenmiştir. (Öztürk, 2015: 4820).

Madde 13: *"Bu kamusal gücün ve yönetim görevlerinin devamlılığını sağlamak için genel bir vergi zorunludur. Bu vergilendirme bütün yurttaşların olanaklarına göre eşit ölçüde bölünmelidir"*

Madde 14: *"Bütün yurttaşlar bizzat veya temsilcileri aracılığıyla verginin gerekliliğini belirleme, bunu serbestçe kabul etme, bu vergilerin kullanımını gözlemleme ve verginin miktarını, matrahını, tahsil şekli ve süresini belirleme hakkına sahiptir." (Arslan, bt.: 25)*

Bildiri ile temin edilen kanunilik ilkesinin, bu bildiriden sonra tüm Fransız Anayasalarında düzenlenmesi ise verilen bu mücadelelerin önemini ortaya koymaktadır (Öztürk, 2015: 4820). Eşitlik ilkesi de benzer şekilde geçerlilik kazanmıştır. Devrim sonucunda 1791 tarihli Fransız Anayasası'nda vatandaşların kanunlar önünde eşit oldukları ifade edilmiştir (Kuzu, 1992: 337). Aktan'a göre bugün tüm dünyada saygı gören bu insan hak ve özgürlük bildirgeleri halkın demokrasi mücadeleleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Özgürlüğe dair bu bildirgeler demokrasilerin oluşumu ve güç kazanması

bağlamında temel teşkil etmiştir (Aktan, 2016: 6). Ayrıca bu bildirgeler halkın kişisel ve siyasi özgürlüklerini öne çıkaran, nüfusun özel ve kamusal yaşamlarını güçlendirmeye yönelik düzenlemeler de barındırmaktadır (Alexander ve Welzel, 2011: 273-274). Tüm bu gelişmeler 18 inci yüzyılda demokrasiye giderek daha çok yaklaşıldığını göstermektedir (Kuzu, 1992: 337).

Fransız Devrimi'yle verilen mücadele sonucunda kral ve parlamentonun kısıtlandığı bir anayasal sistem ortaya çıkmış, kral ve parlamento tarafından kanunlaştırılan yasalar çoğunlukla bağımsız hakimlerce yorumlanmıştır (Dahl, 2010: 29-30). Kilise topraklarına ise el konulmuş, papazların devlete sadakat yemini etmeleri istenmiştir. Ayrıca köylülerin baskısından da netice alınmış feodal ayrıcalıklar ile serflik kaldırılmış ve eşitlik ilkesi söz konusu olmuştur. Kurulacak yeni hükümetin meşruiyet olması öngörülse de çıkan iç savaş devrimin karakterini radikalleştirmiş ve böylece cumhuriyet kurulmuş, ardından kral 1793'te idam edilmiştir (Akşin, 2017: 10-11). Devrimden sonra Fransız soyluların da gücü önemli ölçüde azalmış, ancak diğer devletlerde soyluluk ve hükümdarlık devam etmiştir. Fransa dışında yalnızca İsviçre cumhuriyet rejimine geçmiştir (Akşin, 2017: 28). Devrimin en önemli sonucu ise devrimle demokrasinin Avrupa'ya yayılması söz konusu olmuş, böylece günümüzdeki siyasi ve hukuki hakların temeli atılmıştır (Ömercioğlu, 2018: 4). Ayrıca devrim pek çok devrimci harekete ilham kaynağı olarak Avrupalıları hükümetlerin "halk için" olabileceği fikriyle tanıştırmıştır (Eley, 2007: 36). Ancak demokrasi hukuki açıdan reşit olan bireyleri kullanabileceği, özgür, evrensel, gizli ve eşit oy hakkı; sivil düzlemde ise ifade, düşünce, toplantı, örgütlenme ve basın özgürlükleri ve yargısız tutuklanmama hakkı bağlamında değerlendirildiğinde demokrasi dünyanın hiçbir yerinde 19 uncu yüzyıl öncesinde söz konusu olamamıştır (Eley, 2007: 33). Bu bağlamda demokratikleşmenin üç dalga halinde gerçekleştiğini ifade eden ve demokratikleşmenin ilk olarak 19 uncu yüzyılın başlarında oy kullanma hakkının ABD'de genele yayılmasıyla başlatan Samuel P. Huntington'ın "Democracy's Third Wave" adlı eseri önem kazanmaktadır. Huntington 1991 yılında yazdığı bu eserde 1990 yılına kadar olan

demokratikleşme aşamalarını üç bölümde ele almıştır. O'na göre demokratikleşmenin tüm dünyaya yayılması ve günümüzdeki mevcut konumuna gelmesi Fransız Devrimi sonrası süreçte üç büyük dalga halinde gerçekleşmiştir. Bu çalışmada Fransız Devrimi sonrası demokratikleşme patikası tarihsel olarak Huntington'ın demokratikleşme dalgaları bağlamında ele alınacaktır.

2.1.5. Demokratikleşmenin Birinci Dalgası (1820-1926)

Huntington'a göre demokratikleşmenin ilk ve en uzun dalgası ABD'de erkek nüfusun büyük bir bölümü için oy hakkının genişletilmesiyle 1820'lerde başlamış ve bir yüzyıl kadar 1926 yılına kadar devam etmiştir (Huntington, 1991: 12). Bu birinci dalga Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi gibi gelişmeler üzerine temellenmiştir (Helvacıoğlu, 2016: 2). Batıda önemli temel hak ve özgürlük bildirgelerinin söz konusu olduğu bu dönemde, vergilerin ancak yasama organı tarafından kanunla konulabileceği düşüncesi ise bir ilke haline gelmiştir. Özellikle Avrupa devletlerinde birçok ayaklanmaya da neden olan zorla alınmak istenen vergiler yüzünden getirilen kanunilik ilkesi, batılı ülke anayasalarının nerdeyse tümünde yer almıştır (Öztürk, 2015: 4820).

Büyük bir kısmı 19 uncu yüzyılda gerçekleşen bu dönem dünya pek çok inişlere, çıkışlara, direniş hareketlerine, ayaklanmalara, iç savaşlara ve devrimlere sahne olmuştur (Dahl, 2010: 33). Bunun önemli ekonomik nedeni ağır vergi yükleri, toplumsal nedeni demokratik haklardan yoksunluk olarak değerlendirebilir. Tüm bu sınırlılıklar yüzünden bu dönemde pek çok ülkede çıkış noktası, demokratik bir düzende ulusal birliğin gerçekleşmesi olan demokratikleşme hareketleri yaygınlaşmıştır. İtalya ve Almanya'nın siyasi birliklerini sağlamasıyla İtalya'da 1832'de Mazzini önderliğinde özgürlük ve eşitlik yani demokrasi kavramını önceleyen Genç İtalyan Hareketi başlamış, sonraki dönemde ise Almanya'da Genç Alman Hareketi söz konusu olmuştur (Akşin, 2017: 14). Bununla birlikte özellikle Batı Avrupa'da söz konusu olan devrimlerle özgürlükler perçinlenmiştir.

Ancak bu seferde temin edilen bu özgürlüklerin işçi ve proleter sınıf ile paylaşılmaması sonucu ise 1848'den 1914'e kadar devam eden aristokratlar ve sendika kurma, grev ve toplu sözleşme için siyaset alanında ise örgütlenme, seçme ve seçilme hakkı için savaşımda bulunan işçi sınıfı arasındaki çekişme tarihi başlamıştır (Akşin, 2017: 20). Böylece 1860 yılına gelindiğinde ise 37 ülkeden sadece 1'i demokrasi ile yönetilirken, 1870-1890 tarihleri arasında, 43 ülkeden 6'sı demokrasiyle yönetilmeye başlamıştır (Akıncı ve Usta, 2016: 276). Tilly'nin Vanhanen'in *"Prospect of Democracy"* başlıklı çalışmasındaki ülkeleri derleyerek ülkeleri demokratikleşme hızlarına göre sınıflandırdığı Tablo 2'ye göre 1850'den itibaren demokratikleşmenin bu ilk dalgasına Batı Avrupa ülkelerinin öncülük ettiği, 1900-1949 arasında ise bu ülkelerin dalgaya yeniden katıldıklarını ve ardından Asya ve Afrika'nın demokrasiye doğru ilerlemeye başladığını, Latin Amerika'nın ise üçüncü dalgayı başlattığı görülmektedir (Tilly, 2014: 80-81). Ayrıca neredeyse tüm Afrika sömürgeci yönetimin altına girmiş, Asya-Pasifik bölgesi ise çok az demokratikleşme emareleri gösteren ve hiç göstermeyen sömürgelerden oluşmaktadır. Bu yüzden Tilly 19 uncu yüzyılın ikinci yarısındaki demokratikleşme süreçlerinin Batı Avrupa ve Latin Amerika'da görüldüğünü ifade etmiştir (Dahl, 2010: 78).

Tablo 2: Hızlı Demokratikleşmenin Mevkileri, 1850-1899

	Kıtalar	Ülkeler[12]
1850-1899	**Asya Pasifik**	Hiçbiri
	Avrupa	Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Yunanistan, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık
	Amerika Kıtası	Arjantin, Bolivya, Şili, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Uruguay
	Afrika	Hiçbiri

Kaynak: (Tilly, Demokrasi: 79)

Bunun bir örneği 1870-1890 arasında halk yönetimine bütünlüklü, merkezileştirilmiş ve kalıcı bir biçim vermek adına tüm Avrupa genelinde sosyalist partilerin kurulmasıdır. Bu partiler I. Dünya Savaşı'na ve aslında günümüze değin Avrupa'da demokrasinin baş sözcülüğünü üstlenmişler ve işçi hareketlerinin örgütlenmesiyle bu demokrasi savunusu daha da güçlenmiştir (Eley, 2007: 36-37). Bir başka ifadeyle Amerikan ve Fransız Devrimleri ile I. Dünya Savaşı ve sonrası gelişmeleri barındıran bu dönem demokrasiyi tedricen ve muntazam olmayan bir şekilde Batı Avrupa'nın büyük bir kısmına yaymıştır (Roskin, 2009: 9). Böylece demokrasi 19 uncu yüzyılda bu gibi siyasi gelişmelerle yaygınlaşmaya başlamış, doğrudan katılımlı demokrasi zamanla yerini temsili liberal demokrasilere bırakmıştır (Özalp, 2008: 131). Buna katılımlı demokrasinin temel aracı olan oy kullanma hakkının bu dönemde tanınmaya ve genelleşmeye başlaması örnek gösterilebilir. Bu dönemde pek çok ülkede henüz genel oy hakkı söz konusu değildir. Örneğin 1832 yılında İngiltere'de yirmi yaşından büyük nüfusun sadece yüzde 5'i oy kullanma hakkına sahiptir. 1832 yılında oy kulanım oranını yüzde 7'ye çıkarmak için çok büyük çaba gösterilmiştir (Dahl, 2010: 32). 1832 yılında Birinci Reform Yasası ile demokrasiye doğru giden yolda ilk kayda değer gelişme yaşanmış, eski seçim sistemindeki

[12] Bu dönemde ABD'nin listede olmamasının nedeni, ABD'nin bu tarihten önce zaten başlıca demokrasi dönemlerinden geçmesidir. Kanada ise 1567'ye kadar bir İngiliz sömürgesi olması dolasıyla listede değildir (Dahl, 2010: 78).

bozuklukların ortadan kaldırılması ve oy verme hakkının mülk ve gelir bazında standartlaşmasının söz konusu olmuştur. Bu yasayla seçmen sayısı 492.700'den 806.000'e yükselmiş, ancak bu tarihte hala İngiliz halkının çoğu henüz oy kullanamamaktaydı (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 23). 1867 yılında ise İngiltere'de İkinci Reform Yasası kabul edilmiş, seçmen sayısı 1,36 milyondan 2,48 milyona yükselmiş, işçi sınıfı seçmeni kentsel seçim bölgelerinde çoğunluğu elde etmiştir. Üçüncü Reform Yasası ise 1884 yılında kabul edildiğinde seçmen sayısı yeniden ikiye katlanmıştır (Akşin, 217: 177). Seçmen sayısındaki bu artış Dahl tarafından şematize edilen Şekil 1'den de izlenebilmektedir.

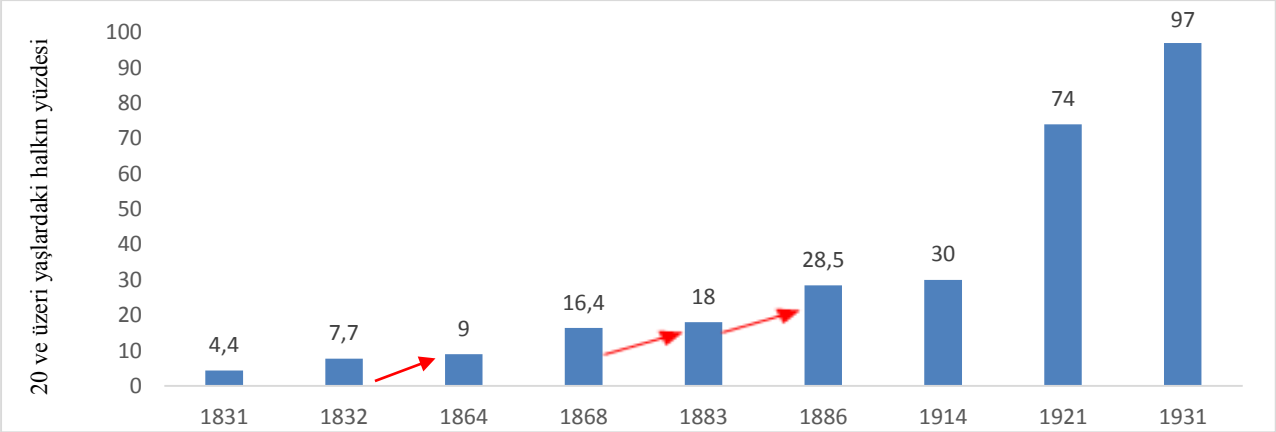

Şekil 2: 1831-1931 Arası İngiltere'de Oy Kullanabilenlerin Oranı
Kaynak: (Dahl, 2010: 33)

Bu demokratikleşmede kat edilen yola rağmen, Hobsbawn'a göre 1876 ve 1915 arası dönemde dünya topraklarının dörtte biri yarım düzine emperyal devlet tarafından ele geçirilip sömürgeleştirilmiştir (Akşin, 2017: 16). Böylece I. Dünya Savaşı ile sonuçlanan bu dönemde ülkeler arası gerilim giderek tırmanmış, belli başlı ülkeler konumlarını sağlamlaştırmıştır. Bu bağlamda 19 uncu yüzyılda dünyanın en güçlü ve zengin devletleri içinde İngiltere başı çekerken, feodal düzenden sıyrılamayan Osmanlı Devleti, Portekiz ve Rusya gibi devletler ise geri kalmıştır (Akşin, 2017: 17). Kadınlara oy kullanma hakkının tanınması ABD ve Kanada gibi eski demokrasileri tekrar listeye

taşımıştır. Ancak Vanhanen'in Endeksi'ndeki artışlar I. Dünya Savaşı'nın neden olduğu ağır tahribatın etkisiyle çok fazla tersine çevrilmeyle birlikte Avrupa'da hızlanan demokrasiye ve Amerika ve Avrupa kıtasındaki demokrasiye yön vermeye de işaret eder. Bu demokrasi atağı, Tablo 3'ten görüleceği üzere Latin Amerika ve hatta Japonya ve Mısır'da dahi demokrasinin zayıf ışıklarının görülmesine neden olmuştur (Dahl, 2010: 80). Dolayısıyla demokrasiyle tanışan ülkelerdeki asıl artış I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmış, 51 ülkeden 15 tanesi yönetim biçimi olarak demokrasiyi benimsemiştir (Akıncı ve Usta, 2016: 276). Rusya, Almanya, Avusturya, Macaristan, Türkiye, Yunanistan, Polonya, Portekiz gibi ülkelerde cumhuriyetler kurulmuş, ancak bu cumhuriyetlerin otoriter cumhurbaşkanları ve başbakanları söz konusu olmuştur (Akşin, 2017: 157).

Tablo 3: Hızlı Demokratikleşmenin Mevkileri, 1900-1949

1900-1949	**Asya Pasifik**	Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda
	Avrupa	Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, Romanya, Rusya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık
	Amerika Kıtası	Arjantin, Bolivya, Brezilya, Kanada, Şili, Kolombiya, Kostarika, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Honduras, Meksika, Panama, Peru, ABD, Uruguay
	Afrika	Mısır

Kaynak: (Tilly, Demokrasi: 79)

Bununla birlikte savaş sonrası İngiltere'de 1918 yılında yürürlüğe konan Halk Temsil Yasası ile 21 yaşının üzerindeki tüm erişkin erkeklere ve 30 yaşının üzerindeki vergi mükellefi olan veya vergi mükellefleri ile evli olan kadınlara oy kullanma hakkı tanınmıştır (Akşin, 217: 177). Amerikan Başkanı Woodrow Wilson 1919 yılında sonradan yanlış olduğu ortaya çıkacak olan "dünyanın demokrasi için güvenli bir yer haline getirildiği" düşüncesini ortaya atmıştır (Dahl, 2010: 160). Bu bağlamda 20 nci yüzyılın ilk yarısında dünyadaki genel görünüm, devletlerin pek çoğunun kendi bünyelerine uygun olarak demokrasiyi benimsediği, yer yer demokrasi karşıtı görüşlerin ortaya çıktığı bir yer şeklindedir (Kuzu, 1992: 337). Eley'e göre I. Dünya Savaşı'nı takip eden devrimci

krizle demokrasi gerçek manada başlamış, ancak kısa süre sonra acımasızca ezilmiştir (Eley, 2007: 33). Çünkü 1922'de İtalya'daki Mussolini'nin iktidara gelmesi, 1942'de dünyadaki demokratik devletlerin sayısını 12'ye düşüren ilk "ters dalga"nın başlangıcını oluşturmuştur (Huntington, 1991: 12). İki dünya savaşı arasında komünist ve faşist yönetimlerden oluşan bu "ters dalga" demokrasiyi Rusya, İtalya, Almanya, İspanya, Portekiz ve Japonya'da geriletmiştir (Roskin, 2009: 9). Böylece hâkim demokrasi eğilimi sona ermiş, çok sayıda ülkede demokrasiler diktatörlükler ile yer değiştirmiştir. Bir taraftan Hitler ile Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin (Nazizm), diğer taraftan da Mussolini ile İtalya'da faşizmin iktidara gelişi demokrasilerin giderek zayıflamasına neden olmuştur (Akıncı ve Usta, 2016: 277).

Dünyayı demokrasiden tamamen uzaklaştıran II. Dünya Savaşı ise Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihli Polonya saldırısı ile başlamış, iki gün sonra ise İngilizler ve Fransızlar, Almanlara karşı savaşa girmiştir (Akıncı ve Usta, 2016: 279). 11 Aralık 1941 tarihinde ise Almanya'nın İtalya ile birleşerek ABD'ye savaş ilan etmesi ve zamanla pek çok ülkenin savaşa dahil olmasıyla I. Dünya Savaşı'ndaki senaryolar tekrarlanmış ve demokrasiden uzak bir döneme adım atılmıştır (Akşin, 2017: 243). Savaş sonrası dönemde dünya Almanya'da Adolf Hitler, İtalya'da Benito Mussolini, Sovyetler Birliği'nde Stalin, İngiltere'de Winston Churchill, ABD'de Franklin D. Roosevelt gibi savaşkan ve despotik liderlerin yönetimlerine sahne olmuştur. Stalin'in yönetimindeki SSCB'de pek çok kişi kendisine kurulacak olası bir komplo tehlikesinden ve diğer siyasi sebeplerden ötürü hapse atılmış veya idam edilmiştir. Başka bir örnek Nazi Almanyası'nın Adolf Hitler'idir. Hitler II. Dünya Savaşı'nda ölen milyonlarca kişinin yanı sıra, 6 milyon yahudi ve sayısız muhalifin ölümünden sorumludur. Buna ilişkin olarak Dahl despotizm, paranoya ve çıkarcılık güdüsüyle hareket eden yöneticilerin devletin zor kullanma, baskı ve şiddet uygulama gücünü kendi amaçları doğrultusunda istismar ettiğini ifade etmiştir (Dahl, 2010: 57).

Demokratikleşmenin birinci dalgası döneminde verginin konusunun daha da çeşitlendiği, neredeyse her makul insan aktivitesinden vergi alınmaya başlandığı görülmüştür. Örneğin 1815 yılında toprak, evler, kurumlar, gelir, miras, açık artırmada varlık satışı, nakliyat, taksi, otobüs üzerinden dolaysız vergiler alındığı bilinmektedir. Bu giderek çeşitlenerek tuz, şeker, üzüm, biber, bira, malt, şarap, çay, baharat, kahve, kömür, pamuk, yün, ipek, deri, sabun, cam, gazete, reklam, tütün gibi pek çok ürün üzerinden de vergi alınmaya başlamıştır. Bununla birlikte çeşitli damga vergisi uygulamaları söz konusu olmuştur (Burg, 2004: 12-13). Hartwell'in bazı tahmin yöntemleri kullanarak oluşturduğu Tablo 4'ten vergi artışlarındaki bu tırmanış dolayısıyla İngiltere'de vergi gelirlerinin milli gelir içindeki payının ciddi bir artış kaydettiği görülmüştür.

Tablo 4: Milli Gelir ve Vergilendirme

	Milli Gelir (£m) (Cari fiyatlarla)	**Milli Gelir (£m)** (Sabit fiyatlarla)	**Endeks (1700=100)**	**Vergi Gelirleri (£)** (Cari fiyatlarla)	**Vergi Gelirleri (£)** (Sabit fiyatlarla)	**Endeks (1700=100)**	**Milli Gelirin Bir Payı Olarak Vergiler**
1700	50	46	100	4,54	4,2	100	9,1
1750	56	62	135	7,25	8,01	179	12,9
1780	98	83	180	12,57	10,71	197	12,9
1800	232	125	271	31,03	16,72	256	13,4
1811	301	169	371	73	41	504	24,3
1821	291	241	528	59,9	49,5	609	20,6
1831	340	304	667	54,5	48,7	599	16
1851	523	575	1263	57,1	62,7	771	10,9

Kaynak: (Hartwell, 1981: 136)

Hartwell'in 1700 yılını temel yıl kabul ettiği bu çalışmasında Huntington'ın birinci demokratikleşme dalgasının başladığı 1820'li yıllarda vergilerin milli gelir içindeki payının dönem içinde en yüksek oranlara vardığı görülmektedir. Bu da yine vergilendirme ve demokratikleşmenin paralelliğine dair kanıt niteliğindedir.

2.1.6. Demokratikleşmenin İkinci Dalgası (1943-1962)

Dünyadaki bu ters dalga II. Dünya Savaşı'nı demokratik söylem taraftarı ülkelerin kazanmasıyla tersine dönmeye başlamıştır ve ikinci demokrasi dalgasına geçilmiştir (Huntington, 1991: 12). Tilly 18 inci yüzyıldan sonra sıklık derecesini artıran demokratikleşmenin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha belirgin şekilde ortaya çıktığını ifade etmiştir (Tilly, 2014: 310). Çünkü ikinci demokratikleşme dalgası döneminde II. Dünya Savaşı'nı demokrasiyi savunanların kazanması ve Hindistan, Batı Almanya, Japonya ile İsrail'in de demokrasiye geçişiyle demokratik ülke sayısı otuz altıya çıkmıştır (Helvacıoğlu, 2016: 2). Bu demokratikleşme dalgası Batı Avrupalı ülkelerin yanı sıra bağımsızlıklarını kazanmış çok sayıda Asyalı ve Afrikalı koloniyi de demokrasiyle tanıştırmıştır (Roskin, 2009: 9). 1945 yılından sonra faşizme karşı kazanılan zaferin bir sonucu olarak demokrasinin nimetlerinin gerçekten söz konusu olduğu görülmüştür (Eley, 2007: 33). Savaşı demokrasiyi savunanların kazanması ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra cumhuriyetlerin sayısının giderek artması ayrıca kamusal yaşamda feodal değerlerin tümüyle ortadan kalkmasa da gerilediğinin göstergesidir (Akşin, 2017: 29). Roskin II. Dünya Savaşı sonrası demokrasinin etkisinin arttığı ülkeleri ikinci dalga demokrasileri olarak tanımlamaktadır. Türkiye'deki çok partili siyasi hayata geçişin II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmesi dolayısıyla Türkiye de bu demokrasiler arasında sayılabilir. Bu yüzden demokratik cephenin savaşı kazanması, Türkiye'nin demokratik hayata geçmesindeki temel dış faktörlerden birisidir (Roskin, 2009: 9).

1950'lerin sonlarında ve 1960'ların başında ise rekor sayıda ülkenin bağımsız olup, Somali, Sierra Leone ve Jamaika'yı da içine alan şaşırtıcı derecede büyük bir grup ülke nispeten demokratik siyasi sistemlere adım atmıştır (Bollen, 1990: 7). 1960'lı yıllardaki büyük çaplı sömürgesizleştirme devletlerin demokratik dönüşümleri de yine demokratik dönüşümün en etkileyici örneklerini oluşturmaktadır (Tilly, 2014: 310). Yaşanan bu büyük siyasi değişimlerle yönetim sistemleri

değişmiş, monarşi, babadan oğula geçen aristokrasi, kısıtlı ve seçkin bir grubun oy kullanma hakkına sahip olduğu oligarşi gibi yönetim biçimleri büyük ölçüde meşruiyetini kaybederek demokratik rejimlere alan açılmıştır. Bununla birlikte 20 nci yüzyıla damgasını vuran komünizm, faşizm, nazizm gibi antidemokratik rejimler çökmüş, demokrasiyi uygulamadaki başarısızlıkları yüzünden askeri diktatörlükler büyük ölçüde saygınlıklarını kaybetmişlerdir (Dahl, 2010: 7-8). Bu da demokrasinin iki büyük rakibi olan faşizm ve nasyonal sosyalizmi ancak II. Dünya Savaşı'nın sonrasında yenilgiye uğratarak herkes tarafından benimsenen ideal bir rejime dönüşebildiğini göstermektedir (Köker, 2008: 102). Böylece "demokrasi yüzyılı" olarak nitelendirilen 20 nci yüzyılda demokratikleşme tartışmaları dünyanın en önemli gündem maddelerinden biri halini almıştır (Çepel, 2017: 34).).

Bu dönemdeki demokratik gelişmeler devletlerin vergi politikalarına da önemli derecede etki etmiş, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararıyla 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne vergilemede kanuniliğe ilişkin hüküm konmuştur (www.tbmm.gov.tr). İnsan haklarını teminat altına alınmayı hedefleyen bu beyannamenin 17 inci maddesindeki "Hiç kimse keyfi olarak mal ve mülklerinden mahrum edilemez" hükmüyle keyfi vergilendirme önlenmeye çalışılmıştır (Öztürk, 2015: 4820).

Tablo 5: Görece Hızlı Demokratikleşmenin Mevkileri, 1950-1979

1950-1979	**Asya Pasifik**	Hindistan, İsrail, Lübnan, Güney Kore, Tayland, Türkiye
	Avrupa	Yunanistan, Portekiz, İspanya
	Amerika Kıtası	Kolombiya, Kostarika, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Guatemala, Nikaragua Peru, Venezuela
	Afrika	Mısır, Fas, Zambiya

Kaynak: (Tilly, Demokrasi: 79)

Tilly'e göre 1949'dan sonraki on üç yıllık dönemde ise demokratikleşmenin karakterinde önemli değişimlerin söz konusu olmuştur. Latin Amerika ülkeleri giderek daha çok demokratik sivil bir yönetime geçmiş, askeri rejimler yıkılmış, benzer durum Yunanistan, Portekiz ve İspanya'da da

görülmüştür. Avrupa ve Japon sömürgeciliğinin düşüşü de demokrasiye, Amerika kıtasında ve Avrupa'da yeni imkanlar tanımıştır (Gastil, 1979: 16-21). Ancak bu dalga II. Dünya Savaşı'nın bitiminden 1960'ların ortasına değin oldukça kısa sürmüştür (Roskin, 2009: 9). Demokrasilerin sayısını 30'a gerileten ikinci bir ters dalga 1960-1975 döneminde söz konusu olmuştur (Huntington, 1991: 12). Bu ikinci ters dalga ile 1960'lı yılların başlarında demokratikleşme duraklamış ve Latin Amerika, Afrika ve bazı Asya ülkelerinde demokrasiden oldukça uzaklaşılmış, diktatörlük rejimleri doğmuştur. İkinci ters dalga Türkiye'yi de etkilemiş ve 27 Mayıs 1960 darbesi yapılmış, halkın oylaması sonucu demokratik yöntemlerle iktidara gelen hükümet demokrasi dışı yollarla iktidardan indirilmiş, dönemin başbakanı ve iki bakanı idama mahkum edilmiştir (Akıncı ve Usta, 2016: 277).

2.1.7. Demokratikleşmenin Üçüncü Dalgası (1974-1990)

1970'li yıllara gelindiğinde ise demokrasi Batı'daki tarihsel gelişim sürecinden sonra dünya kamuoyunda özellikle önemli bir konu başlığını oluşturur (Çepel, 2017: 34). Bu döneme özelikle demokrasi ile yönetilen ülkelerin sayısındaki artış damgasını vurmuştur. 1970'lerin başında dünyadaki 119 ülkeden 40'ı demokratik ülke görünümündedir (Akıncı ve Usta, 2016: 277). Giddens'e göre kimi ülkeler demokrasiyle yeni tanışırken, demokrasisini oturtmuş ülkeler ise demokratik kurumlarını oldukça yerleştirmiştir (Tanrıverdi, 2009: 863). Özellikle 1970'lerin ortalarında demokrasi önce Portekiz, İspanya ve Yunanistan'a, oradan da Latin Amerika ve Doğu Asya'ya geri dönmüştür (Roskin, 2009: 9). "Karanfil Devrimleri" olarak adlandırılan bu demokratikleşme eğilimi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği (SSCB)'nin çöküşüyle daha da güçlenerek devam etmiştir (Akıncı ve Usta, 2016: 277). Çünkü çok uluslu yapıya sahip SSCB, Yugoslavya, Çekoslovakya'daki kurucu ulusların bağımsızlık ilanıyla dağılmış, bu ülkelerde temsili demokrasiye doğru bir siyasal gelişme görülmüştür (Helvacıoğlu, 2016: 2). Tablo 6'da 1979 sonrası dünyadaki demokratikleşme eğilimine bakıldığında Asya ve Afrika kıtaları dikkat çekmektedir. Bu

hareket 1989 yılında sosyalist rejimler yıkılırken, Avrupa'da muazzam bir demokratikleşme dalgasına dönüşmüş, Latin Amerika'da ise var olan demokratikleşme dalgası devam etmiştir (Tilly, 2014: 81). 1979 yılı raporuna göre Hindistan ve Türkiye'nin günümüzün aksine özgür ülkeler kategorisinde yer alması ise dikkat çekicidir. Bu dönemin özgür ülkelerinden bazıları ise; İngiltere, ABD, İsveç, Norveç, İsviçre, Danimarka, Yeni Zelanda, Hollanda, İspanya, Portekiz, Lüksemburg, Malta, İzlanda, İtalya, Fransa, Batı Almanya, Fiji, Dominik Cumhuriyeti, Finlandiya gibi çoğunlukla Avrupa ülkesidir (Gastil, 1979: 16-21). Bununla birlikte Tayvan ve Güney Kore demokratik bir yöne doğru hareket etmiştir (Huntington, 1991: 25). Freedom House tarafından 1979 sonrası dönemde otoriter yönetimden kurtulup özgürleşen rejimler olarak aşağıdaki tabloda listelenmiştir (Tilly, 2014: 80-81). "*Freedom in the World Political Rights and Civil Liberties 1979"* raporuna göre bu ülkelerden bazıları "özgür" kategorisine geçmeden önce "kısmen özgür" kategorisinde yer alarak aşamalı geçiş kaydetmişlerdir (Gastil, 1979: 16-21).

Tablo 6: 1979 Yılı Sonrası Özgür Rejimler

Kıtalar	**1979 Yılı Sonrası Özgür Olan Ülkeler**
Asya Pasifik	Moğolistan, Filipinler, Güney Kore, Tayvan, Tayland
Avrupa	Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Sırbistan-Karadağ, Slovakya, Slovenya
Amerika	Arjantin, Brezilya, Şili, El Salvador, Guyana, Meksika, Panama, Peru, Uruguay
Afrika	Benin, Yeşil Burun Adaları, Gana, Mali, Senegal, Güney Afrika

Kaynak: (Tilly, Demokrasi, 2014: 81)

Bu otoriter sosyalist sistemlerin çöküşü ve 1980'lerden bu yana sayısız yeni demokrasinin ortaya çıkışı, araştırmacıların demokratikleşmeyi açıklama ve hala dünyanın otoriter rejimler tarafından yönetilen bölgelerinde demokrasi umutlarını değerlendirme arayışını güçlendirmiştir. Böylece demokrasinin sebepleri ve koşulları hakkındaki bilimsel bilgilere de acil ihtiyaç duyulmuştur (Vanhanen, 1997: 3). Huntington 1974 ve 1990 yılları arasında yaşanan bu demokratikleşmenin özellikle kişilerin diktatörlüklerinde, askeri rejimlerde ve tek parti sistemlerinde söz konusu olduğunu

bununla birlikte komünist tek partili devletler hariç bu tarihlerde henüz tam anlamıyla demokratikleşmenin gerçekleşmediğini ifade etmiştir (Huntington, 1991: 21). Bu durum 1850-1995 döneminde demokratik olan ve olmayan devletleri gösteren ve oy kullanma hakkını gösterge kabul ederek çizilen Şekil 3'den de görülmektedir. Bu dönemde devlet sayısının 1860 yılında 37 iken 1990 yılında 192'ye çıkarken, demokratik ülke sayısının 1'den yalnızca 65'e yükselmesi söz konusu olduğu görülmektedir. Bu dönem imparatorlukların çözülüp ulus devletlere dönüşmesi gibi olaylardan etkilenerek ülke sayısında ciddi bir artışa yol açmışken, demokrasiyi benimseyen devletlerin sayısı ise aynı hızla artmamıştır. Dahl bu grafikle aslında soyut olan demokrasi kavramını seçimlerde oy kullanma hakkı bağlamında somutlaştırmıştır. Çünkü oy hakkı için verilen mücadele, demokrasi için verilen mücadele ile iç içedir ve birbirlerinden ayrılamazlar (Demirel, 2007: 61).

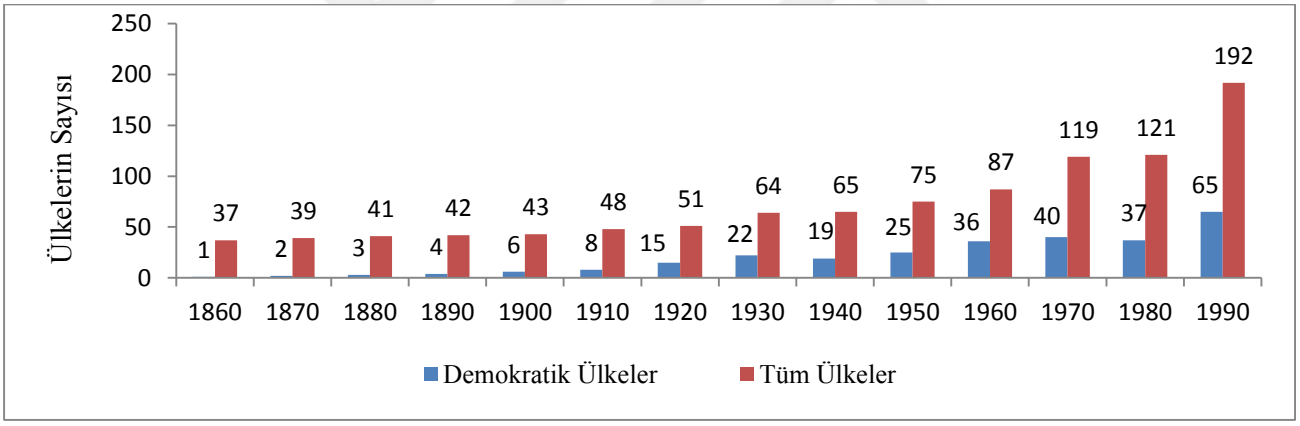

Şekil 3: 1850-1995 Dönemi Demokratik Ülkeler

Kaynak: (Dahl, 2010: 16)

Görülmektedir ki, 1990'lı yıllara gelindiğinde yüzün üstünde ülke hala demokratik rejimden yoksundur. Bu ülkelere Sovyetler Birliği'ni içeren Marksist-Leninist rejimler, Sahra-altı Afrika ülkeleri, Fas'tan Endonezya'ya uzanan pek çok Müslüman ülke, Burma'dan Çin'e ve Kuzey Kore'ye uzanan Doğu Asya ülkeleri örnek gösterilebilir (Huntington, 1991: 20). 1991'de son bulan Soğuk Savaş 1970'lerde başlayan bu önemli demokratikleşme dalgasını hızlandırmıştır. Sovyetler

Birliği'nin dağılmasının yanı sıra 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması yalnızca Doğu Avrupa'da değil, aynı zamanda Amerika'da, Sahra altı Afrika'da ve Asya'da da liberal demokratik kurumların kurulmasının ya da restorasyonunun önünü açmıştır (Freedom House, 2019: 1). Pek çok siyaset bilimci de Berlin Duvarı'nın çöküşüyle dünyanın pek çok bölgesinde demokrasiye nispeten istikrarlı bir geçiş öngörmüştür (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 11). Bununla birlikte Güney Afrika'nın ayrılıkçı rejimleri de sekteye uğramıştır. Çin hükümeti acımasızca demokrasi hareketini bastırmış olsa da, daha eğitimli ve müreffeh Çin orta sınıfının karşı konulmaz şekilde demokratik reformlar talep edeceğine inanmak mümkün olmuştur. Böylece liberal demokrasinin kazandığı zafer sadece pratikte değil, aynı zamanda prensipte de görünüyordu. Artık demokrasinin tek meşru hükümet biçimi olduğu ve başka bir alternatifin söz konusu olmadığı fikri yayılmıştır (Galston, 2018: 5).

Huntington'ın demokratikleşmenin bu üç dalgasının büyük çoğunluğunun gerçekleştiğini ifade ettiği 20 nci yüzyıl demokratikleşme bağlamında incelendiğinde, bu yüzyılda hem demokratik başarısızlıkların yaşandığı, 70'ten fazla demokrasinin çöktüğü, otoriter rejimlerin ortaya çıktığı hem de gösterilen demokratik başarılarla zafer çağına dönüşen bir yüzyıl olduğu görülmektedir. Demokratik fikir ve uygulamaların küresel etkileri bu yüzyılı, insanlık tarihinin demokrasi bakımından en verimli yüzyılı haline getirmiştir (Dahl, 2010: 159).

2.1.8.Günümüz Demokratik Ülkelerinde Vergilendirme

Demokratik ülkelerin sayısındaki artışın 1970'lerde yaşanan petrol krizi ve akabinde ortaya çıkan stagflasyonist dönem, 1980'lerin bitimindeki neoliberalizm dalgası, 1990'lar ve 2000 sonrası ilk on yıla rağmen sürdüğü görülmüştür (Freedom House, 2019: 1). Batılı bir menşei olan demokratik yönetim, Latin Amerika, Afrika ve Asya kıtasına oldukça hızlı bir şekilde yayılmıştır. 1993'te Freedom House 1983'te 55 olan özgür ülke sayısının 75'e çıktığını; Çin'deki baskıcı rejimler altında yaşayan nüfusun küresel nüfusunun yüzde 44'ten yüzde 31'e düştüğü belirtmiştir (Bartley, 1995: 55).

Meksika'daki uzun süredir iktidarı elinde tutan parti bile 2000 yılında başkanlık seçimini kazanacak olan bir muhalefet partisine izin verecek derecede dizginleri gevşetmiştir. Kağıt üzerinde dünyanın 194 ülkesinin çoğu neredeyse demokratiktir (Roskin, 2009: 9). 1990'lardan günümüze kadar olan dönem vergisel bağlamda incelendiğinde 1990'lı yıllarla birlikte gelişen demokratikleşmeyle gelişmekte olan ülkelerde de vergi tahsilatı artmıştır. Ancak bu durum gelişmekte olan bu ülkelerin daha çok vergi geliri yaratacak sürdürülebilir ve etkin bir sistem sağlayıp, vergi sistemlerindeki yapısal sorunların giderildiği anlamına da gelemeyecektir (Türedi ve Topal, 2016: 65). Piketty'nin 1870-2010 dönemi vergi gelirlerine ilişkin grafiğinden ise günümüz gelişmiş ve demokrasi seviyesi görece yüksek ülkelerde 1990'lardan itibaren söz konusu olan vergi gelirlerindeki ivmelenme açıkça görülmektedir.

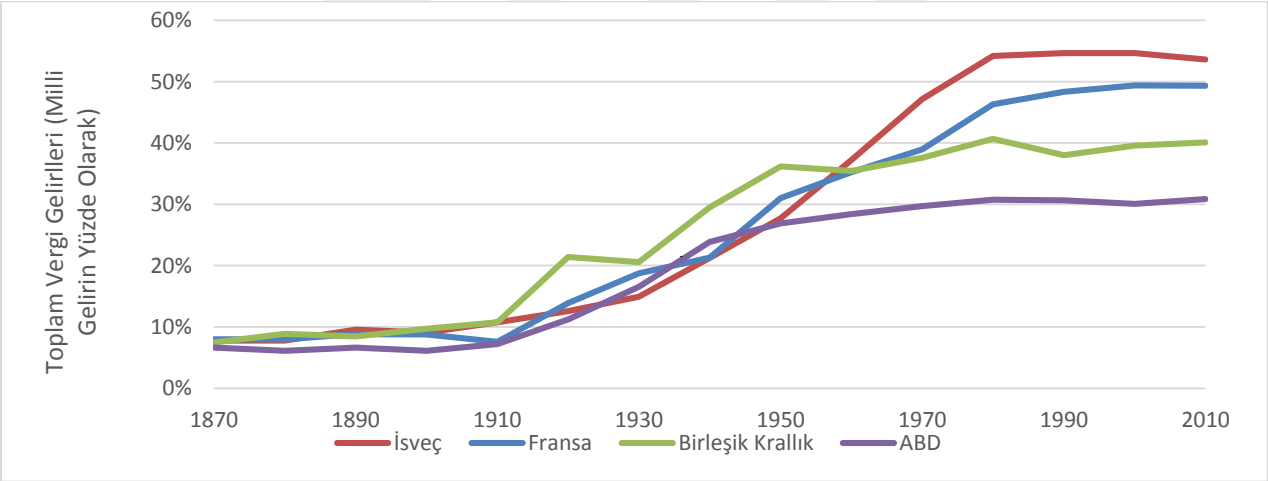

Şekil 4: Zengin Ülkelerdeki 1870-2010 Dönemi Vergi Gelirleri
Kaynak: (Piketty, 2014: 512) piketty.pse.ens.fr/capital21c.

Buna göre I. Dünya Savaşı'na kadar toplam vergi gelirlerinin milli gelir içindeki payı devletlerin ekonomik ve toplumsal yaşama daha az müdahalede bulunduğu döneme tekabül etmesinden ötürü bu dört ülkede yüzde 10'dan azken, bu zamanla artarak 2000-2010 yılları arası milli gelirin yüzde 30 ile yüzde 55'i arasında değişen oranlara yükselmiştir. Bu dönemde her ülkede vergi gelirlerinin milli gelir içindeki payı farklı seviyelerde de olsa, oldukça yüksek bir oranda

sabitlenmiştir (Piketty, 2014: 511-512). Çünkü 1970'lerde politika yapıcıların tasarruf ve yatırımlara müdahale eden vergilendirme sistemleri, 1980'lerde yerini yasal vergi oranlarını düşüren ve vergi tabanlarını genişleterek giderek daha fazla "pazara uygun" sisteme bırakmıştır (Ganghof ve Genschel, 2007: 8).

Ancak Huntington bazı zayıf demokratik rejimlerin otoriter rejime dönmeleriyle başka bir ters dalgaya hazır olunması gerektiğini ifade etmiştir. Roskin'e göre Rusya kesinlikle bunu yaşamıştır (Roskin, 2009: 9). Huntington'ın öngörüsünde yanılmadığı bazı Freedom House verilerinden de izlenebilmektedir. Demokrasideki bu ilerleme dalgası geri dönmeye başlamış, 1988 ve 2005 yılları arasında ise özgür olmayan ülkelerin oranı yüzde 37'ten 23'e 14 puan düşerken, özgür ülkelerin yüzdesi, yüzde 36'dan 46'ya yükselmiştir. 2005 ve 2018 yılları arasında ise özgür olmayan ülkelerin payı yüzde 26' ya yükselirken, özgür ülkelerin payı yüzde 44'e gerilemiştir (Freedom House, 2019: 1). Merkel Avrupa özelinde bu sorunun kaynağını, vatandaşların temsili demokrasinin kurumsal özünü teşkil eden parlamentoya, demokratik kurumlara ve siyasi partilere güveninin düşüşüne bağlamaktadır (Merkel, 2012: 11).

Bununla birlikte demokrasi ortaya çıktığı her ülke ve bölgede aynı biçimde gerçekleşmemiştir. Buna örnek olarak, Acemoğlu ve Robinson'a göre ABD'de demokrasiye doğru kademeli, dönüşü olmayan bir hareket söz konusu olmuşken, İngiltere ve İsveç gibi pek çok Batı Avrupa ülkesinde süreklilik arz eden ve birleştirici bir demokrasi modeli görülmüş; Arjantin, Brezilya, Şili gibi diğer ülkelerdeki demokrasiler ise darbelere sahne olmuştur (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 15-16). Dahl ülkeler arası bu farklı demokratikleşme seviyesinin temel nedenini, ülkelerin sahip olduğu demokratik kurumların nüfus ve yüz ölçümü gibi siyasi birimlerin genişliklerindeki ya da ölçeklerindeki ciddi farklılıklara dayandırır. Çünkü küçük bir kent veya kasaba büyük ülkelerde ihtiyaç duyulabilecek bazı siyasi kurumlar olmadan da demokratik kriterlere uygun olabilecektir.

Ayrıca belli siyasi kurumların gerekli olması o kurumların kusursuz demokrasiye ulaşmada yeterli olduğunu da göstermeyecektir (Dahl, 2010: 39-40). Dahl 1950'li yıllardan günümüze dünyada temel demokratik kurumların kesintisiz biçimde var olduğu ülkeleri; Almanya, Avusturya, ABD, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Kosta Rika, Lüksemburg, Norveç ve Yeni Zelanda olarak sıralamıştır (Dahl, 2010: 135). Dahl'ın demokratik olarak saydığı bu ülkeler, neredeyse tüm ölçümlere göre demokrasi bağlamında en yüksek puanı alan ülkeler olurken, sadece ABD'nin demokratikliği bağlamında siyaset bilimcilerin görüş ayrılığına sahip olduğu görülmektedir.

Rusya, Çin, Kazakistan, Suriye, Ukrayna, Beyaz Rusya gibi bazı ülkelerin ise demokratikleşmede geri kaldığı gözükmektedir. Bu ülkelerde toplumsal iç karışıklıklar, ayaklanmalar ve baskıcı yönetimler karakteristik özelliklerdendir. Bu ülkelerde kamu makamları, gösterileri bastırmada, demokratik muhalefeti dışlamada ve insan haklarını kuşatma altına alma noktasında bir hayli ileri gitmiştir (Corke, 2012: 25). Freedom House, "*Breaking Down Democracy: Goals, Strategies, and Methods of Modern Authoritarians"* adlı raporunda Çin ve Rusya'yı iki büyük modern otoriter güç olarak tanımlamıştır. Yakın zamana kadar, Çin'deki geleneksel tek parti otoriter sistemi yavaş yavaş gevşemiş, ülke tamamen küresel ekonomik ve diplomatik sistemlere entegre olmuştur. Hükümet vatandaşların seyahat etme, para kazanma ve hassas konulara dokunmayan bilgi ve eğlenceye erişim özgürlüğünü genişletirken, siyasi alan üzerinde kontrolden vazgeçmeyi ise kararlılıkla reddetmiştir. Rusya ise nüfus ve ekonomik güç açısından Çin'den çok daha küçüktür, ancak modern otoriter yeniliğin bir lideri olarak ortaya çıkmıştır. Vladimir Putin yönetimi altındaki Rus rejimi devlet işletmeleri ve oligarşik yakınlıklar aracılığıyla medyanın ele geçirilmesine, sivil toplumu parçalamak için tasarlanmış yasaların benimsenmesine, yargının siyasi taciz aracı olarak kullanılması ve belki de en önemlisi modern propaganda ve dezenformasyon gelişimine öncülük etmiştir (Puddington, 2017: 6). Rusya'da yönetici sınıfın devlet yapıları üzerindeki denetimi, daha

gözetimli demokrasi modeline neden olmaktadır (Corke, 2012: 30). Rus halkı Rusya'nın özgür ve adil seçimlerin ve hukuk devletinin söz konusu olduğu bir ülkeye dönüşmesi ve bu dönüşümün demokratik ve barışçıl olmasını arzu ettiğini barışçıl protestolarla dile getirmektedir. Putin hükümeti ise buna yurttaşlarına sert müdahalelerde bulunarak ve baskıcı politikalar uygulayarak cevap vermekte, barışçıl protesto hareketine sert müdahalelerle karşılık vermekte, resmi kurumlar ile devlet medyası da bu sert söylemleri yinelemektedir (Corke, 2012: 26). Tilly de Rusya için benzer bir bakış açısını sürdürerek Putin'in devlet kapasitesini demokrasiyi azaltmak pahasına vurguladığını ve ülkenin demokratikleşmesini engellediğini ifade etmiştir (Tilly,2009: 176). Tilly bu savına her sene dünyadaki bağımsız rejimlerin siyasal haklar ve sivil özgürlükler üzerine anketler yapan Freedom House'un Rusya için yaptığı değerlendirme ile objektif bir temel kazandırmaya çalışmıştır. Bu değerlendirmede 1991-92'de siyasi haklar ve sivil özgürlükler bakımından Rusya'ya 3 puan (demokratik değil) verilmişken, 2005 yılında bu rejimin demokratik olmadığı 5-6'dan daha yüksek bir oranda "demokratik olmadığı" puanlanmıştır. Bu da Tilly'e göre Putin'in demokrasiyi sıkıştırırken devlet kapasitesini agresif biçimde genişlettiğinin bir kanıtını sunmaktadır. Ancak Tilly, şaşırtıcı bir biçimde Putin rejiminin tüm bunları yaparken uzun vadede demokratikleşmeyi teşvik ediyor olabileceği savını ortaya atar. Buna göre Putin demokratikleşme yolundaki ilk demokratik olmayan adımları atan otorite olarak karşımıza çıkmaktadır (Tilly,2009: 177). Gürkan'a göre bunun vergilendirmenin önemini bir kez daha ortaya koyan temel nedeni, devlet kapasitesinin demokratikleşmenin aleyhine genişlemesi sonucu devletin temel finansman kaynaklarından vergilendirmenin zora dayalı rejiminin doğal sınırlarına ulaşması ve bu aşamadan sonra toplumsal rızaya dayalı vergilendirme ile demokratik rejimin zorunluluk olarak ortaya çıkmasıdır (Gürkan, 2016: 26).

Baskıcı bir ülke olarak bilinen Kazakistan ise uzun yıllar boyunca inanç özgürlüğüne sınırlamalar getiren düzenlemeleri onaylamasından ötürü özgürlükler konusunda azalan bir trende

sahiptir. Kazakistan'ın istikrarı, işçi protestolarının şiddet kullanılarak bastırılması, muhalefetin susturulması ve barışçıl bir iktidarın söz konusu olamamasına dayandırılmıştır Ancak örneğin Moskova'daki yılsonu protestoları ile Kazakistan'da işçi sınıfındaki büyük karışıklık da baskıyla yönetimde istikrar sağlanamayacağının bir göstergesidir (Corke, 2012: 25-26). Tilly ise "Demokrasi" adlı eserinde Nazarbayev'in zengin doğalgaz ve petrol yatakları elde etmesi sonucu giderek artan gelirler üzerinde denetimini artırarak otokrat iktidarını sağlamlaştırdığını belirtmektedir (Tilly, 2014: 13). Ona göre bu süreçte ülke giderek yoksullaşmış, ancak Nazarbayev basından, yurttaş ya da siyasi parti örgütlenmelerinden ya da siyasi partilerden hiç etkilenmemiştir. 2006 yılına kadar süren bir muhalif gazeteci ve siyasetçilere saldırılıp, öldürülmesi söz konusu olmuştur (Tilly, 2014: 17). 2018 yılına gelindiğinde de bu durum değişmemiş, Kazakistan'daki yeni yürürlüğe konan katı medya yasalarının zaten ciddi kısıtlamalar altında faaliyet gösteren gazetecileri daha da sınırlandırdığı görülmüştür (Freedom House, 2019: 10). Özbekistan ve Türkmenistan'da ise artık demokrasi adına söz konusu olan bir durum bulunmamaktadır (Corke, 2012: 25-26).

Bahsi geçen ülkelerin demokrasi seviyeleri demokrasi endekslerinden de rahatlıkla izlenebilir. Şekil 5'te EIU tarafından 2018 yılı için hazırlanan demokrasi endeksi verilerinden yararlanılmıştır. 2006-2018 gibi kısa bir analiz dönemini kapsayan bu dönemde bile demokrasi seviyesindeki azalış rahatlıkla görülmektedir.

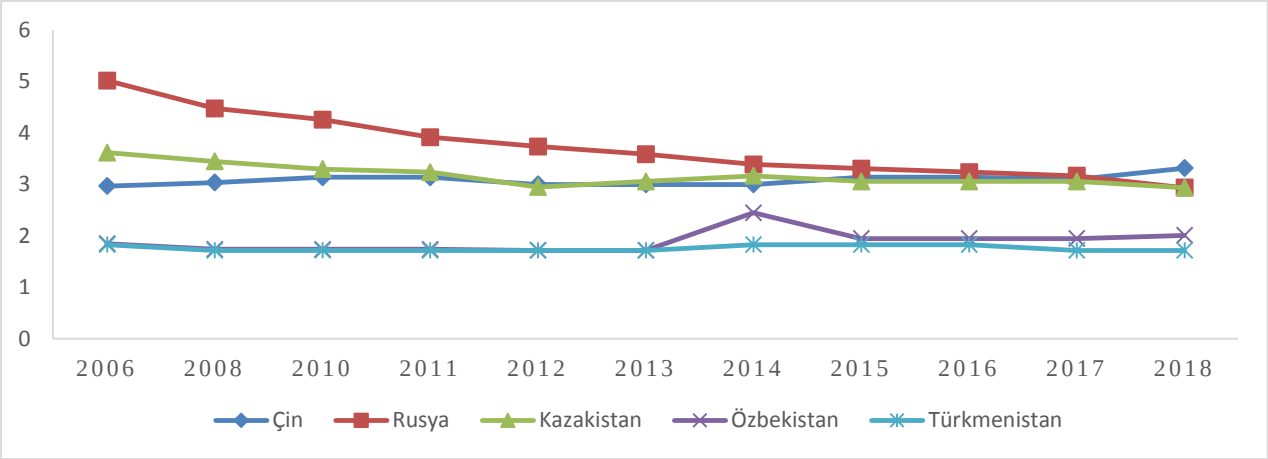

Şekil 5: Demokratikleşmede Geri Kalan Ülkeler
Kaynak: (EIU, Democracy Index, 2019)

Ancak 2018 yılı "*Freedom in the World*" raporuna göre 2018 yılındaki genel olumsuz havaya rağmen bazı ülkelerde şaşırtıcı gelişmeler yaşanmaktadır. Şekil 6'da da yer alan Malezya, Ermenistan, Etiyopya, Angola ve Ekvador da dahil bazı ülkeler daha iyi bir yaşam için koşullar yaratmak adına demokrasinin önemi kavramış ve 2017 yılına göre Freedom House Endeksi'nde (FHI) 5 puan ve üstü atış göstermiştir (Freedom House,2019: 1). Bununla birlikte kimi kısmen özgür kimi ise özgür olmayan ülkeler kategorisinde yer alan bu ülkelerin henüz demokrasi patikasının oldukça başında olduğunu ifade etmekte yarar görülmektedir.

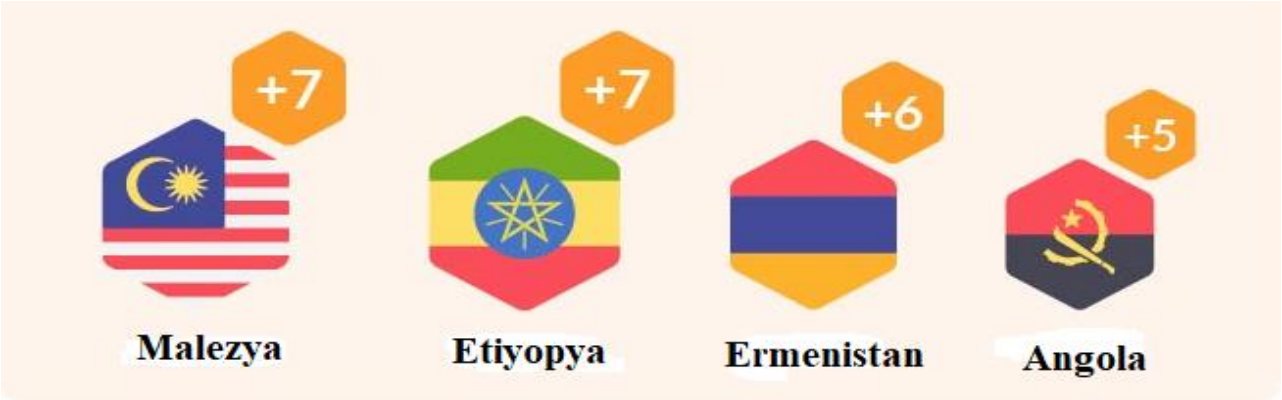

Şekil 6: 2018 Yılında Demokratikleşmede Büyük İlerleme Gösteren Ülkeler
Kaynak: (Freedom House, 2019)

Freedom House tarafından 2018 yılı için hazırlanan raporda ise Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde bile demokratik kurumların baskı altında olduğu, adalet ve katılım için dinamik sivil hareketlerin sürdüğü görülmektedir (Freedom House, 2019: 1). Bunlara rağmen tüm bu göstergelere göre Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri demokratikleşmede önde gözükmektedir. Demokratikliği özgürlükler bağlamında ele alan Moore Jr, bu ülkelerden günümüz İngiliz toplumunun konuşma özgürlüğüne ve örgütlü siyasi muhalefete uzun yıllardır oldukça hoşgörülü ve özgür olduğunu ifade etmiştir (Moore Jr, 1989: 9). Acemoğlu ve Robinson ise İngiltere'yi demokrasi bağlamında demokratikleşme süreci boyunca iniş çıkışların görülmediği konsolide bir demokrasi olarak tanımlamıştır (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 35).

Son olarak Huntington'ın "Demokratikleşmenin Üç Dalgası Kuramı"na ilişkin bilgiler Acemoğlu ve Robinson'un 1840'dan başlayan Polity Endeksi verilerini 0 ve 1 değerleri arasına indirgediği Şekil 7'den de teyit edilebilir (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 72). Şekilden bu üç ülke grubu için belli dönemlerde demokrasinin sekteye uğradığı görülmekle birlikte OECD ülkelerinin demokrasi ilerleyişi, ilki I. Dünya Savaşı öncesi, ikincisi II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen birinci ve ikinci demokrasi dalgasını kanıtlar niteliktedir (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 74).

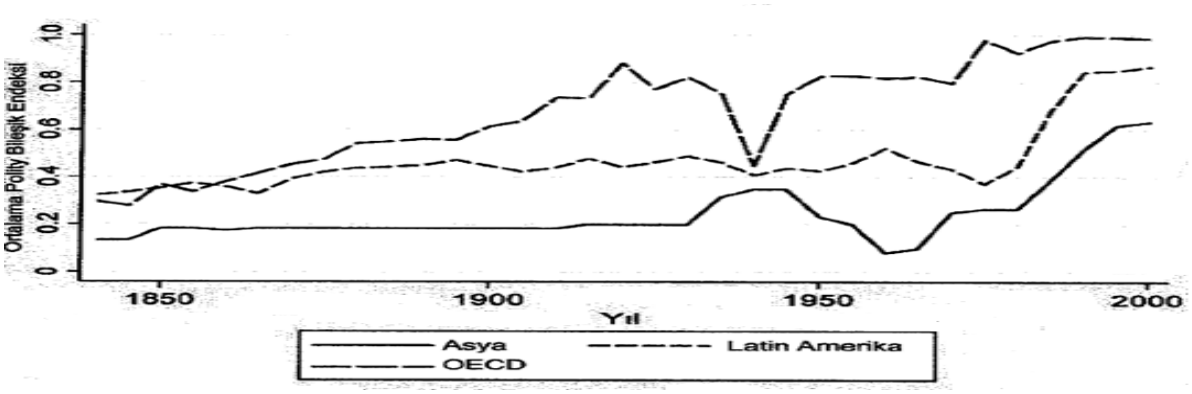

Şekil 7: Demokrasinin 1840-2000 Yılları Arası Evrimi (Ortalama Polity Bileşik Endeksi)

Kaynak: (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 75)

2.2.Literatürde Vergi ile Demokrasi Arasındaki İlişki

Tarihsel olarak ilişkisine değinilen vergi ile demokrasi kavramlarını araştıran çeşitli teorik çalışmalar söz konusu olmuştur. Literatürde bu iki kavram arasındaki ilişkiye ciddi önem atfedenler olduğu gibi ikisi arasında önemli bir bağıntı olmadığını ifade edenler de söz konusu olmuştur. Bunlardan Meltzer ve Richard için demokrasinin mi yoksa otokrasinin mi daha geniş bir devlet kapasitesine ve daha progresif bir dağıtım şekline yol açacağını tahmin etmek imkânsızdır. Benzer şekilde Profeta ülkedeki demokrasi ve sivil özgürlüklerin kurumlar vergileri, dolaylı vergiler ve sosyal güvenlik katkıları üzerinde önemli bir etkisi olmadığını tespit etmiştir. (Mutascu, 2011: 2). Bu iki kavram arasındaki ilişkinin oldukça önemli olduğunu dile getiren siyaset bilimciler de söz konusudur. Mutascu'ya göre mali bakış açısından devlet vergi toplar ve ekonomide Musgrave'in tahsis, dağıtım ve ekonomik istikrar olan üç fonksiyonunu yerine getirir. Bu bağlamda vergileme gücü bir demokraside oldukça önemli bir yere sahiptir. Farmer ve Lyal ise devlet gelirlerini garanti etmek ve ekonomik yönetimin bir aracı olmak için vergiyi devletin en temel ayrıcalıklarından biri olarak görmektedir (Mutascu, 2011: 1). Cheibub ise 1998 yılında rejim tipinin vergi toplama üzerindeki etkisini 1970 ve 1990 yılları arasında 108 ülke için analiz etmiş, başlangıçta ulaştığı regresyonlar demokrasilerin diktatörlüklere kıyasla vergi toplama bağlamında daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymuştur (Garcia ve Haldenwang, 2014: 6).

Bu iki kavram arasındaki ilişkinin söz konusu olduğu kabulü altında bu ilişkinin yönüne ilişkin de pek çok farklı görüş bulunmaktadır. Bu bağlamda sorulacak soru "Vergilendirme politikalarındaki değişim mi ülkelerin demokratik durumuna etki etmektedir, yoksa demokratik rejimler mi vergilendirme politikalarına yansır?"dır. De Schweinitz 1964 yılında vergileme ve demokrasinin seviyesinin güçlü bir biçimde bağlantılı olduğunu ve bu ilişkinin aynı yönlü olduğunu iddia etmiştir (Mutascu, 2011: 2). Ancak Garcia ve Haldenwang ise 1990-2008 arası demokratik veya

otokrat olan politik rejim ve vergileme arasındaki ilişkinin incelendiği 131 ülkenin panel veri setini kullandıkları çalışmasında uygulanan politika karakterinin vergilendirmeyi etkilediğini, ancak demokrasi lehine doğrusal bir eğilim olmadığını, aksine uygulanan politika ve vergi oranı arasında U şeklinde bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ancak Garcia ve Haldenwang'a göre elbette siyasi rejim tam demokrasiye ne kadar yaklaşırsa o kadar çok vergi toplanmaktadır (Garcia ve Haldenwang, 2014: 1-2). Mutascu da 2002-2008 arası 51 ülke için vergi seviyesi üzerinde demokrasinin etkisini incelediği çalışmasında varsayılan bu ilişkinin doğrusal değil ve ikinci dereceden U şeklinde olduğunu ifade etmiştir (Mutascu, 2011: 1). Mutascu'ya göre U şeklinin anlamı vergilendirme ve demokrasi arasındaki ilişki sadece güçlü bir demokratik veya otokratik ülkedeki vergi düzeyindeki yüksek artışla uyumludur. Güçlü bir demokrasi seçmenlerin sosyal sözleşmenin önemini kavradığı, siyasi katılımın ve rekabetin yüksek olduğu ve kamu kurumlarının iyi kalitede olduğu politik bir rejimdir. Bu eyaletlerde seçmenler yüksek vergi ödemeyi kabul ederler, çünkü kendilerine sunulan mallar en iyi kaliteye sahiptir. Vergilendirme seviyesi artsa bile, vergi ödemesi seçmenlerin kamu kurumuna duyduğu saygının sonucudur. Benzer şekilde, aynı etki güçlü bir otokraside de elde edilebilir. Bu politik rejimde ise kişilerin vergi ödemesi, sosyal sözleşmenin kabul edilmesinin bir sonucu değil, seçmenlerin kısıtlamasının bir sonucudur. İktidara tutunabilmek için, otokrat politik rejimin daha yüksek mali girdilere ihtiyacı varken, vergi mükellefleri vergilendirmeyi önleme eğilimindedir (Mutascu, 2011: 5). Schön ise devletin, bireyin alanına en belirgin ve en kapsamlı müdahalesi olan vergilendirmenin halkın rızasıyla meşrulaşacağını ifade etmiştir. Bir başka deyişle, verginin zorunlu karakteri, temsilin gönüllü boyutuyla hafifletilecektir (Schön, 2018: 1). Ekonomi-politik, vergiye oy verenler, vergiyi ödeyenler ve vergiden yararlananlar arasında "uyum" veya "eşdeğerlik" olduğunda vergilendirmenin ve demokrasinin yararlı bir şekilde etkileşime girdiğini varsayar. Bu vergi ve demokrasi arasındaki sağlıklı bir ilişki için başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Schön, 2018: 3). Ehrhart tarafından ise 1990-2005 döneminde 66 gelişmekte olan ülkenin panel veri

seti kullanılarak demokrasinin kamu mallarını finanse etmek için çok gerekli olan daha yüksek vergi gelirlerini elde etmek için önemli olduğuna dair ekonometrik kanıtlar sunmaktadır. Bu ilişkinin en çok doğal kaynaklarını kiralayarak vergi gelirlerine destek temin eden doğal kaynak zengini ülkelerde söz konusu olduğunu belirtmiştir (Ehrhart, 2009: 2).

Bazı düşünürler ise vergiler ile demokrasi derecesi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığını savunmaktadır. Bunlar; 1990 yılında *"Institutions, Institutional Change and Economic Performance*" başlıklı çalışmasıyla North, 2004 yılında "*Does Taxation Lead to Representation?"* başlıklı çalışmasıyla Ross, 2008 tarihli ve "*Taxation and State-Building in Developing Countries: Capacity and Consent* başlıklı çalışmasıyla Brautigam, 2011 yılında Does *Paying Taxes Improve the Quality of Governance? Cross-Country Evidence"* başlıklı çalışmasıyla Altunbaş ve Thornton ve aynı yıl *"Taxation and Democracy"* başlıklı ve 2002-2008 yılları arası 51 ülkenin veri setini kullandıkları 2014 tarihli ve "*Taxation and Democratization"* başlıklı çalışmasıyla Mutascu, 2014 tarihli ve *"Taxation and Democracy: An Instrumental Variable Approach"* başlıklı çalışmasıyla Gür şeklinde sıralanabilir. Bu çalışmaların ortak düşüncesi vergideki artışlar sonucu vatandaşlar ile devlet arasında oluşan mali bir pazarlığın demokratik toplumsal sözleşmeyi güçlendirdiğidir. Böylece vergiler daha çok demokrasi talebinde bulunulmasına neden olacak, demokrasideki gelişim ise vergi toplamanın etkinliğini ve meşruiyetini artırmaktadır (Türedi ve Topal, 2016: 64). Türedi ve Topal da gelişmekte olan ülkelerde bu iki kavram arasındaki nedensellik ilişkisinin incelendiği çalışmasında bu iki kavram arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisine dair bulgulara rastlamıştır. Buna göre ele alınan ülkelerde vergilendirme düzeyindeki artışın; hukukun üstünlüğünün, örgütlenme hakkının, ifade ve inanç özgürlüğünün, kısacası sivil özgürlüklerin genişlemesine katkı sağlayarak demokrasinin gelişmesinde önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Diğer yandan, demokratik hak ve özgürlüklerde sağlanan ilerlemelerin de vatandaşlar ile devlet arasındaki uyumu artırarak, vergisini zamanında ödeyen birey sayısının dolayısıyla vergilendirme düzeyinin artmasına neden olduğu

görülmüştür (Türedi ve Topal, 2016: 63). Liberal bir demokrasi anlayışına sahip olan Tilly ise, bir ülkede demokratikleşmenin vergilerin temel kamu kaynağı olması ile mümkün olacağını, ancak toplumsal rızaya dayanmayan bir vergilendirme rejimi ile bunun mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Çünkü O'na göre devletler ne zaman zor araçlarını kullanarak toplumsal rızaya dayanmayan yollardan gelir elde etme yollarını seçerse, o zaman o ülkede devlet kapasitesinin demokratikleşmeyi azaltma pahasına artırılması söz konusu olur (Tilly, 2009: 173-182). Bu toplumsal rıza temel olarak vergilendirme rejimine dayandığından, demokratikleşme devlet kapasitesinin artması karşısında vergi sistemiyle talebini oluşturur (Gürkan, 2016: 26). Tilly bu konudaki ısrarını o kadar ileri götürür ki, toplumsal rızaya dayanan vergilemenin uzun dönemde bir demokratikleşme sürecini başlatacağını ifade eder. Çünkü halk artık devletin koyduğu bir kamu maliyesi aracı olan vergilere rıza göstermektedir. Bu da Tilly'e göre uzun dönemde toplumsal uzlaşıya dönüşerek demokratikleşmeye neden olacaktır (Tilly, 2009: 173-182).

Bir diğer kesim de bu iki kavram arasında ilişkinin olduğunu ancak bunun ters yönlü bir ilişki olduğunu savunur. Bu isimlerden Downs, demokrasilerde bütçenin sistematik olarak daha düşük olma eğiliminde olduğunu göstermiş, bunun nedenini hükümetin kaynaklarını çok az tahsis etmesine bağlamıştır. McGuire ve Olson ise, otokrasilerde daha yüksek bir vergilendirme seviyesinin gözlenebileceğini ortaya koymuş, böyle bir durumda kaynakların özel tüketim için kullanılacağını ve kaliteli kamu mallarının kamuya sağlanmayacağını ifade etmiştir. Niskanen ise otokrasinin vergiyi artırmasının daha muhtemel olduğunu, ancak devletin kaynakları isteğe bağlı bir şekilde harcadığını tespit ederken, Tonizzo güçlü demokratik ülkelerin düşük bir hükümet seviyesine ve dolayısıyla düşük vergi yüküne sahip olduğunu ifade etmiştir (Mutascu, 2011: 2).

Toparlanacak olursa geleneksel görüşe göre, önemli düzeyde uygulanan vergiler ancak otoriter bir devletin uygulayabileceği araçlardandır. Modern yaklaşım ise vergi artışlarının devletlerin

bürokratik kalitesini olumlu etkileyerek demokratikleşmeye katkı sağladığı görüşünü savunmaktadır (Türedi ve Topal, 2016: 70). Literatürdeki bu çalışmalardan vergi ve demokrasi ilişkisi hakkında kesin bir yargıya varılamayacağı sonucu çıkmaktadır. Ancak bu ilişkiyi ampirik alana taşıyarak açıklamak gerekmektedir. Bu bağlamda bir sonraki bölümde vergi seviyesine ve demokrasi derecesine ilişkin bazı ölçümlere ve ölçütlere yer verilerek bunlar ülkesel karşılaştırmalarda kullanılacaktır. Vergi ve demokrasi kavramları arasında ilişki olup olmadığı bu ölçümler ve ölçütler bağlamında niceliksel olarak sınanmaya çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİNİN NİCELİKSEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Vergi ve demokrasi arasındaki ilişkinin niceliksel açıdan ölçülmesi için öncelikle demokrasinin derecesinin ve vergilendirme seviyesinin ölçülmesi gerekmektedir. Buna ilişkin olarak öncelikle demokrasi ölçümleri ele alınacak, sonrasında ise vergi seviyesini ölçmek için kullanılan ölçütlere göre değerlendirmelerde bulunulacaktır.

3.1. Literatürdeki Demokrasi Ölçüm Çalışmaları

Demokrasi ölçümüne dayalı çalışmalar tarihsel olarak incelendiğinde, 1950 ve 1960'larda yaşanan hızlı demokratikleşmenin ulusal demokrasi ölçümlerini geliştirme çabalarını beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu dönem 1958 yılında Lerner, 1959 yılında Lipset, 1960 yılında Coleman, 1963 yılında Cutright ve aynı yıl Banks ve Textor gibi siyaset bilimcilerin demokrasi endeksleri veya göstergeleri ile ilgili çalışmalarına denk gelmektedir (Bollen, 1990: 7). Bunlardan Lerner 1958 yılındaki çalışmasında demokrasi derecesini ölçmek için seçmen katılımını kullanmış ve bu ölçüm aracı oldukça destekçi bulmuştur (Bollen, 1990: 8). Lipset ise 1959 yılında ilk defa *"Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy"* başlıklı ünlü makalesinde daha hızlı büyüyen devletlerin demokratikleşmesinin daha muhtemel olacağı görüşüne dayanan modernleşme hipotezini ortaya atmıştır (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 13). Lipset bu çalışmasında ekonomik kalkınmanın demokrasinin bir ön koşulu olduğunu ileri sürmüş, ülkelerin ekonomik durumu ne kadar iyiyse demokrasiyi sürdürme şanslarının da o kadar yüksek olacağını ifade etmiştir (Cevizli, 2013: 63). Lipset ayrıca bu çalışmasında bu konuda disiplindeki ilk çalışmaların genellikle demokratik ve demokratik olmayan rejimler arasındaki ayrımı belirlemek için yapıldığını, genel olarak 1950 ve 1960'lı yıllarda demokrasiler için gerekli olan yapısal şartlar üzerinde durulduğu ifade etmiştir (Bollen, 1990: 7).

1970'lerde ise çöken demokrasiler ve yükselen otoriter rejimler dolayısıyla sosyal bilimlerde demokrasiyi ölçmeye yönelik çalışmalarda bir düşüş yaşanmış, bu dönemde önemli çalışmalar yapılsa da çalışmaların hacminin azaldığı görülmüştür (Bollen, 1990: 7). Linz ve Stepan bunun nedenini 1970'li yıllardaki araştırmaların demokrasilerin yıkılması üzerine yoğunlaşmasına bağlamaktadır. 1971 yılında ise önemi daha önce de ortaya konan demokrasi ölçümünün sistematik biçimde araştırılmasında öncü olan Dahl'ın *"Polyarchy*" adlı eseri sonraki çalışmalara temel oluşturacak şekilde literatürdeki yerini almıştır. 1980'li yıllarda ise demokrasi kalitesini ölçme ve tipoloji oluşturma çalışmaları yoğunluk kazanmıştır (Özalp, 2008:131-132). Bu on yılda Arjantin, Brezilya, Filipinler ve diğer yerlerdeki yeniden demokratikleşme çabaları ve demokratik sistemlere doğru hareket ampirik ölçümlere ilgide de yenilenmeye yol açmıştır. Örnek olarak 1980'lerin başında Polity I Demokrasi Endeksi oldukça dikkat çekmiştir (Bollen, 1990: 7). 1990'lı yıllardan itibaren ise demokrasilerin seviyesini ölçebilmek için çok farklı modeller üzerinde çalışmalar yoğunlaşmış ve yeni oluşan demokrasilerin dönüşümü ve konsolidesiyle ilgili modeller öne çıkmıştır (Özalp, 2008: 129-131). Buna Bollen, Vanhanen, Coppedge ile Reinicke, Gastil, Gurr, Inkeles, Lipset, Hadeneus, Beetham gibi birçok siyaset bilimcinin 1990'lı yıllardaki çalışması örnek gösterilebilir (Gökçe, 2013: 63). Bununla birlikte bu düşünürlerin bazıları eski dönemlerde ortaya atılan hipotezleri çürütmeye çalışmıştır. Örneğin Bollen 1990 tarihli çalışmasında Lerner'ın demokrasi derecesini ölçmek için seçmen katılımı kriterinin bazı ülkelerde seçimlere karışan hileler, kişilerin yasal olarak oy kullanmak zorunda olduğunu düşünmeleri, seçmen memnuniyeti veya ilgisizliği ve hatta seçim günü yağmur yağması gibi pek çok değişkenden etkilendiği bu yüzden bu kritere dayanan izleme çabalarının oldukça riskli olduğunu dile getirmiştir (Bollen, 1990: 8). Ancak 1997 tarihli "*Prospect of Democracy*" başlıklı çalışmasında Vanhanen ise 1959 ve 1960 yıllarında Lipset ve 1968 yılında Lerner tarafından önerilen kalkınma paradigmalarının demokratikleşmeyi ekonomik büyüme ve modernizasyona bağlayan alanda en etkili yaklaşımlardan olduğunu ifade etmiştir (Vanhanen, 1997:

12). Vanhanen bu çalışmasında coğrafi ve kültürel farklılıklar temelinde 172 çağdaş devlet Avrupa ve Kuzey Amerika, Latin Amerika ve Karayipler, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Orta Asya, Sahra Altı Afrika, Güney Asya, Doğu Asya ve Güneydoğu Asya ile Okyanusya olmak üzere yedi bölgeyi incelenmiş, demokratikleşme hipotezinin ampirik olarak nasıl test edilebileceğini ve analiz sonuçlarının belirli ülkelerdeki demokrasi tahminlerinde nasıl kullanılabileceğini açıklamaya çalışmıştır (Vanhanen, 1997: 5-6). Ekonomik gelişmenin demokrasiye yol açacağına ilişkin bir diğer iddia 2004 yılında Persson tarafından ortaya atılmıştır. O'na göre modern bir ekonomide karmaşık bir ağ oluşturan karşıt çıkarlar arasında sadece demokrasi aracılık edebilecektir. Buna göre ekonomik gelişme sonucu oluşan yeni sosyal gruplar arasındaki ihtilafların çoğu hukuk sistemi çerçevesinde ya da politik sistem aracılığıyla çözülmek zorunda olduğundan demokrasiler diktatörlüklerden daha işlevseldir (Cevizli, 2013: 64). Thomas A. Sancton ise demokrasi için "oldukça yüksek bir ekonomik gelişme seviyesi, güçlü bir orta sınıf, birey için hoşgörü ve saygı geleneği, bağımsız sosyal grupların ve kurumların varlığı, pazar odaklı bir ekonomi ve iktidardan vazgeçmeye istekli akımların varlığı" gibi bazı önkoşulların gerekli olduğunu kabul etmektedir. Sancton'un bu formülasyonun da kalkınma paradigmasının temel argümanlarını yansıttığı görülmektedir (Vanhanen, 1997:10-11). Lijphart ise 1945-1996 yıllarını kapsayan 36 ülkeyi analiz ettiği çalışmasında demokrasi deneyiminin uzunluğu ile gelişmişlik arasında çok güçlü bir korelasyon bulmuştur (Lijphart, 2006: 68). Bu konu Huber, Barro ve diğer düşünürlerce de çalışılmış ve ekonomik büyüme ve kalkınmanın ülkelerin demokratikleşmesinde önemli rol oynadığı belirtilmiştir (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 66).

1990'ların ortasında ise Burkhart ve Lewis-Beck ekonomik kalkınmanın diğer değişkenlerden ayrı olarak demokrasi üzerinde önemli etkisinin olduğunu ve ülkenin dünya üzerindeki jeopolitik konumunun da bu etki üzerinde belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 66-67). Bununla birlikte Raymond Duncan Gastil gibi sosyoekonomik önkoşulların demokrasinin yayılması sürecinde ikincil faktörler olduğunu savunan düşünürler de söz konusu olmuştur

(Vanhanen, 1997: 17). Ancak tarihsel bakımdan gelişmiş ülkelerdeki demokratikleşmenin daha çabuk ve kolay olduğu da bir gerçektir. (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 67). Ayrıca daha eğitimli ülkelerin demokrasinin inşası ve korunması bakımından daha olasılıklı olduğu hipotezi de ortaya atılmış, ancak bu da zamanla geçerliliğini yitirmiştir (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 13).

Bu anlatımdan çıkan sonuç, ülkelerin kendi tarihsel geçmişleri, deneyimleri ve sosyoekonomik durumları kendi özgül demokratik koşullarını yaratacaktır, bu da demokrasi ölçümlerini zor ve yanıltıcı kılar (Akşin, 2017: 158). Dolayısıyla demokrasinin nasıl ölçüleceğine ilişkin literatür, kitlesel davranışların demokrasi üzerine etkileri hakkında süregelen tartışmaları da barındırır (Knutsen, 2010: 109). Ayrıca ortaya atılan tüm bu metodolojilerin birbiriyle kıyası imkânsızlaştıracak zayıf bir yönü söz konusudur. Bu yüzden demokrasi ölçüm çalışmalarına bu artan ilgiye rağmen nicel ölçüm yapılması konusunda anlaşmazlıklar henüz çözüme kavuşmamıştır ve bu konuda siyaset bilimi alanında ciddi tartışmalar yaşanmıştır (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 71). Knutsen de nedenleri ve sonuçları ile sosyal bilimlerde en çok incelenen konulardan olan demokrasinin nasıl ölçüleceği konusunda bir fikir birliği bulunmadığını ifade etmiştir (Knutsen, 2010: 109). Çünkü ülkelerin demokrasi derecelerini ölçebilecek ısıyı ölçen termometre gibi bir alet bulunmamaktadır (Akşin, 2017: 158). Bu yüzden çeşitli demokrasi ölçümleri inşa edilmiş, siyasi rejimler sınıflandırılırken ve değerlendirilirken hangi ölçümlerin tercih edilmesi gerektiği konusunda çok sayıda tartışma söz konusu olmuştur (Högström, 2013: 37).

Bununla birlikte demokrasi ölçümleri bazı temel kavramsal sorunlara da sahiptir. Örneğin bu ölçümlere temel teşkil eden seçmen katılımı, siyasi istikrar gibi temel kavramların siyasi demokrasiyle karıştırıldığı görülmektedir. Bu karışıklık, erken dönem çalışmalarının yanı sıra son dönem çalışmalarında da söz konusudur. Bollen demokrasi kavramının yeterli bir teorik tanımının olmadığını, demokrasi ölçümlerinin ise geçersiz göstergeler, subjektif göstergeler, sıralı veya ikili

ölçümler ve güvenilirliği/geçerliliğini test etme başarısızlığı gibi dört temel sorunu olduğunu ifade etmiştir (Bollen, 1990: 7). Çünkü ölçümler için kullanılan göstergeler objektif ve subjektif göstergeler şeklinde ikiye ayrılır. Objektif göstergeler; istatistiksel veriler, örneğin seçmen katılımı, subjektif göstergeler ise genellikle uzmanların belirlediği kodlamalara göre farklılaşır ve örneğin seçimin adaletidir. Subjektif yargılara dayanan ölçümlerin diğer araştırmacılarca tekrarlanması zordur. Örneğin Freedom House, Coppedge ve Reinicke ve Polity IV gibi ölçümler subjektif, ACLP ve Vanhanen gibi demokrasi ölçümleri ise objektif değerlendirmelere dayanmaktadır. Güvenilirliği ve tekrarlanması açısından objektif göstergelerin subjektif göstergelerden daha iyidir (Högström, 2013: 38). Literatürdeki bu önemli ölçümlerden kısaca bahsedildikten sonra uluslararası kuruluşlarca oluşturulan demokrasi endeksleri üzerinden ülkesel karşılaştırmalar yapılacaktır.

Tablo 7: 10 Demokrasi Ölçümüne Genel Bir Bakış

Demokrasi Ölçümü	Ülkelerin Örneklem Büyüklüğü	Ölçme Süresi	Ölçek	Boyutlar
ACLP	**141 (199)**	1950-1990 (2008 hariç)*	0 - 1	Çekişme (ve gücün değişmesi)
Arat	**65-150**	1948-1982	29-109	Katılım, kapsayıcılık, rekabet gücü ve sivil özgürlükler (hükümetin zorunluluğu)
BLM	**5**	1900-1999	Üç değer: 0, 0,5 ve 1	Siyasi özgürlükler, rekabetçi seçimler, kapsayıcı katılım, sivil üstünlük ve ulusal egemenlik
Bollen	**113-123**	1960, 1965	0,1	Siyasi özgürlükler ve halk egemenliği
Coppedge ve Reinicke	**170**	1985, 2000	0-10	Çekişme (ve kapsayıcılık)
EIU	**165**	2006, 2008, 2010	0-10	Seçim süreci ve çoğulculuk, hükümetin işleyişi, siyasal katılım, siyasal kültür ve sivil özgürlükler
Freedom House	**194 (2010)**	1972-Günümüz	1-7 (2-14)	Siyasi haklar ve sivil özgürlükler
Hadenius	**132**	1988	0-10	Seçimler ve siyasal özgürlükler
Polity IV	**164 (2010)**	1800-	-10 ile +10	Katılımın rekabetçiliği, katılımın düzenlenmesi, yönetici işe alımının rekabet edebilirliği, yönetici işe alımının açıklığı ve icra yöneticisi ile ilgili kısıtlamalar
Vanhanen	**170 (1999-2001)**	1810-2010	0-100	Rekabet ve katılım

Kaynak: (Högström, 2013: 34)

Bu ölçümler demokrasi ölçümleri örneklem büyüklüğü, ölçüm dönemi, ölçümün ölçeği bağlamında Tablo 7'de gösterilmiştir (Högström, 2013: 34). İlk olarak Alvarez, Cheibub, Limongi

ve Przeworski tarafından inşa edilen ve bunların adlarının baş harflerinden oluşan *ACLP Endeksi*, ülkelerin otokrasiler veya demokrasiler olarak sınıflandırıldığı demokrasinin nominal bir ölçümünü kullanır ve ülkeleri demokratik açıdan sınıflandırılır: (1) İcra kurulu başkanı seçilir. (2) yasama organı seçilir, (3) birden fazla siyasi parti vardır ve (4) görevdeki bir rejim güç kaybettiğinden iktidarda değişim söz konusudur. *Arat* ise halk egemenliğinin dört boyutundan oluşan bir demokrasi ölçümü oluşturmuştur. Bunlar: katılım, kapsayıcılık, rekabet gücü ve sivil özgürlüklerdir. Bowman, Lehoucq ve Mahoney ise, siyasi özgürlükler, rekabetçi seçimler, kapsayıcı katılım, sivil üstünlük ve ulusal egemenliği içeren beş boyutlu bir demokrasi endeksi (BLM) sunmuştur. Bollen ise siyasi özgürlükler ve halk egemenliği olmak üzere iki boyutlu bir siyasi demokrasi "POLDEM" Endeksi'ni oluşturmuştur. Bu endekse göre siyasi özgürlüklerin üç göstergesini; basın özgürlüğü, grup muhalefet özgürlüğü ve hükümet yaptırımları ve halk egemenliğinin üç göstergesini, seçimlerin adalet, yürütme seçimi ve yasama seçimi oluşturmaktadır. Bollen, Coppedge ve Reinicke, Dahl'ın poliarşi kavramına dayanan bir demokrasi ölçüsü sunmuştur. Ölçü beş gösterge içermektedir. Bunlar: ifade özgürlüğü, organizasyon özgürlüğü, medya çoğulculuğu, oy kullanma derecesi ve adil seçimlerin olmasıdır. Hadenius'un demokrasi endeksi ise iki boyuta sahiptir: seçimler ve siyasi özgürlükler. Vanhanen ise ayrıca Demokratikleşme Endeksi (ID) olarak adlandırılan iki boyutlu bir dizin oluşturmuştur. Bunlar, rekabet ve katılımdır. (Högström, 2013: 35). Tüm bu çalışmalar günümüz siyaset bilimcileri tarafından sıklıkla referans verilen ve ciddi bir örneklem büyüklüğüne sahip olan çalışmaları oluşturmaktadır. Son dönemde siyaset bilimciler demokratik unsurları yerine getiren ve getirmeyen ülkeler konusunda sağlam temellere dayanan yargılar hakkında çalışmakta, bu çalışmaların ise "demokratik olan" ve "demokratik olmayan" arasında kesin sınır biraz belirsiz de olsa uygun sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Ancak bu çalışmalar ülkelerdeki nüfus azlığı ve benzeri nedenlerden tüm dünya ülkelerini kapsayamama sorunu ile karşı karşıyadır (Dahl, 2010: 215).

Bunun haricinde "*What Democracy is For*?" adlı eserinde Stein Ringen'in temel göstergeler yaklaşımı kullanarak oluşturduğu endeksi de oldukça önem arz etmektedir. UNDP'in 2002 yılındaki İnsani Gelişme Endeksi Raporu gibi çeşitli verilerden derlenerek oluşturulan Tablo 8 ile 2000 yılı civarı ülkelerin demokrasi niteliğinin resmi ortaya koyulmuştur.

Tablo 8: 21. Yüzyıla Girerken Seçilmiş Demokrasilerde Demokrasinin Niteliği

Ülkeler	**Demokratik Kurumların Gücü**		**Karar Alma Sürecinin Kapasitesi**		**Yurttaşlara Özgürlük Kaynaklarının Güvencesi**		**Demokrasiye İtimat**		**Endeks**
	SAĞ	**BAS**	**İŞL**	**EKG**	**YOK**	**SHİ**	**YÖN**	**ÖZG**	
ABD	0	1	1	0*	0	0	0	0	2
Almanya	1	1	1	0*	0	1	0	0	4
Avustralya	0	1	1	1*	0	0	0	1*	4
Barbados	1	1	1	1*	0	0	1*	0*	5
Belçika	0	1	1	1*	1	1	0	0	5
Birleşik Krallık	1	1	1	0*	0	0	0	0	3
Botsvana	0	0	0	1*	0*	0	0*	0*	1
Çek Cumhuriyeti	1	0	0	0*	1	1	0	0	3
Fransa	0	1	1	0*	1	1	0	0	3
Güney Amerika	0	0	0	0*	0	0	0	0	0
Hindistan	0	0	0	0*	0	0*	0	0	0
Hollanda	1	1	1	1*	1	0	0	1	6
İspanya	0*	1	1	0*	0	0	0	0	2
İsveç	**1**	1	1	1*	1	1	1	1	8
İsviçre	0	1	1	1*	0	1	1*	0	5
İtalya	0	0	0	0*	0	0	0	0	0
İzlanda	**1**	1	1	1*	1*	1	1	0	7
Kanada	0	1	1	1*	0	1	1	0	5
Kore	0	1	1*	1*	0*	0	0	0	3
Kosta Rika	0	1	0	1*	0	0	0*	0*	2
Meksika	0	0	0	0*	0	0	0	0	0
Norveç	**1**	**1**	**1**	**1***	**1**	**1**	**1**	**1**	**8**
Polonya	0*	1	0	0*	0	0	0	0	1
Şili	0	0	1	1*	0	0	0	0	2
Yeni Zelanda	1	1	1	1*	0	1	0	1*	6

* Puanlar en uygun ayarlamayla ve/veya bazı eksik verilerle saptanmıştır.

Kaynak: (Ringen, 2010: 72).

Tablo 8'de dört nitelik boyutu ve her boyut için iki gösterge söz konusudur ve toplamda sekiz gösterge kullanılmıştır. Bunların ise dördü rejimdeki potansiyelin niteliğini, diğer dördü ise yurttaşlara sağlanan faydayı göstermektedir. Her göstergede iyi olan ülkeye 1, olmayana 0 verilmiş

ve böylece sekiz gösterge puanına dayanan ve demokrasi niteliğinin 8'den (yüksek nitelik) 0'a (düşük nitelik) kadar aralıkta nihai endeks hesaplanmıştır (Ringen, 2010: 60). Ülkelerin aldığı nihai puan ise sekiz gösterge puanından oluşan ağırlıksız bir toplamalı endekstir (Ringen, 2010: 72). Tablodaki güç nitelik boyutu ile demokratik değer sağlama potansiyelinin gücü kastedilmektedir. Bunun altındaki SAĞ ve BAS göstergeleri yer almaktadır. SAĞ ile genel oy hakkının kesin yerleştiği tarihe göre ölçülen sağlamlığı, BAS ile özgür basının güçlü oluşu kastedilmektedir Endekste 1940'dan önce genel oy hakkı yerleştiyse 1, sonra yerleştiyse 0 puan alınmaktadır. Ancak örneğin Polonya'da genel oy hakkı 1918'de yürürlüğe girmişse de 1989'dan önceki zayıf sicili dolayısıyla 0 puan verilmiştir, İspanya'da da 1931'de oy hakkı devreye konulmasına rağmen aynı nedenle 0 puan almıştır. BAS göstergesine göre özgür basını güçlü olup Freedom House basın özgürlüğü ölçeğine göre 20 puanın üstünde alan ülkeler 1, diğerleri 0 puan almıştır (Ringen, 2010: 73). İkinci boyutu oluşturan karar alma sürecinin kapasitesi, Dünya Bankası'nın uluslararası inceleme verilerine dayanmakta olup, İŞL (yönetim işlerliği) ve EKG (ekonomik gücün siyasal amaçla kullanılmasına karşı koruma) göstergelerinden oluşmaktadır. Kapasitede 1, daha yüksek, 0 daha düşük işlerlik puanına sahip ülkeler için verilmiştir. EKG ise paranın siyasette kullanılmasına karşı korumalı ülkelerde 1, korumasız ülkelerde 0 puan verilmiştir (Ringen, 2010: 74). Güvence boyutu ile özgür kaynakların güvencesi kastedilmekte ve bu boyut YOK (gelir yoksulluğu oranı) ve SHİ (sağlık hizmeti güvencesi) göstergelerinden oluşturulmuştur. UNDP'nin İnsan Yoksulluğu Endeksi ve 2002 İnsani Gelişme Raporu temelinde şekillendirilen gelir yoksulluğu düşük olan ülkeler endekste 1, yüksek olanlar 0 puan almaktadır. Sağlık hizmetleri güvencesi daha yüksek olan ülkeler 1, daha düşük olan ülkeler ise 0 puan almaktadır. Bu gösterge ise halk sağlığı harcamalarının GSYH içindeki payı ile ölçülmüştür. Britanya Ulusal Sağlık İdaresi'nin varlığına karşın, ülkede sağlık harcamalarının GSYH içindeki payının düşük olması dolayısıyla 0 puan almıştır. ABD de Britanya'ya benzer şekilde özel sağlık harcamalarının yüksek düzeyde olmasına rağmen sağlığa ilişkin kamu harcamalarının düşük olması

dolayısıyla 0 puan almaktadır (Ringen, 2010: 75-76). Endeksteki "İtimat" boyutu ise YÖN (yönetime güven) ve ÖZG (yaşamdaki özgürlük ve itimat) göstergelerinden oluşmaktadır. 2000 yılındaki Dünya Değerler Araştırması ve Avrupa Değerler Araştırması'nın "parlamentoya güven" ve "kamu hizmetlerine güven" konusunda yönelttiği sorulara dayanan bu araştırmaya göre ülkelerdeki parlamentoya güven ortalaması yüzde 43'tür. Ortalamanın üstündeki ülkelere 1, altındaki ülkelere 0 puan verilmiştir. Bununla birlikte ülkelerin önceki araştırmalara göre yaşadıkları düşüşler de önem taşımaktadır. Örneğin ABD'de kamu hizmetlerine güven yüzde 55 olduğu halde ve bu oran 1990'a göre 4 puan düştüğü ve parlamentoya güven yüzde 38 olduğu için ABD 0 puan almıştır. ÖZG göstergesinin esası da aynı araştırmadaki "yaşamdaki tercih özgürlüğü" ve "insanlara itimat" konusunda yönetilen iki soruya dayanmaktadır. Burada da benzer şekilde yaşamdaki tercih özgürlüğü 1-10 arasında bir ölçeğe sahiptir (Ringen, 2010: 77). Tüm bu boyut ve göstergelere göre İsveç, Norveç ve İzlanda'daki demokrasilerin nitelik bağlamında en yüksek dereceye sahip ülkeler olduğu görülmektedir. Özellikle İsveç ve Norveç tüm göstergelerden 1 puan alarak toplam 8 tam puana sahip ülkeler olmuştur. Refah düzeyi yüksek İskandinav ülkelerde nitelikli demokrasinin söz konusu olması olağan bir sonuçtur. Bu üç ülkeyi ise bir diğer refah seviyesi yüksek ülke olan Yeni Zelanda izlemektedir.

Demokratikleşme sorunsalında bir diğer önemli konu ülkelerin demokratikleşmesinde ne derece etkili sonuçlar alındığıdır. Bu bağlamda Inglehart ve Welzel tarafından ortaya atılan Etkili Demokrasi Endeksi belirli kriterler doğrultusunda nicel olarak ülkeleri sıralamaktan ve kategorileştirmekten ziyade demokratik kalitenin bir göstergesi olarak sadece demokrasinin varlığı değil, aynı zamanda demokratik kurumların işleyişinin ölçümünü de sağlamaya çalışır (Knutsen, 2010: 109). Bu kriterler kamusal haklar ve hukukun üstünlüğüdür. Etkili demokrasi ile neyin kastedildiği Alexander ve Welzel tarafından nominal demokrasi ve etkili demokrasi kavramları ortaya atılıp bunların karşılaştırılması yoluyla açıklanmıştır: Demokrasinin temel belirleyici özelliklerinden

kamusal hakları barındıran demokrasi "nominal demokrasi" olarak tanımlanmıştır. Nominal demokraside haklar tam olarak tanınsa dahi, uygulamada tanınan haklara etkili bir şekilde saygı gösterilmez. Haklara saygı gösterilmesi ayrıca hukukun üstünlüğünü yani yasal normlarla bağlı bir hükümeti gerektirir. Kamusal hakların tanınması nominal demokrasiyi kurar, ancak hukukun üstünlüğü nominal demokrasiyi etkili demokrasiye dönüştürmek için gereklidir. Nominal demokrasi sadece kamusal hakların kapsamını belirlerken, etkili demokrasi hukukun üstünlüğü ile yürürlüğe konulan etkili kamusal hakları oluşturmaktadır (Alexander ve Welzel, 2011: 274). Bununla birlikte etkili demokrasi bu kurumların geniş nüfus kitlelerinin taleplerini mevzuata ve bunun sonucunda uygulanan politikalara dönüştürmede nasıl çalıştığını da içeren ampirik bir ölçümdür (Knutsen, 2010: 112).

Ülkelerdeki etkili demokrasinin ölçümü ise kamusal hakların tanınması ve hukukun üstünlüğünün sağlanma derecesine bağlıdır. Buna göre kamusal haklar 0 ile 100 arasında puanlanırken, 0'lık puan, herhangi bir kamusal hakkı temin etmeyen rejimlerin, 100'lük puan, tüm kamusal hakları sağlayan rejimlerin göstergesidir, dolayısıyla kamusal haklarını sistemleştiren ülkeler yüzde 100 demokratik kabul edilir. Ancak bu ülkede hukukun üstünlüğü hiç sağlanmamışsa, bu durum var olan kamusal hakları etkisiz hale getirir. Böylece o ülkenin etkili demokrasi puanı, etkili kamusal gücün yokluğunu gösteren 0 veya 0'a yakın olacaktır. Tersi durumda ise bir devlet iktidarının uygulamaları tamamen yasal olabilir, bu durumda devlet tamamen yasalara bağlı olarak kabul edilir. Ancak bu devlet hiçbir kamusal hakkı yürürlüğe koymamışsa ne kadar kanunlara bağlı olursa olsun, hiçbir hak etkili olamaz. Bu durumda da, etkili demokrasi puanı yine etkili kamusal güç yokluğunu yansıtan, 0 veya 0'a yakın olacaktır. Bu tanımlamayı takiben hukukun üstünlüğünü 0'dan 1'e kadar, kamusal hakları ise yüzdesel şekilde ağırlıklandırırak doğrusal bir faktör oluşturulmuştur. Ülkeler bu iki kriterin 2000-2006 yıllarındaki aldıkları puanlar itibariyle Şekil 8'de konumlandırılmıştır. Buna göre, etkili demokrasideki en iyi durumu yansıtan hukukun üstünlüğündeki 1 puanı, kamusal

haklardaki yüzde 100'e karşılık gelmekte, en kötü durumu ise hukukun üstünlüğünün 0, kamusal hakların yüzde 0 olduğu durum oluşturmaktadır (Alexander ve Welzel, 2011: 274-275).

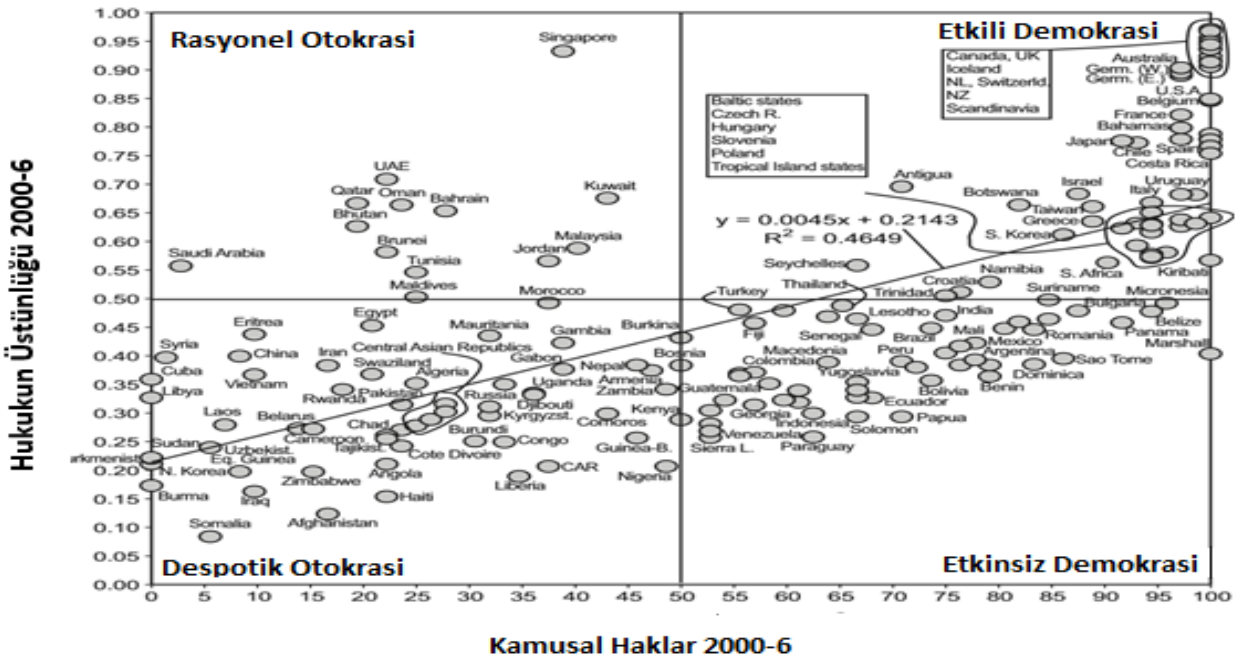

Şekil 8: Kamusal Haklar ve Hukukun Üstünlüğü

Kaynak: (Alexander ve Welzel, 2011: 277)

Böylece etkili grafik alanının sol kısmı otokrat yönetimleri, sağ tarafı ise demokratik yönetimleri ifade etmektedir. Otokrat alanda kamusal haklar açısından aynı seviyedeki ülkeler arasında hukukun üstünlüğünün daha güçlü olduğu ülkelerde etkili kamusal haklarda daha yüksek bir puan sağlanacağı görülmektedir (Alexander ve Welzel, 2011: 276). Şeklin sol alt çeyreğinde ise kanunsuzluk ve otokrasi, despotik otokrasileri doğurmuştur. Bu rejim çoğunlukla Sahra altı Afrika ve Orta Doğu ve Güney ve Orta Asya'da görülmektedir. Sol üst çeyrekte ise "rasyonel otokrasiler" bulunur, bu rejimin bir örneği olan Singapur hariç rasyonel otokrasiler çoğunlukla Ortadoğu'nun petrol ihraç eden monarşilerinde görülmektedir. Şeklin sol alt çeyreğinde bulunan çoğu otokrasi hukukun üstünlüğünün artışıyla otokrasiyi rasyonelleştirerek olağanüstü bir rejim türü haline getirmiştir. Bu rasyonel otokrasiler dünya çapında yetmiş bir otokrasinin on üçünü kapsar (Alexander

ve Welzel, 2011: 278-279). Ancak otokrat bölgedeki daha güçlü hukukun üstünlüğü oranının vatandaşların durumunu kötüleştirmesi de söz konusu olabilir. Çünkü hukukun üstünlüğü belli bir devlet kapasitesi gerektirir ve otokrasilerdeki daha yüksek devlet kapasitesi daha etkili baskı anlamına gelebilmektedir. Bu durumda bu endeksin mantığı, kamusal hakların çoğunlukla bulunmadığı yerlerde ters yönde çalışır. Öte yandan demokrasilerde kamusal hakların yokluğunda bile, daha güçlü hukukun üstünlüğü insanların durumunu iyileştirir, çünkü burada despotizmin aşırılıkları söz konusu olmaz (Alexander ve Welzel, 2011: 276).

Şeklin sağında ise kamusal hakların yüksek ölçüde tanındığı demokrasiler bulunur. Bunlar ise etkinsiz ve etkili demokrasiler olmak üzere ikiye ayrılır. Etkinsiz demokrasiler (n=52) ve etkili demokrasiler (n=59) neredeyse eşit sayıdadır. Kanunsuzluk ve demokrasi ise sağ alt çeyrekte etkinsiz demokrasileri yaratır. Latin Amerika, Doğu Avrupa ve Afrika'daki demokrasilerin çoğu da dahil olmak üzere genç demokrasilerin çoğunun bulunduğu yer burasıdır. Birkaç ekonomik gelişmişlik seviyesi düşük olan eski demokrasiler de burada yer almaktadır. Şeklin sağ alt köşesindeki en dikkat çekici örnek Hindistan'dır. Hukuk ve demokrasinin birlikte söz konusu olmasıyla demokrasiler etkili hale gelir. Burada ekonomik olarak gelişmiş, köklü demokrasilerin hepsi bulunur. Ancak Tayvan, Güney Kore, Şili ve Uruguay gibi ekonomik olarak gelişmiş olan genç demokrasiler de burada yer almaktadır. Bu yüzden Şekil 18 bir bakıma kamusal hakların kapsamı genişledikçe hukukun üstünlüğünün iyileşme eğilimine girdiğini göstermektedir (Alexander ve Welzel, 2011: 278-279).

Ancak Welzel'e göre etkili demokrasinin güvenilirliği ile ilgili anlaşmazlık hala çözülememiştir. Knutsen ise EDI'nin metodolojik sorunlarla ciddi bir şekilde kuşatıldığını, bu nedenle bu ölçüme dayanarak ortaya konan demokrasinin nedenleri ve sonuçları hakkındaki ampirik çalışmalara şüphecilik ile yaklaşmanın gereğini vurgulamıştır. Çünkü örneğin Knutsen'e göre

demokrasinin hangi temelde tanımlandığı resmi bir ölçüden daha çok ampirik bir çalışma olan EDI'nin anlamlılığına etki eder (Knutsen, 2010: 109).

3.2.Uluslararası Kuruluşlarca Yapılan Demokrasi Ölçümleri

Bu bölümde ise demokrasi ölçümleri incelenecek uluslararası kuruluşlar ve endeksleri; Freedom House tarafından hazırlanan Demokrasi Endeksi (FHI), Economist Intelligence Unit tarafından hazırlanan Demokrasi Endeksi, Polity Demokrasi Endeksi ve Systemic Peace, Dalia Research tarafından Alliance of Democracies ve Rasmussen Global ile yürütülen bir araştırma projesi olan Democratic Perception Index'tir.

3.2.1. Freedom House Endeksi (FHI)

Freedom House 1941 yılındaki kuruluşundan bu yana dünyadaki özgürlüğü rakamlara dökerek karşılaştırmalı bir değerlendirme sağlama yöntembilimine başvurmuş, küresel bağlamda vatandaşlar için özgürlüğün değerini anlamaya yardımcı olan rakamların nedenlerini bünyesinde barındırmış ve demokrasilerin gerilemesindeki insana dair etkilere ilişkin farkındalığın kazanılmasına yardımcı olmuştur. Bununla birlikte Freedom House baskıcı rejimlerdeki vatandaşların sivil toplum kapasitesini geliştiren araçları temin etmekte, bağımsız medya kuruluşlarını geliştirmekte, özgür ve adil seçimleri izlemekte, vatandaşları ülkede yaşananlardan hükümetin sorumluluğu konusunda bilinçlendirmektedir (Corke, 2012: 23). Bağımsız bir sivil toplum kuruluşu olan Freedom House'un belirtilen tüm bu işlevleri yerine getirip getirmediğine ilişkin çeşitli görüşlerin söz konusu olacağı muhakkaktır. Ancak şu bir gerçektir ki, ülkelerin demokrasi karşılaştırmalarına imkan tanıyan demokrasi ölçümlerinin en önemlilerinden biri Freedom House tarafından oluşturulan demokrasi endeksi (FHI)dir. FHI demokrasi ölçüm yönteminden öte, siyasi haklar ve sivil özgürlükleri değerlendiren bir endekstir (Özalp, 2008: 135). Bu yönüyle çağdaş akademik araştırmalarda en çok

kullanılan demokrasi göstergelerinden biridir. Diamond bu endeksi "liberal demokrasinin en uygun ampirik göstergesi" olarak tanımlamaktadır (Knutsen, 2010: 112). Oldukça önemli çalışmalara veri sağlayan bu endeks 1999 yılında Barro, 2001 yılında Bollen tarafından da kullanmıştır (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 71-72). Her yıl *"Freedom in the World"* başlıklı rapor ile birlikte yayımlanan, siyasal haklar ve sivil özgürlükler olmak üzere iki kritere dayanan bu endekse ilişkin veriler 1972'den beri yayımlanmaktadır (http://www.ekodialog.com, 2019). Endekste bu iki kritere ait başlıklarla ilgili sorular hazırlanmaktadır. Bazı durumlarda güncellenen bu sorular, her bir ülke için uzman kişiler tarafından cevaplandırılarak, ülkenin siyasal haklar ve sivil özgürlükler konusunda almış olduğu ham puan hesaplanmaktadır (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 57). Yapılan bu sınıflandırmayla bu iki unsur bağlamında ülkelerin mevcut durumu analiz edilmekte, 195 ülke ve 14 ihtilaflı bölgenin özgürlüklerindeki ilerleme ve gerilemeler hakkında bir değerlendirme ortaya koymaktadır (Corke, 2012: 23). Her ülke ve bölge için toplam 100 puan üzerinden, 25 gösterge için 0 ve 4 arasında puan atanır. Bu puanlar, siyasi haklar ve sivil özgürlükler için iki derecelendirmeyi belirlemek için kullanılır; en özgür koşulları temsil eden ülke 1 puan ve en az özgür olan ise 7 puan alır. Endekste yer alan bu iki unsurun derecelendirmesinin yıllık ortalaması 1-2,5 arası "özgür", 3-5-5 arası "kısmen özgür", 5,5-7 arası ise o ülke veya bölge "özgür değil" olarak sınıflandırılır. Dünyadaki özgürlük, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden türetilen metodoloji, coğrafi konum, etnik veya dini kompozisyon veya ekonomik gelişme seviyesine bakılmaksızın tüm ülke ve bölgelere uygulanır ve hükümetler veya hükümet performansı yerine bireyler tarafından sahip olunan gerçek dünya hak ve özgürlükleri değerlendirir. Siyasi haklar ve sivil özgürlükler hem devlet hem de devlet dışı aktörlerden etkilenebilir (Freedom House, 2019: 2).

Freedom House verileri demokrasi yerine özgürlüğü ele alsa da araştırmacılar genellikle bu verileri demokrasiyi ölçmekte kullanmaktadır (Högström, 2013: 36). Lijphart, Freedom House'un bu iki göstergesine göre özgür olarak değerlendirilen bu ülkelerin aynı zamanda demokratik olarak

nitelendirilebileceğini ifade etmiştir (Lijphart, 2006: 58). Ringen ise yaptığı ölçümdeki demokrasi kriterini özgürlük olarak belirlemiştir. Çünkü iyi derecede demokratik bir ülkede siyasi rejim özgürlük güvencesi sağlama potansiyeli taşıyacak, yurttaşları fiilen özgür olarak yaşayacak ve bunun kalıcı olabileceğine güven duyacaklardır (Ringen, 2010: 57). Demokratik bir sistemde insanların özgürlük içinde ve esenlikle yaşama olasılıkları daha yüksektir (Ringen, 2010: 33). EIU da "özgürlük" ve "demokrasi" terimlerinin eş anlamlı olmasa da genellikle birbirinin yerine kullanıldığını, bunun da demokrasinin kurumsallaşan ve dolayısıyla özgürlüğü koruyan bir dizi uygulama ve ilke olarak görülmesinden kaynaklandığını ifade etmiştir (EIU, 2019: 46). Böylece endeksteki puanlar ülkelerdeki hak ve özgürlüklerin diğer ülkelere göre demokratiklik kıyasını içermektedir. Bununla birlikte siyasal haklar için 1 puan alan bir ülkede seçimlerin özgür ve adaletli yapıldığı, ülke yönetimde etkili muhalefetteki ve rakip partilerin olduğu ve azınlık haklarının korunduğu anlamına gelmezken, "sivil özgürlükler" için 1 puan alınması da o ülkede bireylerin inanç, fikir, düşünce, dernek kurma, eğitim, seçme ve seçilme gibi konularda özgür oldukları, hukuk düzenin olduğu ve mülkiyet haklarının korunduğu anlamına gelmeyecektir. Ülkelerin siyasi haklar ve sivil özgürlükler puanları birbirleriyle yakından ilişkili olduğu için bu iki puanın oldukça yakın değerler aldığı görülmektedir (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 57-58). Bununla birlikte Freedom House'un demokrasi göstergeleri olan siyasi haklar ve sivil özgürlükler önemli çalışmalarda temel açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Helliwell bunların GSYH ve eğitim düzeyi ile doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Barro ise hak ve özgürlüklerdeki artışın yaşam süresi ortalamasında bir artışa neden olduğunu vurgulanmıştır (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 55-56).

Freedom House Endeksi'ne göre ülkelerin bu iki gösterge bakımından 2018 yılı için aldığı puanların gösterildiği Tablo 9'dan Finlandiya, İsveç, Norveç, Kanada, Danimarka, Avustralya, Lüksemburg gibi ülkeler uzun yıllar boyunca ilk onda yer aldığı, Tibet, Sudan, Suriye ve Kuzey Kore

gibi ülkelerin ise son sıralarda yer aldığı görülmektedir. Türkiye ise 2018 yılında 5,5 puanla özgür olmayan ülkeler arasında 153. sırada yer almıştır.

Tablo 9: Ülke Skorları Tablosu, 2018

Sıra	Ülke veya Bölge	Özgürlük Durumu	Kişisel Haklar	Sivil Özgürlükler	Özgürlük Oranı	Toplam Skor	Sıra	Ülke veya Bölge	Özgürlük Durumu	Kişisel Haklar	Sivil Özgürlükler	Özgürlük Oranı	Toplam Skor
1	Finlandiya	Özgür	1	1	1.0	100	51	Belize	Özgür	1	2	1,5	86
2	Norveç	Özgür	1	1	1.0	100	52	Hırvatistan	Özgür	1	2	1,5	86
3	İsveç	Özgür	1	1	1.0	100	53	Birlesik Devletler	Özgür	2	1	1,5	86
4	Kanada	Özgür	1	1	1.0	99	54	Moğolistan	Özgür	1	2	1,5	85
5	Hollanda	Özgür	1	1	1.0	99	55	Polonya	Özgür	1	2	1,5	85
6	Avustralya	Özgür	1	1	1.0	98	56	Yunanistan	Özgür	2	2	2.0	85
7	Lüksemburg	Özgür	1	1	1.0	98	57	Romanya	Özgür	2	2	2.0	84
8	Yeni Zelanda	Özgür	1	1	1.0	98	58	Güney Kore	Özgür	2	2	2.0	84
9	Uruguay	Özgür	1	1	1.0	98	59	Gana	Özgür	1	2	1,5	83
10	Danimarka	Özgür	1	1	1.0	97	60	Antigua ve Barbuda	Özgür	2	2	2.0	83
11	Portekiz	Özgür	1	1	1.0	97	61	Arjantin	Özgür	2	2	2.0	83
12	San Marino	Özgür	1	1	1.0	97	62	Panama	Özgür	2	2	2.0	83
13	Andorra	Özgür	1	1	1.0	96	63	Benin.	Özgür	2	2	2.0	82
14	Barbados	Özgür	1	1	1.0	96	64	Monako	Özgür	3	1	2.0	82
15	İrlanda	Özgür	1	1	1.0	96	65	São Tomé ve Príncipe	Özgür	2	2	2.0	82
16	Japonya	Özgür	1	1	1.0	96	66	Nauru	Özgür	2	2	2.0	81
17	İsviçre	Özgür	1	1	1.0	96	67	Kuzey Kıbrıs *	Özgür	2	2	2.0	81
18	Belçika	Özgür	1	1	1.0	95	68	Trinidad ve Tobago	Özgür	2	2	2.0	81
19	İzlanda	Özgür	1	1	1.0	95	69	Vanuatu	Özgür	2	2	2.0	81
20	Avusturya	Özgür	1	1	1.0	94	70	Bulgaristan	Özgür	2	2	2.0	80
21	Şili	Özgür	1	1	1.0	94	71	Samoa	Özgür	2	2	2.0	80
22	Kıbrıs	Özgür	1	1	1.0	94	72	İsrail	Özgür	1	3	2.0	79
23	Estonya	Özgür	1	1	1.0	94	73	Brezilya	Özgür	2	2	2.0	78
24	Almanya	Özgür	1	1	1.0	94	74	Güney Afrika	Özgür	2	2	2.0	78
25	İspanya	Özgür	1	1	1.0	94	75	Surinam	Özgür	2	2	2.0	78
26	Tuvalu	Özgür	1	1	1.0	94	76	Namibya	Özgür	2	2	2.0	77
27	İngiltere	Özgür	1	1	1.0	94	77	Hindistan	Özgür	2	3	2,5	77
28	Çek Cumhuriyeti	Özgür	1	1	1.0	93	78	Jamaika	Özgür	2	3	2,5	77
29	Dominika	Özgür	1	1	1.0	93	79	Senegal.	Özgür	2	2	2.0	75
30	Kiribati	Özgür	1	1	1.0	93	80	Tonga	Özgür	2	2	2.0	75
31	Mikronezya	Özgür	1	1	1.0	93	81	Guyana	Özgür	2	3	2,5	74
32	Slovenya	Özgür	1	1	1.0	93	82	Peru	Özgür	2	3	2,5	73
33	Tayvan	Özgür	1	1	1.0	93	83	Sırbistan	Özgür	3	2	2,5	73
34	Malta	Özgür	1	1	1.0	92	84	Botsvana	Özgür	3	2	2,5	72
35	Marshall Adaları	Özgür	1	1	1.0	92	85	Macaristan	Özgür	3	2	2,5	72
36	Palau	Özgür	1	1	1.0	92	86	Solomon Adaları	Özgür	3	2	2,5	72
37	Bahamalar	Özgür	1	1	1.0	91	87	Şeysel	Kısmen Özgür	3	3	3.0	71
38	Costa	Özgür	1	1	1.0	91	88	El Salvador	Özgür	2	3	2,5	70
39	Litvanya	Özgür	1	1	1.0	91	89	Tunus	Özgür	2	3	2,5	70
40	St. Lucia.	Özgür	1	1	1.0	91	90	Doğu Timor	Özgür	2	3	2,5	69
41	Cape Verde	Özgür	1	1	1.0	90	91	Arnavutluk	Kısmen Özgür	3	3	3.0	68
42	St. Vincent ve	Özgür	1	1	1.0	90	92	Bolivya	Kısmen Özgür	3	3	3.0	67
43	Fransa	Özgür	1	2	1,5	90	93	Dominik Cumhuriyeti	Kısmen Özgür	3	3	3.0	67
44	Liechtenstein	Özgür	2	1	1.5	90	94	Karadağ	Kısmen Özgür	3	3	3.0	67
45	İtalya	Özgür	1	1	1.0	89	95	Sierra Leone	Kısmen Özgür	3	3	3.0	66
46	Slovakya	Özgür	1	1	1.0	89	96	Kolombiya	Kısmen Özgür	3	3	3.0	65
47	St. Kitts ve Nevis	Özgür	1	1	1.0	89	97	Gürcistan	Kısmen Özgür	3	3	3.0	64
48	Mauritius	Özgür	1	2	1,5	89	98	Endonezya	Kısmen Özgür	2	4	3.0	64
49	Grenada	Özgür	1	2	1,5	88	99	Lesotho.	Kısmen Özgür	3	3	3.0	64
50	Letonya	Özgür	2	2	2.0	87	100	Paraguay	Kısmen Özgür	3	3	3.0	64

Tablo 10: Ülke Skorları Tablosu, 2018 (Devam)

Sıra	Ülke veya Bölge	Özgürlük Durumu	Kişisel Haklar	Sivil Özgürlükler	Özgürlük Oranı	Toplam Skor	Sıra	Ülke veya Bölge	Özgürlük Durumu	Kişisel Haklar	Sivil Özgürlükler	Özgürlük Oranı	Toplam Skor
101	Malawi	Kısmen Özgür	3	3	3.0	63	156	Tayland	Özgür Değil	6	5	5,5	31
102	Papua Yeni Gine	Kısmen Özgür	3	3	3.0	63	157	Dağlık Karabağ *	Kısmen Özgür	5	5	5.0	30
103	Liberya	Kısmen Özgür	3	3	3.0	62	158	Kamboçya	Özgür Değil	6	5	5,5	30
104	Meksikalı	Kısmen Özgür	3	3	3.0	62	159	Moritanya	Özgür Değil	6	5	5,5	30
105	Filipinler	Kısmen Özgür	3	3	3.0	62	160	Zimbabve	Özgür Değil	6	5	5,5	30
106	Ukrayna	Kısmen Özgür	3	3	3.0	62	161	Brunei	Özgür Değil	6	5	5,5	28
107	Ukrayna	Kısmen Özgür	3	3	3.0	62	162	Pakistan Keşmir *	Özgür Değil	6	5	5,5	28
108	Moldova	Kısmen Özgür	3	3	3.0	61	163	Batı Şeria *	Özgür Değil	7	5	6.0	28
109	Ekvador	Kısmen Özgür	3	3	3.0	60	164	Afganistan	Özgür Değil	5	6	5,5	26
110	Burkina Faso	Kısmen Özgür	4	3	3,5	60	165	Cibuti	Özgür Değil	6	5	5,5	26
111	Fiji	Kısmen Özgür	3	3	3.0	59	166	Venezuela	Özgür Değil	6	5	5,5	26
112	Hong Kong *	Kısmen Özgür	5	2	3,5	59	167	Angola	Özgür Değil	6	6	6.0	26
113	Makedonyalı	Kısmen Özgür	4	3	3,5	58	168	Mısır	Özgür Değil	6	6	6.0	26
114	Madagaskar	Kısmen Özgür	3	4	3,5	56	169	Katar	Özgür Değil	6	5	5,5	24
115	Guatemala	Kısmen Özgür	4	4	4.0	56	170	Transnistria *	Özgür Değil	6	6	6.0	24
116	Bhutan	Kısmen Özgür	3	4	3,5	55	171	Umman	Özgür Değil	6	5	5,5	23
117	Komorlar	Kısmen Özgür	3	4	3,5	55	172	Gabon	Özgür Değil	7	5	6.0	23
118	Nepal	Kısmen Özgür	3	4	3,5	55	173	Ruanda	Özgür Değil	6	6	6.0	23
119	Sri Lanka	Kısmen Özgür	3	4	3,5	55	174	Kamerunlu	Özgür Değil	6	6	6.0	22
120	Bosna	Kısmen Özgür	4	4	4.0	55	175	Kazakistan	Özgür Değil	7	5	6.0	22
121	Zambiya	Kısmen Özgür	4	4	4.0	55	176	Beyaz Rusya	Özgür Değil	6	6	6.0	21
122	Kosova	Kısmen Özgür	3	4	3,5	52	177	Kongo Cumhuriyeti	Özgür Değil	7	5	6.0	21
123	Mozambik	Kısmen Özgür	4	4	4.0	52	178	Vietnam	Özgür Değil	7	5	6.0	20
124	Singapur	Kısmen Özgür	4	4	4.0	52	179	Rusya	Özgür Değil	7	6	6,5	20
125	Tanzanya	Kısmen Özgür	4	4	4.0	52	180	İranlı	Özgür Değil	6	6	6.0	18
126	Fildişi Sahili	Kısmen Özgür	4	4	4.0	51	181	Burundi	Özgür Değil	7	6	6,5	18
127	Nijerya	Kısmen Özgür	3	5	4.0	50	182	Chad.	Özgür Değil	7	6	6,5	18
128	Hint Keşmir *	Kısmen Özgür	4	4	4.0	49	183	Kongo, Demokratik	Özgür Değil	7	6	6,5	17
129	Nijer	Kısmen Özgür	4	4	4.0	49	184	Birleşik Arap	Özgür Değil	7	6	6,5	17
130	Kenya	Kısmen Özgür	4	4	4.0	48	185	Eswatini	Özgür Değil	7	6	6,5	16
131	Togo	Kısmen Özgür	4	4	4.0	47	186	Çin	Özgür Değil	7	6	6,5	14
132	Honduras	Kısmen Özgür	4	4	4.0	46	187	Küba	Özgür Değil	7	6	6,5	14
133	Bangladeş	Kısmen Özgür	4	4	4.0	45	188	Yemen	Özgür Değil	7	6	6,5	13
134	Malezya	Kısmen Özgür	4	4	4.0	45	189	Azerbaycan	Özgür Değil	7	6	6,5	12
135	Ermenistan	Kısmen Özgür	5	4	4,5	45	190	Bahreyn	Özgür Değil	7	6	6,5	12
136	Mali	Kısmen Özgür	5	4	4,5	44	191	Etiyopya	Özgür Değil	7	6	6,5	12
137	Nikaragua	Kısmen Özgür	5	4	4,5	44	192	Gazze Seridi *	Özgür Değil	7	6	6,5	12
138	Somaliland *	Kısmen Özgür	4	5	4,5	44	193	Laos	Özgür Değil	7	6	6,5	12
139	Pakistan	Kısmen Özgür	4	5	4,5	43	194	Tacikistan	Özgür Değil	7	6	6,5	11
140	Lübnan	Kısmen Özgür	6	4	5.0	43	195	Güney Osetya *	Özgür Değil	7	6	6,5	10
141	Abhazya *	Kısmen Özgür	4	5	4,5	41	196	Kırım *	Özgür Değil	7	6	6,5	9
142	Gambiya,	Kısmen Özgür	4	5	4,5	41	197	Libya	Özgür Değil	7	6	6,5	9
143	Gine	Kısmen Özgür	5	5	5.0	41	198	Orta Afrika	Özgür Değil	7	7	7.0	9
144	Gine-Bissau	Kısmen Özgür	5	5	5.0	41	199	Sudan	Özgür Değil	7	7	7.0	8
145	Haiti	Kısmen Özgür	5	5	5.0	41	200	Ekvator Ginesi	Özgür Değil	7	7	7.0	7
146	Fas	Kısmen Özgür	5	5	5.0	39	201	Suudi Arabistan	Özgür Değil	7	7	7.0	7
147	Ürdün	Kısmen Özgür	5	5	5.0	37	202	Somali	Özgür Değil	7	7	7.0	7
148	Kırgızistan	Kısmen Özgür	5	5	5.0	37	203	Özbekistan	Özgür Değil	7	7	7.0	7
149	Uganda	Kısmen Özgür	6	4	5.0	37	204	Türkmenistan	Özgür Değil	7	7	7.0	4
150	Kuveyt	Kısmen Özgür	5	5	5.0	36	205	Batı Sahra *	Özgür Değil	7	7	7.0	4
151	Maldivler	Kısmen Özgür	5	5	5.0	35	206	Eritre	Özgür Değil	7	7	7.0	3
152	Cezayir	Özgür Değil	6	5	5,5	35	207	Kuzey Kore	Özgür Değil	7	7	7.0	3
153	Türkiye	Özgür Değil	5	6	5,5	32	208	Güney Sudan	Özgür Değil	7	7	7.0	2
154	Myanmar	Kısmen Özgür	5	5	5.0	31	209	Tibet *	Özgür Değil	7	7	7.0	1
155	Irak	Özgür Değil	5	6	5,5	31	210	Suriye	Özgür Değil	7	7	7.0	-1

Kaynak:(https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2018-table-country-scores)

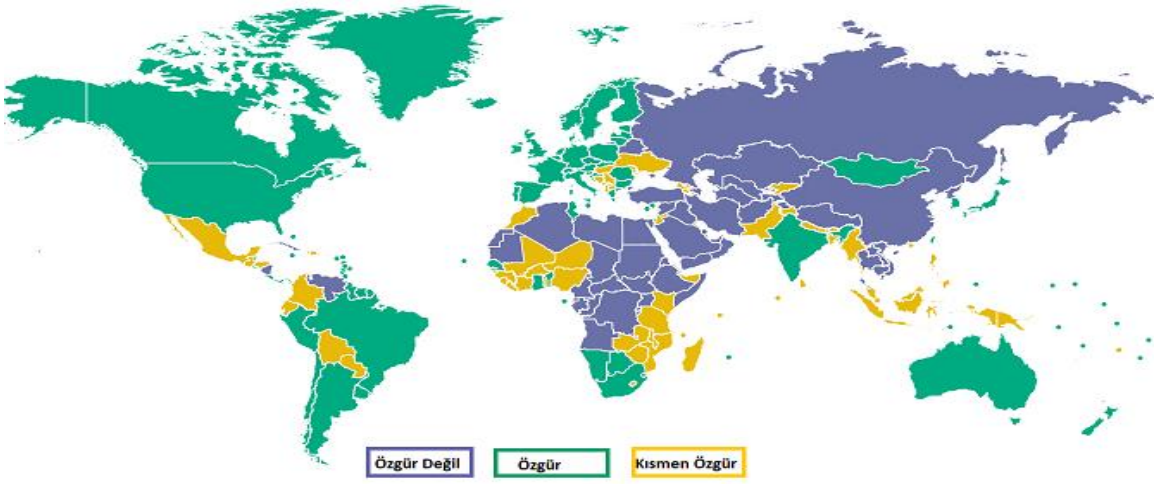

Şekil 9: Özgürlük Sınıflandırmasına Göre Ülkeler, 2019

Kaynak: Freedom House, 2019

Küresel özgürlüğün genel görünümü bağlamında oluşturulmuş Şekil 9'a göre ise, genel olarak Batı Avrupa ülkeleri toplam 100 puandan 70 üstü puan alarak özgür ülkeler kategorisinde yer almış ve "yeşil" renkle renklendirilmiştir. Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye, Suudi Arabistan, İran, Irak gibi ülkeler ise bu iki kategoriye göre 35 puan ve altı alarak "özgür değil" kategorisinde yer almış ve "mor" ile renklendirilmiştir (Freedom House, 2019).

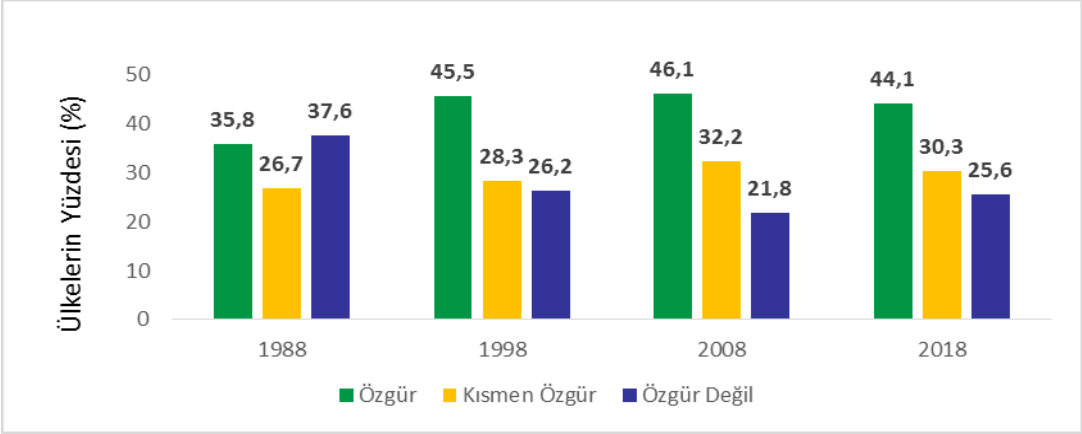

Şekil 10: Dengedeki Özgürlük

Kaynak: Freedom House,2019

Şekil 10'dan ise son otuz yıldaki küresel özgürlükteki kazanımlar görülmektedir.1988 yılına göre 2018 yılında özgür ülkelerin yüzde 35,8'den yüzde 44,1'e yükselirken, son on yılda özgür olmayan ülkelerin oranının yüzde 25,6'ya çıktığı, özgür ülkelerin payının ise yüzde 44,1'e gerilediği görülmektedir (Freedom House, 2019: 3). Şekil 11 bunun nedenini açıkça ortaya koymaktadır.

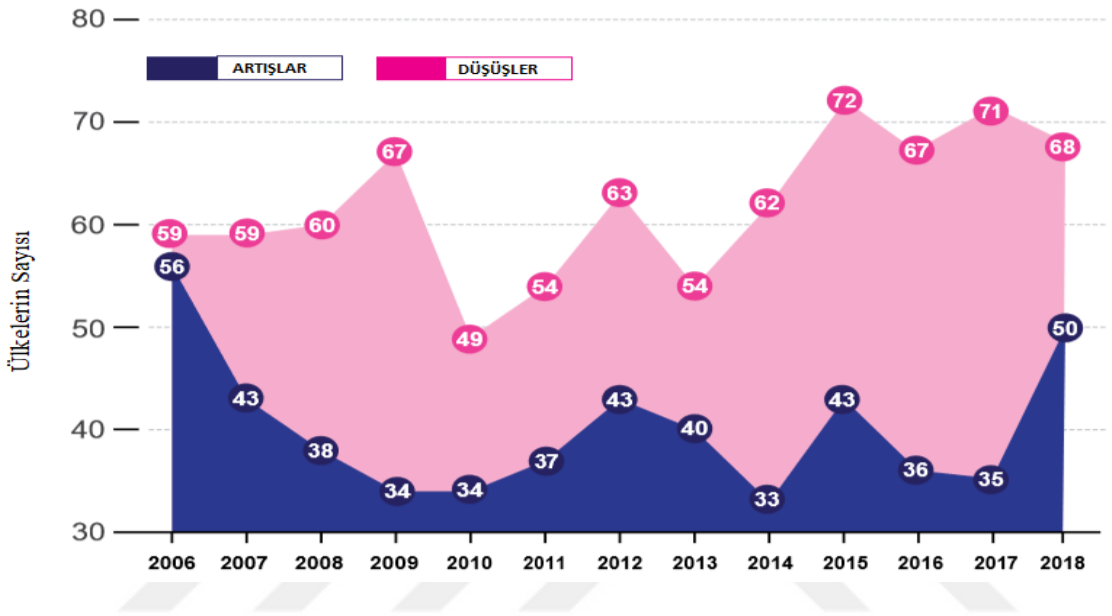

Şekil 11: 2006-2018 Yılları Arası Küresel Özgürlükteki Düşüş

Kaynak: Freedom House,2018

Buna göre küresel özgürlükteki düşüş 2018 yılında peş peşe 13. yılını kaydetmiş, demokratikleşmedeki bu tersine dönüş, ABD gibi uzun soluklu demokrasilerden Çin ve Rusya gibi otoriter rejimlere kadar her bölgeden çeşitli ülkelere yayılmıştır. Özgür olmayan ve zaten otoriter olan devletlerde hükümetlere reform yapmaları için uluslararası teşvikler ve baskılar arttığı halde bu ülkelerce önceki yıllara göre giderek daha zayıf demokratik uygulamalar sergilenmektedir. Bu otoriter güçler muhalefet gruplarını yasaklamakta, liderlerini hapse atmakta ve bağımsız medyadaki vidaları sıkılamaktadır. Bu arada Soğuk Savaş sona erdikten sonra demokratikleşen birçok ülkede yaygın yolsuzluk, anti-liberal popülist hareketler ve hukukun üstünlüğündeki bozulmalar

karşısında demokrasi gerilemiştir. En can sıkıcısı ise, uzun süreli demokrasiler bile kuvvetler ayrılığı gibi temel ilkeleri reddeden ve ayrımcı davranışlarla azınlıkları hedef alan siyasi güçler tarafından sarsılmıştır (Freedom House, 2019: 1). Ayrıca bu son 13 yılda her yıl ifade özgürlüğünün düşüş gösterdiği, 2012'den bu yana ise düşüşlerin keskinleştiği bilinmektedir. 2018 yılında basın özgürlüğü puanları dünyada altı bölgeden dördünde düşmüş, gazetecilerin hapsedilmesi gibi bariz ihlaller daha da yaygınlaşmış ve hükümetler vatandaşlar arasında eleştirel tartışmalardan mahrum kaldıklarından kişisel ifade özgürlüğündeki düşüşler daha da belirginleşmiştir (Freedom House, 2019: 5).

Şekil 12: 2017 ve 2018 Yılındaki Ülkesel İlerlemeler ve Gerilemeler

Kaynak: Freedom House,2018

Ancak Şekil 12'de 2018 yılında bir önceki yıla göre yapılan değerlendirmelere göre demokratik olarak gerileme gösteren ülkelerin sayısı 2018'e göre 71'den 68'e düşerken, ilerleme gösteren ülkelerin ise 35'ten 50'ye yükselmiştir. Ancak bu ilerlemelerin niteliği ve boyutu küresel özgürlüğe katkı anlamında niceliksel artıştan daha çok önem arz etmektedir.

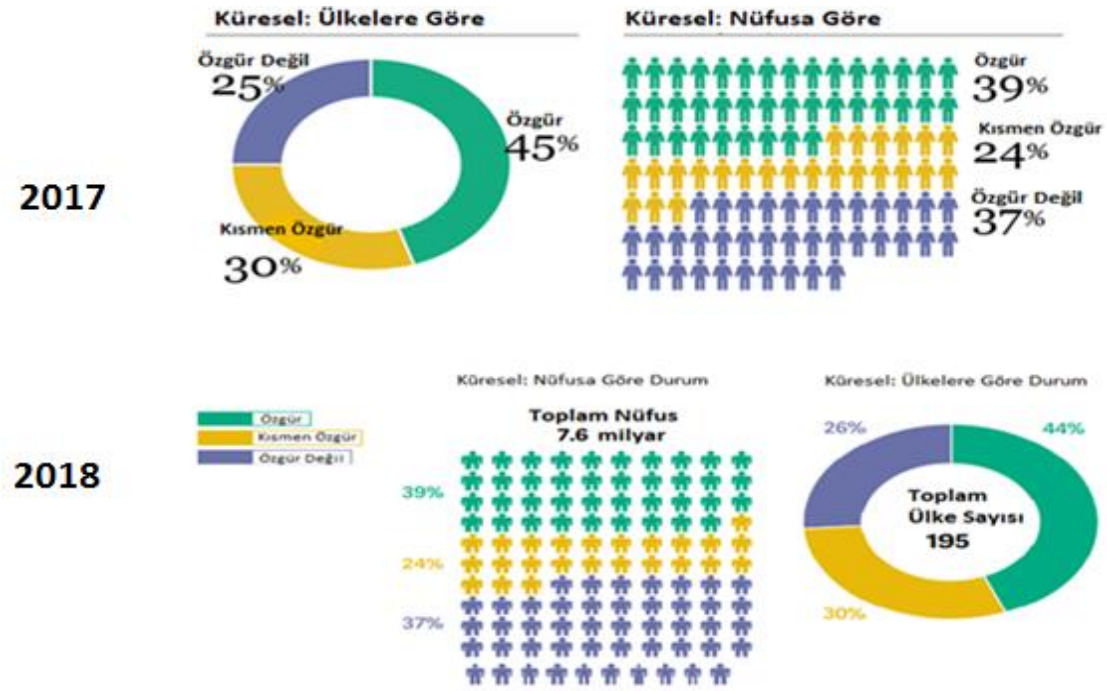

Şekil 13: Nüfus ve Ülkelere Göre Durum,2018-2019

Kaynak: FreedomHouse, 2018-2019

"Freedom in the World" raporundaki bir başka önemli değerlendirme ise ülkelere ve nüfusa göre dünyadaki özgürlüğün yüzdesel görünümleridir. Şekil 13'e göre 7,6 milyarlık toplam nüfusta özgür olan ve olmayan nüfusun oranı 2017 ve 2018 yılı raporlarında değişim gözlenmezken, ülke sayısı bağlamında değerlendirildiğinde Freedom House'un analizine dahil olan toplam 195 ülke içinde 2017 yılında özgür ülkelerin oranı yüzde 45 iken, 2018 yılında yüzde 44'e gerilemiştir. Özgür olmayan ülkelerin oranı ise 2017'deki yüzde 25'ten 2018'da yüzde 26'ya yükselmiştir. 195 ülkeyi inceleyen geniş çaplı bu endeksin verileri demokratik karşılaştırmalar bakımından oldukça önem arz etmektedir. Bu endeks gibi The Economist Intelligence Unit Demokrasi Endeksi de günümüzde en çok referans alınan ve uluslararası yetkinliğe sahip akademisyenler tarafından incelenen diğer endeksi oluşturmaktadır (Topuz, 2016: 786).

3.2.2. The Economist Intelligence Unit (EIU) Endeksi

Economist Intelligence Unit tarafından 2006 yılından beri her yıl yayımlanan ve dünya çapındaki demokrasilerin mevcut durumunun anlık görüntüsünü sağlayan demokrasi endeksi, sadece mikro devletleri dışlayarak 165 bağımsız devlet ve 2 bölge bağlamında hazırlanmış olup neredeyse tüm dünya nüfusunu ve dünya devletlerini kapsamaktadır (EIU, 2018: 2). Bu endeks her yıl yayımlanan EIU raporunun sonunda yer alan bu beş kategorideki 60 soruya dayanan halk görüşü anket verilerini[13] içermektedir (EIU, 2019: 50). EIU Demokrasi Endeksi kategorileri; seçim süreci ve çoğulculuk, sivil özgürlükler, hükümetin işleyişi, siyasi katılım ve siyasi kültürden oluşmaktadır. Bu kategorilerden elde edilen puanlara dayanarak her ülke dört rejimden biri olarak sınıflandırılmıştır: Bunlar, tam demokrasi, kusurlu demokrasi *(flawed democracy)*; hibrit (melez) rejim *(hybrid regime)* ve otoriter rejimdir (EIU, 2018: 2). Bu endekste ülkeler 0 ile 10 arasında puanlar almakta ve bu şekilde o ülkenin hangi sınıfa dahil olduğu belirlenmektedir (Akgül M., 2011). Tam demokrasiler (8-10) kusurlu demokrasiler (6-8), hibrit rejimler (4-6) ve otoriter rejimler (0-4) arası puan almaktadır (Högström, 2013: 36). Tam demokrasiye sahip ülkelerde kuvvetler ayrılığı ilkesi geçerli ve etkin, basın ve yargı bağımsız, temel hak ve özgürlükler garanti altındadır ve demokrasinin gelişmesine olanak veren bir siyasi kültür söz konusudur (Topuz, 2016: 786). Bununla birlikte özgür ve adil seçimler ile medeni hakların demokrasi için mutlaka gerekli olduğunu, bu hususların da şeffaf ve minimize devlet ile pekiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kusurlu demokrasilerde; basın özgürlüğü gibi temel medeni haklar konusunda sorunlar olmasına rağmen özgür ve adil seçimler bulunmaktadır. Bununla birlikte yönetimde, az gelişmiş

[13] EIU Demokrasi Endeksindeki bazı göstergelerdeki eksik verilerin oluşturduğu boşlukları doldurmak için ise benzer ülkelerdeki "*World Values Survey*" gibi anket sonuçlarını ve uzman değerlendirmelerini kullanılmaktadır (Högström, 2013: 36).

siyasal kültür ve düşük seviyeli siyasal katılım konularında eksiklikler bulunmaktadır. Hibrit rejimler ise hem demokratik hem de otoriter sistemin unsurlarını birlikte barındıran sistemler olarak kabul edilmektedir (Gökçe, 2013: 64). Bu rejime sahip ülkelerde çoğu zaman seçimlerin özgür ve adil bir ortamda gerçekleşmesini engelleyen düzensizlikler görülebilmektedir. Muhalefet partileri hükümetin baskısıyla karşılaşabilmekte, siyasal katılım, hükümetin işleyişi ve siyasi kültürde ciddi zayıflıklar söz konusu olabilmektedir. Basın yayın organları ve yargı baskı ve/veya yönlendirme altında olabilmektedir ve sivil toplumun da bu ülkelerde zayıf olduğu gözlemlenmektedir (Topuz, 2016: 786). Demokratik kurumlarla beraber otoriter hukuk kurallarının uygulandığı, demokratik ve demokratik olmayan kurallar arasında sıkışmış bir sistem olarak adlandırılabilir. Siyasal katılım, siyasal kültür ve devletin fonksiyonlarının hacmi ile ilgili ciddi sorunlar bulunmaktadır. (Gökçe, 2013: 64). Otoriter ülkelerde ise siyasal çoğulculuğun ciddi boyutta sınırlandırıldığı hatta yok olduğu ileri sürülebilir. Bu ülkelerde adil ve özgür seçimlerden ve demokratik bir siyasal kültürden bahsedilemeyeceği gibi temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması veya kaldırılması konusunda umursamazlık söz konusu olabilmektedir. Muhalefet edebilme her zaman mümkün olmaz ya da oldukça sınırlı söz konusu olabilir. Basın yayın organları genelde devlete aittir, iktidardaki gruplarca kontrol edilmekte ve yargının bağımsızlığı söz konusu değildir (Topuz, 2016:786).

Tablo 11'de EIU'in 2019 yılında yayımlandığı rapora göre 167 ülke ve bölgenin hangi kategoriye girdiği ve bunun dünya nüfusunun yüzde kaçına denk geldiği görülmektedir. Buradan kusurlu demokrasilerin yüzde 32,9 ile en yüksek orana sahip olduğu, bunu ise yüzde 31,7 ile otoriter rejimlerin takip ettiği görülmektedir.

Tablo 11: 2019 Yılı EIU Demokrasi Endeksi

Kategoriler	Ülke Sayısı	Ülkelerin Oranı	Dünya Nüfusu (%)

Tam Demokrasiler	20	12	4,5
Kusurlu Demokrasiler	55	**32,9**	43,2
Hibrit Rejimler	39	23,4	16,7
Otoriter Rejimler	53	31,7	35,6

Kaynak: EIU, 2019

Tablo 12'de ise 2017 ve 2018 yılı demokrasi endeksine göre en yüksek, en düşük puanı alan ülkelerin sıraları ve puanları gösterilmiştir.

Tablo 12: 2017-2018 Yılları Demokrasi Endeksi

2017 Yılı Demokrasi Endeksi					
Sıra	**Ülke**	**Puan**	**Sıra**	**Ülke**	**Puan**
1	Norveç	9,87	**100**	Türkiye	4,88
2	İzlanda	9,58	**158**	Özbekistan	1,95
3	İsveç	9,39	**159**	Suudi Arabistan	1,93
4	Yeni Zelanda	9,26	**159**	Tacikistan	1,93
5	Danimarka	9,22	**162**	Türkmenistan	1,72
6	İrlanda	9,15	**163**	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	1,61
7	Kanada	9,15	**164**	Merkezi Afrika Cumhuriyeti	1,52
8	Avustralya	9,09	**165**	Çad	1,5
9	Finlandiya	9,03	**166**	Suriye	1,43
10	İsviçre	9,03	**167**	Kuzey Kore	1,08
2018 Yılı Demokrasi Endeksi					
Sıra	**Ülke**	**Puan**	**Sıra**	**Ülke**	**Puan**
1	Norveç	9,87	**110**	Türkiye	4,37
2	İzlanda	9,58	**156**	Özbekistan	2,01
3	İsveç	9,39	**159**	Suudi Arabistan	1,93
4	Yeni Zelanda	9,26	**159**	Tacikistan	1,93
5	Danimarka	9,22	**162**	Türkmenistan	1,72
6	Kanada	9,15	**163**	Çad	1,61
7	İrlanda	9,15	**164**	Merkezi Afrika Cumhuriyeti	1,52
8	Finlandiya	9,14	**165**	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	1,49
9	Avustralya	9,09	**166**	Suriye	1,43
10	İsviçre	9,03	**167**	Kuzey Kore	1,08

Kaynak: The Economist Inteligence Unit, 2018- 2019

Buna göre Norveç, İsveç, İzlanda ve Danimarka gibi İskandinav ülkelerinin bu iki yılda da demokrasi endeksinin başını çekerek "tam demokrasi" seviyesinde yer aldığı görülmektedir. Dünyanın en demokratik ülkesi Norveç olurken, bunu İzlanda, İsveç, Yeni Zelanda, Danimarka, Kanada gibi ülkeler takip etmiştir. Bununla birlikte özellikle

Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Kuzey Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti gibi ülkeler ülke isimlerindeki "demokratik" vurgusuna rağmen EIU Demokrasi Endeksinde son sıralarda yer alarak otoriter rejim olarak kabul edilmiştir. Endekste son sıralarda yer alan Suriye'de ise yaşanan savaş ve iç karışıklıklar ve etnik ve dini yapılarının da bu sıralamaya neden olduğu düşünülmektedir. Türkiye ise 2017 yılı demokrasi endeksine göre 4,88 toplam puan alarak ve 100. sırada yer alırken, 2018 endeksine göre 4,37 puan alarak 110. sıraya gerilemiştir.

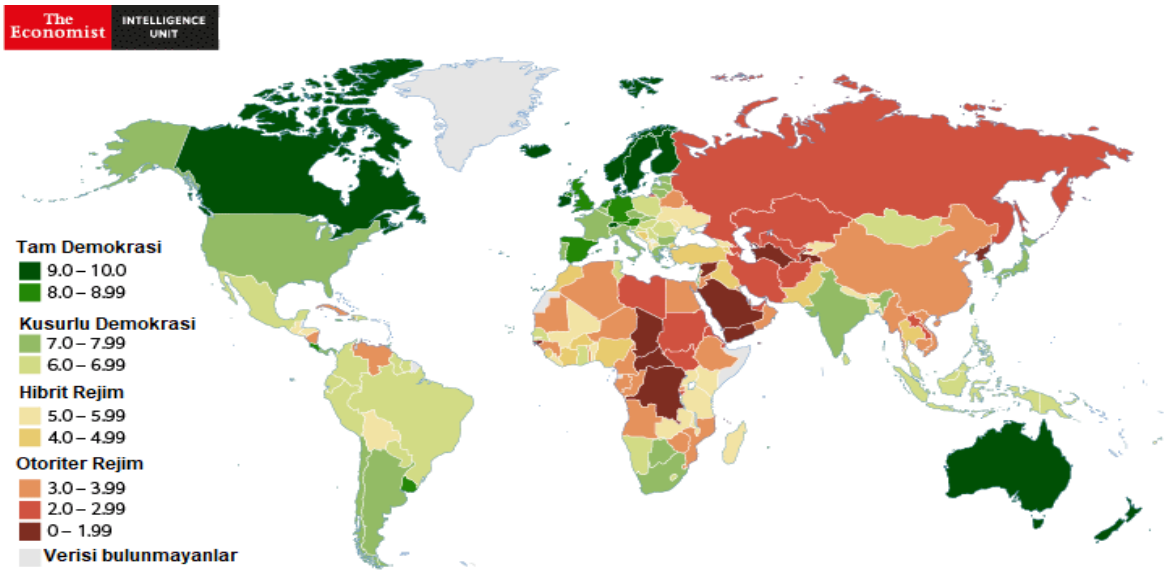

Şekil 14: Dünyada Demokrasi,2018
Kaynak: http://www.eiu.com/topic/democracy-index

Bu endekste alınan puanlara göre renklendirilen Şekil 14'te ise dünyadaki demokrasi görünümünün Freedom House demokrasi görünümüne oldukça benzediği görülmektedir. Buna göre Avrupa kıtasının büyük çoğunluğu, Norveç, İsveç, Finlandiya, Avustralya, Yeni Zelanda ve İzlanda gibi ülke ve bölgelerin "tam demokrasi" olarak sınıflandırılırken, Rusya, Çin, Suudi Arabistan, İran, Irak gibi ülkeler otoriter rejimler ile hibrit rejimler olarak nitelendirilerek buna göre renklendirilmiştir. Grönland'ın ise verisi bulunmamaktadır.

3.1.3. Polity IV Endeksi

Polity kavramı Webster New World College Sözlüğü'nde "siyasi veya hükümet örgütü; organize bir hükümet ile bir toplum veya kurum; devlet; politik yapı" olarak tanımlanmıştır. Polity projesi, özellikle dünya devlet sistemi içinde faaliyet gösteren devletlerin, en resmi politika sınıfını karakterize eden az ya da çok kurumsallaşmış otorite kalıplarına odaklanmaktadır. Polity projesi başlangıçta Ted Robert Gurr'un yönlendirmeleri ve Polity I'in kurucusu Harry Eckstein'in *"Patterns of Authority: A Structural Basis for Political Inquiry"* çalışmasındaki bilgilerden derlenmiştir. Günümüzde bu proje, rejim değişikliğini izlemek ve rejim otoritesinin etkilerini incelemek için en çok kullanılan kaynaklardan biri haline gelmiştir (Marshall ve Jaggers, 2002: 1). Siyasi rejimlerin demokratik kalitesi ile ilgili ölçüm yapan pek çok çalışma arasında, küresel bağlamda tarihsel derinliğe sahip olan Polity projesi geniş veri tabanı özelliğiyle ve zamanla güncellenmiş olmasıyla dikkat çekmektedir (Özalp, 2008: 135).

Polity Endeksi giderek artan ülke sayısı ve kapasitesi ile araştırmacılara değerini kanıtlamıştır. Örneğin Polity II'de 152 ülke analize dahil iken, 2002 yılında yapılan Polity IV çalışmasında bu sayı 161 olmuştur. (Marshall ve Jaggers, 2002: 1-4). Bu bağlamda Polity I, II, III ve IV, ülkelerin yönetimsel niteliklerini belirleyen Polity projesinin tarihsel aşamalarını oluşturur (http://www.ekodialog.com, 2019). Günümüzde en son oluşturulan endeks ise karşılaştırmalı, nicel analiz amacıyla dünya sistemindeki devletlerin otorite özelliklerini kodlamada Polity araştırma geleneğini sürdüren Polity IV Endeksidir (Marshall ve Jaggers, 2002: 1). Polity IV Endeksi ise uluslararası sistemin tüm bağımsız üyelerini içermektedir (Marshall ve Jaggers, 2002: 6). Polity IV'de 500.000 ve üstü nüfusa sahip tüm bağımsız ülkeler incelenmektedir ve 2010 yılında oluşturulan bu endeks 164 ülkeyi içermektedir. Polity IV, 1800'den günümüze kadarki verileri içerir ve bu

endeks, Demokrasi (DEMOC) ve Otokrasi (AUTOC) Endekslerinden oluşur (Högström, 2013: 37).

Bunlardan ilki siyasal katılım rekabetçiliği, açıklık, yönetici istihdam rekabetçiliği ve başkanlık üzerindeki sınırlamalarla ilgili kodlamalardan oluşturulan Polity Demokrasi Endeksi'nin işleyiş prensibi ise endekste ölçülen değerlerde 0 demokratik unsurların olmadığını, 10 ise tam gelişmiş demokrasileri ifade etmektedir (http://www.ekodialog.com, 2019). Yöneticinin eylemleri üzerinde hiçbir sınırlamanın olmadığı "sınırsız otorite" durumundan, pek çok alanda hesap verme sorumluluğu olan grupların yöneticiye eşit ya da daha fazla etkin otoriteye sahip olma durumu olan "yönetici denkliği veya tabiyeti" durumuna değin 7 puanlık bir ölçekte kodlanmıştır. Bir ülkede yasama organı, iktidar partisi yasaların çoğunun ya da en önemlilerinin yapılmasına ön ayak oluyorsa ya da yönetici hesap verme sorumluluğu olan gruplarca seçiliyor ve görevde kalmak için desteklerinin devamına gerek duyuyorsa o ülke en yüksek puan değerini almaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 72). İkinci endeks olan Polity Otokrasi Endeksi ise 0 ve -10 arasında değerler almakta, 0 otokrasilerin yokluğunu -10 ise tam gelişmiş otokrasileri temsil etmektedir. Otokrasi endeksi de demokrasi endeksine benzer bir şekilde siyasal katılım rekabetçiliği, açıklık, yönetici istihdam rekabetçiliği ve başkanlık üzerindeki sınırlamalar ile ilgili kodlamalar ile değerlendirilmiştir (http://www.ekodialog.com, 2019). Nihayetinde oluşan Polity Endeksi ise demokrasi skorundan otokrasi skoru çıkarılarak elde edilmektedir (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 70). Dolayısıyla Polity değişkeni yüksek otokrasi değerine karşılık gelen -10 ile tam demokrasi değerine karşılık gelen +10 arasında değişmektedir (Högström, 2013: 37).

Şekil 15, 1946-2013 döneminde Polity Endeksi'nden alınan ülke puanları doğrultusunda hazırlanmıştır. Ülkelerin demokrasi sınıflandırmalarının FHI ve EIU Demokrasi Endeksleri ile oldukça benzerlik taşıdığı görülmektedir. Buna göre demokrasilerin ve tam demokrasilerin özellikle Norveç, İsveç, Finlandiya, Batı Avrupa, Yeni Zelanda, Avustralya gibi belli bölgelerde yoğunlaştığı; Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan gibi Türki Cumhuriyetlerin bu endekse göre (-6-10) arasında puan alarak otokrat, Türkiye, Hindistan ve Pakistan gibi ülkeler ise (6-9) arası puan alarak tam demokratik olamasa da demokratik olarak sınıflandırıldığı görülmektedir.

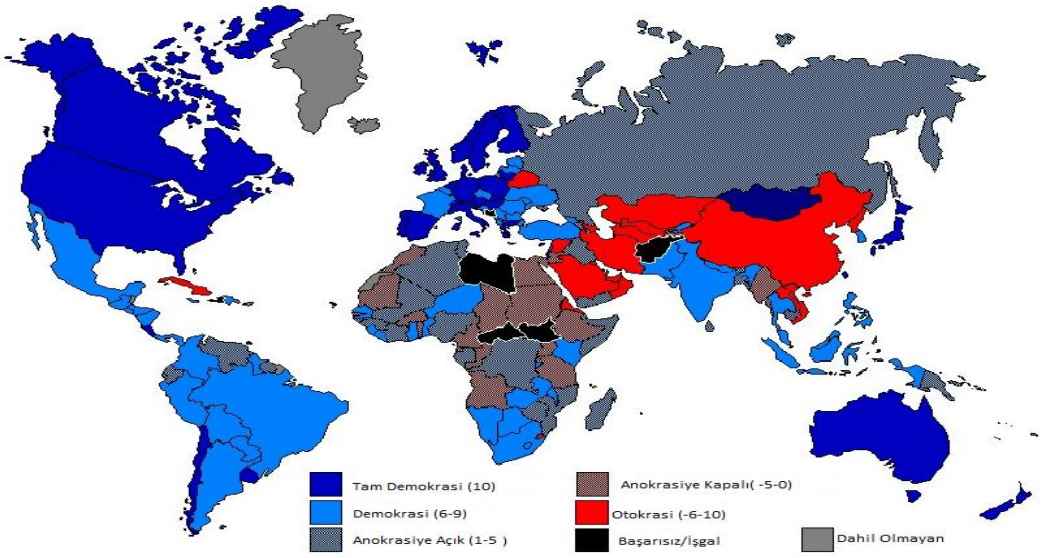

Şekil 15: Polity IV Bireysel Ülke Rejimi Eğilimleri, 1946-2013

Kaynak: https://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm

1800-2010 dönemi arasında nüfusu 500 binden fazla olan ülkelerin küresel olarak siyasal yönetim trendi gösteren Polity IV endeksinden üretilen Şekil 12'ye göre ise 19 uncu yüzyılın ilk yarısında demokratik devletlere ender olarak rastlanırken demokratik devlet sayısının I. Dünya Savaşı sonrası arttığı, II. Dünya Savaşı sonrası ise yükselişe geçtiği, 1990'lardan sonra ise demokratikleşme eğiliminin daha da yaygınlaştığı görülmektedir.

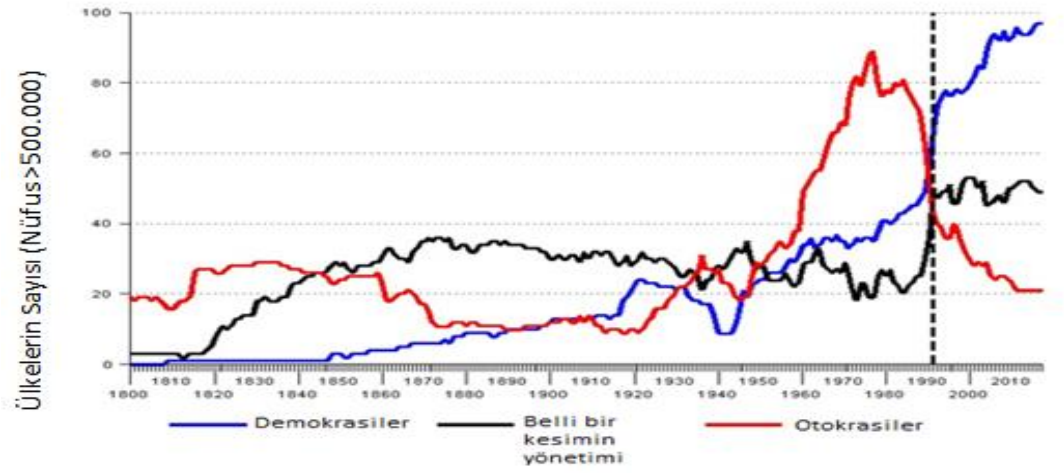

Şekil 16: Yönetimde Küresel Trendler, 1800-2017

Kaynak: http://www.systemicpeace.org/polityproject.html, 2019

Polity IV veri serisine göre yıllık Polity puanları baz alınarak 1946-2013 döneminde 167 ülkenin her biri için eğilim grafikleri çizilmiş, bunların hepsinin birbirinden oldukça farklı trendlere sahip olduğu görülmüştür. Küresel bağlamda ülke trendlerinin gösterildiği Şekil 16, seçilmiş hükümetin yasaları çiğneyerek kendisine olağanüstü yetkiler vermek suretiyle mevcut anayasal düzenin dışında hareket etmesi, devrim, merkezi otoritenin çöküşü ve başarılı askeri darbeler de dahil önemli değişim dönemlerini yansıtır (Marshall ve Gurr, 2019).

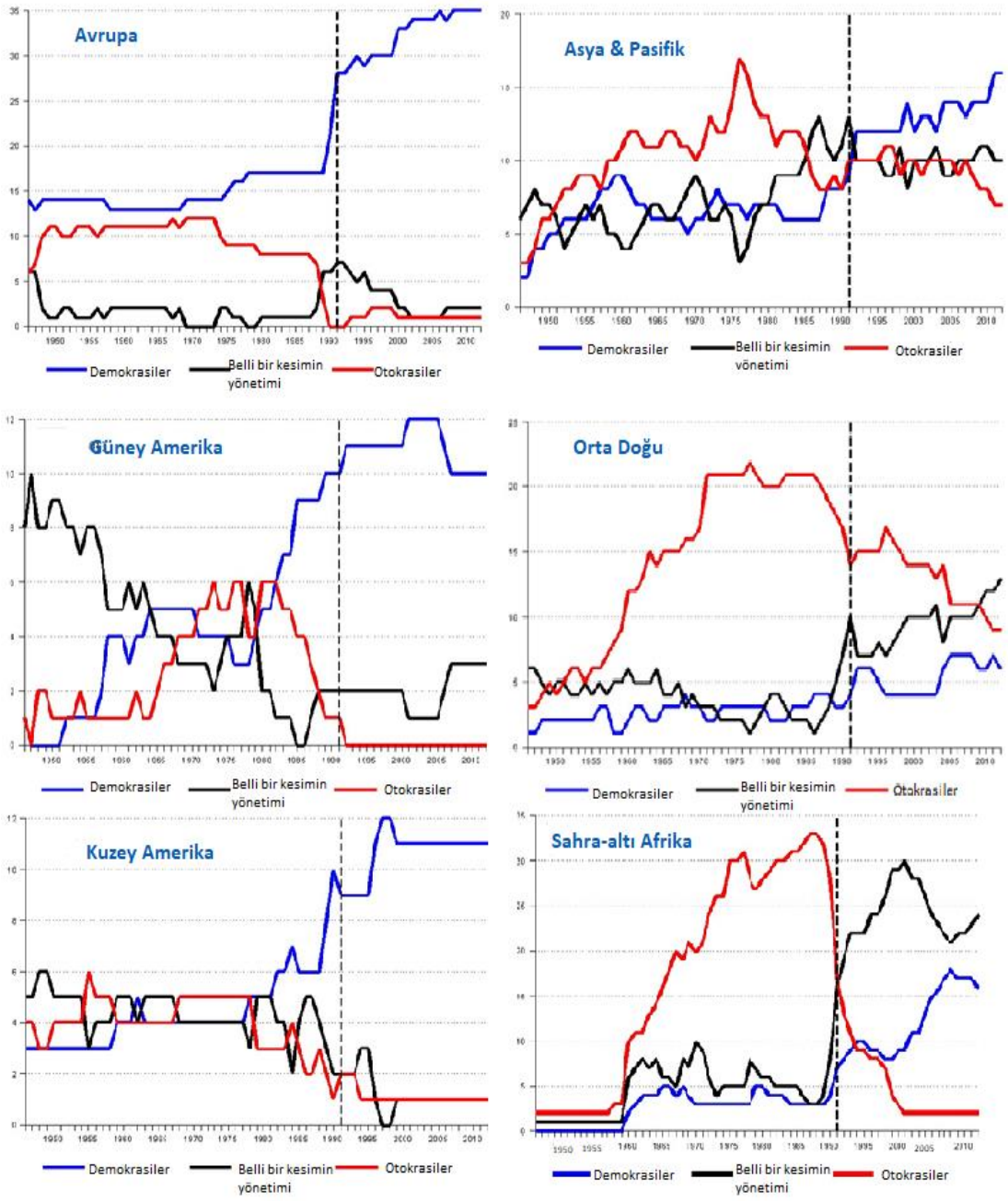

Şekil 17: Tiplerine Göre Rejimler; 1946-2012

Kaynak: http://www.systemicpeace.org/p4creports.html, 2019

Şekil 17'de ise demokrasi patikası belli coğrafi bölgeler temelinde toplulaştırılmıştır. Buna göre özellikle 1990'lardan itibaren Avrupa, Güney ve Kuzey Amerika ve Asya ve Pasifik'in belli kesimlerinde demokratik yönetimlerin yaygınlaştığı

sonucu bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Ancak özellikle Orta Doğu'da demokratikleşmede yeterli ivme sağlanamadığı görülmektedir.

3.1.4. Demokratik Algı Endeksi (DPI)

Demokratik Algı Endeksi (DPI) ise esasen vatandaşların devlete olan güvenini ölçmek için Dalia Research tarafından Alliance of Democracies ve Rasmussen Global ile yürütülen bir araştırma projesidir ve 6-18 Haziran 2018 arasında 50 ülkede ulusal çapta 125.000 katılımcı sonuçlarını kapsayan oldukça geniş bir anket verisine dayanmaktadır. Bu dünya nüfusunun yüzde 75'ini, dünyanın GSYH'sının ise yüzde 75'ini temsil etmektedir. DPI anketi verileri, ülkeleri vatandaşlarının gözünde temel demokratik faydalar sağlama konusunda ne kadar etkili olarak algılandıklarına göre dört temel kategoride sıralanır: Bunlar, *Politik Ses:* Siyasete katılım duygusu, *Kamusal Çıkar:* Hükümetin halk için çalıştığına güven, *Serbest Konuşma:* Düşüncelerini ifade etme özgürlüğü, *Bilgi:* Dengeli ve tarafsız bilgilere erişimdir (Alliance of Democracies, 2018: 1). Bu bağlamda ankete katılan ülkelerin siyasal düşünce ve kamusal algıları gösteren Tablo 13'te bu kategorilere göre ülkelerin verdiği cevaplar görülmektedir.

Tablo 13: Siyasal Düşünce ve Kamusal Çıkar Üzerine Küresel Kamusal Algılar (yüzde)

Kategori	**Siyasal Görüş**	**Kamusal Çıkar**	**Bilgi Dengesi**	**Tartışma Özgürlüğü**
Sorular	Kendinizi siyasette ne kadar söz sahibi hissediyorsunuz?	Devletin sizin çıkarlarınız doğrultusunda davrandığını düşünüyor musunuz?	Okuduğunuz ve izlediğiniz haberlerin size dengeli ve doğal bilgi verdiğini düşünüyor musunuz?	Diğer insanlar sizinle aynı görüşü paylaşmasa bile politik konularda görüşünüzü özgürce ifade edebiliyor musunuz?
Cevap Seçenekleri	Her zaman/ Çoğunlukla/Bazen/Nadiren/Asla (%)			
Katılımcılardan "nadiren veya "asla"yı seçenler				
Tüm Ülkeler	51	58	56	46
"Özgür" Ülkeler	54	64	57	43
"Kısmen Özgür" Ülkeler	48	57	55	51
"Özgür Olmayan" Ülkeler	46	41	54	47

Kaynak: (Alliance of Democracies, 2018: 2)

Demokrasi üzerine yapılan diğer ölçümlerin aksine bu çalışmanın temel odağı, halkın algısıdır, yani vatandaşların siyasette söz sahibi olması ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bir hükümete sahip olması gibi temel demokratik faydaları sağladıklarını hissettiklerine odaklanır. Bu ankette ayrıca demokratik ülkelerdeki halkın demokratik olmayanlardan daha eleştirel olmaları ve katılımcıların hükümetleri hakkında olumsuz düşüncelerini bildirmekte kendilerini rahat hissetmeme olasılığı gibi hususların göz önünde bulundurulması gerekir (Alliance of Democracies, 2018: 1). Bu bağlamda dünya çapında ankete katılanların yüzde 51'i siyasette söz sahibi olmadıklarını, yüzde 58'i ise hükümetlerinin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmediklerini düşünmektedir. Ayrıca genel olarak bakıldığında katılımcıların hükümetlerinin "halk tarafından" oluşturulduğuna ve "halk için" çalıştıklarına pek de inanmadıkları görülmektedir. Ankete katılanların yüzde 56'sı okuduğu veya izlediği haberleri dengeli ve doğal bilgi veriyor olarak görürken, sadece yüzde 46'sı politik konularda görüşlerini özgürce ifade edebildiğini ifade etmiştir. Bu oranların oldukça düşük olduğu görülmektedir. (Alliance of Democracies, 2018: 1).

Dalia Research'ün CEO'su ve kurucu ortağı Nico Jaspers dünyadaki politik sistemlerin günümüzde 30 yıldır görülmeyen bir hızla değiştiğinden bir sonraki aşamada neler olacağını anlamanın anahtarını, küresel kamuoyuna girmek olarak ifade etmiştir. O'na göre günümüz demokrasilerinin en büyük riski, halkın onları artık demokratik olarak görmemesidir. Rasmussen Global'de veri ve oylama direktörü Nina Schick ise "Bu önemli küresel kamuoyu araştırması, bugün dünya çapındaki demokrasilerin karşılaştığı büyük zorluklara ışık tutmaktadır. Demokratik yönetişim sistemleri, sadece yabancı müdahalelerden ve otokratik rejimlerin yükselişinden değil, aynı zamanda seçmenler arasındaki büyük güven krizi bakımından da ciddi bir tehdit altındadır. Demokrasiler hayatta kalmak ve gelişmek istiyorlarsa şikâyetçi olan olmamalıdır." demiştir (Alliance

of Democracies, 2018: 2). Tablo 13'de ana hatlarıyla ortaya konan anket verileri dört ana kategori bağlamında ayrıntılı olarak incelenecektir.

3.1.4.1.Kamusal Çıkar

Bu dört kategoriden ilk olarak kamusal çıkar incelenecektir. Demokratik yönetimler, vatandaşlara diğer alternatiflere göre daha geniş bir kişisel özgürlük alanı sağlar ve kişilerin temel çıkarlarını korumalarına yardımcı olur (Dahl, 2010: 62-64). Ancak Demokratik Algı Endeksi sonuçlarına göre küresel bağlamda hükümetlerin vatandaşlarına temel demokratik faydalar sağladığını düşünmediği görülmüştür. (Alliance of Democracies, 2018: 2). Araştırmaya katılan küresel nüfusun yüzde 58'inin hükümetlerinin "nadiren" kendi çıkarları için hareket ettiğini veya "asla" etmediğini düşündüğü görülmektedir. Ankete katılan demokratik ülkelerde nüfusun yüzde 64'lük kısmı hükümetlerinin "nadiren" halkın yararına hareket ettiğine veya "asla" etmediğine inanmaktadır. Anketin en ilginç sonuçlarından birisi, bu kamusal hayal kırıklığının demokratik olarak nitelendirilen ülkelerde demokrasiye sahip olmayanlardan daha yüksek oluşudur. Demokratik olmayan ülkelerdeki kişilerin sadece yüzde 41'i daha az kötümser biçimde aynı şeyi ifade etmiştir (Alliance of Democracies, 2018: 5). Bunun nedeni bu ülkelerde demokratik bir rejim mevcut olmakla birlikte rejimin aksayan yönlerinin vatandaşlarca daha rahatlıkla konuşulabilmesinden kaynaklanması olabilir.

Şekil 18'de ise ankete katılan ülkelerdeki "asla" veya "nadiren" cevabı verenlerin oransal olarak sıralanarak gösterilmiştir.

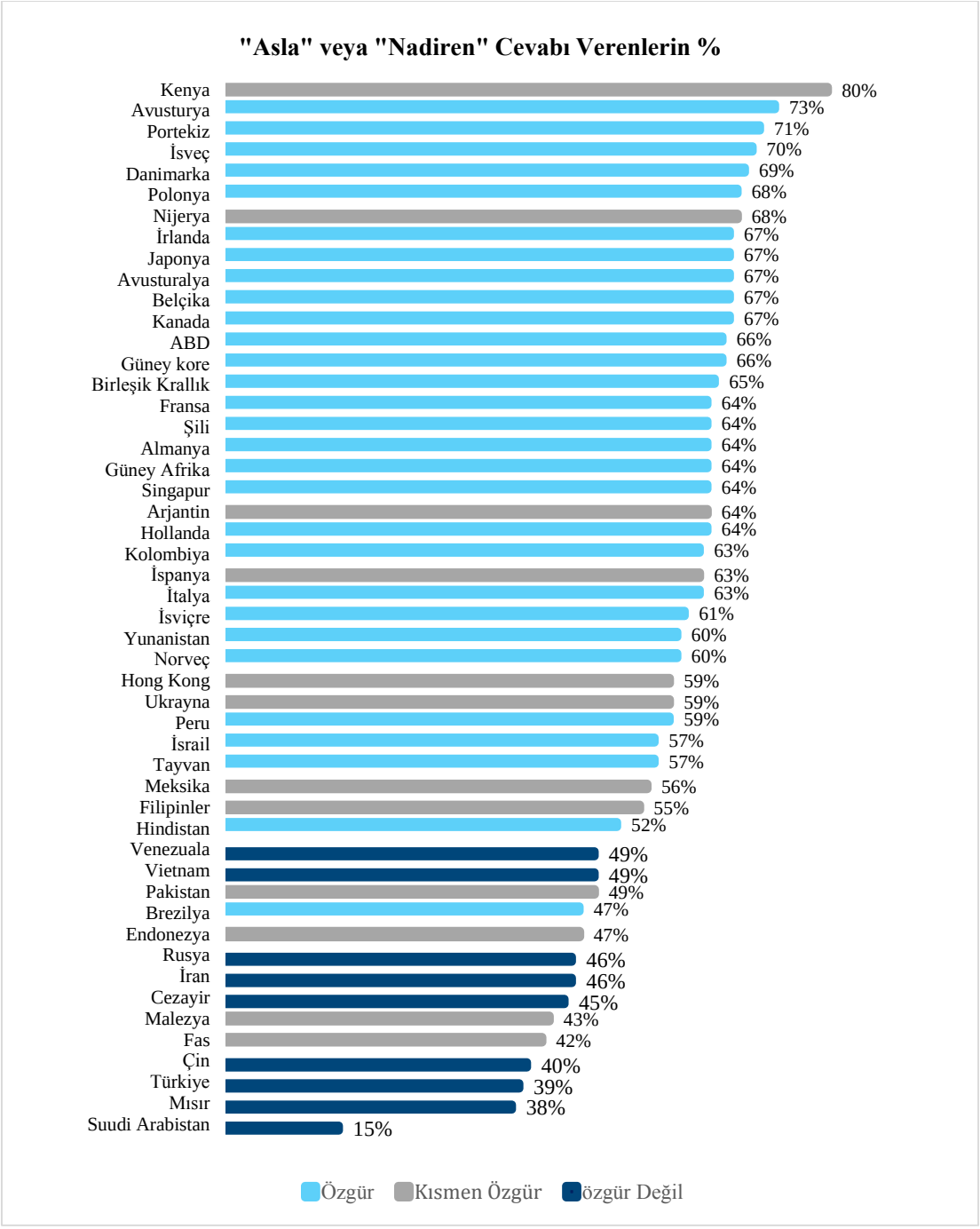

Şekil 18: Kamusal Çıkar Bağlamında Sorulan soruya Göre Verilen Cevaplar

Kaynak: Dalia Research,2018

Buna göre halkın en ezici bir biçimde hükümetin "nadiren" kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini veya "hiçbir zaman" etmediğini söyleyen on ülkeden sekizi demokratiktir. Bu görüş Avustralya, Belçika, Japonya ve İrlanda'daki seçmenlerin yaklaşık üçte ikisi (yüzde 67) tarafından paylaşılmaktadır. Polonya'da bu oran yüzde 68-

69, Danimarka'da yüzde 70, Portekiz'de yüzde 71 ve Avusturya'da yüzde 73 seviyelerindedir. Öte yandan, demokratik olmayan ülkelerdeki yüzde 41 oranındaki halkın hükümetlerinin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmediğini söylemeleri, demokrasilere yüzde 64 oranı ile kıyaslandığında daha düşüktür. Memnuniyetsizliğin en düşük olduğu ülke özgür olmayan Suudi Arabistan'dır ve halkın sadece yüzde 15'i hükümetin "asla" veya "nadiren" kendi çıkarları için hareket ettiğini düşünmektedir (Alliance of Democracies, 2018: 5).

Şekil 19'da ise "asla" veya "nadiren" şeklinde cevap veren katılımcıların verdiği cevaplara göre ülkeler farklı renklerle renklendirilerek gösterilmiştir.

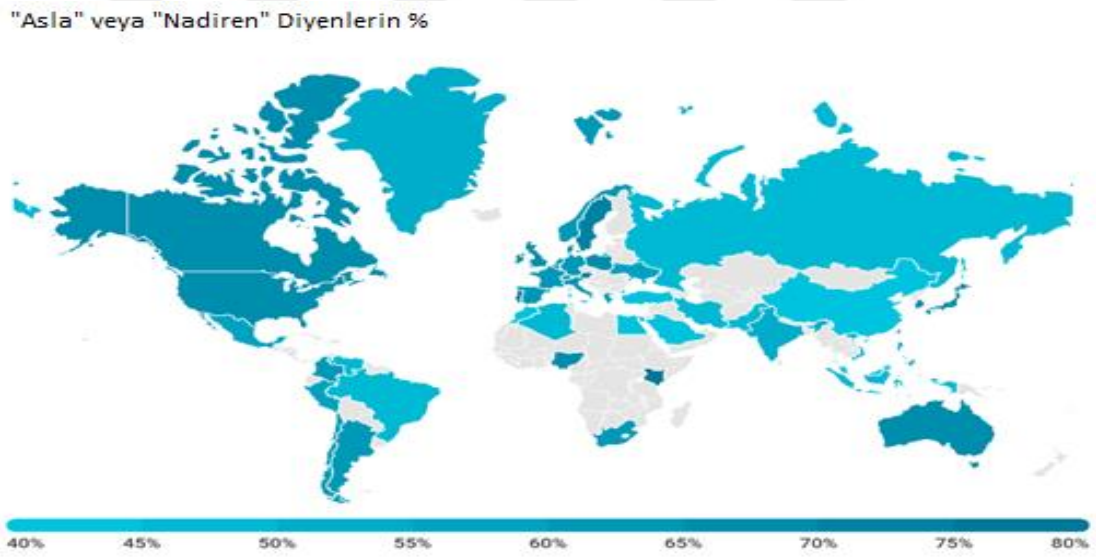

Şekil 19: "Hükümetinizin çıkarınıza göre hareket ettiğini düşünüyor musunuz?" Sorusuna Göre Ülkeler

Kaynak: Dalia Research,2018

3.1.4.2. Siyasi Görüş

Dalia Research tarafından yapılan anketin ikinci sonucu demokrasilerde yaşayan vatandaşların yüzde 54'ünün, demokratik olmayanların ise yüzde 46'sının fikirlerinin siyasette "nadiren" önemli olduğunu veya "asla" önemli olmadığını düşünmesidir. Siyasi

görüş bağlamında en kötü performansı gösteren on ülkenin dokuzunun demokratik ülke kategorisinde yer alması bu sonucu desteklemektedir. Örneğin Avrupa demokrasileri, çoğu insanın fikir beyan etmede sessiz kaldığı ülkeler arasındadır (Alliance of Democracies, 2018: 2-3). Ancak vatandaşların fikirlerini özgürce ifade etmesi bir demokrasi için olmazsa olmaz ön koşullardan biridir. Gastil demokrasiyi büyük ölçüde bir fikir mücadelesi olarak değerlendirerek, demokrasinin geleceğini ise bu fikirlerin yayılma gücünün devamlılığına bağlamıştır (Vanhanen, 1997: 17).

Siyasi görüş kategorisi ülkeler bazında incelendiğinde, demokrasilerde yaşayan kişilerin siyasetteki fikirlerinin önemli olmadığını hissetme oranı daha yüksektir. Şekil 20'ye göre vatandaşların görüşününl alınması bağlamında en memnun olan ilk 10 ülke arasından 9'u demokratik ülkelerdir. Halkın yüzde 74'ünün siyasi fikrinin önemli olmadığını düşünen Japonya'nın yanı sıra, en üst düzeyde memnuniyetsizliğe sahip ülkeler çoğunlukla Avrupa demokrasileridir. Bununla birlikte ABD, Kanada ve Birleşik Krallık nüfusunun neredeyse yarısının ise sessiz kaldığı görülmektedir (Alliance of Democracies, 2018: 4). Türk nüfusunun ise yüzde 53'ü siyasi meselelerde görüşlerinin asla dikkate alınmadığını veya nadiren dikkate alındığını ifade etmiştir.

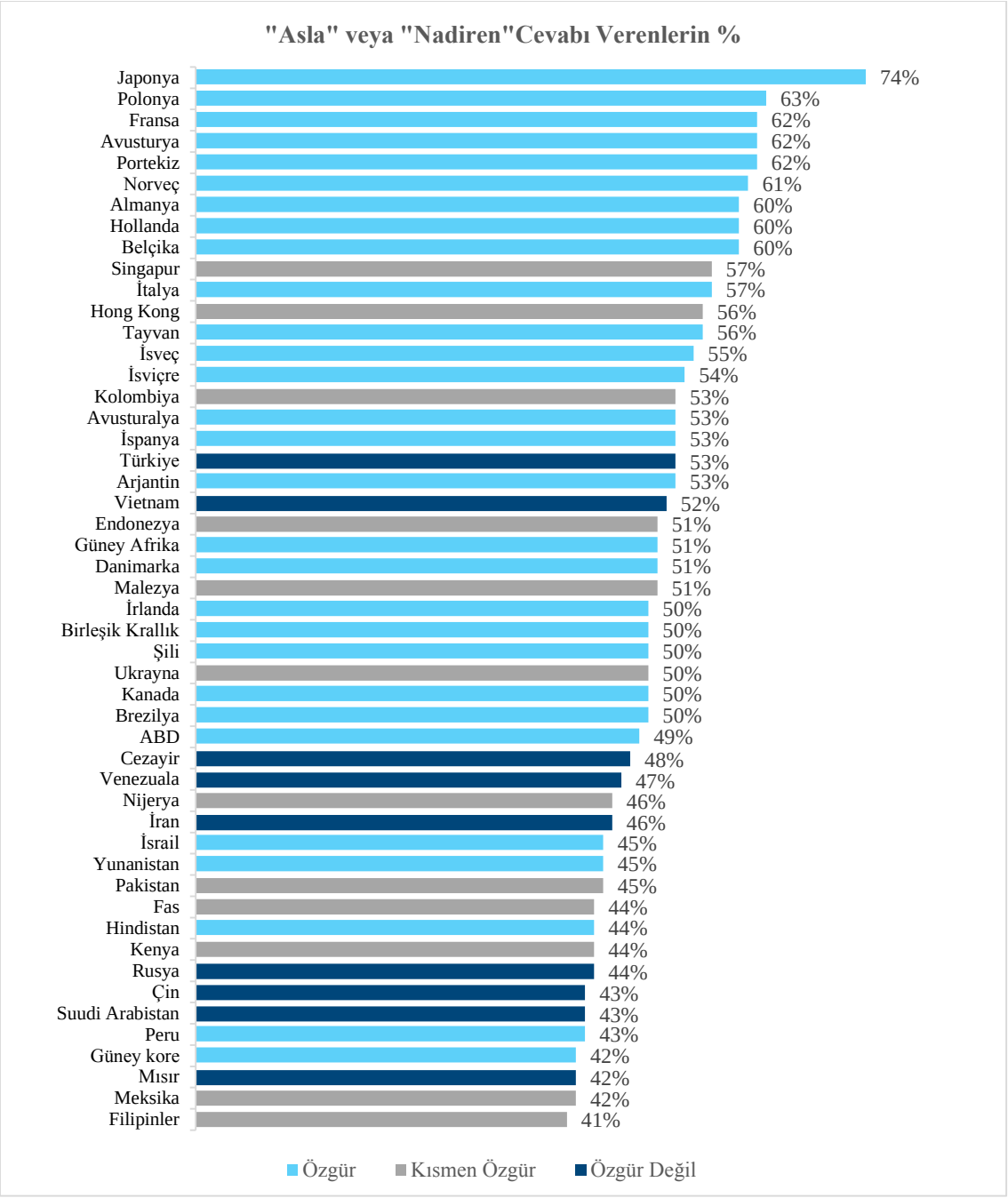

Şekil 20: Politik meselelerde görüşünüz dikkate alınıyor mu?" Sorusuna Göre Ülkeler

Kaynak: Dalia Research,2018

Şekil 21'de ise "politik meselelerde görüşünüz dikkate alınıyor mu?" sorusuna göre ülkeler değerlendirilmiş, ilk sorunun cevabına benzer bir görünüm ortaya çıkmıştır.

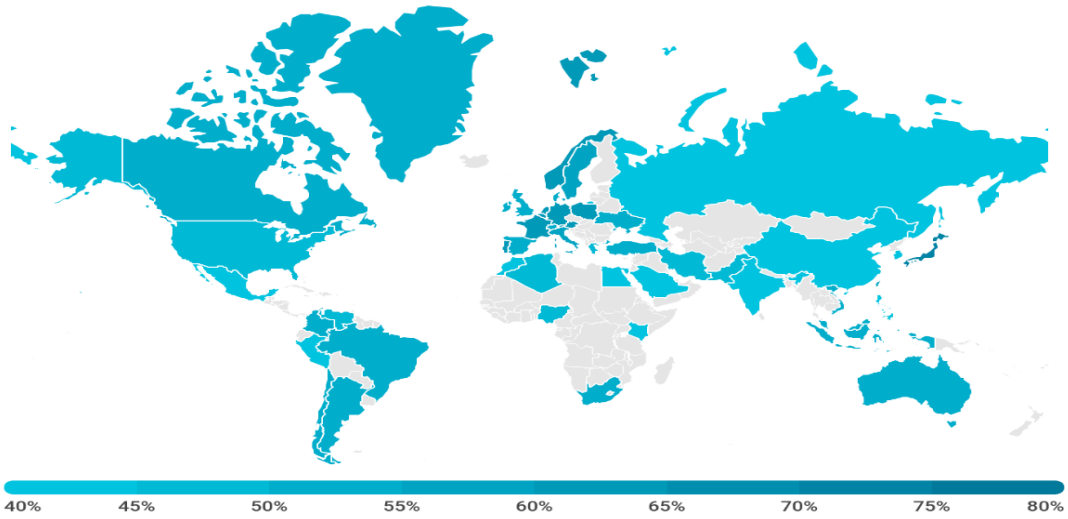

Şekil 21: "Politik meselelerde görüşünüz dikkate alınıyor mu?" Sorusuna Göre Ülkeler

Kaynak: Dalia Research, 2018

Bu durum aslında temsil kavramının gelişmesiyle birlikte söz konusu olmuştur. Özünde "halkın yönetimi" anlamına gelen demokrasi temsil kavramı beraberinde "halkın temsilciler vasıtasıyla yönetimi"ni getirmiştir (Helvacıoğlu, 2016:2). Dolayısıyla halkın yönetime dair tek görevi seçimlerde sandığa gitmekle sınırla kalmakta ve sonrasında seçilen bu temsilciler devlet yönetiminde görev almaktadır (Aktan, 2016: 7). Böylece temsili demokrasiyle demokrasinin sınırlı ve dolaylı bir şekli söz konusu olur. Bu sınırlılık ve dolaylılık halkın yönetime katılımı birkaç yılda bir oy vermekten ibaret olduğu için sınırlı; halkın iktidarı doğrudan, kendi eliyle kullanamaması nedeniyle de dolaylıdır. Demokrasilerin daha iyi işlemesi için halk katılımın sadece seçimlerde oy vermekle sınırlı kalmaması gerekmekte olup ayrıca seçmenlerin önemli konularda görüşlerini doğrudan beyan edebilecekleri, istemedikleri bir kanunun çıkmasını engelleyebilecekleri veya düzenleme yapılmasını istedikleri konularda kanun teklifinde bulunabilecekleri, kendilerini temsil edenleri azledebilecekleri ve gerekli durumlarda doğrudan demokrasinin etkin araçlarından referandum gibi yöntemleri kullanabildikleri ortamın oluşturulması gerekmektedir (Solak, 2012: 58).

3.1.4.3. Bilgi Dengesi

Anketin üçüncü sonucu ise dünyanın dört bir yanındaki vatandaşların okudukları haberlere güvenmemeleridir. Ankete katılanlara "Okuduğunuz gazetenin veya izlediğiniz haberlerin size tarafsız bilgi sağladığını düşünüyor musunuz?" sorusu yöneltilmiş, ankete katılan 50 ülkede katılımcıların yüzde 56'sı "nadiren" okuduğu haberlerin dengeli veya tarafsız bir bilgi sağladığını veya "asla" sağlamadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte bilginin algılanması demokrasiler ile demokratik olmayanlar arasında farklılık göstermektedir (Alliance of Democracies, 2018: 4).

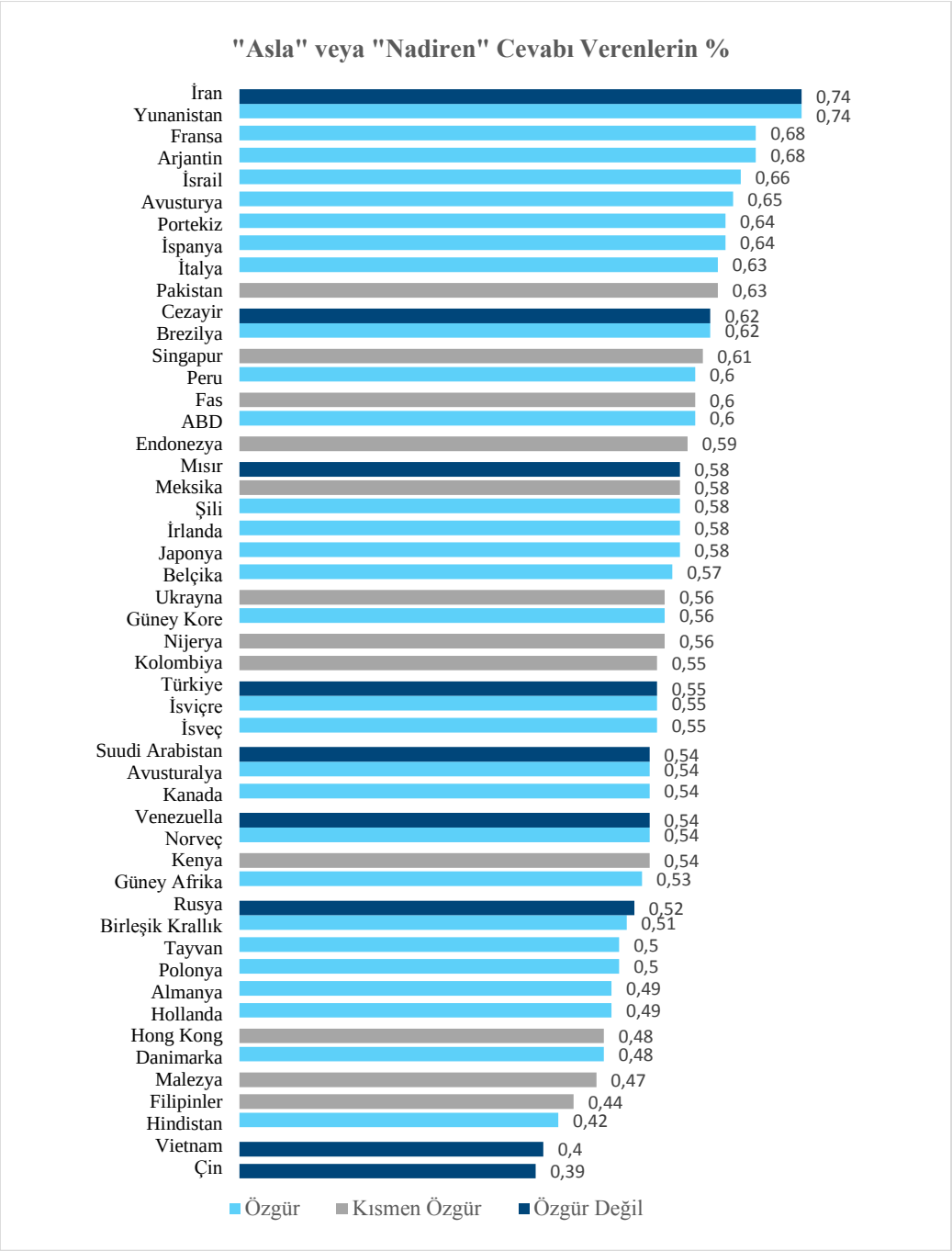

Şekil 22: Gazetelerin veya Haberlerin Tarafsız Bilgi Sağladığını Düşünenlere Göre Ülkeler

Kaynak: Dalia Research,2018

Bununla birlikte araştırmacılar tarafsız bilgi algısının öznel olduğunu ve bu nedenle sonuçların bir gerçeklik değerlendirmesi yerine kamu algısının ve memnuniyetsizliğin bir yansıması olarak yorumlanması gerektiğine dikkat çekmiştir. Buna örnek olarak World Press Freedom Endeksi 3'e göre incelenen 50 ülkeden

memnuniyetsizliğin oransal olarak en düşük olduğu Çin en kontrol edilen basından birine sahiptir, sonuçlar Çin halkının yüzde 39'unun dengeli ve tarafsız bilgiye erişemediğine inandığını göstermektedir. Öte yandan dünya basın özgürlüğü endeksine göre dünyanın en kontrollü medya endüstrilerinden birine sahip olan İran'da ise, halkın yüzde 74'ü dengeli veya tarafsız bilgi sağlayamadığını dile getirmiştir (Alliance of Democracies, 2018: 4). Bu sonuç *Freedom House*'un *"Freedom on the Net 2018"* raporundan derlenen Tablo 14'ten de görülmektedir. Rapora göre 2018 yılında internet kullanım özgürlüğündeki en kötü istismarı Çin gerçekleştirmiştir. 2018 yılı boyunca Çin hükümetinin "Sansür ve Gözetim Sistemlerinin Geliştirilmesi" konulu iki üç haftalık seminerler düzenlenmesi için çok sayıda ülkeden medya yetkililerine ev sahipliği yapması bu durumu açıklar niteliktedir (Shahbaz, 2019). Sadece bu veri bile Çin'in 2019 yılı FHI'de "konsolide otoriter rejim" olarak sınıflandırılmasını haklı çıkarmaktadır (Freedom House, 2019: 1). Bununla birlikte Tablo 14'de İran, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Rusya, Kazakistan ve Türkiye gibi internet kullanımında özgür olmayan ülkelerin vatandaşlarına erişim engelleri, içerik sınırlamaları uyguladıkları ve kullanıcı hakları ihlallerinin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Günümüzde Twitter gibi bazı sosyal ağlara ve Wikipedia gibi sitelere konan erişim engelleri bunun bir örneğini oluşturur.

Tablo 14: İnternet Kullanımında Özgürlük 2018

Ülkeler	Netteki özgürlük durumu	A:Erişim Engelleri	B: İçerik sınırları	C: Kullanıcı haklarının ihlalleri	Toplam Puan
Çin	**Özgür Değil**	17	31	40	**88**
İran		19	30	36	**85**
Etiyopya		23	29	31	**83**
Suriye		20	26	37	**83**
Küba		20	26	33	**79**
Vietnam		13	28	35	**76**
Özbekistan		18	26	31	**75**
Pakistan		20	20	33	**73**
Suudi Arabistan		14	25	34	**73**
Mısır		16	21	35	**72**

Bahreyn		10	27	34	**71**
Birleşik Arap Emirlikleri		13	23	33	**69**
Rusya		12	24	31	**67**
Türkiye		11	25	30	**66**
Venezuela		20	19	27	**66**
Sudan		17	19	29	**65**
Tayland		9	24	32	**65**
Beyaz Rusya		14	21	29	**64**
Myanmar		15	19	30	**64**
Kazakistan		12	24	26	**62**
Azerbaycan	**Kısmen Özgür**	13	21	26	**60**
Kamboçya		13	16	26	**55**
Gambiya		16	14	25	**55**
Ruanda		11	22	22	**55**
Zimbabve		15	13	25	**53**
Bangladeş		12	14	25	**51**
Libya		17	11	23	**51**
Ürdün		11	15	23	**49**
Lübnan		13	12	22	**47**
Sri Lanka		15	13	19	**47**
Endonezya		10	15	21	**46**
Malezya		8	16	21	**45**
Fas		11	10	24	**45**
Ukrayna		9	16	20	**45**
Hindistan		13	10	20	**43**
Zambiya		11	11	20	**42**
Singapur		6	14	21	**41**
Uganda		10	10	21	**41**
Angola		14	7	19	**40**
Ekvador		8	11	21	**40**
Meksikalı		7	11	22	**40**
Malavi		16	10	13	**39**
Kırgızistan		10	10	18	**38**
Tunus		9	8	21	**38**
Nijerya		9	10	18	**37**
Güney Kore		3	13	20	**36**
Kenya		7	8	17	**32**
Brezilya		7	7	17	**31**
Kolombiya		8	8	15	**31**
Filipinler		9	6	16	**31**
Macaristan	**Özgür**	4	11	14	**29**
Arjantin		6	8	14	**28**
Ermenistan		5	8	14	**27**
Fransa		3	6	16	**25**
Gürcistan		6	6	13	**25**
İtalya		4	6	15	**25**
Japonya		4	8	13	**25**
Güney Afrika		8	6	11	**25**
İngiltere		2	6	15	**23**
Birleşik Devletler		4	4	14	**22**
Avustralya		2	6	13	**21**
Almanya		3	5	11	**19**
Kanada		2	4	9	**15**
Estonya		0	3	3	**6**
İzlanda		0	1	5	**6**

Kaynak: (Shahbaz, 2019)

3.1.4.4. Tartışma Özgürlüğü

Anketten çıkan son sonuç ise vatandaşların politik görüşlerini kamuya açık olarak paylaşmakta kendilerini özgür hissetmemeleridir. Tablo 13'e göre "Diğer kişiler sizinle aynı görüşü paylaşmasa bile politik konularda görüşünüzü özgürce ifade edebiliyor musunuz?" sorusuna katılımcıların yüzde 46'sı politik konularda görüşlerini paylaşırken "nadiren" özgür olduklarını veya "hiç" özgür olmadıklarını ifade etmiştir. Buna göre demokratik devletlerdeki vatandaşların yüzde 43'ü, demokratik olmayan devlet vatandaşlarının yüzde 47'si ifade özgürlüğü bakımından kendilerini özgür hissetmemektedir (Alliance of Democracies, 2018: 3).

Şekil 23'e göre ise demokratiklik ve özgürlük bir yana pek çok endeks ve göstergeye göre otoriter olan Rusya'nın sadece yüzde 26'sının bu soruya "asla" veya "nadiren" şeklinde verdiği cevap da aslında bu ülkenin otoriter karakterini bir kez daha ortaya koymaktadır. Ancak ideal bir demokrasi sivil toplum kuruluşları, baskı grupları, gazeteciler ve diğer vatandaşların siyasal baskı olmaksızın düşüncelerini özgürce bildirdiği, bağımsız ve özgür bir medyaya sahip ve hükümetin doğrudan veya dolaylı olarak medyaya ya da internete sansür uygulamadığı koşullarda söz konusu olabilir. Kişiler özgürce farklı fikre ve siyasi parti ya da gruplar kurma hakkına sahip olabilmeli, siyasal tercihlerini; askeri ve yabancı güçler, totaliter partiler, dini hiyerarşiler, ekonomik oligarşiler ve diğer güç sahibi grupların baskısı altında olmadan özgür bir şekilde yapmalı ve hükümet politikaları üzerinde baskı unsuru olmamalıdır. Özgürce seçilen hükümet üyeleri ve milletvekilleri devlet politikalarını belirlemeli, resmi görevlere seçilecek adaylar özgür ve adil bir şekilde liyakata göre belirlenmelidir (Gökçe, 2013: 63).

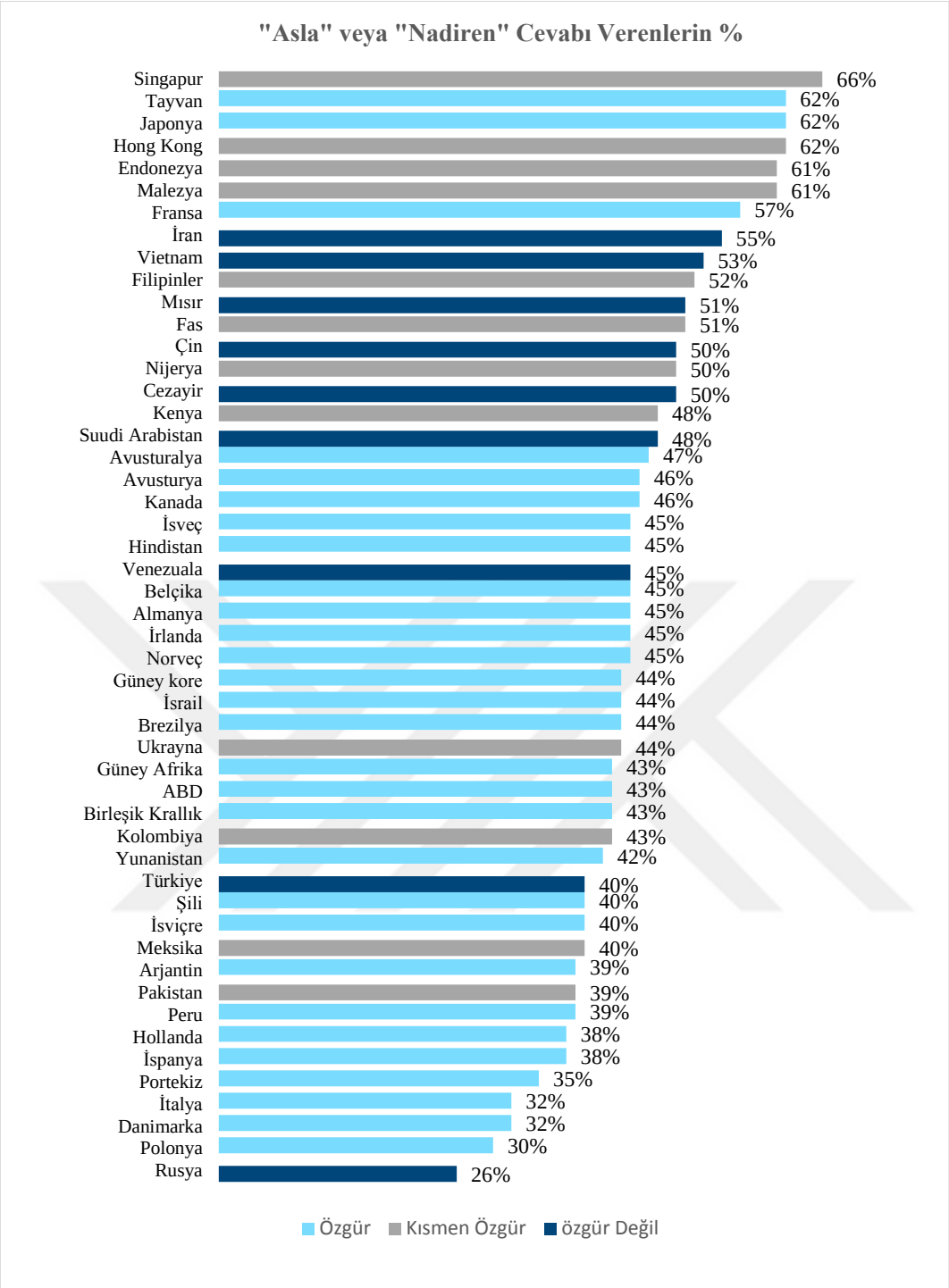

Şekil 23: Tartışma Özgürlüğünün Sağlanması Bakımından Verilen Cevaba Göre Ülkeler

Kaynak: Dalia Research, 2018

Buraya kadar ideal bir demokrasinin nasıl olması gerektiği ele alınmış, demokrasiyi ölçmek için literatürde en çok referans verilen ölçüm yöntemlerine göre

ülkeler endekste aldıkları puanlara göre sıralamaya tabi tutulmuştur. İkinci olarak çalışmanın ikinci önemli araştırma alanı olan vergilere ilişkin ölçütler ele alınacaktır.

3.3. Vergilendirme Ölçütleri Üzerine

Bir ülkedeki vergilendirme rejimi hakkında ampirik sonuçlara ulaşmak için de bir takım ölçütlerden yararlanılması gerekmektedir. Literatürde ülkelerdeki demokrasi derecesi ile karşılaştırılırken vergilendirme seviyesine ilişkin olarak vergi yükü göstergesinin sıklıkla kullanıldğı görülmüştür. Bu çalışmada ise diğer değişkenler sabit kabul edilerek ülkesel vergi politikaları vergi yükü ve vergiye tabi mükellef sayısı bağlamında karşılaştırmalara konu olacak ve nihayetinde bu ölçütler ülkelerin sahip olduğu demokrasi dereceleri ile karşılaştırılacaktır. Vergi ile demokrasi arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada, demokrasi derecesi ile karşılaştırmalarda bulunmak için ilk olarak vergi yükü kavramından yararlanılacaktır.

3.3.1. Vergi Yükü

Piketty'e göre ekonomik ve toplumsal yaşamda devletin rolünün geçirdiği değişimleri ölçmenin en basit yolu, vergi ve diğer yükümlülüklerin toplu olarak milli gelirdeki ağırlığını incelemektedir (Piketty, 2014: 511). Bu ağırlık, vergi yükü olarak adlandırılmaktadır. Yol gösterici olma özelliği olan bu oran, devletin vergi tabanını kavrama gücüne bağlı olarak değişecektir (Selen, 2011: 315). Bir başka ifadeyle vergi yükü bireyin, toplumun ya da toplumun çeşitli kesimlerinin sahip oldukları ödeme güçleri karşısında katlanmış oldukları vergi tutarının oransal ilişkisidir (Kılıçarslan ve Yavan, 2017: 35). Vergi yükü, toplumdaki bireylerin katlanmak zorunda oldukları yükün belirlenmesi için önemli olmasının yanında ekonomik büyüme, kalkınma, gelir dağılımı ve ekonomik istikrarın sağlanması açısından da önem taşımaktadır (Arıkan, 2009: 64).

Vergi yükü, objektif ve sübjektif vergi yükü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Subjektif vergi yükü vergi yükümlüsünün vergi ödevi nedeniyle duyduğu memnuniyetsizlikten dolayı hissettiği yük olarak tanımlanabilir (Kılıçarslan ve Yavan, 2017: 35). Ödenen vergiler ile elde edilen gelir arasındaki oransal ilişki ise bize "objektif vergi yükü"nü vermektedir. Subjektif vergi yükü, ödenen verginin psikolojik etkisini yansıtacağından maddi ölçümü yapılamamaktır (İnaltong, 2012: 17). Modern devletin temel finansman kaynağı olarak görülen vergilerin gelir, servet ve harcamalarda yarattığı azalış, malî bir yüktür. Bu yükün ölçülebilir şekli, objektif vergi yükü olarak tanımlanmaktadır (Kılıçarslan ve Yavan, 2017: 34). Bu yüzden bu çalışmada vergi yükünden kasıt objektif vergi yükü olacaktır.

Objektif vergi yükü toplam vergi gelirlerinin toplam milli gelire oranlanması suretiyle elde edilir (İnaltong, 2012: 18). Bir ülkede vergi yükünü şekillendiren en önemli unsurlardan ilki vergi oranıdır. Çünkü yüksek vergi oranları kişilerde vergi direnci oluşmasına neden olmaktadır (Gök, 2007: 147). Vergi oranı ne kadar yüksekse mükelleflerin vergiden kaçınma ve vergi kaçırma oranları da o denli artacak, bununla birlikte ülkeye yapılması düşünülen yatırım kararları ve sermaye transferleri de bundan olumsuz etkileyecektir (Işık ve Kılınç, 2009: 150). Buna ilişkin olarak Ortaçağ'ın en önemli filozoflarından İbn-i Haldun vergi oranlarının makul bir oranda tutulması ve kişiler üzerindeki vergi yükünün ağırlaştırılmaması gerektiğini ifade etmiştir (Candan, 2007: 243). Buchanan ise *"Vergi yükünün, bireyler arasında yükseltilecek toplam meblağların belirlenmesinden paylaştırılacağı genel kurallara ilişkin mevzuatı etkili bir şekilde ayırmak için, mevcut kurumlara aşina olanların ilk tepkisinin muhtemelen böyle bir şemayı tamamen pratik olmayan olarak göreceği kamu finansının tüm ilkelerinin tam bir yeniden düşünülmesi gerekir. Ancak finansal mevzuatın kurumsal düzenlemesinin kısaca tümüyle bir yeniden gözden geçirilmesi, muhtemelen bu payın devam eden ve*

ilerici bir yükselişine yönelik eğilimi durdurabilir hükümet tarafından kontrol edilen toplumun geliri. Bu eğilimin devam etmesine izin verilirse, hükümetin organizasyonundaki tüm toplumu çok geçmeden yutar (Buchanan, 1979: 349)." şeklinde yüksek vergi oranlarına ilişkin görüşlerini ifade etmiştir.

Bununla birlikte GSYH, GSMH, ekonomik yapı, dış ticaret, parasallaşma, kayıt dışı ekonomi, kurumsallaşma, büyük ölçekli kurumlar ve vergi idaresi gibi faktörler de doğrudan vergi yükünün büyüklüğüne etki etmektedir (İnaltong, 2012: 18). Vergi yükü ayrıca tarihi, kültürel, siyasal nedenler ile devletin üstlendiği rol ve yürüttüğü fonksiyonlar ile de oldukça yakından ilişkilidir. Bu yüzden vergi yüklerinin boyutu tek başına olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilemeyecektir. ABD'de uygulanan liberal politikalar dolayısıyla devletin ekonomideki payının sınırlanması söz konusu olmuş, vergi gelirleri de bundan paralel şekilde etkilenmiştir (Kılıçarslan ve Yavan, 2017: 37). Dolayısıyla mükelleflerin vergi ödeme ve vergiyi algılama biçimi de tarihsel ve kültürel olaylardan etkilenmektedir (Gök, 2007: 145). Bununla birlikte ülkelerdeki kayıtdışı ekonominin boyutu da vergi gelirlerinin seviyesine etki ettiğinden vergi yükünü etkileyen önemli faktörlerdendir. Çünkü kayıt dışında kalan ve milli gelire dahil olmayan faaliyetler vergi yükünün daha yüksek görünmesine sebep olurken, devletin vergilendirdiği alanlarda ilave vergilemeye gitmesine veya kolay vergileyebileceği alanlarda yeni vergiler koymasına veya vergi yükünü artırmasına ve dolayısıyla vergide adaletsizliğe, kaynak dağılımında ve rekabet şartlarında da bozulmaya neden olmaktadır (İnaltong, 2012: 19). Son olarak ekonomiye yön veren sektör ve bu sektörün vergi ödeme alışkanlıkları gibi unsurlar da vergi yükünü etkileyen faktörler arasındandır. Buna tarım sektörünün hakim sektör olduğu bir ülkede toplanan vergi gelirlerinin düşük olması dolayısıyla vergi yükünün de daha düşük gerçekleşmesi örnek gösterilebilir (İnaltong, 2012: 18).

Uzun yıllardır OECD, Dünya Bankası gibi çeşitli kuruluşlar tarafından ülkelerin vergi gelirlerinin GSYH içindeki payını ölçmeye yönelik çalışmalar yapılmakta, bu veriler düzenli biçimde takip edilmektedir. Farklı ölçüm yöntemleri dolayısıyla elde edilen bulgular birbirinden farklılık arz etse de tüm bu ölçümler vergi yükünün belirli bir dönem içindeki eğilimini göstermesi bağlamında faydalı sonuçlar sunmaktadır. Bu durum Türkiye özelinde Şekil 24'ten açıkça görülmektedir.

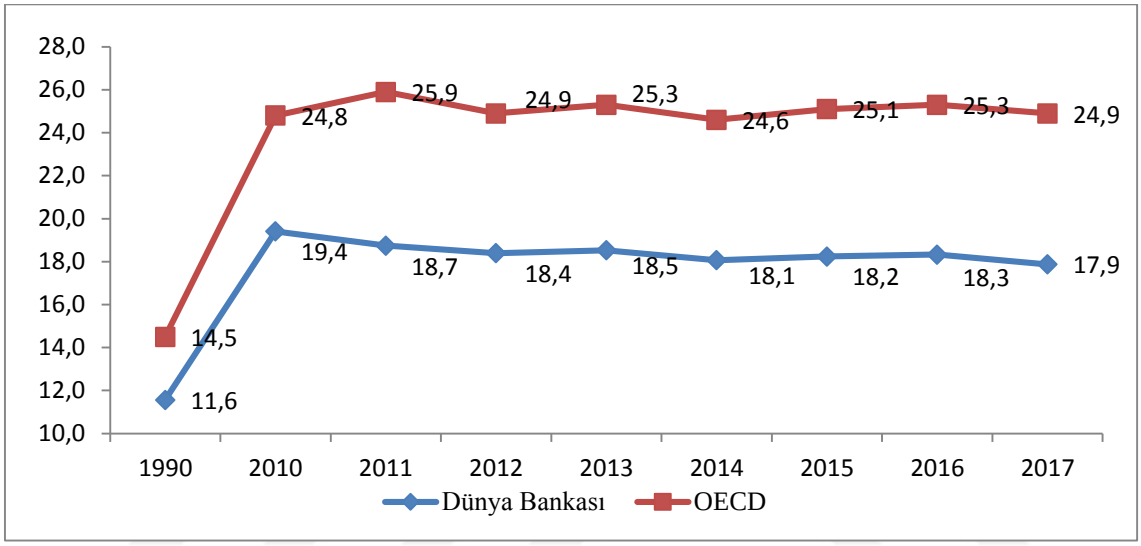

Şekil 24: Türkiye'deki Vergi Yükünün Dünya Bankası ve OECD Verileri ile Karşılaştırması

3.3.1.1. Dünyada Vergi Yükü

Modern ekonomilerin vergi sistemleri oldukça karışıktır. Bu sistemler ekonomik faaliyetlerin karmaşık düzenini, gelirlerin tahakkukunun çok sayıda farklı biçimini ve vergi yasalarının temelinde yatan hassas parasal politikayı yansıtırlar. (Sorensen, 2004: 1). Bu yüzden vergilerin milli gelire oranlanması yoluyla elde edilen vergi yükünün boyutu ülkeden ülkeye oldukça farklılıklar göstermektedir (Kılıçarslan ve Yavan, 2017: 34). Bunun bir başka nedeni ise ülkelerin vergi gelirlerinin kategorileştirmedeki farklılıklardan ötürü vergi yükünün hesabının da ülkelerde farklılık arz etmesidir. Johansson'a göre, OECD ülkelerinde vergiler gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler,

ücret üzerinden alınan vergiler ve diğer gelirler şeklinde konularına göre sınıflandırılmaktadır. Ülkelerin vergi yapısı farklılıklarına rağmen, çoğu OECD ülkesinin vergi gelirleri; kişisel gelir vergisi ve kurumlar vergisi, sosyal güvenlik katkı payları ve mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler olmak üzere üç ana kaynaktan oluşmaktadır (Işık ve Kılınç, 2009: 151). Ancak örneğin Türkiye'de Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan EKOD-4 sistemine göre yayımlanan vergi gelirleri ile OECD sınıflandırması vergi gelirleri arasında çeşitli farklar bulunmaktadır. Bu farklar ilk olarak; OECD (merkezi yönetim açısından) harçlardan sadece trafik, noter ve tapu harçları vergi olarak değerlendirmekte, bunlar dışında kalan harçlar toplama dahil edilmemektedir. İkinci olarak "Faizler, Paylar, Cezalar" bölümünde yer alan "Vergi, Resim ve Harç Gecikme Faizleri" ile "Vergi ve Diğer Amme Alacakları Gecikme Zamları" OECD sınıflandırılmasında vergi olarak sınıflandırılırken, Türkiye'de Muhasebat Ekod-4 sisteminde vergi dışı gelirler olarak değerlendirilmektedir. Bir diğer fark, Muhasebat EKOD-4 sisteminde mahalli idare vergi gelirleri merkezi yönetim vergi gelirleri içinde yer almamakta olup OECD sınıflandırılmasında (Mahalli idareler açısından) "4100 Emlak Vergisi (Real Estate Tax)" ve "6200 Belediye Gelirleri (Municipalities Revenue)" olarak iki ayrı kalemde takip edilerek vergi gelirleri toplamına dahil edilmektedir. Son olarak EKOD-4 sisteminde sosyal güvenlik prim gelirleri yer almamasına karşın OECD sınıflandırmasında (sosyal güvenlik fonları açısından) 2000 kodu sosyal güvenlik prim gelirleri toplamından oluşmakta ve dolaysız vergi gelirleri içinde yer almaktadır. Vergi gelirlerinin kategorileştirmesinde Türkiye ile OECD arasındaki bu farklılıktan ötürü, OECD'de her yıl vergi yüklerine ilişkin yayımlanan "Revenue Statistics"e ilişkin veriler Türkiye'de oluşturulurken, OECD vergi gelirleri standartları ve sınıflandırmaları temel alınarak hazırlanmaktadır.

OECD'ye üye ülkelerin vergi yükü incelendiğinde 1970'lerden günümüze kurumlar vergisi ve sosyal güvenlik katkı paylarında bir artış söz olmuş, gelir vergisi tahsilatında ise azalış meydana gelmiştir. Gelir vergisindeki azalışın yanı sıra gelir vergisi oranlarında da bir azalış yaşanmış, servet vergilerinde ise pek bir değişiklik görülmemiştir. 1965 ve sonrası on yılda vergi yükü OECD ülkeleri ortalamasında yıllık yüzde 4,1 artmıştır. Bu yüksek artışın nedeni ise 1973-1974 yıllarında yaşanan Birinci petrol şokuna değin bu ülkelerde oldukça artan gelir düzeyinin vergi yükünü artırmasıdır. 1980'li yıllarda ise kişisel gelir vergisi oranları düşürülmüş, ancak buna ilişkin reformlar yeterli başarı sağlayamamıştır. 1980'li dönemlerde yüksek bir işsizlik oranının genelleşmesi, OECD ülkelerinin makroekonomik performansını oldukça olumsuz etkilemiş, bu da o dönem vergi oranlarının düşürülmesine yönelik kanıyı kuvvetlendirmiştir. 1990'lı yıllar ise OECD ülkelerinde oldukça yüksek bütçe açıklarının görüldüğü, hükümetlerin vergi artışında bulunabilmek için liberal politikaları benimseyip oldukça fazla sayıda özelleştirmeler yaptığı bir döneme sahne olmuştur. 1995-2000 dönemi ise vergi yükünün OECD ülkelerinde yeniden artmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu artış Johansson tarafından 1994-2005 dönemi için yaklaşık olarak yüzde 0,7 olarak ölçülmüştür (Işık ve Kılınç, 2009: 151).

Bu bağlamda standart bir ölçüm sistemine ulaşmak ve vergi tahsilatının durumunu düzenli takip etmek için OECD ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar vergi yükü değerlendirmelerine yer vermektedir. Dünya Bankası 264 ülkenin tamamı için incelemelerde bulunurken, OECD ülkeleri OECD üyesi olan ve olmayan ülkeler olarak ayırmış buna göre vergi yüklerine yer vermiştir. Buna göre 2002-2017 yılları arası vergi yüklerinin yer aldığı Tablo 15'de OECD'ye üye ülkelerde vergi yükleri yer almaktadır. OECD bölgesinde ortalama vergi yükünün 2008 yılında başlayan küresel finansal krizle birlikte ciddi şekilde azalarak yüzde 32,2'ye düştüğü, kriz sonrası dönemde geri

yükseldiği görülmektedir. 2008 krizi öncesinde vergi oranlarını indiren ve düz oranlı vergilemeye geçen ve böylece vergi hasılatlarını artıran geçiş ekonomisi ülkeleri kriz döneminde bir miktar düşüş yaşamışlardır (Kılıçarslan ve Yavan, 2017: 38). Ayrıca başta ABD olmak üzere gelişmiş batılı ülkelerde başlayan küresel finansal krizin etki alanındaki ülkelerin GSYH'larının olumsuz etkilenmesi ve ekonomi üzerinde etkili şirketlerin mali durumlarındaki kötüleşmenin vergi matrahlarını aşındırması söz konusu olmuştur (İnaltong, 2012: 27).

Tablo 15: Vergi Yükünün Gelişimi (%,2002-2017)

SIRA	ÜLKE	2002	2003	2006	2008	2009	2010	2013	2014	2015	2016	2017
1	Fransa	42,4	42,2	43,3	42,3	41,5	42,1	45,4	45,4	45,3	45,5	46,2
2	Danimarka	45,4	45,6	46,5	44,8	45,0	44,8	45,9	48,5	46,1	46,2	46,0
3	Belçika	43,6	43,1	43,0	43,3	42,4	42,6	45,1	45,1	44,8	44,1	44,6
4	İsveç	45,2	45,5	46,0	44,0	44,1	43,2	42,9	42,6	43,1	44,0	44,0
5	Finlandiya	43,3	42,4	42,2	41,2	40,9	40,8	43,6	43,8	43,9	44,0	43,3
6	İtalya	39,8	40,1	40,6	41,7	42,1	41,9	44,1	43,5	43,1	42,6	42,4
7	Avusturya	42,7	42,4	40,4	41,4	41,0	41,0	42,6	42,7	43,1	42,2	41,8
8	Yunanistan	32,2	30,9	30,3	31,0	30,6	32,0	35,5	35,7	36,6	38,8	39,4
9	Hollanda	35,0	34,8	36,0	35,9	34,9	35,7	36,1	37,0	37,0	38,4	38,8
10	Lüksemburg	37,4	37,5	35,7	36,7	38,2	37,4	38,3	37,4	37,1	38,1	38,7
11	Norveç	42,4	41,7	42,8	41,4	41,2	41,9	39,9	38,8	38,4	38,7	38,2
12	Macaristan	37,4	37,2	36,5	39,5	38,9	37,3	38,0	38,0	38,7	39,2	37,7
13	İzlanda	34,2	35,6	40,5	35,0	31,7	33,2	35,6	38,3	36,3	51,6	37,7
14	Almanya	34,4	34,6	34,5	35,4	36,1	35,0	36,8	36,7	37,0	37,4	37,5
15	Slovenya	37,2	37,3	37,6	36,4	36,2	36,9	36,4	36,2	36,4	36,5	36,0
16	Çekya	33,4	34,3	34,0	33,5	32,3	32,5	34,1	33,1	33,3	34,2	34,9
17	Portekiz	31,2	31,3	31,3	31,7	29,9	30,4	34,1	34,3	34,4	34,3	34,7
18	Polonya	33,0	32,5	33,6	34,1	31,2	31,4	31,9	31,9	32,4	33,4	33,9
19	İspanya	33,2	33,1	35,9	32,1	29,7	31,2	32,9	33,6	33,6	33,2	33,7
20	İngiltere	31,5	31,3	32,9	32,3	31,2	32,3	32,2	31,8	32,2	32,7	33,3
21	Estonya	31,2	30,9	30,5	31,4	34,9	33,3	31,6	32,3	33,3	33,7	33,0
22	Slovakya	32,8	32,5	29,3	29,0	28,9	28,1	30,2	31,1	32,2	32,4	32,9
23	İsrail	34,0	33,3	34,3	32,0	29,8	30,7	30,8	31,2	31,3	31,3	32,7
24	Kanada	33,2	32,8	32,8	31,3	32,4	31,1	31,2	31,3	32,7	32,7	32,2
25	Yeni Zelanda	33,3	33,2	35,3	32,9	30,2	30,3	30,5	31,2	31,6	31,6	32,0
26	Japonya	24,9	24,5	27,0	27,4	26,0	26,5	28,9	30,3	30,6	30,6	30,6
27	Letonya	27,8	27,5	28,7	27,8	28,0	28,2	28,6	29,0	29,2	30,4	30,4
28	Litvanya	29,0	28,6	30,1	30,6	30,2	28,3	27,0	27,5	28,9	29,8	29,8
29	İsviçre	27,6	26,9	26,4	26,6	27,0	26,6	27,0	26,9	27,6	27,8	28,5
30	Avustralya	29,8	30,0	29,4	26,9	25,6	25,3	27,2	27,3	27,9	27,8	27,8
31	ABD	24,9	24,4	26,7	25,7	23,0	23,5	25,7	26,0	26,2	25,9	27,1
32	Kore	22,0	22,7	23,6	24,6	23,8	23,4	24,3	24,6	25,2	26,2	26,9
33	**Türkiye**	24,0	25,2	23,6	23,1	23,5	24,8	25,3	24,6	25,1	25,3	24,9
34	İrlanda	27,3	27,9	30,8	28,5	27,3	27,0	28,2	28,4	23,1	23,3	22,8
35	Şili	19,1	18,8	22,0	21,4	17,3	19,6	19,9	19,6	20,4	20,2	20,2
36	Meksika	12,6	12,7	11,6	12,6	12,5	12,8	13,3	13,7	15,9	16,6	16,2
	OECD Ortalama	33,0	32,9	33,5	32,9	32,2	32,3	33,4	33,6	33,7	34,0	34,2
	AB-28	38,5	38,6	39,0	38,9	38,3	38,4	39,9	39,8	39,7	39,9	40,2

Kaynak: https://stats.oecd.org/ Global Revenue Statistics Database, Eurostat. 2018

2017 yılındaki en düşük vergi yüküne sahip ülke ise yüzde 16,2 ile Meksika olurken, Türkiye'de yüzde 24,9 ile en düşük vergi yüküne sahip OECD üyesi ülkelerden biri olarak sıralanarak en düşük vergi yüküne sahip Meksika, Şili, İrlanda'nın ardından dördüncü sırada yer almıştır. 2017 yılında 36 ülkeden 19 ülkenin OECD vergi yükü ortalamasının altında kaldığı da görülmektedir. Bununla birlikte ABD'nin vergi yükünün

düşük olmasının nedeni ise Tablo 15'den de görüleceği üzere GSYH'nın oldukça yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 25'te ise 2017 yılına ilişkin OECD ülkelerindeki vergi yükleri düşükten yükseğe sıralanmış, buna göre öncelikle OECD'ye üye ülkelerde vergi yükünün yüzde 16,2 ile yüzde 46,2 arasında değiştiği ve OECD'ye üye ülkeler arasında çok ciddi bir oran farkının söz konusu olduğu görülmektedir. 2017 yılına göre en yüksek vergi yüküne ve toplam vergi gelirlerine sahip ülke yüzde 46,2 ile Fransa olurken, bunu demokrasi endekslerinde zirveyi zorlayan Danimarka, Belçika ve İsveç ve Finlandiya refah devleti uygulamalarıyla öne çıkan İskandinav ülkeleri takip etmektedir. Ayrıca bu İskandinav ülkelerindeki vergi yükünün yüksek olması özellikle vatandaşlarının kişi başı gelir seviyesinin yüksek olması, dolayısıyla vatandaşlarının vergi bilincinin daha yüksek olması ve sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyinin yüksekliği, sosyal refah devleti uygulamaları ve devletin ekonomideki payının yüksekliği nedeniyledir (Işık ve Kılınç, 2009: 153). Bununla birlikte Avrupa'da geçmişte Sovyet Bloğu etkisi altında kalmış ve Sovyetlerin dağılmasından sonra ise piyasa ekonomisine geçiş yapmış ülkelerin tamamının yüzde 30'luk vergi yükünün ve dolayısıyla Türkiye'nin de üzerinde olduğu görülmektedir (Kılıçarslan ve Yavan, 2017: 37). Vergi yükünün yüksek olması bu ülkelere sosyal ve ekonomik alt yapılarını kolaylıkla tamamlayabilme şansı sağlarken, demokratikleşme uygulamalarına da zemin oluşturmuştur (Işık ve Kılınç, 2009: 153).

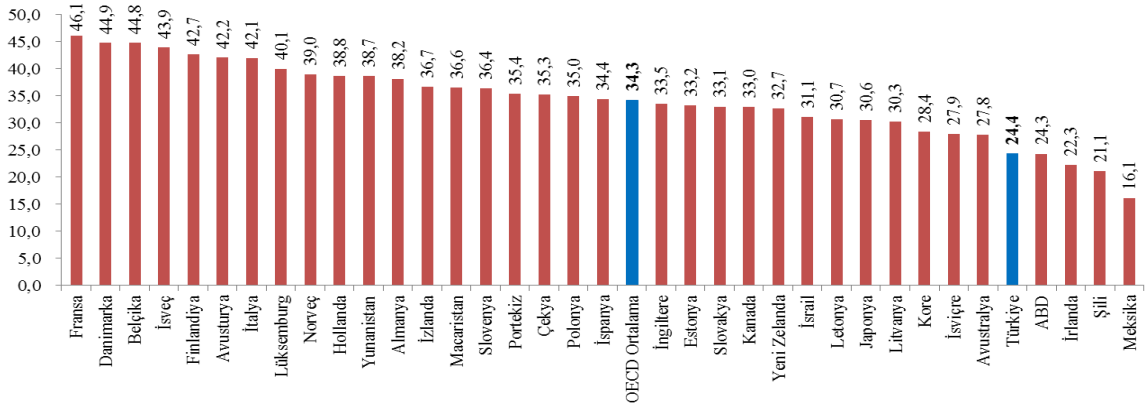

Şekil 25: 2018 Yılı Ülkelerin Vergi Yükleri
Kaynak: https://stats.oecd.org/

Şekil 25'ten de görüldüğü üzere özellikle Meksika, Şili, İrlanda ve Türkiye gibi aynı zamanda demokratikleşmede de iyi bir aşama kaydedememiş ülkelerde vergi yükünün düşük olması bu ülkelerde vergi kaçakçılığının ve vergiden kaçınmanın diğer OECD ülkelerine kıyasla daha fazla yaşandığını, ayrıca bu ülkelerde vergi kapasitesinin ekonominin gelir düzeyi, kişi başına düşen gelir düzeyi ve hızlı nüfus artışı gibi etmenler dolayısıyla sınırlandırıldığını göstermektedir (Işık ve Kılınç, 2009: 154).

3.3.1.2. Vergi Yükü ve Demokrasi Derecesi İlişkisinin Niceliksel Sınanması

Bu bölümde 2017 olarak seçilen analiz yılındaki vergi yükü, uluslararası kuruluşlarca ölçülen demokrasi derecesi ile karşılaştırılacaktır. Bu bağlamda kullanılacak verileri, OECD tarafından her yıl yayımlanan "Revenue Statistics" teki vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı yani vergi yükü ile 2017 yılı Freedom House Endeksi'ne göre 89 ülke için ölçülen demokrasi derecesi oluşturmaktadır.

Tablo 16: Vergi Yükü ile Demokrasi Derecesinin Kıyaslanması

Sıra No.	Ülkeler	Vergi Yükü	Demokrasi Derecesi	Sıra No.	Ülkeler	Vergi Yükü	Demokrasi Derecesi
1	İzlanda	51,6	100	**46**	Fiji	24,1	62
2	Danimarka	46,2	98	**47**	Solomon Adaları	24,1	68
3	Fransa	45,5	91	**48**	İrlanda	23,3	96
4	Belçika	44,1	96	**49**	Guyana	23,2	74
5	İsveç	44,0	100	**50**	Trinidad Ve Tobago	22,9	81
6	Finlandiya	44,0	100	**51**	Nikaragua	22,6	54
7	İtalya	42,6	89	**52**	Bahamalar	22,4	92
8	Avusturya	42,2	95	**53**	Costa	22,2	90
9	Küba	41,7	15	**54**	Togo	22,2	48
10	Macaristan	39,2	79	**55**	Senegal	22,0	78
11	Yunanistan	38,8	83	**56**	Honduras	21,4	45
12	Norveç	38,7	100	**57**	Ekvador	20,5	59
13	Hollanda	38,4	99	**58**	Şili	20,2	95
14	Lüksemburg	38,1	98	**59**	Mauritius	20,0	90
15	Almanya	37,4	95	**60**	Kolombiya	19,8	63
16	Slovenya	36,5	92	**61**	Cabo Verde	19,0	90
17	Portekiz	34,3	97	**62**	Burkina Faso	18,1	59
18	Çek Cum.	34,2	95	**63**	Kenya	18,1	51
19	Estonya	33,7	94	**64**	Tayland	18,1	32
20	Polonya	33,4	93	**65**	El Salvador	17,9	69
21	İspanya	33,2	95	**66**	Gana	17,6	83
22	İngiltere	32,7	95	**67**	Paraguay	17,5	64
23	Kanada	32,7	99	**68**	Fildişi Sahili	17,4	51
24	Slovak Cum.	32,4	89	**69**	Filipinler	17,0	65
25	Barbados	32,2	98	**70**	Meksika	16,6	65
26	Brezilya	32,2	81	**71**	Ruanda	16,6	24
27	Yeni Zelanda	31,6	98	**72**	Panama	16,6	83
28	Arjantin	31,3	79	**73**	Mali	16,1	45
29	İsrail	31,3	80	**74**	Peru	16,1	71
30	Japonya	30,6	96	**75**	Kongo	16,0	28
31	Letonya	30,4	86	**76**	Mısır	15,2	27
32	Litvanya	29,8	91	**77**	Kazakistan	14,9	24
33	Belize	29,6	87	**78**	Nijer	14,4	52
34	Tunus	29,4	79	**79**	Venezuela	14,4	35
35	Güney Afrika	28,6	79	**80**	Kamerun	14,4	24
36	Uruguay	27,9	98	**81**	Malezya	14,3	45
37	İsviçre	27,8	96	**82**	Botsvana	14,0	73
38	Avustralya	27,8	98	**83**	Dominik Cumhuriyeti	13,7	70
39	Jamaika	26,7	75	**84**	Singapur	13,5	51
40	Fas	26,4	41	**85**	Uganda	13,1	36
41	Kore	26,2	83	**86**	Guatemala	12,6	54
42	Bolivya	26,0	68	**87**	Papua Yeni Gine	12,2	59
43	Birleşik Devletler	25,9	90	**88**	Endonezya	11,6	65
44	Türkiye	25,3	53	**89**	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	7,6	25
45	Samoa	24,6	80				

Kaynak: Stat.OECD & Freedom House

Tablo 16'daki verilere göre oluşturulan Şekil 26'da FHI demokrasi derecesi ile OECD'nin yayımladığı vergi yükü arasındaki ilişki koordinat düzlemine taşınmıştır. Buna göre demokrasi derecesi dikey eksende, vergi yükü ise yatay eksende konumlandırılırken, hem demokrasi derecesinin hem de vergi yükünün yüksek olduğu ülkelerin şeklin sağ üst kısmında bulunması gerekecektir. Buna göre İsveç, Norveç, Danimarka İzlanda, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde demokrasi seviyesinin ve vergi yüklerinin oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bu düzlemsel gösterimde Küba bu doğrudan ilişkinin istisnasını oluşturmaktadır.

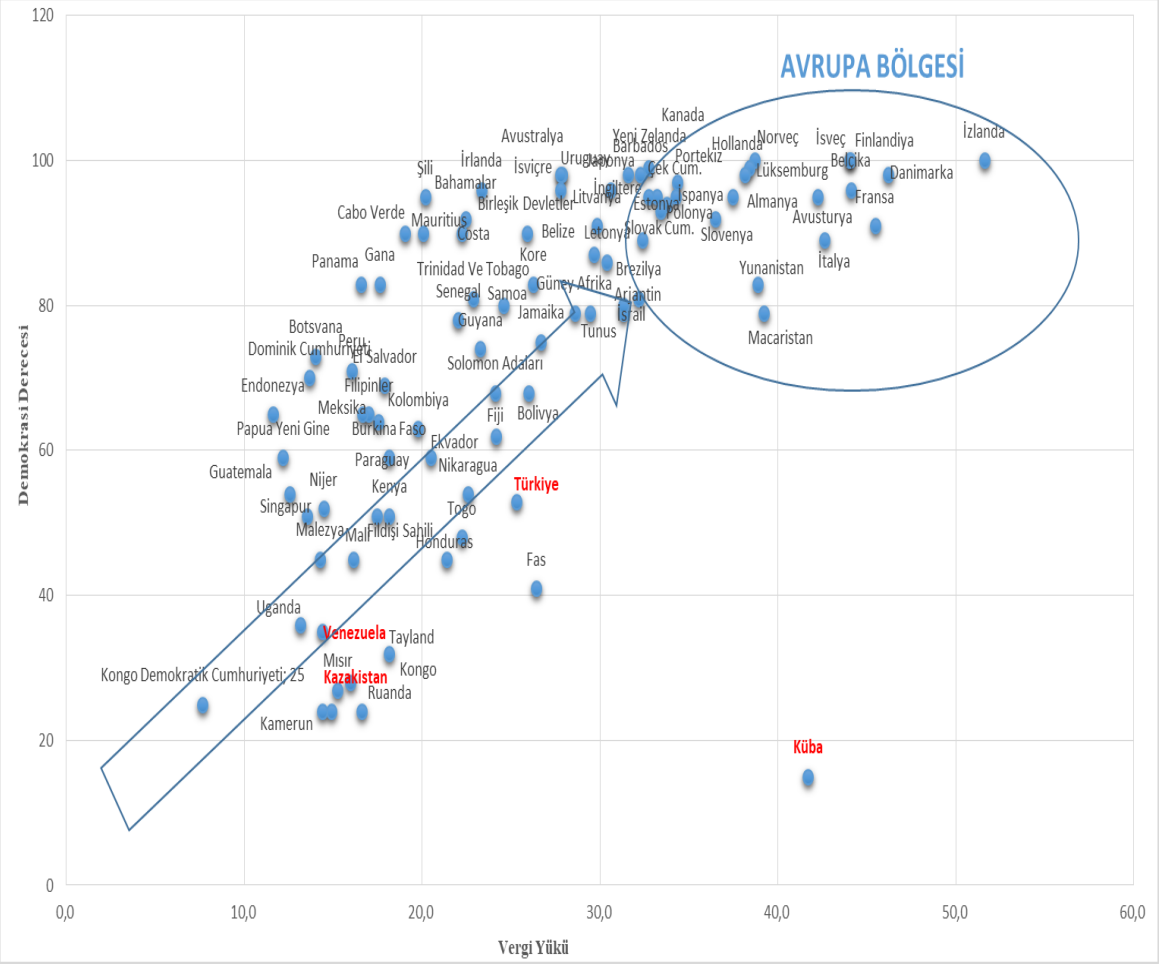

Şekil 26: Vergi Yükü ve Demokrasi Derecesi İlişki

Bu çalışmada ayrıca ülkelerin vergi yükü ve demokrasi dereceleri korelasyon analizi14 bağlamında incelenmiş, bu 89 ülkenin vergi yükü verileri ile Freedom House demokrasi dereceleri korelasyonu 0,65 olarak hesaplanmıştır. Bu oran iki değişken arasında aynı yönlü kuvvetliye yakın bir ilişki olduğunu gösterir. Bu oranın görece daha düşük olmasının nedeni, Küba gibi örneklerin örneklemden dışlanmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca demokrasi derecesi bağlamında Freedom House verilerinin tercih edilmesinin özel bir sebebi olmamakla birlikte bu endeksin EIU endeksi ile korelasyonu ise yüzde 0,94 olarak ölçülmüştür. Bu da iki değişken arasında kuvvetli, aynı yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

3.3.2. Vergi Mükellefiyet Oranı

Bu çalışmada ülkelerin vergilendirme rejimine ilişkin bilgi sunan ikinci değişken mükellefiyet oranı olarak alınmıştır. Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 8 inci maddesine göre "Mükellef, vergi kanunlarına göre kendisine vergi borcu terettüp eden gerçek veya tüzel kişi" olarak tanımlanmıştır (VUK, Md. 8). Kural olarak geleneksel ilkelerden genellik ve eşitlik ilkeleri gereği toplumda yaşayan herkes vergi mükellefidir (Mutlu, 2012: 132). Mükellef sayısı ise ülkelerin mevcut vergi sistemi içinde uygulanan vergisel politikalar sonucunda kayıt altına alınarak vergilendirilen kişileri ifade etmek için kullanılır. Dolayısıyla ülkelerdeki vergi mükellefiyet oranları birbirinden oldukça farklıdır. Bu oranlara vergi mükelleflerinin tutumları, onların tutumuna ise ekonomik,

[14] İki değişken arasındaki ilişkinin yönünün, derecesinin ve anlamlılığının belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmaktadır (Köksal, 2003). Korelasyon katsayısı (r); -1 ile +1 arasında değerler alır. $-1 \leq r \leq +1$ 0'a yakın değerler iki değişken arasında doğrusal ve zayıf bir ilişkinin olduğunu, ∓ 1'e yakın değerler ise iki değişken arasında doğrusal ve güçlü bir ilişkinin olduğunu gösterir. Bununla birlikte negatif (-) değerler ise ilişkinin ters yönlü olduğunu, pozitif (+) değerler ise ilişkinin aynı yönlü olduğunu gösterir (Berry, 1996; Serper, 2004).

psikolojik, demografik, ahlaki, siyasal, kurumsal, dinsel, hukuksal ve idari yönetimsel faktörler etki etmektedir. Tüm bu faktörler ise kişisel ve kişisel olmayan faktörler olarak ikiye ayrılmaktadır. Mükelleflerin eğitim düzeyi, gelir düzeyi, mesleği ve "yaşı", "cinsiyeti", "medeni hali" gibi faktörler kişisel faktörlerdendir ve ülkelerdeki mükellefiyet oranlarını önemli ölçüde etkiler (Tuay ve Güvenç, 2007: 20-22). Kişisel olmayan faktörlerden en önemlisi ise vergi yükünü de doğrudan etkileyen vergi oranlarıdır ki, bu oranlar yüksek olduğu durumda mükelleflerin vergi kaçırma ve vergiden kaçınma dürtüsü ortaya çıkacaktır.

Vergi idaresinin sistemli ve etkili oluşu da mükellefiyetlerin belirlenmesi ve takibi konusunda oldukça önemlidir. Bu bağlamda OECD tarafından yayımlanan "Tax Administration 2017" raporunda vergi sisteminin etkin çalışmasında kapsamlı bir kayıtlama ve vergi mükellefi tanımlama sisteminin kritik öneme sahip olduğu belirtilmiştir. Vergi kayıtlarının aktif yönetimi üçte ikisi cari yılda vergi sicilinin kalitesini artırmak için resmi programları rapor eden vergi idareleri için öncelikli bir alan olmaya devam etmektedir. Vergi idareleri, "sistemin bir parçası" olan mükellefleri yönetmek ve henüz sisteme katılmayanları tanımlamalarına yardımcı olmak için güçlü süreçlere ihtiyaç duyarlar. Ayrıca dosyalamanın zorunlu olmadığı sistemlerde bile, vergiye karşı herhangi bir sorumluluk oluşturmak için hem bireylerin hem de kurumsal yapıların desteğiyle eylemleri ve müdahaleleri izleyebilmeye ve belirleyebilmeye ihtiyaç duyarlar (OECD, 2017: 77). Vergi idareleri, işletmeler ve bireyler için katma değer vergisini de içeren kayıtların çoğunu hala idare etmektedir. Kayıt işlemlerinin daha kolay erişilebilir olmasını sağlamak veya diğer hizmetlere erişmek ve vergi kimlik numarasının kullanılmasını sağlamak için, vergi sisteminin temelini oluşturan kayıt ve vergi kimlik numaraları önemli rol oynar. Mükelleflerin nasıl kayıt olabileceğine bakıldığında, 51 idareden 46'sı mükelleflerin kullanması için birden fazla kanal sağladıklarını, %70'i ise

bireylerin çevrimiçi olarak veya bir mobil uygulama aracılığıyla kaydolmalarının mümkün olduğunu bildirmiştir. İdarelerin çoğunluğu, diğer devlet kurumlarının kayıt faaliyetlerinden de sorumlu olabileceğini bildirmektedir. Ankete katılanların yüzde 90'ı vergi mükelleflerinin aynı anda birden fazla vergi türüne kaydolmalarının mümkün olduğunu belirmiştir (OECD, 2017: 78).

3.3.2.1. Dünyada Vergi Mükellefiyet Oranı

Bu çalışmada ülkelerdeki vergi tahsilatının boyutunu anlamak bağlamında ikinci vergileme ölçütü olarak ülkelerdeki vergi mükellefiyet oranı verileri kullanılmıştır. OECD tarafından yayımlanan "Tax Administration 2017" raporunda yer alan Şekil 27, toplam nüfusun bir yüzdesi olarak kayıtlı kişisel gelir vergisi mükelleflerinin oranını göstermektedir (OECD, 2017: 77). Kişisel gelir vergisi mükellefiyet oranının seçilme nedeni ise dolaylı vergi mükellefiyeti genele yaygın olduğundan ve herhangi bir beyanname doldurulmadığından özellikle dolaysız vergiler üzerinden takibi yapılabilmesinden kaynaklanmaktadır. Kurumlar Vergisi ise mükelleflerinin vergi ahlakını ve vergi direncini göstermeyeceğinden gelir vergisi gösterge olarak seçilmiştir.

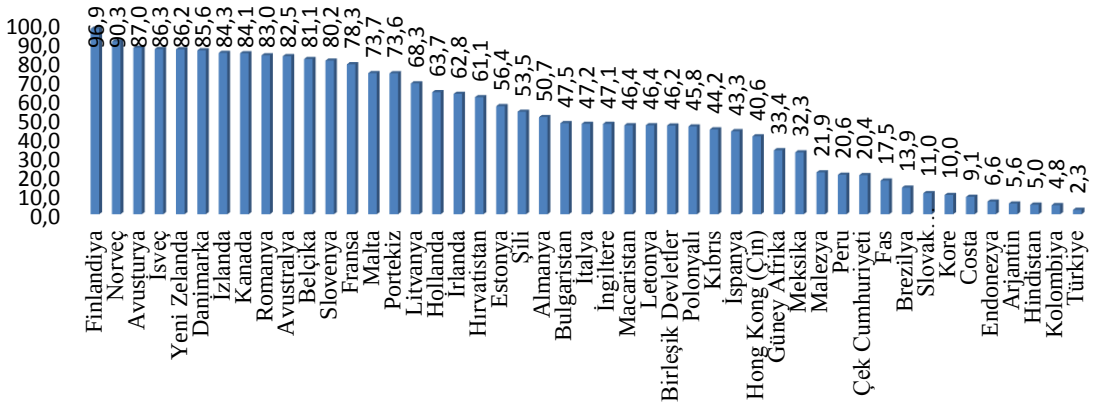

Şekil 27: 2015 yılı OECD ülkelerinde aktif kişisel gelir vergisi mükelleflerinin yüzdesi, 2015

Kaynak: (OECD, Tax Administration 2017: 77) http://dx.doi.org/10.1787/888933546184. 2019

Gelir vergisi mükellefiyeti oranının yüzde 96,9 gibi yüksek bir oranda olduğu Finlandiya'nın ayrıca çeşitli demokrasi endekslerindeki demokratiklik sıralamalarında da en yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir. Finlandiya'yı yüzde 90,3 ile Norveç, bunu ise yüzde 87 ile Avusturya takip etmektedir. Türkiye ise yüzde 2,3'lük gelir vergisi mükelleflerinin toplam nüfusuna oranıyla OECD ülkeleri içinde en düşük orana sahiptir.

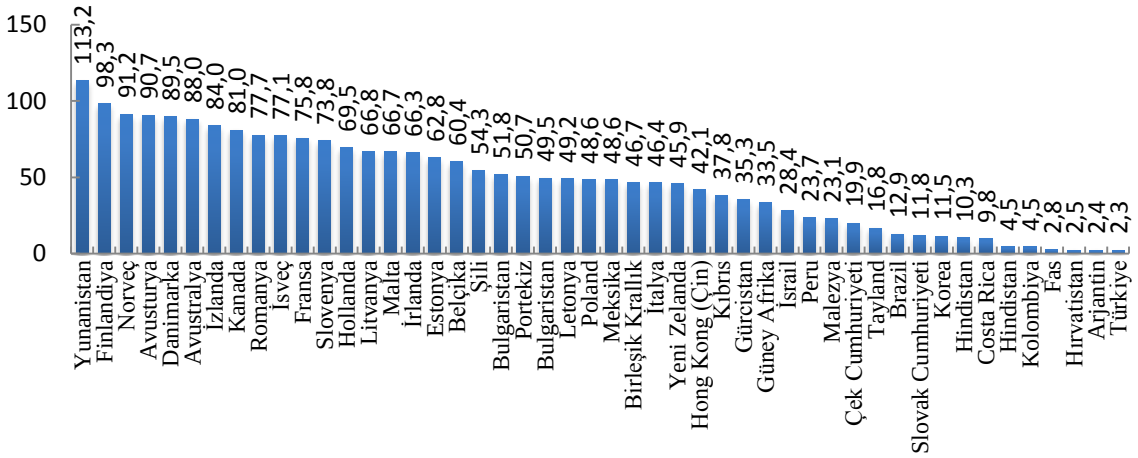

Şekil 28: 2017 yılı OECD ülkelerinde aktif kişisel gelir vergisi mükelleflerinin yüzdesi, 2017

Kaynak: (OECD, Tax Administration, 2019: 77) http://dx.doi.org/10.1787/888933983889, 2020

"Tax Administration 2019 Raporu"nda da bu durum pek değişmemiş, 48 inci ülke olarak Yunanistan eklenmiş ve 2017 yılındaki vergi mükellef sayılarına ilişkin karşılaştırma yapılan Şekil 28'de Yunanistan ilk sırada yer almıştır. Bunun nedeni Yunanistan'ın sahip olduğu yüksek kamu borcu dolayısıyla uygulanan kemer sıkma politikaları olarak görülebilir. Raporda ayrıca Kore ve Türkiye'nin 2016 verilerinin kullanıldığı belirtilmiş ve Türkiye aktif kişisel gelir vergisi mükellefiyetinde aynı yüzde 2,3 oranıyla en son sırada yer almaya devam etmiştir (OECD, Tax Administration, 2019: 77).

3.3.2.2. Mükellefiyet Oranı ve Demokrasi Derecesi Arasındaki İlişki

Vergi yükü ile demokrasi derecesinin kıyaslanmasında olduğu gibi 2017 yılı için OECD'nin "Tax Administration 2017" raporundan edinilen mükellefiyet oranı ile bu 47 ülkenin demokrasi dereceleri ise Tablo 17'de kıyaslanmıştır. Buna göre vergi mükellefiyet oranına göre ülkeler en yüksekten düşüğe göre sıralanmış, karşılarında da bu ülkelerin FHI'ye göre demokrasi dereceleri konumlandırılmıştır.

Tablo 17: Vergi Mükellefiyeti Oranı ile Demokrasi Derecesi

Sıra No.	Ülkeler	Mükellefiyet Oranı	Demokrasi Derecesi	Sıra No.	Ülkeler	Mükellefiyet Oranı	Demokrasi Derecesi
1	Finlandiya	96,9	100	25	İngiltere	47,1	95
2	Norveç	90,3	100	26	Macaristan	46,4	79
3	Avusturya	87	95	27	Letonya	46,4	86
4	İsveç	86,3	100	28	Birleşik Devletler	46,2	90
5	Yeni Zelanda	86,2	98	29	Polonyalı	45,8	93
6	Danimarka	85,6	98	30	Kıbrıs	44,2	94
7	İzlanda	84,3	100	31	İspanya	43,3	95
8	Kanada	84,1	99	32	Hong Kong (Çin)	40,6	63
9	Romanya	83	83	33	Güney Afrika	33,4	79
10	Avustralya	82,5	98	34	Meksikalı	32,3	65
11	Belçika	81,1	96	35	Malezya	21,9	45
12	Slovenya	80,2	92	36	Peru	20,6	71
13	Fransa	78,3	91	37	Çek Cumhuriyeti	20,4	95
14	Malta	73,7	96	38	Fas	17,5	41
15	Portekiz	73,6	97	39	Brezilya	13,9	81
16	Litvanya	68,3	91	40	Slovak Cumhuriyeti	11	89
17	Hollanda	63,7	99	41	Kore	10	83
18	İrlanda	62,8	74	42	Costa	9,1	90
19	Hırvatistan	61,1	87	43	Endonezya	6,6	65
20	Estonya	56,4	94	44	Arjantin	5,6	79
21	Şili	53,5	95	45	Hindistan	5	77
22	Almanya	50,7	95	46	Kolombiya	4,8	63
23	Bulgaristan	47,5	80	47	Türkiye	2,3	53
24	İtalya	47,2	89				

Kaynak: (OECD, Tax Administration 2017,77) http://dx.doi.org/10.1787/888933546184 & Freedom House,2019

Tablo 17'deki veriler ise Şekil 29'da demokrasi derecesi dikey eksende, mükellefiyet oranı ise yatay eksende iken koordinat düzlemine yerleştirilmiştir. Dolayısıyla koordinat düzlemindeki sağ üst köşede hem vergi mükellefiyet oranının hem de demokrasi derecesinin en yüksek olduğu ülkeler yer almaktadır. Buna göre Finlandiya, Norveç, İsveç, Avusturya ve Danimarka gibi demokrasi seviyeleri yüksek ülkelerin aynı zamanda aktif gelir vergisi mükellefiyet oranlarının da yüksek olduğu görülmektedir.

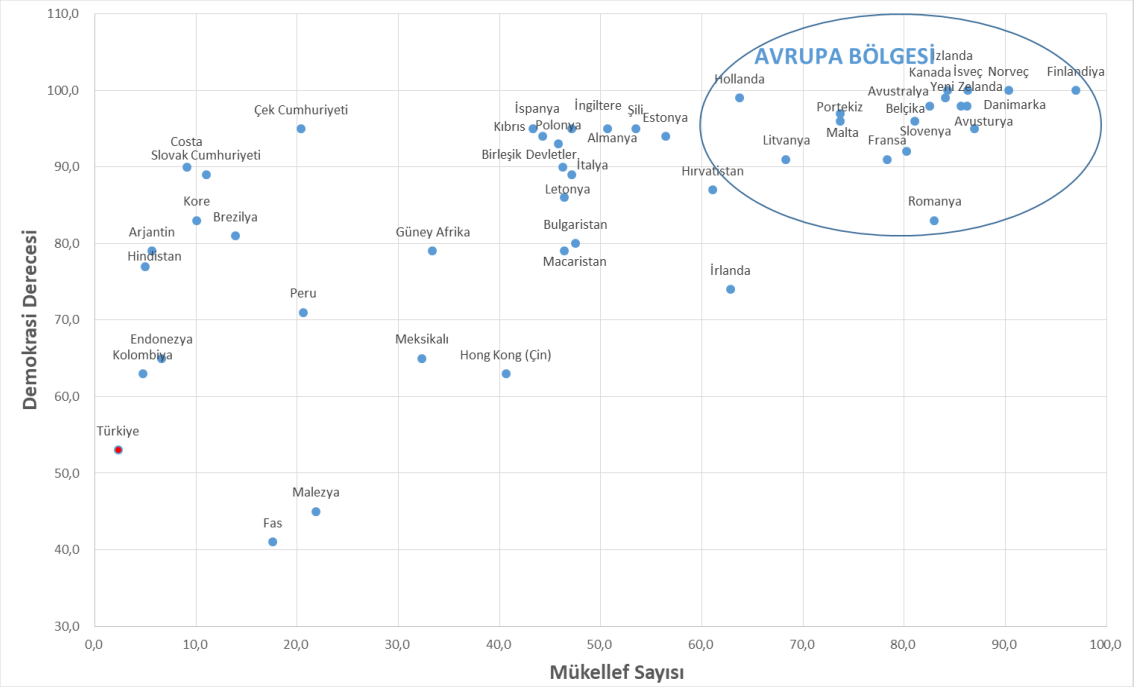

Şekil 29: 47 Seçilmiş Ülkedeki Mükellef Sayısının Demokrasi Derecesi ile Karşılaştırılması

Görüldüğü üzere vergi tahsilatı ve demokrasi derecesi arasında açık bir ilişki söz konusudur. Bununla birlikte pek çok siyaset bilimci ise demokrasi ile vergi tahsilatı arasında pozitif bir korelasyon olduğunu iddia etmektedir, ancak bu iddiaların teorik temelleri oldukça farklıdır ve daha yüksek vergi tahsilatını destekleyen demokrasi görüşü kesin bir biçimde kabul edilememiştir (Garcia ve Haldenwang, 2014: 3).

3.4. Vergi ve Demokrasi İlişkisi Bağlamında Türkiye Örneği

Çalışmanın son bölümünde ise vergi ve demokrasi ilişkisi Türkiye özelinde incelenecektir. Bu bağlamda öncelikle Türk demokrasisi dönemler itibariyle incelenecek, sonra da Türk vergi rejimi vergilendirme ölçütleri bağlamında ele alınacaktır.

3.4.1.Türkiye'de Vergi ve Demokrasi İlişkisinin Geçmişi ve Bugünü

İçsel dinamikleri çok hızlı değişebilen ve Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü'nün genç nüfusuyla "demokratik fırsat penceresi" olarak nitelendirdiği Türkiye, aynı zamanda Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan bir jeopolitik konuma sahiptir (Corke, 2012: 24). Bu konumu ve önemi ise Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır. Bu sebeple Türk demokrasisinin incelenmesine bu dönemle başlanması uygun görülmüştür

3.4.1.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Tarihsel kökeni Osmanlı Devleti'ne dayanan Türk siyasi tarihinde ilk demokratik gelişmeler Tanzimat döneminde yaşanmıştır (Çağan, 1980: 132). Türk siyasetindeki demokratikleşme ilk olarak 1808 tarihli Sened-i İttifak ile başlamıştır. İlk anayasal metin olarak da anılan Sened-i İttifak kamu hukukunda hukuk devleti kurulması yönünde atılmış önemli bir adımdır (Mutlu, 2012: 127). Padişahın yetkilerinin sınırlanmasını sağlayan bu belge batılı devletlerdeki yurttaşlık bildirgelerine benzerlik göstermektedir (Akın, 1980: 281-282). Sened-i İttifak'ın vergilendirme bağlamında önemi ise vergilemede adaletin sağlanması için temel kamu hukuku ilkelerinin gerçekleşmesi gerekliliğinden yola çıkarsak gelişimin mihenk taşlarından olmuştur. Buna ilişkin olan yedinci şarta aşağıda yer verilmiştir (Mutlu, 2012: 127).

Yedinci şart: *"Fakirlerin ve genel olarak tüm halkın korunması esas olduğundan, ayan ve hanedan, himayeleri altında bulunan yerlerin asayişini sağlamakta ve fakirlerin*

ve halkın vergilendirilmesinde aşırılığa gitmeme hususunda gerekli özeni göstereceklerdir; vergilemeye ilişkin olarak hanedan arasındaki görüşmelerle ulaşılan kararlara göre uygulamaya devam olunacaktır".

1839 yılında ilan edilen ve diğer adı Tanzimat Fermanı olan Gülhane Hatt-ı Hümayun ile ise padişah tek taraflı iradesiyle vergilendirme yetkilerini sınırlamış ve uygulamayı denetlemek üzere kendi atayacağı ve görevlerine son verebileceği kişilerden oluşan ve bu nedenle aslında tam demokratik olarak nitelendirilemeyen Meclis-i Ahkâmı Adliye'yi kurmuştur (Çağan, 1980: 132). Bu ferman ile ayrıca "suçsuz ceza olmaz" esasını, uyrukların eşitliğini getiren kulluk düzeni ve siyaseten katil cezası[15] kaldırılmış ve Osmanlı Devleti'nde hukuk devleti olma yolunda ilk adım atılmıştır (Akşin, 2017: 47). Daha sonra 1856 ve 1875 yıllarında Islahat ve Adalet Fermanları ilan edilmiş, Osmanlı Devleti batılı ülkelerin baskısıyla da olsa vergilendirme konusunda belli ilke ve kurallara uymayı taahhüt etmiştir (Çağan, 1980: 132). Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Adalet Fermanı gibi anayasal nitelikteki bu belgelerin çalışmamız bakımından bir diğer önemli özelliği ise, ilk kez vergi ve bazı yükümlülüklere ilişkin ilkeleri içermeleridir (Öztürk, 2015: 4824). Bu da vergilendirme yetkisi çok geniş olan padişahın hem siyasi otoriteyi temsil etmesi hem de dini lider olması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat Dönemi'nde her alanda hissedilen batılılaşmanın, vergilendirme alanında da batılı modellerin örnek alınarak hissedilmesinden kaynaklanmaktadır (Mutlu, 2012: 127). Ancak bu fermanlar Magna Carta gibi toplumsal tabanlı gelen bir harekete dayanmamaktadır ve padişahın vergilendirme gücünü sınırlandırıcı nitelikte değildir. Örneğin Sened-i İttifak padişahın yetkileri ayanlar lehine

[15] Siyaseten Katil Cezası: Osmanlı tarihinde de bir defa uygulandığı bilinen bu cezanın infazı kafa kesme ve boğma şekillerinden biri ile gerçekleştirilmektedir (https://islamansiklopedisi.org.tr/olum-cezasi)

sınırlandırıldığından merkezi otoritenin zayıflamasından öte uygulamada bir anlam taşıyamamıştır. Bununla birlikle Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nde halk temsilcilerinin oluşturduğu bir parlamento kurulamadığı için vergilendirme keyfilikten kurtulamamıştır (Çağan, 1980: 132). Ancak Tanzimat Dönemi devletin hukukun üstünlüğünü kabul etmesi açısından yine de önemlidir (Mutlu, 2012: 127).

23 Aralık 1876 tarihinde ise Kanun-i Esasi diğer adıyla I. Meşrutiyet ilan edilmiştir (Akşin, 2017: 47). Anayasal niteliği ağır basan Kanun-i Esasi'de vergilerin kanuniliği ilkesine de yer verilmiştir (Öztürk, 2015: 4824). Ayrıca Kanun-i Esasi ile ilk parlamento niteliği taşıyan Meclis-i Umumî'nin kurulması söz konusu olmuşsa da, bu meclis görev yaptığı 1876-1878 döneminde bir danışma organı olmaktan öteye geçememiştir (Çağan, 1980: 132). I. Meşrutiyet ise onu destekleyen sadece Namık Kemal, Mithat gibi az sayıda aydın olması ve toplumsal harekete dayanmaması nedeniyle ancak 1880 yılına kadar devam edebilmiştir. Abdülhamit döneminde ise gittikçe şiddetlenen bir istibdat dönemine girilmiş ve özellikle aydınlara sansürler uygulanmış, ihbar olayları görülmüştür (Akşin, 2017: 47-48). 19 uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Osmanlı Devleti'nde çözülme başlamış, bu devlet "hanedanın simgesel gücünden türemiş" bir meşruluk formülüne sahipken yıkılma sürecine girmiştir (Köker, 2008: 254). Özellikle malî egemenliğin yitirilmesiyle Osmanlı Devleti'ndeki demokratik gelişim de bağımsızlığın kazanılarak Cumhuriyet yönetiminin kurulmasından sonraya kalmıştır (Çağan, 1980: 132). Vergilerin islami usullere göre alındığı Osmanlı Devleti'nde de en önemli vergi aşar vergisi olmuş, feodal düzenin devam etmesinden ötürü burada vergi devletine geçiş tam olarak sağlanamamıştır (Ömercioğlu, 2018: 32).

3.4.1.2. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde ise 1924 Anayasası ile vergi ile ilgili önemli gelişmelerin söz konusu olduğu, vergilemede kanunilik ilkesinin gerçek anlamıyla benimsendiği görülmüştür (Öztürk, 2015: 4824). Ancak yeni kurulan Türk Devleti'nin yapısal özelliklerinde Osmanlı Devleti'nden miras kalan kültürel ve etnik yapının izleri devam etmiş, demokratik gelişimi pek de olumlu seyretmemiştir (Corke, 2012: 24). Bu da feodal yapıların geç çözünmesinden ötürü Batılı ülkelere göre Türkiye'nin dünyada görülen demokrasi uygulamalarına gecikmeli intibak sorununu doğurmuştur. Bunun sonucunda bazı siyasal kurumlar zamanla Türk demokrasi pratiğine dahil olmuştur. Bu kurumlardan ilki Cumhuriyet'in ilk döneminde pek çok Avrupalı ülke ile aynı tarihlerde bazılarından ise daha erken tarihte tanınan genel oy kullanma hakkıdır. Bu bağlamda 1924 Anayasası düzenlenirken kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmamış, bu ilk defa 1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı verilmesiyle değişmiştir. 1932 yılında köylerde muhtar ve ihtiyar heyetine seçme ve seçilme hakkı tanınmışken, 5 Aralık 1934 günü 1924 Anayasasının 10 uncu ve 11 inci maddelerinde yapılan değişiklikler ile genel seçimlerde de seçme ve seçilme hakkı verilmiştir (Konan, 2011: 167-168).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk vergi sisteminin gösterdiği gelişme seyrine bakılacak olursa, 1925 yılında 1923 yılı İzmir İktisat Kongresinde alınan bir kararla o dönemki gelirlerin yüzde 30'unu oluşturan Aşar Vergisi'nin kaldırılması ve böylece ekonomideki hakim sektör olan tarımın vergi sisteminin dışına çıkarılması söz konusu olmuştur. Bununla ekonomide kaynak yaratma ve gelir dağılımı bozulmuş, vergi sisteminin ağırlığı dolaylı vergiler ve emek gelirlerine yoğunlaşmıştır. 1926 yılında bir yıllık olarak çıkarılan Umumi İstihlak Vergisi ile başlayan tüketim vergileri çeşitli aşamalardan geçerek günümüze kadar uzanmıştır (Önder, 2012: 36-37). 1929 Büyük

Buhranı'nı takip eden dönemde öncelikle 1931 yılında "İktisadi Buhran Vergisi", 1936'da ise "Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi" konulmuştur (Önder, 2012: 38).

Türkiye'de gerçek manada demokrasiye geçişin ise çok partili sisteme geçişle sağlandığı ve bu geçişin en önemli özelliğinin Türkiye'de demokrasi pratiğini başlatması olduğu söylenebilir (Üstüner, 2000: 185). Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili siyasal hayata geçiş denenmişse de dönemin toplumsal şartlarında meydana gelen olaylar dolayısıyla halkın bu sürece hazır olmadığı ileri sürülerek bunlar kapatılmış ve muhalefet oluşturma çabaları başarısız olmuş ve demokratik hayata geçiş hayali sonraki bir döneme ertelenmiştir. Bu dönemde Türkiye'de çok partili sisteme geçilmesine II. Dünya Savaşını demokratik ve çok partili hayata sahip olan ülkelerin kazanması ve diğer ülkelerin savaşı kazanan ülkelerin yanında konumlanma isteği, SSCB ile Türkiye'nin dış ilişkilerinin bozulması ve Truman Doktrini, Marshall Planı ve Türkiye'nin Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü'ne alınması gibi çok sayıda önemli dışsal faktör etki etmiştir. İçsel faktörlerin ise en önemlileri; Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi durum, savaş sonrası gelir dağılımının önemli derecede bozulması, uygulanan varlık vergisi, toprak mahsulleri vergisi ve yol vergisi gibi vergilerin yükü, ekonomik durumun iyice bozulması olarak sayılabilir. Bu durum, 1945 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan 4 milletvekilinin Demokrat Parti'yi kurmasıyla sonuçlanmıştır (Akıncı ve Usta, 2016: 276-283). Böylece Türkiye çok partili demokratik hayata ilk adımı, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin yarıştığı 21 Temmuz 1946'daki demokratikliği tartışmalı genel seçimleriyle atmıştır (CNN Haber, 2018).

1946 yılından itibaren çok partili hayata geçilmesine rağmen, ülkenin siyasi sisteminde pek çok demokratik arıza görülmüştür (Özalp, 2008: 130). Çünkü bu geçiş de

koşulların zorlamasıyla gerçekleşmiştir (Bilge, 2011: 54). Bu durum ise 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde kırılmış ve Demokrat Parti yüksek bir oyla iktidarın sahibi olmuştur (Akıncı ve Usta, 2016: 276). 1950 yılı demokratik sistemlerin en önemli unsurlarından olan çok partili sisteme gerçek manada geçilmesi için oldukça geç bir tarih olmuşsa da, bu geçişle geleneksel vesayetçi anlayış kırılmıştır. Ancak zamanla Demokrat Parti iktidarının da halkın üzerindeki vesayetçi tutumu tamamen ortadan kaldıracak bir paradigma değişikliğine sıcak bakmadığı görülmüştür (Bilge, 2011: 54). Vergilendirme cephesinde ise 1950 yılında modern gelir vergisi reformu ilan edilmiş, ancak bu vergi düzeni tarım sektörünü günümüzde olduğu gibi sistemin dışına itmiştir. Gelir Vergisi Reformunun diğer bir sorunu ise sedüler bir yapı benimsenmesi söz konusu olmadan ücretlilerin ağır vergi yükünden korunamamasıdır (Önder, 2012: 38).

27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan darbe ile ise Demokrat Parti iktidarına son verilmiştir (Akıncı, 2014: 61). 1946 yılında çok partili demokratik sisteme geçtiği halde daha askeri müdahalelerin mevcut olması ise demokratik sistemin o dönemde hala kurumsallaşmamış ve yeterince pekişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır (Akıncı, 2014: 58). Ülke yönetiminde devam eden çalkantılar sonucu yapılan 1960 darbesi sonrası hazırlanan 1961 Anayasası'nın ise belli bir demokrasi endişesi ile hazırlandığı görülmüştür (Köker, 2008: 268). Böyle bir ortamda Türkiye'de 1965 yılında hesaplanan vergi yükü, yüzde 10'lar civarındayken bu oranın zamanla arttığı gözlenmiştir (Kılıçarslan ve Yavan, 2017: 39). Bu askeri müdahaleler 1960'daki askeri müdahale ile sınırlı kalmamış 1971 Muhtırası, 1980 yılındaki darbe bunu takip etmiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra ise Cumhuriyet tarihinde üçüncü kez çok partili hayata geçilmiştir, bu döneme serbest piyasa ekonomisini oluşturmaya dönük reformlar, devlet otoritesini güçlendirme ve siyasal katılımı asgariye indirmeyi amaçlayan anayasa ve siyasal hukuk düzeni oluşturma çabaları eşlik etmiştir (Köker, 2008: 260). Darbe sonrası

hazırlanan 1982 tarihli son Türk Anayasa'sının ilk üç maddesiyle demokrasinin anayasal güvence altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak demokratik ölçümler bu endişenin çok da yerini bulmadığını göstermektedir. Çünkü darbeler sonrası yürürlüğe konan anayasaların ilerici bir akılla düzenlenemediği ve pek çok aksayan yönü olduğu zamanla görülmüştür. Bununla birlikte 1980'li yıllarda dünyada libeal politikaların uygulandığı bir dönem söz konusu olmuş, Türkiye'de bu dönemde vergi yükünün azalmasına neden olan mevcut refah devletlerinin küçülmesi ve liberalleştirme politikalarının uygulanmasıyla özel sektörün öne çıkması gibi toplumsal ve siyasi nedenler söz konusu olmuş, ancak söz konusu olan vergi yüklerinden devletin ekonomideki payının küçülmediği görülmüştür (Kılıçarslan ve Yavan, 2017: 39).

1990'lı yıllar ise Türkiye'de önemli siyasal, ekonomik ve toplumsal krizlerin söz konusu olduğu bir döneme sahne olmuştur. Bu dönemde çok zayıf koalisyon hükümetleri söz konusu olmuş, etkin bir siyasal yönetimin sağlanmasında zorluklar yaşanmıştır. Bununla birlikte bu dönemde Türkiye'nin öteden beri önemli anlaşmazlık yaşadığı Kürt sorunu temelinde pek çok iç çatışma yaşanmış ve bu sosyoekonomik, politik ve psikolojik olarak ciddi bir tahribata yol açmıştır. Ayrıca 1990'lı yıllar çok sayıda yolsuzluğa sahne olmuş, siyasi, kültürel, toplumsal anlamda önemli bir demokrasi krizi patlak vermiştir (Keyman,2012: 32). Ekonomideki çalkantılar sonucu 5 Nisan 1994 tarihli kararlar alınmış, bu da özellikle 1994 yılından sonraki vergi yükündeki ivmelenmenin nedenini oluşturmuştur. Bunun nedeni ise 1994 yılında yürürlüğe giren 3986 sayılı Kanun ile ekonominin içerisinde bulunduğu darboğazdan kurtulması amacıyla bir takım yeni vergilerin getirilmesi ve bir önceki yılda gerçekleşmiş olan konuların dahi geriye dönük olarak vergilendirilmesidir. Ayrıca bu Kanun ile Gayrimenkul Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi gibi yeni ek vergilerin olduğu yükümlülükler getirilmesi de söz konusu olmuştur (Kılıçarslan ve Yavan, 2017: 47). Toplumsal ve ekonomik çalkantılar bu kadarla da sınırlı

kalmamış, 1999 yılında yaşanan büyük deprem, 2000 ve 2001 yıllarındaki ulusal finansal krizler, iktidardaki koalisyon hükümetlerinin varlığı ve 2008 küresel finansal krizi gibi nedenler Türk vergi sistemine yön veren gelişmeler olmuştur (Kılıçarslan ve Yavan, 2017: 38). 1999 depreminden sonra konulan günümüze değin devam eden uygulamasıyla Özel İletişim Vergisi (ÖİV) de zor dönemler sonrası getirilen yükümlülüklere örnek teşkil etmektedir.

Günümüzde ise demokrasinin içinin giderek boşaltıldığı, kanun hükmündeki kararnameler gibi araçlarla yürütmenin toplumu tek bir merkezden yönettiği, aşırı merkeziyetçi bir yapı söz konusudur. Türk demokrasisinde giderek seçimleri kazanan kesimin toplumu istediği şekilde yönetmesine dayanan majoritariyan mantığın ön plana çıkışı böylece görülmüştür (Keyman, 2012: 36). Mevcut durumda Osmanlı Devleti'nden kalan bir gelenekle devlet en önemli aktörken, insanlar devletin rolünü demokratik bir toplumun gereği gibi tartışamamaktadır. Bu bağlamda günümüz Türkiye'sine getirilen en ağır eleştirilerden bir diğeri ise ifade özgürlüğünün sekteye uğratılmasıdır. Bu da Türkiye'de güncel, dinamik ve güçlü sivil toplum aktörlerinin, ateşli bir medyanın ve bağımsız bir yargının ortaya çıkmasını engellemektedir (Corke, 2012: 31). Demokratik Algı Endeksi'ne göre ise Türkiye'de "Politik meselelerde görüşünüz dikkate alınıyor mu?" sorusuna ankete katılanların yüzde 53'ü asla veya nadiren cevabını vermiştir. Bu veri bile tek başına Türkiye'de ifade özgürlüğünün yerleşemediğinin bir göstergesidir (Alliance of Democracies, 2018: 4). Bununla birlikte Türkiye'de "cumhurbaşkanına hakaret" dolayısıyla açılan davaların sayısının hızla artması, yalnızca 2017 yılında 20.000'den fazla soruşturma ve 6.000 kovuşturmanın söz konusu olması bu durumun en çarpıcı örneklerinden biridir (Freedom House, 2019: 5).

3.5. Vergi ve Demokrasi İlişkisinin Türkiye Örneği Açısından Tartışılması

Buraya kadar tarihsel açıdan Türkiye'de kamu maliyesinin en önemli aracı olan vergilendirme politikasının seyri ve demokratikleşme çabalarına değinilmiştir. Burada ise Türkiye'deki vergi yükü ve vergi mükellefiyet oranı bağlamında vergilendirme rejimi ve tahsilatı, belirli endekslerdeki demokrasi sıralamaları bağlamında ise demokrasi derecesi ele alınacak, sonrasında ise bu iki kavram arasındaki ilişkiye dair değerlendirmelerde bulunulacaktır.

3.5.1. Endekslere Göre Türkiye'de Demokrasi

Tablo 18: FHI'ye Göre Türkiye'de Demokratik Kriterler

Yıllar	Demokrasi Kriterleri			
	Siyasi Haklar	Sivil Özgürlükler	Ortalama Demokrasi Puanı	Durum
1972	3	4	3,5	Kısmen Özgür
1973	2	4	3	Kısmen Özgür
1974-1979	2	3	**2,5**	**Özgür**
1980-1988	3-4	4-5	3,5-4,5	Kısmen Özgür
1989-1993	3-4	3-4	3-4	Kısmen Özgür
1994-2001	5-4	5	5-4	Kısmen Özgür
2002-2007	3	4-3	3,5-3	Kısmen Özgür
2008-2010	3	3	3	Kısmen Özgür
2011-2012	3	3	3	Kısmen Özgür
2013-2016	3	4	3,5	Kısmen Özgür
2017	4	5	4,5	Kısmen Özgür
2018-2019	5	6	**5,5**	**Özgür Değil**

Kaynak: (1972-1998): (Çukurçayır & Tezcan, 2011: 57) & Freedom House (1999-2019), "Freedom in the World Country Ratings & Methodology"

Tablo 18'de Freedom House Demokrasi Endeksi'nin ilk oluşturulduğu yıl olan 1972'den günümüze kadar demokrasiyle ilişkisi sorunlu olan Türkiye'nin aldığı puanlar gösterilmiştir. Burada endeksin hesaplanmaya başladığı tarihten günümüze sadece 1974-1979 yılları arasında özgür yani demokratik olarak sınıflanması ilk dikkat çekici noktadır. Bu durum Türkiye'nin 1980 yılında Türk demokrasisini hüsrana uğratan askeri darbe sonrasında değişmiş, bu tarihten 2018 yılına kadar "kısmen özgür" kategorisine

gerilemiştir. 2018 yılından itibaren ise artık Türkiye özgür olmayan ülkeler kategorisinde yer almaya başlamıştır. Siyasal haklar ve sivil özgürlükler kategorilerindeki puanların ortalaması alınarak oluşturulan bu endeks puanı Türkiye için 2018 ve 2019 yıllarında 7 üzerinden 5,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu da Türk siyasi tarihindeki demokratikleşme sürecinin kırılganlığını açıkça ortaya koymaktadır. Freedom House'un 2017 tarihli "Breaking Down Democracy: Goals, Strategies, and Methods of Modern Authoritarians" raporuna göre, 2007-2016 yılları arasında en temel demokrasi göstergelerinden biri olan dünyanın toplam özgürlük skorundaki değişimde en büyük kaybı veren ülkenin Türkiye olduğu görülmektedir.

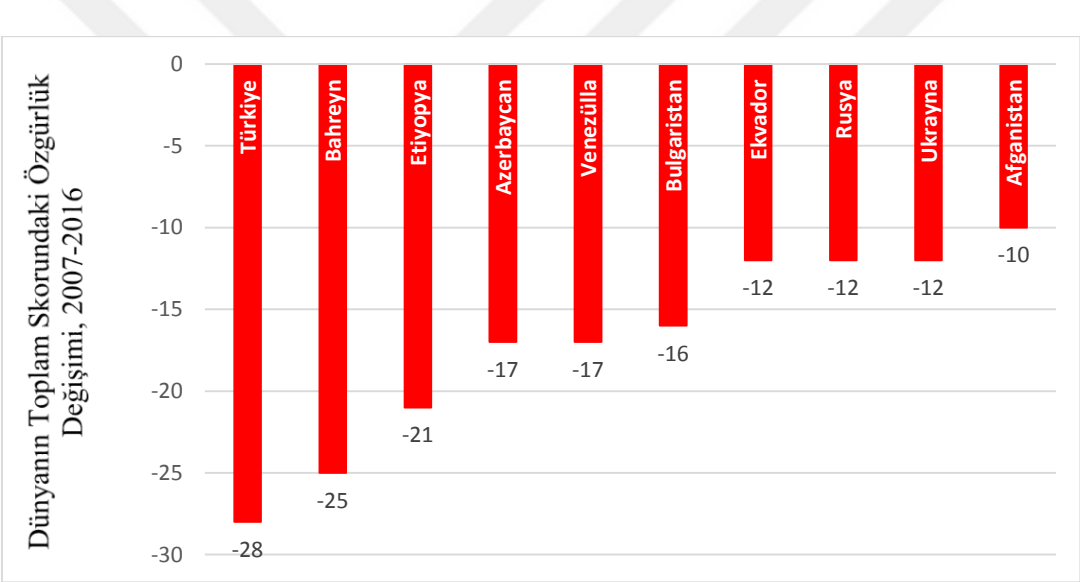

Şekil 30: Önemli Ülkeler İçin Son 10 Yıl İçindeki Büyük Düşüşler

Kaynak: Freedom House, 2017

Economist Intelligence Unit tarafından ülkelerdeki demokrasinin beş kategoride incelendiği EIU Demokrasi Endeksi'ne göre ise Türkiye 2018 yılında bu kategorilerden seçim süreci ve çoğulculuktan 4,5; hükümetin işleyişinden 5,0; siyasi katılımdan 5,0; siyasi kültürden 5,0 ve sivil özgürlüklerden 2,37 puan almış ve bu puan ortalamaları 2017'deki 4,88'lik puanın da aşağısına düşerek 2018 yılı için 4,37 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 19'dan Türkiye'de özellikle sivil özgürlükler puanının düşüklüğü dikkat çekmektedir.

Tablo 19: 2018 EIU Demokrasi Endeksine Göre Türkiye'nin Kategorilere Göre Puanları

Kategori	**2018 Yılı Puanları**
Seçim Süreci ve Çoğulculuk	4,50
Hükümetin İşleyişi	5.00
Siyasal Katılım	5.00
Siyasal Kültür	5.00
Sivil Özgürlükler	2,37
Genel Puan	**4,37**

Kaynak: (EIU, 2019).

Bu endeksin hesaplanmaya başladığı 2006 yılından 2018 yılına kadar bu beş kategoriden aldığı puanları içeren Şekil 31'den ise Türk demokratikleşmesinin bu aşağı yönlü trendi görülmektedir. Bu puanlamalar neticesinde Türkiye EIU Endeksi'ne göre 2018 yılında 10 tam puan üzerinden 4,37 puan alarak 2017 yılındaki en demokratik 100. ülke olma konumundan 10 basamak daha gerileyerek 110. sıraya yerleşmiştir. Türkiye bu sıralama ile Nijerya, Uganda, Zambiya, Lübnan, Sri Lanka gibi Orta Doğu ve Afrika ülkelerinin dahi gerisinde kalmıştır (EIU, 2019).

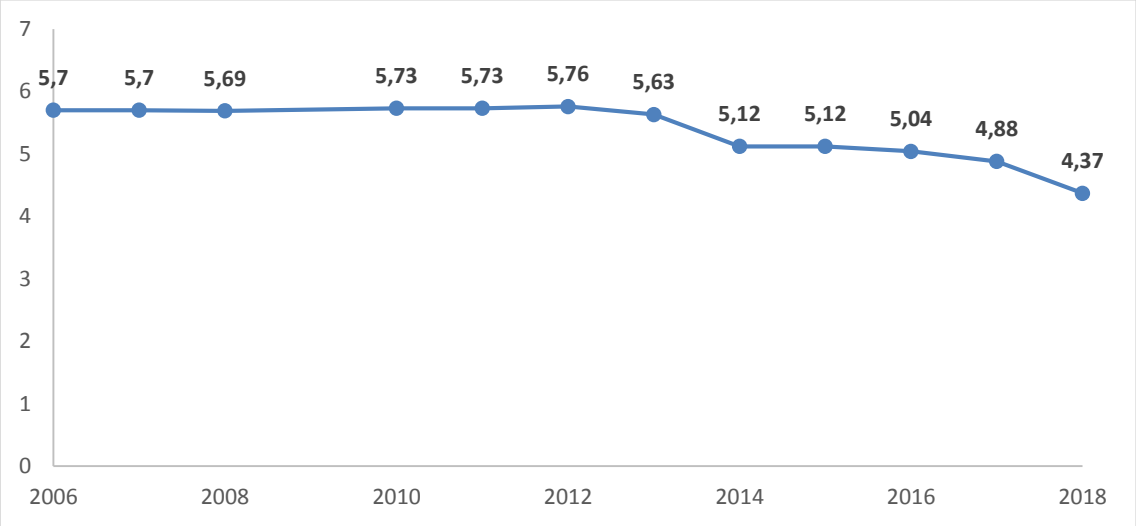

Şekil 31: Türkiye'de Demokrasi Endeksi 2006-2018
Kaynak: EIU,2018

Polity IV Endeksi'ne göre oluşturulan Şekil 32'de ise diğer endekslere göre en demokratik olarak belirlenen Finlandiya, İsveç ve Norveç ile Türkiye'nin 1946-2013 dönemindeki otorite trendi karşılaştırılmıştır.

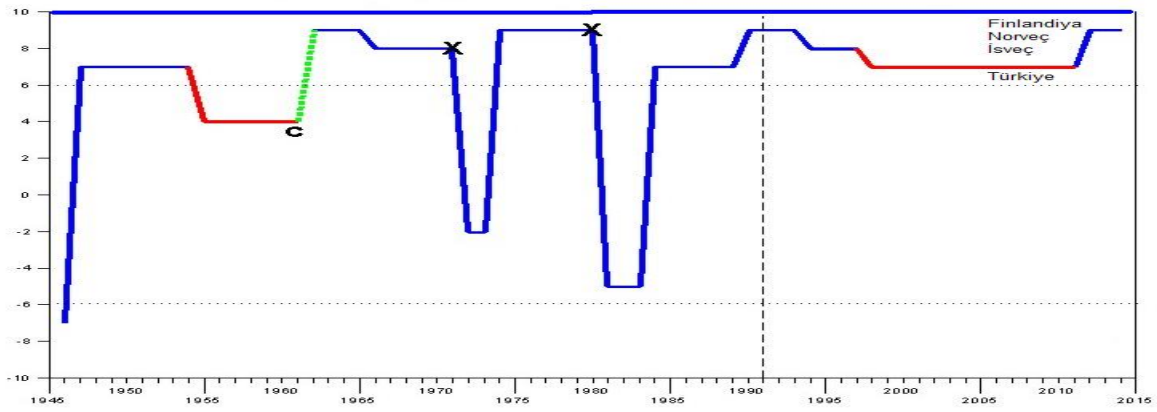

Şekil 32: Türkiye'deki Otorite Trendinin Üç Demokratik Devletle Karşılaştırılması 1946-2013 (Polity IV)

Kaynak: https://www.systemicpeace.org/polity

Buna göre 1945-2015 döneminde İsveç, Norveç ve Finlandiya Polity IV Endeksi'nden tüm yıllar için 10 tam puan alarak "tam demokratik" olarak sınıflandırılmıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin otorite trendi ise istikrarlı bir seyir izlememiş, örneğin 1946 yılında çok partili hayata geçilmesi sonrası -7 olan Polity IV Endeksi +7'ye yükselmiş, Türk siyasi tarihinde 1971 ve 1980 yıllarında yaşanan darbe ve muhtıra deneyimleri sonucu demokratikleşme süreci olumsuz etkilenmiş ve otoriter yönetimlere yakınsamıştır.

Tüm bu endekslere göre Türkiye'de demokrasi talebinin giderilemediği, sağlıklı ve demokratik bir düzen kurulamadığı görülmüştür. Siyasi çoğulculuk, uygulamadaki hukuk devleti ihlalleri, azınlık hakları ve insan haklarına saygı üzerine sorunlar Türkiye'yi özgürlük sıralamalarında öteden beri oldukça geriye düşürmektedir ve bunlar Türkiye'nin daha liberal demokrasiye dönüşümünün önünde zorluklar çıkarmaya devam

etmektedir (Corke, 2012: 30). Freedom House'un 2018 yılı için hazırladığı Türkiye raporuna göre ise 2002 yılından bu yana Türkiye'de tek parti iktidarı söz konusu olmuştur. Bu hükümet tarafından başlangıçta bazı liberalleştirme reformları yapılmışsa da son yıllarda siyasi haklar ve sivil özgürlükler, azınlık hakları, ifade özgürlüğü, örgütlenme hakları gibi alanlarda ciddi yolsuzluklar ve ihlaller görülmüştür (Freedom House, 2018). Uzun yıllar süren tek parti iktidarının yorumlanması kimilerince monarşiye atıflar barındırırken kimileri tarafından halen iktidarda olan bu partinin ilk yıllarında önemli reformlar gerçekleştirmesi dolayısıyla halkın güvenini kazanarak geniş bir seçmen kitlesine ulaştığını ve Türkiye'nin artık demokratik bir sistemin birçok esaslı unsurunu inşa ettiğini ifade edilmektedir (Corke, 2012: 29). Ancak 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi demokrasinin tam olarak konsolide olamadığını göstermektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 11). Bu tarihten sonra demokrasi endekslerindeki bozulma da bunun bir işaretidir.

3.5.2. Türkiye'de Vergileme Rejimi ve Tahsilatı

Türkiye'deki vergileme rejimi ve tahsilatı ise vergi yükü ve mükellef sayısı göstergeleri bağlamında ele alınmıştır. Türkiye'deki vergi yükü OECD ülkeleri ortalamasının karşılaştırıldığı Şekil 33 ve 34'e göre ise 2017 yılı itibariyle Türkiye ile OECD ülkeleri ortalaması arasında yaklaşık 10 puanlık bir fark söz konusu olduğu görülmektedir. Türkiye vergi yükünün büyüklüğü bağlamında 36 OECD ülkesi içinde 33 ncü sırada yer almaktadır.

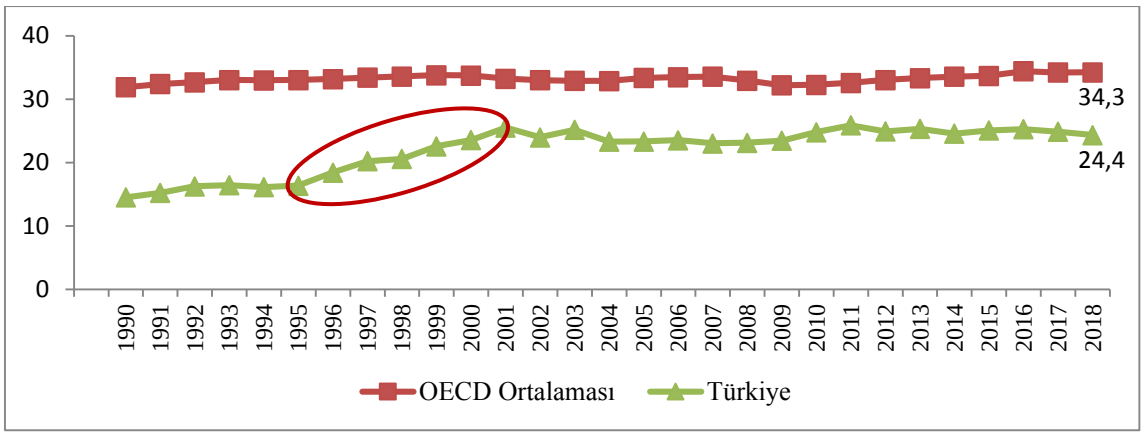

Şekil 33: 1990-2018 Dönemi Türkiye'de Vergi Yükü

Kaynak: www.stats.oecd.org

Bununla birlikte farklı uluslar arası kuruluşlar tarafından vergi yükü farklı şekillerde ölçülmektedir. OECD tarafından 2017 yılı için yüzde 24,9 olarak ölçülen vergi yükü Dünya Bankası tarafından yüzde 17,9 olarak ölçülmüştür. Dünya Bankası tarafından ölçülen vergi yükünün seyri 1990-2017 dönemi için Şekil 35'ten izlenebilmektedir.

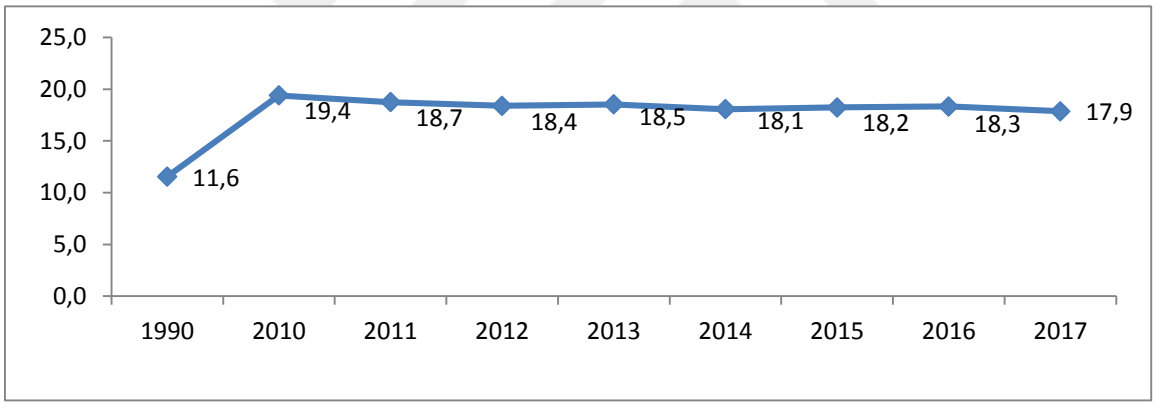

Şekil 34: Dünya Bankası Verilerine Göre Türkiye'de Vergi Yükü

Kaynak: https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=TUR

Çalışmamızda Türk vergilendirme rejimini ve tahsilatını incelerken mükellef sayısı ikinci göstergeyi oluşturmaktadır. Bu bağlamda OECD'nin "Tax Administration" raporunda yer alan istatistiklere göre Türkiye'de aktif olarak kişişel gelir vergisi mükelleflerinin toplam nüfusa oranı 2015 ve 2017 yılı için yalnızca yüzde 2,3 seviyesindedir. Aynı oran demokrasi endekslerinde en üst sıralarda yer alan Finlandiya'da 2015 yılı için yüzde 96,9, 2017 yılı için yüzde 98,3'tür. Bu oran Gelir

İdaresi Başkanlığı'nın web sitesinde yer alan istatistikler arasındaki aktif gelir vergisi mükelleflerinin yıllık ortalamasının ilgili yılın nüfusuna bölünmesi suretiyle de elde edilerek Tablo 20'de görüldüğü gibi doğrulanabilmektedir. 2008-2018 dönemine ilişkin olarak hazırlanan Tablo 20'ye göre toplam nüfus içindeki mükellef sayısının oranı bu dönemde ortalama 2,31 olarak ölçülmüştür. Bu dönemde toplam nüfus 2008'den 2018 yılına değin yüzde 14,4 oranında artarken, gelir vergisi mükellefi sayısı artışı yüzde 10,8 oranında kalmıştır.

Tablo 20: Yıllık Ortalama Gelir Vergisi Mükellefi Sayısının Nüfusa Oranı 2008-2018

Yıllar	Yıllık Ortalama Mükellef Sayısı	Toplam Nüfus	Toplam Nüfus İçindeki Mükellef Sayısı
2008	1.721.043	71.517.100	2,41
2009	1.692.556	72.561.312	2,33
2010	1.693.430	73.722.988	2,30
2011	1.700.402	74.724.269	2,28
2012	1.742.955	75.627.384	2,30
2013	1.787.067	76.667.864	2,33
2014	1.790.279	77.695.904	2,34
2015	1.813.585	78.741.053	2,33
2016	1.814.701	79.814.871	2,27
2017	1.853.392	80.810.525	2,29
2018	1.907.414	82.003.882	2,33

Kaynak:TUİK(http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059),GİB
https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20191.htm

Bu bağlamda Şekil 36'da da 2000-2017 arası Türkiye'nin kişisel gelirler üzerindeki vergilerinin GSYH içindeki payı, OECD ülkeleri ortalaması ve Danimarka, İsveç, Finlandiya ve İzlanda gibi demokrasi seviyeleri yüksek refah ülkeleri ile kıyaslanmıştır. Bu örneklere göre Türkiye'de 15 yıllık bu dönemde bu oranın yüzde 5'inde altına da düşerek oldukça düşük olduğu görülmektedir (OECD, 2019).

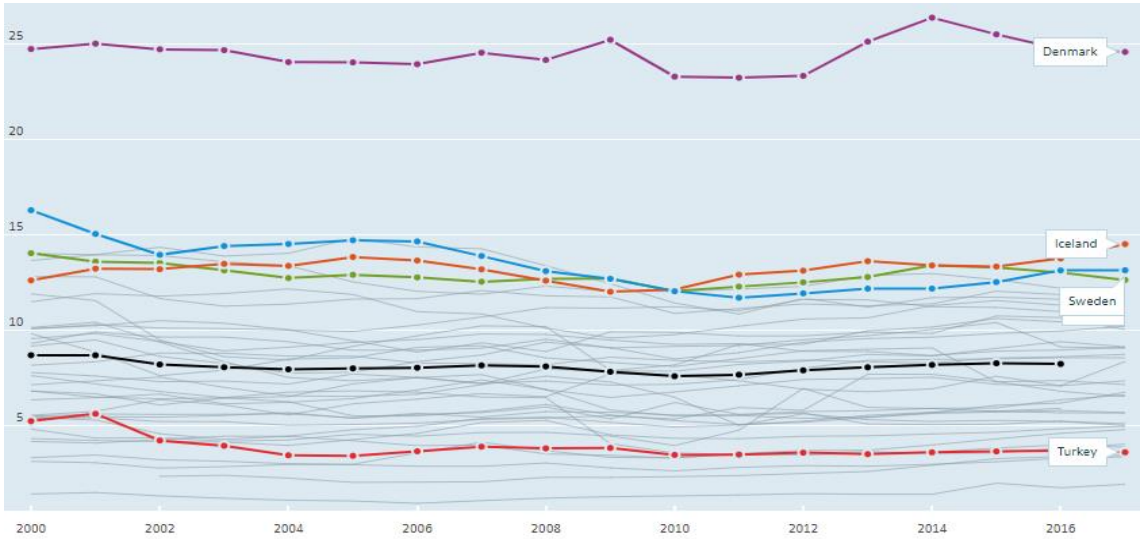

Şekil 35: Ülkelere Göre Kişisel Gelir Üzerindeki Vergilendirme

Kaynak:https://data.oecd.org/tax/tax-on-personal-income.htm

Tablo 21'den ise 2017-2018 yılları için toplam nüfusun bir önceki yıla göre yüzde 1,5 oranında artarken, toplam mükellef sayısının yüzde 3,6 oranında arttığı görülmektedir. Toplam beyanname veren mükellef sayısı bağlamında incelendiğinde toplam beyanname veren mükellef sayısının faal gelir vergisi mükellefleri için söz konusu olan orana oldukça yakın şekilde toplam nüfusun sadece yüzde 2,1'ini oluşturduğu görülmüştür. Bu oran oldukça düşüktür.

Tablo 21: Türkiye'de Mükellef Sayısı

(Bin Kişi)	**Toplam**			**2018 Yılı**				
	Ara 2017	**Ara 2018**	**(%)**	**İstanbul**	**Ankara**	**İzmir**	**Bursa**	**Antalya**
Toplam Mükellef Sayısı	10.578	10.956	3,6	3.163	928	734	436	430
Toplam Nüfus	80.811	82.004	1,5	15.068	5.504	4.321	2.995	2.426
Top. Mükellef/ Top Nüfus	**13,1**	**13,4**	**2,1**	**21**	**16,9**	**17**	**14,5**	**17,7**

Kaynak:(http://www.gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/istatistikler; http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30709)

Ayrıca Tablo 21'de Türkiye'nin en büyük beş ilindeki nüfus ve mükellef sayısına yer verilmiş, bu illerdeki mükellef sayısının toplam nüfusun yüzde 87,1 ile büyük çoğunluğunu oluşturduğu görülmüştür. Bunun nedeni ülke genelindeki verginin konusunu oluşturan ekonomik aktivitenin büyük çoğunluğunun bu beş büyük ilde gerçekleşmesidir.

Buraya kadarki açıklamalara göre Türkiye'nin OECD ülkelerine göre vergi yükünün ve ortalama vergi mükellef sayısının oldukça düşük olduğu, demokrasi endekslerinde ise istikrarlı ve başarılı bir konum elde edemediği görülmüştür. Türkiye'de demokrasinin yerleşememesi ve vergi tahsilatında etkinliğin sağlanamamasının bir nedeni kişi başına gelir düzeyinin düşük, gelir dağılımının bozuk olmasıdır. Bu durum hane halkları kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığı ve "ilk yüzde 20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "son yüzde 20'lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlayan Tablo 22'den izlenebilmektedir. Ülkenin en zengin yüzde 20'lik kesimi her yıl milli gelirden daha yüksek oranda pay alırken, en düşük gelire sahip yüzde 20'lik kesimin milli gelirden aldığı pay sabit kalmakta veya düşmektedir (TUİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2019). Böylece gelirleri ancak harcamalarını karşılayacak vatandaşların gelir vergisi ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilere uyumları zora girecektir.

Tablo 22: 2006-2018 Dönemi Yüzde 20'lik Gruplar Halinde Hane Halkı Kullanılabilir Geliri

		Toplam	İlk %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Son %20
2006	Yüzde (%)	100,0	5,8	10,5	15,2	22,1	46,5
	Ortalama (TL)	15 102	4 345	7 908	11 453	16 706	35 093
2007	Yüzde (%)	100,0	6,4	10,9	15,4	21,8	45,5
	Ortalama (TL)	18 827	6 003	10 294	14 535	20 513	42 781
2008	Yüzde (%)	100,0	6,4	10,9	15,4	22,0	45,3
	Ortalama (TL)	19 328	6 174	10 498	14 884	21 257	43 834
2009	Yüzde (%)	100,0	6,2	10,7	15,3	21,9	46,0
	Ortalama (TL)	21 293	6 577	11 406	16 252	23 257	48 979
2010	Yüzde (%)	100,0	6,5	11,1	15,6	21,9	44,9
	Ortalama (TL)	22 063	7 174	12 234	17 231	24 165	49 514

2011	Yüzde (%)	100,0	6,5	11,0	15,5	21,9	45,2
	Ortalama (TL)	24 343	7 882	13 346	18 811	26 700	54 978
2012	Yüzde (%)	100,0	6,5	11,0	15,6	22,0	45,0
	Ortalama (TL)	26 577	8 584	14 585	20 706	29 209	59 797
2013	Yüzde (%)	100,0	6,6	10,9	15,4	21,8	45,2
	Ortalama (TL)	29 479	9 683	16 107	22 752	32 186	66 670
2014	Yüzde (%)	100,0	6,5	11,0	15,6	22,2	44,7
	Ortalama (TL)	32 000	10 376	17 572	24 972	35 548	71 530
2015	Yüzde (%)	100,0	6,3	10,9	15,5	22,0	45,3
	Ortalama (TL)	36 039	11 338	19 554	27 996	39 691	81 618
2016	Yüzde (%)	100,0	6,3	10,6	15,2	21,6	46,3
	Ortalama (TL)	41 399	12 957	22 015	31 448	44 758	95 811
2017	Yüzde (%)	100,0	6,3	10,6	15,1	21,4	46,7
	Ortalama (TL)	46 131	14 537	24 412	34 797	49 299	107 616
2018	Yüzde (%)	100,0	6,1	10,5	15,1	21,5	46,8
	Ortalama (TL)	51 374	15 762	27 044	38 749	55 204	120 114

Kaynak: (TUİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2019)

Bununla birlikte gelir dağılımına ilişkin önemli ölçütlerden olan ve 0'a yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, 1'e yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmayı ifade eden Gini katsayısı da Şekil 37'de görüldüğü gibi Türkiye'de 2002-2018 yılları arası dönemde 0,4 seviyelerinde seyretmiştir. 0,4 oranı gelir dağılımının bozuk olduğunun göstergesidir ve 2015 yılından itibaren gelir dağılımında sürekli bir bozulma söz konusudur. Gelir dağılımının adaletli, demokrasi seviyelerinin en yüksek olduğu olduğu İsveç, Norveç, Finlandiya gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde ve Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan gibi Orta Avrupa'daki eski sosyalist ülkelerde Gini katsayısı 0,24–0,30 dolayında, 0,25 dolayındadır. Gini katsayısında İngiltere 0,32, Fransa ve Almanya 0,29, ABD ise 0,40 oranlarına sahiptir (Eğilmez, 2019).

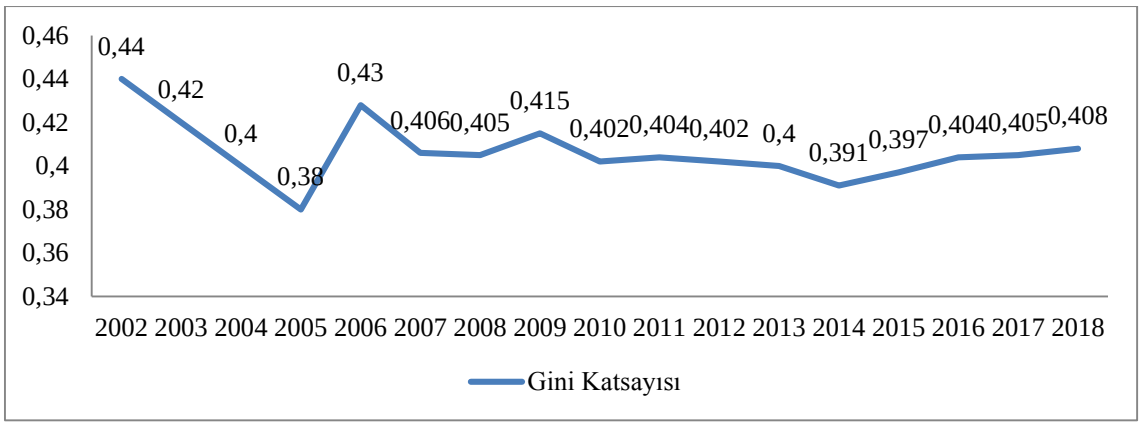

Şekil 36: Yıllara Göre Türkiye'de Gini Katsayısı

Kaynak: (Eğilmez, 2019)

Bu durum 19 ülkenin kişi başına milli gelir seviyelerinin 2017 yılına göre büyükten küçüğe sıralandığı Tablo 23'te Türkiye'nin ancak 14. sırada yer almasından da görülmektedir. Bununla birlikte kişi başına milli gelir seviyesi yüksek olan Lüksemburg, İsviçre, ABD, Avusturalya, İsveç, Hollanda gibi ülkelerin aynı zamanda demokrasi endeksi sıralamalarında en tepelerde yer alması ise Lipset'in modernleşme hipotezini bir bakıma haklı çıkarmaktadır.

Tablo 23: Ülkelerin Kişi Başına Düşen GSYH'ları

($)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Lüksemburg	106.185	117.341	108.048	114.998	120.857	102.696	101.789	105.863
İsviçre	74.884	88.903	83.959	85.676	87.163	82.510	80.491	80.637
ABD	48.401	49.816	51.537	53.032	54.952	56.718	57.815	59.792
Avustralya	56.357	67.105	68.321	65.064	61.547	51.404	51.861	55.693
İsveç	51.926	59.454	56.979	60.069	58.930	50.565	51.245	52.925
Hollanda	51.046	54.209	50.101	52.202	52.914	45.206	46.028	48.555
Kanada	47.513	52.144	52.577	52.497	50.702	43.560	42.418	45.095
Almanya	42.641	46.853	44.089	46.545	48.219	41.415	42.461	44.769
Fransa	42.182	45.410	42.371	44.145	44.616	37.938	38.200	39.933
İngiltere	39.122	41.650	42.023	42.981	47.004	44.495	40.658	39.800
Japonya	44.674	48.169	48.633	40.490	38.156	34.612	38.989	38.449
İtalya	35.658	38.003	34.470	35.220	35.457	30.163	30.662	31.997
Rusya	11.445	14.321	15.411	15.997	14.355	9.510	8.924	10.956
Türkiye	10.560	11.205	11.588	12.480	12.112	11.019	10.883	10.602
Brezilya	11.293	13.243	12.369	12.294	12.112	8.803	8.701	9.896
Meksika	9.258	10.205	10.261	10.764	10.981	9.674	8.815	9.319
Çin	4.524	5.583	6.329	7.081	7.702	8.167	8.116	8.643
Endonezya	3.178	3.689	3.745	3.684	3.534	3.369	3.604	3.876
Hindistan	1.423	1.498	1.482	1.486	1.610	1.639	1.749	1.976

Kaynak: (Gelir Düzenlemeleri Genel Müdürlüğü, 2019), (IMF, WEO Ekim 2018, OVP)

Gelir dağılımının bu denli bozuk olması vergilendirme politikalarının etkin olarak uygulanamamasına neden olmaktadır. Türkiye'nin kronik sorunlarından biri vergi ahlakının geri ve vergiye gönüllü uyumun düşük olmasıdır, bu da kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmaktadır. Bu durum Schneider'in 2015 yılı için hazırladığı ülkelerin kayıt dışılık oranları Şekil 38'den de açıkça görülmektedir. AB-28 ülke ortalamasının yüzde 18,3 olduğu 2015 yılında Türkiye yüzde 27,8 oranıyla kayıt dışı ekonomisi en yüksek üçüncü ülke konumunda yer almaktadır. Kayıt dışı ekonominin genişlemesi ise kamu gelirlerini azaltmakta ve kamusal mal ve hizmetlerin kalitesini azaltmaktadır (Güler ve Toparlak, 2018: 212).

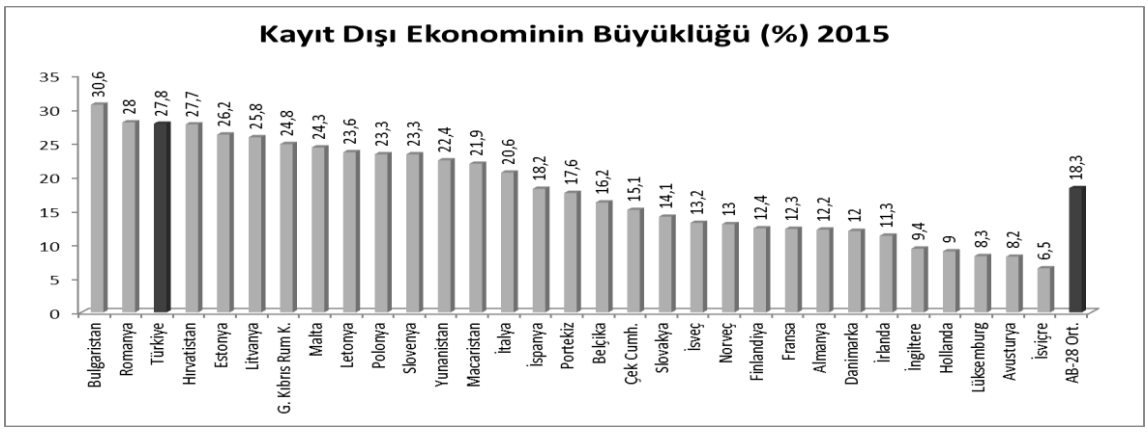

Şekil 37: 2015 Yılı Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü

Kaynak: (Schneider, 2015)

Gelir dağılımındaki adaletsizliğe paralel olarak vergi yükünün vatandaşlar arsında eşitsiz dağılımı da toplam vergi yükü açısından OECD ülkelerine göre düşük sayılabilecek bir yüke sahip olan Türk toplumundaki vergi yükü algısının yüksek olmasına neden olabilecek bir durumdur (Kılıçarslan ve Yavan, 2017: 50). Bu da vatandaşların hükümetlerine demokratikleşme çağrılarını artırmalarına neden olmaktadır. Pek çok ülkede devrimlerle sonuçlanan keyfi vergilendirmeler yüzünden ortaya çıkan toplumsal hareketlerin demokratik gelişmelere neden olduğu savı da aynı nedenle ortaya atılmıştır. Bununla birlikte vergi politikası uygulamalarında pek çok ihlalin de vergiye gönüllü uyumu zora soktuğu ve tahsilat etkinliğini azalttığı bilinmektedir. Bunların en başında Türkiye'de vergisel anlamda kuvvetler ayrılığı prensibi çiğnenmesi gelmekte, vergilerin kanuniliği ilkesine göre mecliste alınıp uygulanması gereken vergi artışı ve yeni vergi getirilmesi kararlarından meclisin çoğunlukla bu kanunun oylanması aşamasında haberi olmaktadır. Bu genelde yeni sistemle daha da perçinlenen güçlü yürütme erkinin çağrısı ile söz konusu olmaktadır. Bu da bir kez daha Türkiye'de demokrasinin dayandığı temellerin sağlamlığını sorgulamamıza neden olur.

Bu bağlamda Türk siyasi tarihi bütüncül bir bakışla değerlendirdiğinde; Türkiye'nin belli dönemler hariç otoriter modelden demokrasiye doğru önemli bir gelişme göstermediği görülecektir (Corke, 2012: 24). Bu yönüyle de günümüzde demokrasi hala Türk toplumunun siyasal tartışma gündemlerindeki en temel sorunlarından biri olmayı sürdürmektedir (Köker, 2008: 9). Türkiye'deki hakim demokrasi kültürü, algısı ve anlayışının özgürlükçü içerikten yoksun bir mahiyet arz ettiği, antik demokrasinin saflığı düzeyinde kaldığı ve kuru bir eşitlik algısından başka bir içeriğe sahip olamadığı görülmüştür (Bilge, 2011: 54). Ayrıca Türk demokrasisi Batılı ülkelerde görüldüğü gibi halkın talebi doğrultusunda ve toplumsal mücadeleler sonucu gelişmiş bir demokrasi değildir. Türkiye'deki demokrasi pratiği ve söylemi, batı dünyasına eklemlenme çabası, mevcut siyasal kültür ve dönemin siyasal mücadeleleri kaynaklı olarak gelişmiştir. (Üstüner, 2000: 201). Sürekli kesintiye uğrayan bu sorunlu demokraside siyasi partiler de yapılanmalarından söylem ve pratiklerine kadar vesayetçilik barındırmaktadır. En katılımcı ve özgürlükçü olduğunu iddia eden siyasi partiler bile iktidar ve muhalefette oluşlarına göre şekil almakta, iktidar söz konusu olduğunda anti demokratik tutumlarını sürdürmektedir (Bilge, 2011: 55). Kişisel hak ve özgürlüklerin çoğu zaman devletin bekası için tehlike arz edeceği düşüncesinden kaynaklanan vesayetçi anlayış, kuruluşundan bu yana Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel karakteristiği olmuştur (Bilge, 2011: 53). Bununla birlikte Türkiye'de ifade özgürlüğünün sınırlandırılması, Kürt sorunu ve doğurduğu istikrarsızlık ortamı, dünyada en yüksek tutuklu gazeteci sayısına sahip ülke olması, gazetecileri, akademisyenleri ve hatta savunma avukatlarını içeren tutuklamalar, hukuk sisteminin bağımsızlıktan ve yargılama sürecine mutlak saygıdan yoksun oluşu, demokratik gelişiminin bir göstergesi olan iktidarların barışçıl seçimler yoluyla değil, askeri darbelerle devrilmeye çalışılması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Türkiye aleyhine dava sayısının giderek artması

ve vatandaşların Türk hukuk sisteminde etkili bir başvuru yolu bulamaması durumu özetler niteliktedir (Corke, 2012: 29). Dolayısıyla Türkiye'de gerçek bir demokrasinin tam olarak yerleştiği ileri sürülemez. Bunda ise gerçek demokrasiden ürken ve demokrasiyi savunanları hor gören kimselerin ve demokrasiyi özel ideolojik amaçları için kullanmak isteyenlerin önemli payı söz konusudur (Karpat, 2010: 10). Tüm bu sebeplerden ötürü Türkiye Devleti bir cumhuriyettir ancak demokrasiye sınır çizmeye özen gösteren, demokrasiyle ilişkisi öteden beri sorunlu bir cumhuriyettir (Köker, 2008: 268). Türk vergilendirme tarihi ise yaşanan istikrarsızlıklar yüzünden kararlı ve etkin şekilde kararların alındığı ve vergilemede adaletin sağlandığı sağlam bir yapıya hiçbir zaman bürünememiş, kriz ve bunalım dönemlerine veya bütçesel zorlukların yaşandığı dönemlere göre şekil alan politikaların izlenmesi söz konusu olmuştur

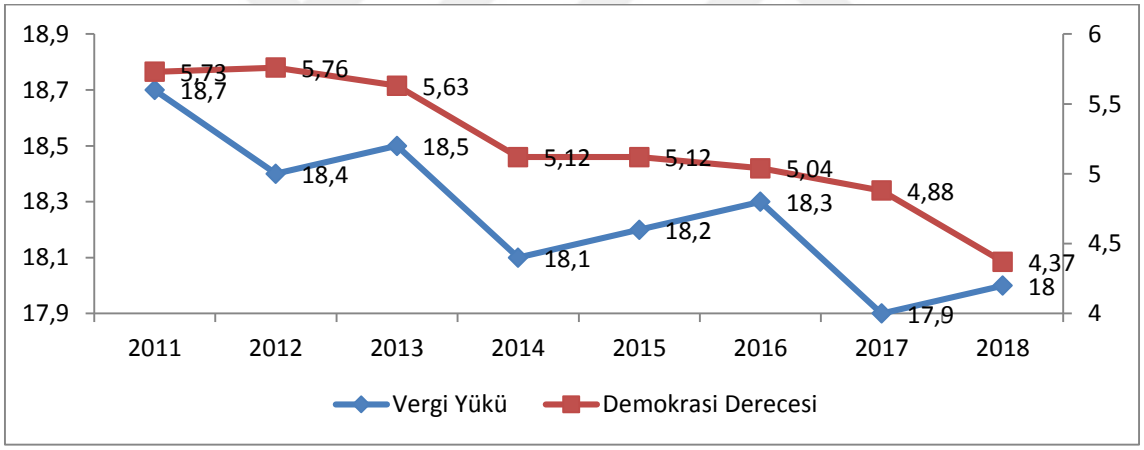

Şekil 38: Türkiye'deki Vergi Yükü ve Demokrasi Derecesi Karşılaştırması

Kaynak: EIU,2018 & (World Bank, 2019)

Vergi ve demokrasi bağlamındaki bu değerlendirmeler ise nihayetinde Türkiye'de düşük vergi yükü ve demokrasi derecesi dolayısıyla vergi ve demokrasi ilişkisinin aynı yönlü olduğunu göstermektedir. Bu ilişki zaman serisi analizine dayanan Şekil 39'dan da açıkça görülmektedir. Demokrasi derecesi 2011-2018 arası dönemde aşağı yönlü bir trendi takip etmiş, Dünya Bankası verilerinden oluşturulan vergi yükü oranları da bu

dönemde 2013 ve 2016 gibi bazı yıllardaki yükselişler ihmal edildiğinde genel bir azalış eğilimine sahip olduğu görülmüştür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Vergi ve demokrasi kavramları ilk olarak Antik Yunan kent devletleri döneminde karşımıza çıkmış, M.Ö 5 inci yüzyıldan günümüze değin birlikte ve ayrı ayrı en çok araştırılan mali sosyolojik konuların başında gelmiştir. Tarihsel açıdan ilk olarak demokrasi ve vergi ilişkisinin, vatandaşların vergi ile ilgili konularda yerel halk meclislerine sınırlı da olsa katılımıyla kurulduğu söylenebilir. Doğrudan demokrasinin uygulanabildiği bu dönemde hiçbir ülkenin vergileme rejimi olmadığı gibi düzenli bir vergi sistemi de bulunmamaktadır. İlk olarak feodal düzenin söz konusu olduğu 12 nci yüzyılda başlayan ve 15 inci yüzyılda olgunlaşan bir dönemde feodal dönem sona ermiş ve vergi devletlerinin oluştuğu görülmüştür. 16 ncı yüzyılda ise Avrupa'da düzenli vergi sistemine geçildiği bilinmektedir. Ancak bu dönemde konan keyfi ve ağır vergiler vergi isyanlarına neden olmuş, bu da demokratik gelişmeleri hızlandırmıştır.

Demokrasi ve vergileme bağlamında önemli dönüm noktalarından ilki 12 Haziran 1215 tarihinde dünya üzerinde diğer devletlere yön veren İngiltere'de Magna Carta Libertatum'un imzalanmasıyla söz konusu olmuş, "Temsilsiz vergi olmaz" kuralı yürürlüğe girmiş, bununla birlikte İngiliz Krallığı'nın tüm hür kişilerinin hak ve hürriyetlerini tanıması gibi ilk demokratikleşme adımları atılmıştır. Bunu İngiltere'de kanunilik ilkesinin bağlayıcılığını sağlayan 1628 tarihli Haklar Dilekçesi ve 1689 tarihli Haklar Bildirgesi takip etmiştir. 1776 tarihli ABD Bağımsızlık Bildirgesi ile ise temsilin önemini vurgulayan bu kural ABD'de yürürlüğe girmiştir. Toplumsal çalkantıların ve devrimlerin dünyada egemen olduğu 18 inci yüzyılda 1789 yılında vergilendirme ve demokrasinin karakteristiğini derinden etkileyen ikinci olay olan Fransız Devrimi etkileri ile tüm dünyayı sarmış ve bu devrim sonucunda aynı yıl yayımlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile ise insan hakları, eşitlik, özgürlük, hukukiliğin olmazsa olmaz olduğu

vurgulanmış aynı zamanda vergilerin kanuna dayalı olması gerektiği kayıt altına alınmıştır. Bu gelişmelere anayasal sürecin ve hukukun üstünlüğü gibi unsurların önemini artırması eşlik etmiş, bunlarla ise kralın vergi uygulama yetkisine önemli sınırlamalar getirilmiştir. Tüm bu gelişmeler özellikle Batı Avrupa merkezli başlamış olsa da dışsal etkenlerle de olsa pek çok ülkeyi etkisi altına almış, Avrupa'da anayasaların ortaya çıkmaya başladığı döneme denk gelen Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı gibi anayasal gelişmeler yaşanmıştır. Bu belgeler hem vergi hem de demokrasi bağlamında önemli hükümler barındırmıştır. 1876 tarihinde ise Kanun-i Esasi diğer adıyla I. Meşrutiyet ilan edilmiş, bununla ise anayasal bir döneme geçilmiştir.

Bu dönem dünya üzerinde pek çok ülkede vergi veren veya bir miktar mülkü olan kişilerin oy hakkına sahip olabildiği, kadınların ise ikinci sınıf vatandaş olarak görüldüğü sınırlı oy hakkı sistemi geçerliydi. 19 uncu yüzyılda oy kullanma hakkının kademeli bir biçimde genele yayılmasıyla ise vergi ve demokrasi arasında başka bir kesişim yaşanmış, vatandaşlar oy kullanma hakkına sahiplikle aslında devletlerin izleyeceği vergi politikaları konusunda karar verici role sahip olmuştur. Bu yüzyılın ilk yarısında demokratik vergi devletlerinin sayısı tek hanelerde seyrederken ikinci yarısında bu sayı artmış, I. Dünya Savaşı'nda sonra ise bu katlanmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı ile II. Savaşı arasındaki dönemde dünyada ters bir demokrasi dalgası söz konusu olmuş, bu dönemde demokrasisi konsolide olamamış ülkeler bundan olumsuz etkilenmiştir. II. Dünya Savaşı öncesinde söz konusu olan Nazizm, faşizm gibi yönetim biçimlerinin egemenliği demokrasileri tamamen geriletmiştir. Bununla birlikte verginin konusu da çeşitlenmiş çok sayıda mamulden ve her tür insan aktivitesinden vergi alınmaya başlanmıştır. Huntington'ın ifadesiyle bu ters dalga II. Dünya Savaşı'nı demokratik devletlerin kazanmasıyla demokrasiye evirilmiştir. Bu dönemde ise demokratik devletlerin sayısı

oldukça yükselmiştir. Savaş sonrası dönemde Türkiye'de de çok partili siyasi yaşama geçilmiş, bu Türk demokrasinin önemli kilometre taşlarından biri olmuştur. Demokratik ülkelerin sayısının zirve yaptığı dönem ise 1970'li yıllardan sonra gerçekleşmiş, 1990'lı yıllardan günümüze kadarki demokratik görünümde kağıt üzerinde dünyada demokratik olmayan ülke yok denecek kadar azalmış, vergisel politikalar devletlerin temel maliye politikası aracı halini almıştır.

Görülmektedir ki, tarihsel olarak vergi ve demokrasi hep birbirini tetiklemiş, birbirleriyle neden sonuç ilişkisi içinde yer almıştır. Yabancı literatürde de bu ilişki oldukça tartışılmış, ancak ortaya çıkan çalışmalarda bu ilişkinin yönü ve şiddeti ile ilgili olarak önemli farklılıklar taşıyan sonuçlara ulaşılmıştır. Bu yüzden bir takım demokrasi endeksleri ve ölçüm yöntemleri ortaya atılmıştır. Çoğu ampirik ölçümlere dayanan bu çalışmalardan bazısı bu iki kavram arasında doğrusal bir ilişkinin, bazısı ters yönlü bir ilişkinin olduğunu kimi ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte bu iki kavram arasında hiçbir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşan siyaset bilimciler de söz konusu olmuştur. Bu yüzden vergi ve demokrasi ilişkisinin bu çalışmanın da önemli bir bölümünü kapsayan niceliksel bir boyuta taşınması önem arz etmiştir. Bu karşılaştırma vergi yükü ve mükellef sayısı olarak iki vergilendirme ölçütü ve literatürde en çok referans verilen FHI ve EIU Demokrasi Endeksi ile sağlanmaya çalışılmıştır. FHI siyasi haklar ve sivil özgürlükler kategorileriyle oluşturulmuş ülkelerin toplam özgürlük skorunu ölçen etkili bir demokrasi ölçümüdür. 1972 yılından itibaren bu kategorilere göre 195 ülke ve 14 bölge 1'den 7'ye değişen puanlar almakta buna göre ülkelerin demokratiklik seviyesi belirlenmektedir. EIU Demokrasi Endeksi'nde ise 10 puan alan ülkeler tam demokratik rejime, 7-8 puan alanlar kusurlu demokrasiye, 5-6 puan alan ülkeler hibrit rejime ve 0 puan alan ülkeler otoriter rejime sahip olarak değerlendirilmektedir. Yapılan puanlamalar neticesinde ülkesel

karşılaştırmalara imkan tanıyan bu endeksler ile soyut olan demokrasi kavramı somut bir hal almıştır. Bu iki endeksin ise birbirleriyle son derece tutarlı sonuçlar sunduğu ve aralarındaki korelasyonun ölçülmesi sonucu korelasyon katsayısının 1'e oldukça yakın olduğu görülmüştür. Bu endekslere göre İsveç, Norveç, Finlandiya ve Avusturalya gibi ülkelerin tam olarak yerleşmiş bir demokrasiye sahip olduğu ve endeksin sonunda yer alan Suriye, İran, Irak, Çin ve Kuzey Kore gibi ülkelerin ise baskıcı otoriter yönetimlere sahip oldukları ise ulaşılan ortak sonuçlardan biridir. Bununla birlikte ülkelerin demokrasi deneyimleri tarihi, siyasi ve sosyoekonomik koşullar tarafından şekillendirilmiştir. Bu yüzden ülkelerin demokratiklik ölçümleri o ülkenin koşulları açısından da değerlendirilmelidir

Çalışmada vergi yükü ile vergi mükellefi oranı bağlamındaki vergilendirme ölçütleri için ise OECD, Dünya Bankası ve Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) verilerinden yararlanılmıştır. Dünya Bankası vergi yükü ölçümünde 264 ülke bağlamında incelemelerde bulunurken OECD, ülkeleri OECD üyesi olan ve olmayan ülkeler olarak ayırmış buna göre vergi yüklerine yer vermiştir. Burada yine refah düzeyi yüksek olan özellikle Batı Avrupa ve İskandinav ülkelerinin vergi tahsilatında etkinliği sağladığı ve vergi yüklerinde yüksek oranlara ulaştığı görülmüştür. Çalışmanın son kısmında ise vergi ve demokrasi ilişkisi bağlamında Türkiye ele alınmış, yapılan ölçümler ve karşılaştırmalar sonucunda bu ilişkinin Türkiye'de de aynı yönlü bir trende sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre OECD ülkeleri arasında vergi yükü en düşük, vergi mükellef sayısı en az olan ülkelerden olan Türkiye demokrasi endekslerinde de en geri sıralarda yer almaktadır. Bunun temel nedenlerinden birisi ülkemizde kişi başına düşen gelirin oldukça düşük ve gelir dağılımın bozuk olmasıdır. Gini katsayısı 2018'de 2017 yılına göre 0,003 puan artışla 0,408 olarak ölçülmüştür. Bu bozulma trendinin son dört yıldır da devam ettiği görülmektedir. Gelir dağılımın oldukça bozuk olduğu ülkemizde

zaten yerleşememiş vergi bilinci daha da gerilemektedir. Böylece kayıt dışı ekonomi daha da derinleşmiştir. Dolayısıyla bu durumdaki vatandaşların demokratik kaygıları da ikinci plana atılmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte sosyoekonomik ve siyasi yönden suların pek de durulmadığı ülkemizde darbeler, muhtıralar, kötü koalisyon hükümetleri ve otoriter yönetimlerin neden olduğu siyasi çalkantılarla birlikte ekonomik krizler de demokrasiyi dönem dönem sekteye uğratmış hatta geriletmiştir. Bu anlamda siyasilerin demokrasi uygulamalarına yön vermek hiçbir zaman önceliği olmamış, bu ancak Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşların şart koşması gibi dışsal nedenlerle söylemlerde yer almıştır. Vatandaşların ise antidemokratik uygulamalara gösterdiği tepkiler kolayca bastırılmış, böylece bu gibi zaten çok sık rastlanmayan mücadeleler sonuçsuz kalmıştır.

Tüm bu ortaya konan veriler ve korelasyon ölçümleri dünyadaki ve Türkiye'deki uygulamalara göre vergi tahsilatı ile demokratikleşme derecesi arasında aynı yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Demokratik yönetimlerdeki vergi tahsilat oranları ve vergi politikalarının etkinliğinin daha yüksek, demokrasisini konsolide edememiş ülkelerde ise daha düşük olduğu çok sayıda ülke örneğinden görülmektedir. Literatürdeki çalışmalar bunun nedenini artan vergilerin devletlerin mali politikalarındaki şeffaflık ve hesap verilebilirliği ve dolayısıyla demokratik yönetimlerdeki hak ve özgürlüklerin önemini artırmasına dayandırmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmada sıklıkla üzerinde durulan gelir düzeyi artan ülkelerde vergiye gönüllü uyumun daha kolay sağlanarak yüksek vergi oranlarına ve mükellefiyet oranlarına ulaşılmasını kolaylaştırır. Böylece vatandaşların demokratik talepleri artacak, temsili demokrasilerin bir gereği olarak tekrar seçilmek isteyen siyasi partiler ise bu talepleri göz ardı edemeyecektir. Refah düzeyi yüksek İskandinav ülkelerine ilişkin endekslerle ortaya konan durum bunun bir ispatıdır.

Demokratikleşmede geç kalmış Türkiye gibi ülkelerin ise bu süreci hızlandırmak ve mali politikalarındaki etkinliği artırmak için öncelikle gelişmiş refah ülkelerinde olduğu gibi demokratik taleplerini yönetenlere iletmesi gerekmektedir. Bu talepler vergilendirme politikalarına da yansıyacak, yapılacak kamu harcamaları hükümetlerin vergilendirme kararlarına da yansıyacaktır. Bu bağlamda demokratik sistemlerdeki seçenler, seçilenler ile mali bir pazarlığa oturma eğiliminde olacaklardır. Bu pazarlık esnasında hükümetlerin vergi toplama ve bu toplanan verginin harcanacağı yerin etkinliğinin sorgulanması söz konusu olacaktır. Bu da hükümetlerin vergilendirme politikasını geliri yüksek olandan düşük olana doğru bir yeniden dağıtım aracı olarak kullanılması sonucunu doğurarak ülkelerdeki refah artışını ve demokratikleşmeyi beraberinde getirecektir. Daha demokratik bir ortamda vergilendirme ve harcamayı yapan birimler açısından hesap verilebilirlik ilkesinin önemi artacağından, vatandaşların refah artışı da beraberinde gelecektir. Bu en zengin yüzde 20'lik kesimi toplam milli gelirin yüzde 45-46'sını alan Türkiye açısından gelir dağılımı adaletinde iyileşme sağlanması demek olacağından, daha da fazla önem arz etmektedir. Böylece gelir düzeyi artan bireyler vergi yükünü daha az baskı unsuru olarak görecek, vergi bilinci artacak ve kayıt dışılığa yönelmeyecektir. Bu da Türk demokrasisi için uzun dönemde önemli bir kazanım olacaktır.

KAYNAKÇA

1982 T.C.Anayasası. (tarih yok). 1982 T.C. Anayasası.

4 Ekim 1958 Fransız Anayasası. (tarih yok). Ocak 15, 2018 tarihinde https://www.adaletbiz.com/mevzuat/fransa-anayasasi-tam-metni-h9144.html adresinden alındı

A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Uluslar arası Bilgi Programları Bürosu. (2004). *Amerika Hakkında Amerika Birleşik Devletleri Anayasası Açıklamalı.* https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/abd-anayasasi.pdf adresinden alındı

Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2016). *Diktatörlük ve Demokrasinin Ekonomik Kökenleri.* (Ü. T. Ebru Tutu, Çev.) Bağlam Yayıncılık.

Açıkgöz, M. (2018, 11 08). *Devlet Teorileri ve İbn Haldun'un Devlet Düşüncesi.* http://www.academia.edu: http://www.academia.edu/9977574/DEVLET_TEOR%C4%B0LER%C4%B0_ve_%C4%B0BN_HALDUN_UN_DEVLET_D%C3%9C%C5%9E%C3%9CNCES%C4%B0 adresinden alındı

Ağaoğulları, M. A. (2013). *Kent Devletinden İmparatorluğa.* İmge Ktabevi.

Akalın, G. (1975). *Tarımımızın Sosyo Ekonomik Yapısı Vergileme ve Gelişme.* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Akgül, M. (2011, 12 21). *Kırıntılar*. http://blog.akgul.web.tr/?p=224 adresinden alındı

Akgül, M. E. (2010). Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı. *Ankara Barosu Dergisi*(4), 79-101.

Akın, F. (2012). Gıda Ürünleri ve İçecek Sanayinin Ekonomik Özellikleri. *Gazi üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17-70.

Akın, İ. F. (1980). *Kamu Hukuku.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Akıncı, A. (2012). Modern Ulus Devletlerin Doğuşu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 61-70.

Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri . E*skişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 55-72.

Akıncı, A., & Usta, S. (2016). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 275-288.

Akkoç, A. (2014). Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü ve Toplumsal Arka Planı. *Sosyal Bilimler Dergisi* , 31-42.

Akşin, S. (2017). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi* (5 b.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aktan, C. C. (2002). *http://www.canaktan.org*. http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-gercek/demokrasi.htm adresinden alındı

Aktan, C. C. (2012, Ocak). *Kamu Ekonomisi-2: Demokrasinin İktisadi Analizi - Kamu Tercihi Perspektifinden Demokrasinin Başarısızlığı.* https://www.researchgate.net/publication/319112242/download adresinden alındı

Aktan, C. C. (2016). İdeal Bir Siyasal Yönetim Arayışı ve Anayasal Demokrasi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1-20.

Aktan, C. C. (2017). Anayasal İktisat ve Vergilemede Hukuki Güvenlik İlkesi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 101-116.

Aktaş, E., İpek, S., & Işık, S. (2009). Türkiye'de Tarım Sektöründe Kullanılan Mazota Yönelik Vergi ve Destekler. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 19-24.

Alexander, A. C., & Welzel, C. (2011). Measuring Effective Democracy. *Comparative Politics* , 271-289.

AllianceofDemocracies. (2018). Alliance of Democracies: http://www.allianceofdemocracies.org/wp-content/uploads/2018/06/Democracy-Perception-Index-2018-1.pdf adresinden alındı

Althusser, L. (2005). *Montesquieu Siyaset ve Tarih.* İthaki Yayınları.

Altınkök, S. (2016). Egemenliğin Dönüşümü: İnsan Hakları Alanındaki Gelişmelerin Devlet Egemenliği Sistemi Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 217-229.

Aral, S., Tuncer, Ş., Canküyer, E., & Akgün, S. (1981). Türkiye'de Hayvansal Besinlerin Üretim ve Tüketim Sorunları. *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 182-203.

Arıkan, A. N. (2009). OECD Ülkelerinde 1965-2007 Yılları Arasındaki Vergi Gelirleri Trendleri Analizi (II). *Vergi Dünyası*(331), 59-80.

Arslan, A. (bt.). Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi. *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, 9-27.

Ay, H., & Uçar, Ö. (2015). Devletin Gelişim Süreci. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 195-206.

Aydın, F. (2007). *Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarım Sektörünün Vergilendirilmesi.* Asil Yayın Dağıtım.

Aydın, R. (2018). Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* , 229-255.

Babacan, A. (1999). *Genel Tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi.* http://ekutup.dpt.gov.tr/tarim/babacana/gelirode.pdf adresinden alındı

Backhaus, J. G. (1994). The Concept of the Tax State in Modern Public Finance Analysis. A. Arbor içinde, *Schumpeter in History of Ideas* (s. 65-94). The Univercity of MichiganPress.

Baldersheim, H. (2012). *Yerel ve Bölgesel Demokrasi.* H. B. Temsilciliği (Dü.), *Demokrasi ve Siyasal Katılım* içinde, (s. 110-112).

Baloğlu, B. (2010). *Sosyolojik Açıdan Türkiye'de Halkın Vergiye Bakışı.* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Bartley, R. L. (1995). Batı Kendisine Güvenmelidir. S. P. Huntington, & M. Yılmaz (Dü.) içinde, *Medeniyetler Çatşması* (s. 53-59). Vadi Yayınları.

Başkanlığı, G. İ. (24/07/1961). 40 Seri nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği. Gelir İdaresi Başkanlığı.

Baştürk, E. (2011). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş. *Liberal Düşünce*, 39-48.

Biberoğlu, E. (2006). *Türkiye' de Gönüllü Vergi Uyumu.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bilge, M. (2011). Türkiye'de Demokrasi Kültürü: Siyaset ve Toplum. 49-60.

Bilici, N. (2011). *Vergi Hukuku.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Bollen, K. A. (1990). Political Democracy: Conceptual and Measurement Traps. *Studies in Comparative International Development*, 7-24.

Bozkurt, K., & Özbey, Ö. (2015). Kayıtdışı Ekonomi: Türkiye Ekonomisi ve Türk Turizm Sektörü İçin Genel Bir Değerlendirme. *Optimum Journal of Economics and Management Sciences*, 75-86.

Buchanan, J. M. (1979). Constitutional Constraints on Governmental Taxing Power. *ORDO: Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft*, 349-359.

Bulu, M., Eraslan, İ. H., & Barca, M. (2007). Türk Gıda Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi,İ.İ.B.F. Dergisi*, 311-335.

Buluş, A. (2015). *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri.* Konya: Çizgi Kitabevi.

Burg, D. F. (2004). *A World History of Tax Rebellions.* Londra.

Bütçe Gerekçesi. (2016). Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı.

Candan, N. (2007). İbni Haldun'un Gözüyle Kamu Maliyesi Yaklaşımı . *Yönetim ve Ekonomi*, 235-245.

Cattarin, A. (2008). Direct Democracy and Taxation: Averting The Double Truman Show. 1-32.

Cevizli, İ. (2013). *Demokrasi ve Ekonomik Gelişme İlişkisi.* Aydın: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

CNN Haber. (2018, Temmuz 20). https://www.cnnturk.com/yasam/cok-partili-demokrasinin-ilk-sinavi-21-temmuz-1946-secimleri?page=2 adresinden alındı

Corke, S. (2012). Demokraside Gerileme ve Küresel Sorunlar: Avrasya'dan Alınan Dersler. H. B. Temsilciliği (Dü.), *Demokrasi ve Siyasal Katılım* içinde (s. 23-32). Uluslararası Konferans.

Coşgun, U. (2017). Dünden Bugüne Anayasacılık. *Hukuk Gündemi*, 95-102.

Çağan, N. (1980). Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 129-151.

Çam, E. (1993). *Devlet Sistemleri.* İstanbul: DER Yayınları.

Çepel, Z. Ü. (2017). Demokrasinin Güçlenmesi - Sivil Toplum Tartışmalarında Bir Dış Aktör Olarak Avrupa Birliği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 33-60.

Çevik, S. (2014). *Uluslararası Karşılaştırmalarla Türk vergi Sisteminin Genel Görünümü:Sorunlar ve Öneriler.* TASAV.

Çımat, A. (2018, Kasım 11). *Vergilendirme Yetkisi ve Bu Yetkinin Demokrasi İle İlişkisi.* archive. ismmmo. org. tr/docs/malicozum/.../08-ALICIMAT59. doc. adresinden alındı

Çoşgun, U. (2017). Dünden Bugüne Anayasacılık. *Hukuk Gündemi*, 95-102.

Çukurçayır, S., & Tezcan, K. (2011). Demokratikleşme ve Ekonomik Kalkınma: Etkileşim Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, IV*, 48-76.

Dahl, R. A. (1993). *Demokrasi ve Eleştirileri.* (L. Köker, Çev.) Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği- Türk Demokrasi Vakfı.

Dahl, R. A. (2010). *Demokrasi Üzerine.* Ankara: Phoenix Yayınevi.

Demir, İ. C., & Küçükilhan, M. (2013). Vergi Mükelleflerinin Kayıt Dışı Ekonomi Algısı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 31-48.

Demirel, D. (2007). "Oy" Diyip Geçmeyin!.. *Hukuk Gündemi*, 57-61.

Derneği, M. H. (2014). *Beyanname Düzenleme Kılavuzu.* İstanbul: Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş.

Dinler, V. (1999). Devlet Paradigması ve Polisin Kurumsallaşması. *Polis Bilimleri Dergisi*, 49-59.

Dökmen, G., & Ova, C. (2016). Vergilerin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi: Sakarya İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 20-37.

Dönmez, R., & Kaya, Ö. M. (2014, Aralık). Vergi Devleti Kavramı ve Tarihsel Temelleri. *Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 99-108.

Dünya Bulteni. (2012, Kasım 6). *Amerikan Anayayası nasıl hazırlandı?* dunyabulteni.net: https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/amerikan-anayasasi-nasil-hazirlandi-h233742.html adresinden alındı

Eğilmez, M. (2019, Eylül 18). *Türkiye'de Gelir Dağılımı, Gini Katsayısı ve Yoksulluk Oranları*. https://www.paraborsa.net/i/turkiyede-gelir-dagilimi-gini-katsayisi-ve-yoksulluk-oranlari/ adresinden alındı

Ehrhart, H. (2009). Assessing The Relationship Between Democracy and Domestic Taxes in Developing Countries. *CERDI, Etudes et Documents*, 1-17.

EIU. (2018). *Democracy Index 2017 Free Speech Under Attack.* The Economist Intelligence Unit. Democracy Index 2017: https://www.eiu.com/topic/democracy-index adresinden alındı

EIU. (2018). *Democracy Index 2017: Free speech under attack*. www.eiu.com: https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2017 adresinden alındı

EIU. (2019). *Democracy Index, 2018 Me too? Political Participation, Protest And Democracy.* Economist Inteligence Unit.

Ekici, E. (2006). Hobbes ve Rousseau: Toplumsal Sözleşme Kuramı. *Kaygı*, 78-89.

Eley, G. (2007). *Demokrasiyi Kurmak avrupa solunun Tarihi 1850-2000.* (A. Y. Güney, Çev.) Doruk Yayımcılık.

Erkin, G. (2013). Türk Hukuku'nda Vergilendirme Yetkisi. *Journal of Yaşar University*, 1111-1154.

Falay, N. (2014). Kamusal Alanın Oluşumu, Dönüşümü ve İktisadi Boyut. *Journal of Life Economics* , 51-70.

Fislage, F. (2015). *EU Elections – Where Are the Voters?* Kondrad Adenauer Stiftung.

Freedom House. (2017). Breaking Down Democracy: Goals, Strategies, and Methods of Modern Authoritarians.

Freedom House. (2018, Ekim 19). *Freedom in World 2018*. https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/turkey adresinden alındı

Freedom House. (2019, Şubat 18). *Freedom in the World 2019*. https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/turkey adresinden alındı

Freedom House.(2019). https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2019/map) adresinden alındı

Galston, W. A. (2018, Nisan). The Populist Challenge to Liberal Democracy. *2018 National Endowment for Democracy and Johns Hopkins University Press*, 4-19.

Ganghof, S., & Genschel, P. (2007, Şubat). Taxation and Democracy in the EU. *MPIfG Discussion Paper*, s. 3-25.

Garcia, M. M., & Haldenwang, C. v. (2014). Do Democracies Tax More? Political Regime Type and Taxation.

Gastil, R. D. (1979). *Freedom in the World Political Rights and Civil Liberties 1979.* Freedom House, Survey Ratings and Tables For 1978 .

Gelir Düzenlemeleri Genel Müdürlüğü. (2019, Ocak). Ekonomik Göstergeler.

Gencel, U., & Kuru, E. (2012). Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 29-60.

GİB. (2018). *İstatistikler*. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20191.htm adresinden alındı

GİB. (2019). Gelir İdaresi Başkanlığı İstatistikler: http://www.gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/istatistikler adresinden alındı

Gök, A. K. (2007). Vergi Direncinin Gelişimi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 143-163.

Gök, M., Biyan, Ö., & Akar, S. (2013). Vergilemede Adalet İlkesinin Anayasal Temelleri ve Uygulamaya Yansımaları: Seçilmiş OECD Ülkeleri Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*(1), s. 269-292.

Gökberk, M. (1946). Hegel'in Devlet Felsefesi. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, 99-129.

Gökçe, A. F. (2013). Teoriden Uygulamaya Demokrasi Çelişkisi. *Yasama Dergisi Parlamento Hukuku Özel Sayısı* , 59-77.

Gözler, K. (2007). Devlet Kavramı. *Devletin Genel Teorisi* (s. 3-31). içinde Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Göztepe, E. (2010). *Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğulcu Demokrasi Modelleri.* Ankara: TBB Yayınları.

Güler, H., & Toparlak, E. (2018). Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Ölçümü ve Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırılması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 209-220.

Güngör, K. (2016). Vergilerin Kanuniliği ve Demokrasi İlişkisi. *Ayrıntı Dergisi*(44), 45-51.

Gürkan, C. (2014). Modern Kamu Maliyesinin Oluşumu:Maliye Tarihine Alternatif Kuramsal Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43-76.

Gürkan, C. (2016, Ekim). Maliye Teorisinde ve Politikasında Güncel Eleştirel Yaklaşımlar. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 22-36.

Gürkan, C., & Karahanoğulları, Y. (2013). Vergi Devletine Kuramsal Yaklaşımlar. *Maliye Dergisi*, 1-26.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., R.L., & Tatham. (2013). *Multivariate Data Analysis: Pearson new international edition.* Pearson Education Limited.

Harling, P., & Mandler, P. (1993). Fiscal-Military" State to Laissez-Faire State, 1760-1850. *Journal of British Studies*.

Hartwell, R. M. (1981). Taxation in England During The Industrial Revolution. *Cato Journal*, 129-153.

Hayek, F. V. (2010). Friedrich Von Hayek: Liberalizmin Lideri Ve Üstadı. (R. Sallas, Röportaj Yapan)

Helvacıoğlu, Y. (2016, Mayıs). *Antik Yunan Demokrasisi ve Modern Demokrasinin Karşılaştırılması.* http://www.uiportal.net: http://www.uiportal.net/antik-yunan-demokrasisi-ve-modern-demokrasinin-karsilastirilmas.html adresinden alındı

Hobbes, T. (1993(1651)). *Leviathan.* (S. Lim, Çev.) YKY.

House, F. (2019). *Freedom in theWorld*. https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2019/democracy-in-retreat adresinden alındı

Högström, J. (2013). Classification and Rating of Democracy A Comparison. *Taiwan Journal of Democracy*, 33-54.

http://www.ekodialog.com. (2019, Şubat 19). *Kurumsal Kalite*. Ekodialog: http://www.ekodialog.com/Makaleler/kurumsal-kalite.html adresinden alındı

Huntington, S. P. (1991). Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*, 12-34.

İlal, E. (2011). Magna Carta. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 210-242.

İnaltong, C. (2012, Mayıs). Vergi Yükü: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması. *Vergi Dünyası*, 16-30.

Işık, N., & Kılınç, E. C. (2009). OECD Ülkelerinde Vergi Yükü ve Türleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *KMU İİBF Dergisi* , 147-173.

Jörke, D. (2012). Demokrasi Hakkında İki Öykü. H. B. Temsilciliği (Dü.), *Sivil Toplum, Siyasi Partiler ve Katılımcılık* içinde, (s. 141-146).

Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi.* İstanbul: TIMAŞ Yayınları.

Kartal, C. B. (tarih yok). Türkiye'de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği'nin Faaliyetleri. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 165-197.

Kaya, D. G., & Durgun, A. (2009). 1923–1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları:Bütçe ve Vergi Uygulamaları. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 233-249.

Kaya, D. G., & Durgun, A. (2009). 1923–1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları:Bütçe ve Vergi Uygulamaları. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 233-249.

Keyman, F. (2012). Demokrasi ve Siyasal Katılım. İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği .

Kılıçarslan, H., & Yavan, S. (2017). Türkiye'de Vergi Yükünün Değerlendirilmesi:OECD Ülkeleri ile Karşılaştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13*(2), s. 33-52.

Kışlalı, A. T. (1984). Eski Yunan'da Demokrasi ve Demokratik Düşünce. *Amme İdaresi Dergisi* , 63-77.

Knutsen, C. H. (2010). Measuring Effective Democracy. *International Political Science Review* , 109-128.

Konan, B. (2011). Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 157-174 .

Köker, L. (2008). *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Köktaş, M. E. (2001). Demokrasi Ölçümleri Bağlamında Türkiye'de Demokrasi. *Türk İdare Dergisi*, 117-128.

Köktürk, A. (2011). Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 73-97.

Kumrulu, A. G. (1979). Vergi Hukukunun Bir Kısım Anayasal Temelleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 36*, 147-162.

Kuzu, B. (1992). Demokrasi Resmi İdeoloji Sivil Toplum. *A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 335-367.

Lijphart, A. (2006). *Demokrasi Motifleri.* İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Lipset, M. S. (1986). *Siyasal İnsan.* (M. Tunçay, Çev.) Teori Yayınları.

Lipson, L. (1984). *Demokratik Uygarlık.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Marshall, M. G., & Gurr, T. R. (2019, Şubat 19). *Polity IV Project*. https://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm adresinden alındı

Marshall, M. G., & Jaggers, K. (2002). POLITY IV PROJECT Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2002. 1-83.

Merkel, W. (2012). Avrupa'da Demokrasi ve Katılımcılık Krizi Var mı? *Demokrasi ve Siyasal Katılım* (s. 9-22). Berlin: Berlin Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi.

Metin, Y. (2012). Anayasal Demokrasi İçinde Anayasa Mahkemesinin Konumu. *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 89-130.

Moore Jr, B. (1989). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında soylunun ve Köylünün Rolü* (1 b.). (Ş. T.-A. Şenel, Çev.) Ankara: Verso Yayıncılık.

Musgrave, R. (1992). Schumpeter's crisis of the tax state: an essay in fiscal sociology . *Evolutionary Economics* , 89-113.

Mutascu, M. (2011). Taxation and Democracy. *Journal of Economic Policy Reform*, 1-9.

Mutlu, A. C. (2012). Dünü, Bugünü ve Yarınıyla Vergilendirme Yetkisinin Hukuksal Perspektifi . *TBB DErgisi*, 123-154.

Narin, M. (2000). 1980'li Yıllardan Sonra Tarım Politikalarındaki Değişiklikler. *Ekonomik Yaklasım*, 183-225.

OECD. (2017). *Tax Administration 2017: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies.* Paris: OECD Publishing.

OECD. (2018). *Education at a Glance 2018.* https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2018_eag-2018-en#page43 adresinden alındı

OECD. (2019). *Tax Administration*. https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/tax-administration-2019_74d162b6-en#page77 adresinden alındı

OECD. (2019). Tax on personal income. https://data.oecd.org/tax/tax-on-personal-income.htm adresinden alındı

Ömercioğlu, A. (2018). *Vergi Demokrasisi.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Öncel, M., Çağan, N., & Kumrulu, A. (1985). *Vergi Hukuku* (2 b., Cilt 1). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:.

Öncel, M., Kumrulu, A., & Çağan, N. (2007). *Vergi Hukuku.* Ankara.

Önder, M. (2012). Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Özalp, O. N. (2008). Türkiye Demokrasilerin Neresinde? Demokrasi Tiplemeleri Işığında Türkiye Örneğine Yeni Bir Bakış Denemesi. *ÜHFM*, 129-162.

Özçelik, C. (26, 10 2018). *Savaş Devlet Yaratır, Devlet Savaş Yaratır.* http://www.academia.edu/: http://www.academia.edu/12589655/SAVA%C5%9E_DEVLET_YARATIR_DEVLET_SAVA%C5%9E_YARATIR adresinden alındı

Özdemir, N. (2013). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yol Vergisi. *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* , 214-248.

Öztürk, M. V. (2015). Vergilerin Kanuniliği İlkesinin Tarihi Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4815-4841.

Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital.* (H. Koçak, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon. (2005). *Devlet* (1.Baskı b.). (C. Saraçoğlu, & V. Atayman, Çev.) Bordo Siyah Yayın Basım Dağıtım.

Poulantzas, N. (2003). *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar.* (Ş. Ünsaldı, Çev.) Epos Yayınları.

Przeworski, A. S. (1999). *Democracy, Accountability, and Representation* (Vol 2 b.). Cambridge University Press.

Puddington, A. (2017). *Breaking Down Democracy: Goals, Strategies, and Methods of Modern Authoritarians.* Freedom House.

Pustu, Y. (2016). Yerel Demokrasinin Kökeni. *Sayıştay Dergisi*, 89-107.

Pürsünlerli, E., & Saraçoğlu, F. (2015, Ocak). Vergi Yurttaşlığı: Kavram, Unsurları ve Geliştirme Yöntemleri. (1).

Repetti, J. R. (2001). Democracy, Taxes and Wealth. *NEW YORK UNIVERSITY LAW REVIEW*, s. 825-873.

Ringen, S. (2010). *Demokrasi Neye Yarar?* . Yapı Kredi Yayınları.

Roskin, M. G. (2009). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyasi,Coğrafi, Kültürel* . Ankara: Adres Yayınları.

Sancaktar, C. (2012). Türkiye'de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri . *Bilge Strateji*, 31-64.

Sartori, G. (2011). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş. *Liberal Düşünce,*, 39-48.

Saygılı, A. (2010). Modern Devlet'in Çıplak Sureti . *AUHFD*, 61-97 .

Schmidt, M. G. (2001). *Demokrasi kuramlarına giriş.* Ankara: Vadi Yayınları.

Schneider, F. (2015). *Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments.* http://www.econ.jku.at/home/ adresinden alındı

Schön, W. (2018). Taxation and Democracy. *New York University School of Law* (s. 1-54). Max Planck Institute.

Schumpeter, J. (1991, 1918). The Crisis of the Tax State. J. A. Schumpeter. içinde

Schumpeter, J. A. (2010). *Capitalism, Socialism & Democracy.* Routledge.

Selen, U. (2011). Türkiye'de Vergi Kapasitesinin Kullanımı ve Vergi Yükü Üzerine Bir Değerlendirme. *Vergi ve Vergi Politikası Üzerine İncelemeler* (s. 313-330). içinde Ekin-Basım-Yayın-Dağıtım.

Serenti. (2016, 07 07). *Jean-Jacques Rousseau'da Demokrasi ve Devlet Anlayışı*. http://www.serenti.org: http://www.serenti.org/jean-jacques-rousseauda-demokrasi-ve-devlet-anlayisi/ adresinden alındı

Sert, M. (2011). "Maliye"ye Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Mali Sosyoloji: Öncüler. *Ekonomik Yaklaşım*, 1-16.

Shahbaz, A. (2019, Şubat 15). *Freedom on the Net 2018.* Freedom House: https://freedomhouse.org/report/freedom-net/freedom-net-2018/rise-digital-authoritarianism adresinden alındı

Sipahioğlu, E. (2013, Mayıs 4). *Feodalizm Nedir?* Serenti: http://www.serenti.org/feodalizm-nedir/ adresinden alındı

Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği.* (H. Â. Dizisi, Dü., & H. Derin, Çev.) Türkiye İş Bankası Yayınları.

Solak, M. (2012). TBMM Araştırması: Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum. H. B. Temsilciliği (Dü.), *Demokrasi ve Siyasal Katılım* içinde, (s. 58-67).

Sorensen, P. B. (2004). *Measuring Taxes on Capital and Labor:An Overview of Methods and Issues.* Massachusetts Institue of Technology.

Soysal, T. (2002). Demokrasi İdesi Üzerine Bir Retorik. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 331-341.

Şahin, H. (2011). *Türkiye Ekonomisi.* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şahin, H. (2016). Tarihsel Süreçte Savaşların Devletin Oluşumu ve Dönüşümündeki Rolü. *Akademik Bakış Dergisi*, 368-386.

Şaylan, G. (1981). Çağdaş Siyasal Sistemler. *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları*, 1-207.

Şişman, G. (2009). Demokratik Ülkelerin Anayasalarında Yasallık, Mali Güce Göre Vergilendirme ve Eşitlik İlkelerinin Vergi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 31-48.

Tanrıverdi, E. G. (2009). Giddens ve Küresel Demokrasi . *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* , 858-871.

TDK. (2018). *http://www.tdk.gov.tr*. Kasım 11, 2018 tarihinde Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=16241 adresinden alındı

Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu.* İmge Kitabevi Yayınları.

Tilly, C. (2009). Extraction and Democracy. *The New Fiscal Sociology*, s. 173-187.

Tilly, C. (2014). *Demokrasi.* Ankara: Phoenix Yayınevi.

Topuz, S. K. (2016). Ülkelerin Küreselleşme Demokrasi ve Ekonomik Büyüklük Göstergeleri ile Cinsiyet Temelli Gelişme Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 779-799.

Tuay, E., & Güvenç, İ. (2007, Kasım). *Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı.* www.gib.gov.tr: https://www.gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/yayinlar adresinden alındı

Tufan, A. (1988). A. Tufan içinde, *Türkiye'deki Tarımsal Vergiler Üzerine Bir İnceleme* (s. 24). Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bişgiler Fakültesi Yayınları .

TUİK. (2018). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 adresinden alındı

TUİK. (2019, Kasım 10). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması.* http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 adresinden alındı

Tunç, H. (2001). *Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: Sümer Kitabevi.

Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1113-1132.

Turhan, M. (2003). *Anayasal Devlet.* Ankara.

TÜİK. (2019, Şubat 1). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2018*. http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30709 adresinden alındı

Türedi, S., & Topal, M. H. (2016). Vergilendirme ve Demokrasi Arasındaki İlişki: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Nedensellik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 63-86.

Uluatam, Ö. (1995). *Vergi Hukuku Genel Esasları ve Vergiler.* Ankara: Seçkin Yayınevi.

Ünal Zenginobuz, F. A. (2010). *Vergi, Temsiliyet ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Türkiye'de Vatandaşların Algıları.* İstanbul: Açık Toplum Vakfı.

Üstüner, F. (2000). Türkiye'de demokrasi tartışmalarının düşünsel arka plânı:1945-1950. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 183-206.

Vanhanen, T. (1997). *Prospect of Democracy: A study of 172 countries.* Psychology Press.

Varlık, Ü., & Ören, B. (2003). Demokrasi ve Temsil. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 173-185.

Weber, M. (2006). *Meslek Olarak Siyaset.* (A. Timuçin, & M. Sert, Çev.) Chivi yazıları Yayınevi.

Weinber, C. (2012). Türkiye'de Demokrasiye Dışarıdan Bakış. H. B. Temsilciliği (Dü.), *Uluslararası Konferans / Demokrasi ve Siyasal Katılım* içinde, (s. 9-193).

Wolfe, M. (1968). Jean Bodin on Taxes: The Sovereignty- Taxes Paradox. *Political Science Quarterly*, 268-284.

World Bank. (2013). http://im.businessht.com/2015/05/11/ver1431353100/1076872_4c07687a79f7b57066f14297b44c268d_orj.jpg adresinden alındı

WorldBank. (2019, Ekim 30). https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=TUR adresinden alındı

www.tbmm.gov.tr. (tarih yok). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.* Mart 12, 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf adresinden alındı

Yarımdağ, A. (tarih yok). *Siyasal Yonetim Bicimleri.* (A. Yarımdağ, Dü.) 12 21, 2018 tarihindeAcademia:http://www.academia.edu/18109142/Siyasal_Yonetim_Bicimleri adresinden alındı

Yılmaz, N., & Doğan, K. C. (2013). Avrupa Birliği (AB) Talepleri Doğrultusunda Çek ve Romanya Cumnuriyet'lerinin Demokratikleşme Reformları. *Karadeniz Araştırmaları*, 15-29.

ÖZET

Vergiler ile demokrasi arasındaki ilişki tarihsel olarak pek çok defa karşımıza çıkmıştır. Bu etkileşim vergiler, askerlik gibi önemli konular söz konusu olduğunda halkın sınırlı olarak da olsa meclisteki oylamaya katıldığı doğrudan demokrasinin uygulandığı Antik Yunan'da başlamıştır. İkinci etkileşim keyfi ve ağır biçimde konan vergiler dolayısıyla çıkan vergi isyanlarının demokratik gelişmelere öncülük etmesiyle yaşanmıştır. Özellikle Avrupa'da görülen bu isyanlardaki vatandaşların hak ve özgürlük talepleri dolayısıyla devlet yönetimlerinde de değişimi zorunlu kılmış, bu da demokratik yönetimlerin önünü açmıştır. Magna Carta Libertatum, Haklar Dilekçesi ve Bildirgesi İngiltere'de, Bağımsızlık Bildirgesi ve Virginia İnsan Hakları Bildirgesi ABD'de, Fransız İhtilali ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ise Fransa'da başlayıp içerdiği eşitlik, adalet ve özgürlük savunularıyla tüm dünyaya yayılan demokratik savaşımlar ve bunlara dair tarihi belgelerin en önemlilerini oluşturur. Bu önemli belgelerin ayrıca vergilerin kanuniliğine ve vergilemede adalete dair vergisel düzenlemelere de önemli ölçüde yer verdiği görülmektedir.

Vergiler ve demokrasi arasındaki ilişkinin bir diğer doğrudan şekli de tarih boyunca sıklıkla uygulamasına rastlanan vergi verenlerin oy kullanabildiği sistemlerde kendini göstermiştir. Günümüz temsili demokrasilerinde ise bu ilişki halkın kendisini temsil etmesini istediği milletvekillerini seçmesine ve bunların vergiler ve diğer konularda meclislerde bunları kanunlaştırması şeklinde dolaylı bir biçime evirilmiştir. Görülmektedir ki vergilendirme rejimleri ile demokrasi uygulamaları tarih boyunca hep birbirleriyle ilişki içinde olmuş, bu ilişkiye dair çalışmalar da eksik olmamıştır. Vergi ve demokrasi arasındaki ilişkinin varlığı, yönü ve büyüklüğüne ilişkin yapılan bu çalışmalarda ilişkinin aynı yönlü, zıt yönlü olması ve ilişkinin olmaması gibi birbirinden

oldukça farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu farklılığın ilk nedeni geçmişten günümüze geliştirilen demokratik ölçüm yöntemlerinin çeşitliliğidir. Siyaset bilimciler ve uluslararası kuruluşlarca çok sayıda ölçüm kriteri belirlenmiş, bunlar sonucunda farklı endeksler oluşturulmuştur. Bu endekslerden literatürde en çok Freedom House Endeksi ve The Economist Intelligence Unit'in demokrasi endeksinin tercih edildiği ve karşılaştırmalarda kullanıldığı görülmüştür. Bu ilişkiyi inceleyen çalışmalarda ülkelerin vergileme rejimine ilişkin gösterge olarak vergi yükü kavramı kullanılmıştır. Bu çalışmada ise vergi yükü kavramının yanında vergi mükellef sayısına da yer verilmiştir.

Bu ilişkiyi incelemek bağlamında 2017 yılı için 89 ülkenin vergi yükü ve 48 ülkenin ise aktif gelir vergisi mükellef sayısının demokrasi derecesi ile karşılaştırılmıştır ve demokrasi derecesi yüksek olan ülkelerin vergi mükellef sayılarının ve vergi yüklerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bu da kişi başına düşen gelir düzeyi ve gelir dağılımı ile yakından ilgilidir. Türkiye'deki vergi ve demokrasi ilişkisi bağlamında değerlendirmelerde bulunmak için ise ilk olarak çeşitli endekslere göre demokrasi derecesi ve diğer ülkelere göre vergi yükü ve vergi mükellefiyet oranları karşılaştırılmış, sonrasında bu iki kavramın yaklaşık son on yılda aldığı puanlara göre aynı yönlü azalan bir trende sahip olduğu görülmüştür. Buna göre Türkiye'de demokrasi derecesinin oldukça geri, vergi tahsilatının ise etkinsiz olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu durum pek çok ülkede söz konusu olduğu gibi vergiler ve demokrasi ilişkisinin aynı yönlü olduğunu gösterir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Demokrasi, Vergilendirme Ölçümleri, Demokrasi Ölçümleri, Türkiye'de Demokrasi

ABSTRACT

The relationship between taxes and democracy has historically appeared many times. These intersections began in ancient Greece, where direct democracy, in which people participated in the parliamentary vote, albeit to a limited extent, when important issues such as taxes and military service were concerned. The second interaction occurred when the tax revolts, which were caused by arbitrary and heavy taxes, led to democratic developments. Particularly due to the rights and freedoms of the citizens in these rebellions in Europe, the change in the state administrations made it obligatory and this paved the way for democratic administrations. Magna Carta Libertatum, Bill of Rights and Petition of Rights in the United Kingdom, Declaration of Independence and Virginia Declaration of Human Rights in the United States, Declaration of Human Rights and Citizen Rights in France and the declaration of equality, justice and freedom in France historical documents constitute the most important. It is also seen that these important documents also considerably place tax regulations on the legality of taxes and justice in taxation.

Another direct form of the relationship between taxes and democracy is evident in systems where taxpayers, who have been frequently used throughout history, can vote. In today's representative democracies, this relationship has evolved into an indirect form of electing the deputies whom the public wants to represent and enacting them in the councils on taxes and other matters. It can be seen that taxation regimes and democracy practices have always been in contact with each other throughout history, and studies on this relationship have not been incomplete. In these studies on the existence, direction and magnitude of the relationship between tax and democracy, quite different results have been reached, such as the fact that the relationship is the same, opposite and not. The first

reason for this difference is the diversity of democratic measurement methods developed from past to present. Numerous measurement criteria have been determined by political scientists and international organizations and as a result different indices have been formed. Among these indices, it is seen that the Freedom House Index and The Economist Intelligence Unit's democracy index are preferred and used in comparisons.

In the studies examining this relationship, the concept of tax burden has been used as an indicator of the taxation regime of countries. In our study, besides tax burden concept, number of taxpayers is also included. In order to examine this relationship, the tax burden of 89 countries and the active income tax payers of 48 countries were compared with the degree of democracy in 2017 and it was observed that the tax burden and tax burden of the countries with high degree of democracy were high. This is closely related to income per capita and income distribution. To make the assessment of taxes and relationship between democracy and respect in Turkey in the first as compared democracy degree, according to various indices and tax burden compared to other countries and tax liability rates, then according to the points received about the last ten years, these two concepts have been shown to possess the same way a decreasing trend. Accordingly, the degree of democracy in Turkey rather backward, and one can easily say that inefficient tax collection. This shows that the relationship between taxes and democracy is the same as in many countries.

Keywords: Taxation, Democracy, Measures of Taxation, Measures of Democracy, Democracy in Turkey